

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

5-6

ANUL VIII

SEPTEMBRIE — DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHERESTEȘIU (redactor responsabil) PROF. UNIV. L. BĂNYAI (Cluj),
ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV. BARBU CIMPINA, CONF. UNIV.
I. GHEORGHIU, CONF. UNIV. GH. HAUPT, PROF. UNIV. I. IONAȘCU, CONF. UNIV.
V. MACIU, CONF. UNIV. P. NICHITA, CONF. UNIV. V. POPOVICI (Iași), PROF. UNIV.
S. ȘTIRBU, ACAD. D. PROBAN (Cluj), ACAD. M. ROLLER
BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII
VOLUNTARI DIN ÎNTRERINDERI ȘI INSTITUȚII

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

5-6

ANUL VIII

SEPTEMBRIE — DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

PROF. UNIV. V. CHERESTEȘIU (redactor responsabil) PROF. UNIV. L. BANYAI (Cluj),
ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, CONF. UNIV. BARBU CÎMPINA, CONF. UNIV.
I. GHEORGHIU, CONF. UNIV. GH. HAUPT, PROF. UNIV. I. IONĂȘCU, CONF. UNIV.
V. MACIU, CONF. UNIV. P. NICHITA, CONF. UNIV. V. POPOVICI (Iași), PROF. UNIV.
S. ȘTIRBU, ACAD. D. PRODAN (Cluj), ACAD. M. ROLLER
BUCUREȘTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII
VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII
www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

STUDII ȘI REFERATE

	Pag.
S. ȘTIRBU, Despre situația agrară din România în perioada dintre cele două războaie mondiale	7
V. CHERESTEȘIU, Pregătirea și obiectivele adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848 (II)	41
GH. GEORGESCU-BUZĂU, Caracterul răscoalei țărănești din Transilvania de la 1784 văzut de istoriografia burgheză română	75
ȘT. PASCU (Cluj), Contribuții noi privitoare la răscoala țăranilor din 1514 în Transilvania	91

NOTE ȘI DOCUMENTE

D. CIUREA (Iași), Date privind situația internă a Moldovei la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea	113
C. ȘERBAN, Jurnalul lui Ivan Ilinski (1721—1730).....	119
D. SIMONESCU, Un studiu necunoscut de istorie socială al lui Mihail Kogălniceanu, gătit de cenzură	137
E. MANU, Un ecou al revoluției ruse din 1905 în literatura română	147

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea generală ordinară a Academiei R.P.R. din 27 iunie—2 iulie 1955.....	151
Sesiunea științifică a Universității «C. I. Parhon» din București (8—9 iunie 1955)	151

RECENZII

ROBERTO BATTAGLIA, Istoria mișcării de rezistență italiene — 8 septembrie 1943—28 aprilie 1945 (<i>T. Sotirescu</i>)	155
* * Izvoare în legătură cu istoria războiului de 30 de ani (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	160
* * Colecția de manuscrise orientale (<i>M. Guboglu</i>)	163
FRANZ TAESCHNER, Istoria dinastiei osmane a lui Mehmed Neșri (<i>M. G.</i>).....	166
ȘTEFAN PASCU, Mesteșugurile în Transilvania pînă în secolul al XVI-lea (<i>R. Manolescu</i>)	168
* * «Comunicări și articole de istorie», Societatea de științe istorice și filologice — Secția istorie (<i>C. Ș.</i>)	173
Două cărți recente de istoria medicinei: Prof. V. Bologa (sub. red.), Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.; S. Izsák, Aspecte din trecutul medicinei românești (<i>G. Brătescu</i>)	176
* * Studii și referate privind istoria României — istorie medie (<i>Gh. Georgescu-Buzău și Damaschin Mioc</i>)	180

NOTE BIBLIOGRAFICE

Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. » (<i>Ar. Pagu</i>)	191
* * Studii și cercetări de istoria artei, nr. 1—2 și 3—4/1954 (<i>Corina Pătrașcu</i>)	194
CRONICĂ	199

SOMMAIRE

ÉTUDES ET EXPOSÉS

	Page
S. ŞTIRBU, De la situation agraire de la Roumanie entre les deux guerres mondiales	7
V. CHERESTEŞIU, Préparation et objectifs de l'assemblée de Blaj du 3/15 mai 1848 (II)	41
G.H. GEORGESCU-BUZĂU, Le caractère de la révolte paysanne de Transylvanie de 1784 vue par l'historiographie bourgeoise roumaine	75
ŞT. PASCU (Cluj), Nouvelle contribution à la question de la révolte des paysans de Transylvanie, en 1514.	91

NOTES ET DOCUMENTS

D. CIUREA (Jassy), Données sur la situation intérieure de la Moldavie à la fin du XVI ^e et au début du XVII ^e siècles	113
C. ŞERBAN, Le journal d'Ivan Ilinski (1721—1730)	119
D. SIMONESCU, Une étude inconnue d'histoire sociale, par Mihail Kogălniceanu, étouffée par la censure	137
E. MANU, Un écho de la révolution russe de 1905, dans la littérature roumaine....	147

LA VIE SCIENTIFIQUE

La Session générale ordinaire de l'Académie de la R.P.R. (27 juin—2 juillet) 1955....	151
La Session scientifique de l'Université « C. I. Parhon » de Bucarest (8—9 juin 1955)	151

COMPTES RENDUS

ROBERTO BATTAGLIA, Histoire de la résistance italienne — 8 septembre 1943 — 28 avril 1945 (<i>T. Sotirescu</i>)	155
*** Sources ayant trait à l'histoire de la Guerre de Trente Ans (<i>Tr. Ionescu-Nişcov</i>)	160
*** La collection des manuscrits orientaux (<i>M. Guboglu</i>)	163
FRANZ TAESCHNER, Histoire de la dynastie osmane de Mehmed Nechri (<i>M. G.</i>)	166
ŞTEFAN PASCU, Les métiers en Transylvanie jusqu'au XVI ^e siècle (<i>R. Manolescu</i>)	168
*** « Communications et articles d'histoire », Société des Sciences historiques et philologiques — Section d'Histoire (<i>C. Ş.</i>)	173
Deux ouvrages récents d'histoire de la médecine: Contribution à l'histoire de la médecine dans la R.P.R., rédigé sous la direction du Prof. V. Bologa; S. Izák, Aspects du passé de la médecine roumaine (<i>G. Brătescu</i>)	176
*** Études et exposés concernant l'Histoire de Roumanie — Histoire médiévale (<i>Gh. Georgescu-Buzău et Damaschin Mioc</i>)	180

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

« Annales de l'Institut d'Histoire du Parti, près le C.C. du P.M.R. » (<i>Ar. Pagu</i>).....	191
*** Études et recherches d'Histoire de l'Art, nos 1—2 et 3—4/1955 (<i>Cortina Pătraşcu</i>)	194
CHRONIQUE	199

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
СТАТЬИ И РЕФЕРАТЫ	
С. ШТИРБУ, О сельско-хозяйственном положении Румынии в период между первой и второй мировыми войнами.....	7
В. КЕРЕСТЕШИУ, Подготовка и цели Собрания в Блаже 3/15 мая 1848 года (II)	41
Г. ДЖОРДЖЕСКУ-БУЗЭУ, Характер крестьянского восстания 1784 года в Трансильвании в освещении румынской буржуазной историографии ...	75
ШТЕФАН ПАСКУ (Клуж), Повые дашые, относящиеся к крестьянскому восстанию 1514 г. в Трансильвании	91
ЗАМЕТКИ И ДОКУМЕНТАЦИЯ	
Д. ЧУРЯ (Яссы), Данные, касающиеся внутреннего положения Молдовы в конце XVI и в начале XVII веков.....	113
К. ШЕРБАН, Дневник Ивана Ильинского (1721—1750).....	119
Д. СИМОНЕСКУ, Остававшийся до сего времени неизвестным труд Михала Когэлничану по социальной истории, не пропущенный цензурой	137
Е. МАНУ, Отголосок русской революции 1905 г. в румынской литературе..	147
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
Очередная сессия Общего собрания Академии РНР 27 июня—2 июля 1955 г.	151
Научная сессия Бухарестского университета имени К. И. Пархона (8—9 июня 1955 г.)	151
РЕЦЕНЗИИ	
РОБЕРТО БАТТАГЛИЯ, История движения сопротивления в Италии 8 сентября 1943—28 апреля 1945 г. (<i>Т. Сотиреску</i>).....	155
* * * Источники изучения истории тридцатилетней войны (<i>Т. Ионеску-Никков</i>)	160
* * * Коллекция восточных рукописей (<i>М. Губоглу</i>).....	163
ФРАНЦ ТЕШНЕР, История османской династии Мехмеда Нешри (<i>М. Г.</i>)	166
Ш. ПАСКУ, Ремесла в Трансильвании до XIV века (<i>Р. Манолеску</i>)	168
* * * «Доклады и статьи по истории» Общества исторических и филологических наук. Историческое отделение (<i>К. Ш.</i>).....	173
Две недавно изданные книги по истории медицины: Вопросы истории медицины РНР, под редакцией проф. В. Болонэ; С. Ижак, Очерки из прошлого румынской медицины (<i>Г. Братеску</i>)	176
* * * Труды и рефераты по истории Румынии. Средние века (<i>Г. Джорджеску-Бузуу и Д. Миок</i>)	180
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ	
• * * * <i>Анналы Института истории партии при ЦК РПР</i> • (<i>Ар. Пагу</i>)	191
* * * Труды и исследования по истории искусства (1954) №№ 1—2, 3—4, (<i>К. Патрашкю</i>)	194
ХРОНИКА	199

STUDII ȘI REFERATE

**DESPRE SITUAȚIA AGRARĂ DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA
DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE ***

DE

S. ȘTIRBU

În uriașa operă de elaborare a teoriei revoluției socialiste, marele Lenin a atribuit o importanță deosebită problemelor agrare. Pe baza cercetării minuțioase a dezvoltării agriculturii în diverse țări, în diverse etape istorice, Lenin a înarmat partidul de tip nou al proletariatului din Rusia cu un program agrar referitor la toate etapele revoluției. Tezele lui Marx și Engels despre necesitatea făuririi alianței între proletariatul urban și masele muncitoare ale satului, în vederea răsturnării claselor exploatoare de la putere, au constituit punctul de pornire al învățaturii leniniste despre problema agrară. Insemnătatea programului agrar leninist este determinată de locul pe care îl ocupă în leninism problema țărănească, problema aliatului proletariatului în lupta pentru cucerirea puterii, în lupta pentru făurirea condițiilor în vederea instaurării dictaturii proletariatului. „Prin program agrar — scrie Lenin în anul 1902 — noi înțelegem definirea principiilor călăuzitoare ale politicii social-democratice în problema agrara, adică în ceea ce privește agricultura, diferitele clase, pături, grupuri ale populației rurale”¹.

Având în vedere situația concretă din Rusia, unde s-au păstrat cele mai îngrozitoare rămășițe feudale atât în domeniul repartizării pământului (menținerea uriașelor moșii lucrate cu sistemul dijmei și a clăcii), cât și în domeniul relațiilor de proprietate asupra loturilor (nadeluri) țărănești (dependența țăranului de obștea sătească), Lenin a ajuns la concluzia că revoluția în prima etapă a ei trebuie să aibă un caracter burghezo-democratic. Lupta pentru desființarea rămășițelor feudale la sate a constituit osia principală a revoluției burghezo-democratice, de aceea Lenin identifică în esență revoluția democratică cu revoluția agrară. Revendicările programate ale revoluției burghezo-democratice au fost considerate de Lenin ca un program proletar al revoluției țărănești, ca programul răscoalei țărănești sub conducerea proletariatului pentru lichidarea rămășițelor feudale. În etapa revoluției burghezo-democratice Lenin a pre-

* Fragment din lucrarea în pregătire: Rezolvarea sarcinilor revoluției agrare, antif feudale în România pe baza învățaturii lui V. I. Lenin.

¹ V. I. Lenin, Opere, E.R.I. P., 1932, vol. 6, p. 92

conizat alianța proletariatului cu întreaga țărănime, prevăzând totodată că victoria revoluției va accentua lupta în sinul țărănimii între masa țărănimii muncitoare exploatare și chiaburimea exploatare. O dată curățat terenul la sate pentru desfășurarea luptei împotriva elementelor capitaliste, se va trece la revoluția socialistă, care va constitui a doua etapă a revoluției.

Tezele despre hegemonia proletariatului în revoluția burghezo-democratică, despre alianța proletariatului cu țărănimca în diverse etape ale revoluției, despre transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă, au stat la baza învățăturii lui Lenin despre problema agrară, determinând conținutul ei și indicațiile ei principale.

Încă în lucrarea sa „Ce sînt prietenii poporului și cum luptă ei împotriva social democrației” scrisă în 1894, Lenin a fundamentat ideea alianței revoluționare a muncitorilor și țărănilor ca instrument principal pentru răsturnarea absolutismului, moșierilor și a burgheziei în opera sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”, Lenin a analizat în mod amănunțit izvoarele energiei revoluționare a maselor țărănești și a fundamentat multilateral rolul conducător al proletariatului. În perioada celui de al II-lea Congres, cu prilejul elaborării programului partidului, au ieșit la iveală serioase divergențe între bolșevici și menșevici și în problema agrară.

Este important de subliniat că Lenin, o dată cu stabilirea revendicărilor minimale în problema agrară, a susținut necesitatea ca programul să lase deschisă posibilitatea de a holări ulterior cum să se procedeze cu pămînturile expropriate, în condițiile istorice concrete în care se va desfășura revoluția. „Noi — scria Lenin — nu ne legăm mîinile, ne rezervăm dreptul de a fixa forma cea mai potrivită în care să se dispună de bunurile confiscate, atunci cînd ele vor fi confiscate, cînd vor fi clare toate condițiile sociale și politice în care se va efectua această confiscare”¹.

Necesitatea de a se ține cont de condițiile deosebite de la o țară la alta și de anumite împrejurări istorice concrete în fixarea sarcinilor revoluției agrare constituie un principiu de bază al învățăturii leniniste despre problema agrară.

În perioada revoluției burghezo-democratice din 1905—1907, ținînd cont de împrejurările concrete în care s-a desfășurat revoluția agrară, anti-feudală în Rusia, Lenin a indicat ca obiectiv strategic al acestei etape lupta pentru instaurarea dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și a țărănimii. Totodată, s-a pus problema revizuirii vechiului program agrar al P.M.S.D.R. în sensul de a fixa ca revendicare „confiscarea pămîntului”². Ca sarcini obligatorii ale revoluției agrare antifeudale, Lenin a indicat următoarele: În primul rînd trecerea imediată la confiscarea pămînturilor moșierești de către comitetele țărănești, încă înainte de a obține consfințirea legală a acestui act. În al doilea rînd, consolidarea cuceririlor țărănimii prin instaurarea republicii și a puterii populare. În al treilea rînd, organizarea independentă a proletariatului și a semiproletariatului, adică a țărănimii muncitoare, exploatare, în vederea luptei pentru victoria revo-

¹ V. I. Lenin, op. cit., p. 412.

² V. I. Lenin, Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, E.S.P.L.P., 1955, p. 257.

luției socialiste. Aceste trei sarcini au fost indicate de Lenin ca trei sfaturi fundamentale adresate țăraniilor din partea partidului proletariatului.

Lenin a cerut întocmirea programului agrar al partidului din trei părți componente în conformitate cu cele trei sarcini sus-menționate, socotind că ele exprimă principiile proletare deosebite ale revoluției agrare. Lenin scrie: „Indicarea precisă în program a poziției noastre proletare deosebite în întreaga revoluție agrară democratică este neapărat necesară”¹. Deși au fost unele deosebiri importante între condițiile concrete din Rusia și din România, înfăptuirea întocmai a celor trei sarcini sus-menționate a constituit garanția victoriei revoluției agrare, antifeudale și în țara noastră.

În cele de mai jos vom prezenta indicațiile leniniste cu privire la politica partidului în problema agrară, în diverse țări unde condițiile concrete au fost deosebite de cele din Rusia, și în lumina acestor teze vom înfățișa situația agrară din România, din perioada dintre cele două războaie mondiale.

a) Din punct de vedere al sarcinilor revoluției în problema agrară, Lenin distinge în primul rând țările capitaliste în care revoluția burghezodemocratică a fost complet desăvârșită pe calea așa-zisă americană. Ca exemplu, Lenin indică revoluția burghezodemocratică din Franța din 1789. Lenin subliniază că „burghezia franceză din 1789... știa că baza stăpînirii sale era desființarea feudalismului la sate, crearea unei clase libere de țărani proprietari de pământ (grundbesitzenden)”². În asemenea țări problema statorniciei dezvoltării burgheze pe cale americană a fost rezolvată imediat după victoria revoluției burgheze. Din punct de vedere istoric în asemenea țări la ordinea de zi se pune în mod nemijlocit înfăptuirea revoluției socialiste.

b) O țară în care situația se prezintă altfel o constituie Germania. „Menținerea privilegiilor feudale — scrie Lenin — consfințirea lor sub forma (iluzorie) a răscumpărării, iată rezultatul revoluției germane din 1848”³.

Deși din punct de vedere juridic și în Germania s-a creat o țărănime liberă, totuși baza socială, economică și politică pentru existența ei a lipsit, din cauza menținerii marilor moșii ale iuncherilor. Avem de-a face cu fenomenul caracteristic țărilor care pășesc pe drumul dezvoltării prusace a capitalismului. Această cale, deși a fost deschisă pentru Germania din prima jumătate a sec. XIX-lea, nu a însemnat încă statornicirea definitivă a dezvoltării burgheze pe cale prusacă în această țară. Revoluția burgheză nedesăvârșită a lăsat deschisă problema desăvârșirii revoluției burghezodemocratice pentru un interval de timp care a durat câteva decenii după 1848. În acest interval mai existau posibilități obiective pentru a înfăptui o revoluție democratică în vederea îndreptării evoluției capitaliste pe calea americană. Lenin subliniază următoarele considerente de care trebuie să ținem cont în această problemă: „1) Revoluția germană nedesăvârșită se deosebește de revoluția franceză desăvârșită prin faptul că burghezia a trădat nu numai democratismul în general, ci și țărănimea în

¹ V. I. Lenin, op. cit., p. 274.

² V. I. Lenin, Opere alese, Ed. P.M.R., 1949, vol. I, partea a II-a, p. 126.

³ Ibidem.

special. 2) Baza realizării complete a revoluției democratice este crearea unei clase libere de țărani. 3) Crearea acestei clase înseamnă abolirea servituțiilor feudale, distrugerea feudalismului, dar nicidecum o revoluție socialistă... Dacă ținem cont de deosebirile respective ale particularităților naționale concrete și înlocuim feudalismul prin șerbie, apoi putem aplica pe de-a-ntregul toate aceste teze și Rusiei din anul 1905"¹. Din această apreciere leninistă rezultă pe de o parte care sînt sarcinile în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice care se puneau în Germania după anul 1848, pe de altă parte sarcinile care se adaugă la ele în condițiile revoluției burghezo-democratice din Rusia.

c) Dacă în cazul Germaniei avem de-a face cu sarcina desființării servituțiilor feudale pe care le prestează țăranii liberi pe moșiile iunche-rilor, din cauza menținerii pămîntului aproape în întregime în proprietatea moșierilor, în cazul Rusiei țariste avem de-a face cu sarcina desființării rămășițelor șerbiei prin care țăranii ruși erau legați din punct de vedere teritorial de moșieri. „În Rusia — scrie Lenin — are un caracter medieval nu numai proprietatea funciară moșierească, ci și sistemul de posesiune a pămîntului de către țăranii bazat pe loturi... El împinge pe țăranii, ca într-un getto, în mici uniuni medievale cu caracter fiscal, birnic, în uniuni pentru posesiunea loturilor, adică în obști"². „Țăranul rus — arată Lenin — mai este atît de infeudat funcționarilor încît nu se poate strămuta liber la oraș, nu poate să se mute liber pe pămînturi libere... Oare aceasta nu înseamnă dependență iobăgistă?"³.

Pornind de la aceste realități rusești, Lenin trage concluzia : „Prin urmare sărăcimea satelor trebuie să lupte împotriva lipsei ei de drepturi, împotriva clăcii, împotriva oricăror corvezi, laolaltă cu țăranii bogați. Nu vom scăpa de *orice* înrobire, de *orice* mizerie decît atunci cînd vom învinge *întreaga* burghezie (inclusiv pe țăranii bogați). Dar există o înrobire de care vom scăpa *înainte*, pentru că și țăranul bogat are de suferit de pe urma ei. Mai există încă la noi în Rusia multe locuri și multe regiuni unde țăranii au exact aceeași situație ca și iobagii"⁴. Situația specifică din satul rus a determinat necesitatea ca în prima etapă a revoluției, adică în revoluția agrară antifeudală, proletariatul să meargă împreună cu întreaga țărănime, deoarece, precum spune Lenin : „Înrobirea moșierească leagă pe toți de miini și de picioare. Dar ultimul pas niciodată nu-l vor face toți țăranii împreună ; aici întreaga țărănime bogată se va ridica împotriva muncitorilor agricoli"⁵.

d) România burghezo-moșierească făcea parte din categoria acelor țări în care, ca și în Rusia, la ordinea de zi slătea ca prim pas revoluția agrară, antifeudală. Totuși, situația concretă din țara noastră în perioada dintre cele două războaie mondiale în anumită măsură se deosebeste de situația din Rusia țaristă, unde la ordinea de zi a stat înfăptuirea revoluției burghezo-democratice, dar are anumite asemănări cu situația din Ger-

¹ V. I. Lenin, op. cit., p. 126—127.

² V. I. Lenin, Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, E.P.L.P., 1955, p. 314—315.

³ V. I. Lenin, op. cit., p. 138.

⁴ Ibidem, p. 146—147.

⁵ Ibidem, p. 157.

mania din perioada 1848—1871. unde la ordinea de zi a stat desăvârșirea revoluției burghezo-democratice. La noi privilegiile moșierilor care asigurau menținerea rămășițelor feudale, în perioada dintre cele două războaie mondiale, nu sînt însoțite de rămășițele șerbiei în relațiile de proprietate asupra loturilor țărănești rezultate din improprietărire. Răspunderea solidară a obștei sătești față de servituțile feudale a fost înlăturată. Astfel la noi înrobirea moșierească n-a legat pe toți țărani de miini și de picioare și prin urmare țărănimea bogată, deși avea anumite contradicții cu moșierimea, era gata să se ridice împotriva maselor muncitoare, din momentul cînd își vedea periclitată poziția. Deci în România, burghezia safelor în întregimea ei nu mai reprezintă o forță socială capabilă să joace un rol pozitiv nici în răscoalele țărănești, nici în formele superioare ale luptei pentru desființarea rămășițelor feudale.

Aprecierea făcută de Lenin cu privire la tendințele moșierilor ruși de a definitiva victoria căii prusace în Rusia are o deosebită însemnătate pentru analiza situației create în agricultura noastră între cele două războaie mondiale. Lenin arată că moșierii „au înțeles că trebuie să se adapteze dezvoltării capitaliste și nu să lupte împotriva ei. Iar pentru a-și menține dominația, ei n-au cu cine să se unească împotriva masei țărănești decît cu «ghiorlanii ajunși», cu alde Razuvaev și Kolupaev. Ei nu au altă ieșire decît să dea acestor Kolupaevi cuvîntul de ordine: *enrichissez-vous!* îmbogățiți-vă! Vă vom da puțința să ciștiगाți o sută de ruble la o rublă, iar voi ajutați-ne să salvăm baza puterii noastre în noile condiții”¹. Cuvintele de mai sus parcă nici nu se referă la relațiile rusești, ci la cele românești. Moșierii ruși n-au mai apucat să transpună în viață această afacere murdară cu capitaliștii, în schimb, cei din România s-au văzut nevoiți, o dată cu aplicarea reformei agrare, pe care nu o mai puteau evita din cauza influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, să manevreze împreună cu burghezia tocmai în sensul afacerii sus-amintite. În numele moșierilor secretarul partidului național (devenit ulterior țărărist) a fost primul care a lansat lozincă „*enrichissez-vous!*” și liberalii în numele burgheziei au răspuns la această chemare prin fapte concrete. Despre faptele lor vom vorbi mai jos. Ceea ce trebuie să menționăm în legătură cu situația nou creată în agricultura romînească este faptul subliniat de Lenin și anume că liberalii, monarhiștii, la noi ca și pretutindeni, sprijinind tendința moșierimii spre statornicirea definitivă a căii prusace a dezvoltării capitalismului în agricultură, vor recurge la diverse manevre pentru a colora regimul lor politic putred cu o culoare europeană constituțională. Totodată în domeniul economiei agrare o să înlăptuiască cu mare zarvă improprietărire țărănilor care, independent de proporțiile ei, va asigura jefuirea maselor prin sume uriașe de răscumpărare și va asigura exploatarea țărănimii prin diverse privilegii acordate moșierilor. În condițiile transpunerii în viață a acestor manevre, fenomenele cele mai izbitoare ale rămășițelor feudale, cum este repartizarea antidemocratică a pămîntului, se estompează într-o proporție serioasă, în schimb sînt întreprinse într-o proporție mai mare ca înainte mijloace mascate de jefuire a maselor țărănești, care aduc cu sine pau-

¹ V. I. Lenin, op. cit., p. 212.

perizarea și mai accentuată a acestor mase și deci ridică cu mai multă lărie pe prim plan problema revoluției. Chiar dacă în comparație cu unele țări vecine, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, la noi proprietatea moșierească era mai restrinsă, totuși rămășițele feudale erau mai accentuate decât în unele din ele, ca de exemplu în Cehoslovacia, unde moșiile au fost gospodărite prin sistemul de exploatare capitalistă. Indiferent de proporțiile proprietăților moșierești, și chiar de caracterul lor, primul pas al revoluției trebuie să fie îndreptat spre exproprierea acestor terenuri și folosirea lor în vederea îmbunătățirii situației țărănimii muncitoare. „Proletariatul invingător — a spus Lenin la Congresul al II-lea al internaționalei a III-a — va aduce o îmbunătățire imediată a situației țaranului mijlocăș prin desființarea arendei și a ipotecilor. În majoritatea țărilor capitaliste, puterea proletară nu trebuie nici de cum să procedeze imediat la desființarea totală a proprietății private; în orice caz ea va garanta țărănimii sărace și celei mijlocășe nu numai păstrarea loturilor lor de pământ, dar și mărirea acestora până la dimensiunile suprafeței arendate de obicei de aceste categorii de țărani (desființarea arendei)”¹.

Problema pământului nu constituie decât una din pirghiile prin care se poate obține o ridicare imediată a nivelului de trai al țărănimii muncitoare. Lenin ne învață că țărănimea este interesată în înfăptuirea revoluției democratice nu numai pentru înfăptuirea reformei agrare, ci toate interesele ei generale o leagă de revoluție. În broșura sa intitulată „Către sărăcimea satelor”, întocmită cu scopul de a explica țăranilor programul agrar al partidului, Lenin, enumărând îmbunătățirile concrete în viața țăranilor care vor fi asigurate maselor prin victoria revoluției democratice, imediat după explicarea importanței cuceririlor drepturilor politice, democratice, prezintă ca primă măsură economică desființarea nedreptăților în privința impozitelor indirecte, subliniind că pe această cale țărănimea muncitoare este jefuită în proporții nemaipomenite. Lenin menționează ca exemple mărfurile industriale de larg consum care se scumpesc în mod artificial: „zahărul, chibriturile, gazul sînt impuse la *acciz*, adică fabricantul plătește taxele fiscale înainte de a fi scos marfa pe piață; ...la stambă, fier și alte mărfuri prețul s-a urcat, deoarece mărfurile ieftine din străinătate nu sînt lăsate să treacă în Rusia fără taxe vamale ridicate”².

În locul impozitelor indirecte percepute sub formă de *acciz* sau taxe vamale, revoluția democratică trebuie să introducă impozitul progresiv pe venit. După victoria Revoluției din Octombrie, Lenin a preconizat necesitatea introducerii impozitului în natură tot ca impozit progresiv, cu scopul de a crea condiții pentru înviorarea schimbului și a stîrpirii tendinței speculative a elementelor capitaliste.

Altfel în fixarea impozitului, cit și în politica schimbului, criteriul de orientare al puterii populare asigură mari avantaje țărănimii muncitoare, avînd ca obiectiv pe de o parte stimularea producției, pe de altă parte înlesnirea aprovizionării maselor muncitoare de la orașe. În special în

¹ V. I. Lenin, Opere alese, Ed. P.M.R., 1949, vol. II, partea a II-a, p. 412.

² V. I. Lenin, Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime. E.P.L.P., 1955, p. 140.

condițiile concrete din țara noastră — unde prin intermediul comerțului exterior și al foarfecării prețurilor în favoarea mărfurilor industriale, clasele exploatatoare au jefuit ca în codru masele țărănești — indicațiile leniniste privind această problemă au o deosebită importanță pentru a înțelege îmbunătățirile reale aduse țărănimii muncitoare prin înfăptuirea revoluției agrare, antifeudale.

Acordând o importanță deosebită problemei îmbunătățirii imediate a situației țărănimii muncitoare, Lenin ne învață: „pentru a putea izbîndi se cere ca în situația celei mai exploatate mase muncitoare de la sate să intervină, în urma victoriei muncitorilor, o îmbunătățire imediată și simțitoare, în dauna exploatatorului, deoarece fără aceasta proletariatul industrial nu va avea asigurat sprijinul satului și în special nu va putea altfel să asigure aprovizionarea orașului cu alimente”¹.

Partidul Comunist Român, de la momentul înființării sale, urmînd învățătura marxist-leninistă în problema agrară, a luptat consecvent pentru a lichida pe cale revoluționară rădăcinile economice ale mizeriei țărănimii. Încă Congresul al II-lea al P.C.R., analizînd caracterul reformei agrare din 1921, a stabilit că problema agrară la noi se prezintă sub două aspecte care vor putea fi rezolvate numai pe cale revoluționară: problema pămîntului și a poverilor fiscale directe și indirecte. Rezoluția Congresului arată: „O parte din țărănimie (în urma reformei agrare — S.Ș.) rămîne complet lipsită de pămînt, pe cînd o altă are o suprafață insuficientă...”, iar celălalt aspect al problemei constă în faptul că țărănul este „strivit sub călcîiul finanței, care-i stoarce plusvaloarea muncii întocmai ca proprietarul”². Aceste două aspecte ale problemei agrare au fost analizate în mod amănunțit în punctul 18 al rezoluției Congresului al V-lea al P.C.R.

Cu privire la contradicția dintre țărănimie și moșieri rezoluția spunea:

„Contrazicerea dintre țărănimie și moșieri, care, datorită caracterului agrar al țării și precumpănirii covârșitoare a populației țărănești, are o însemnătate deosebită, este provocată de existența rămășițelor semif feudale din agricultură (repartizarea antidemocratică a pămîntului, în ciuda aplicării reformei agrare, rămășițelor feudale în organizarea muncii agricole: dijma ș.a.m.d.).

Exploatarea țărănimii de către capitalul monopolist (capitalul bancar-cămătăresc), prețurile cămătărești ale cartelurilor, politica vamală, de impozite a capitalului financiar dominant și a marii proprietăți agrare, constituie sursa contrazicerii puternice dintre țărănimie și capitalul financiar”³. Pe baza învățaturii marxist-leniniste despre problemele revoluției în general, și probleme agrare în special, și ținînd cont de experiența istorică a luptei revoluționare a poporului român, Congresul al V-lea a stabilit că sarcina cea mai apropiată este instaurarea dictaturii revoluționare democratice a proletariatului și a țărănimii. „Sarcina acestei puteri revo-

¹ V. I. Lenin, Opere alese, Ed. P.M.R., 1949, vol. II, partea a II-a, p. 417.

² Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922, E.P.L.P., 1953, p. 396—397.

³ Documente din istoria Partidului Comunist din România, E.P.L.P., 1953, ediția a II-a, p. 123—124.

luționare de stat va consta în a organiza și desfășura revoluția agrară și lupta național-revoluționară sub conducerea proletariatului... În acest sens România stă în fața desăvârșirii revoluției burghezo-democratice¹. Apoi se creează condiții pentru trecerea rapidă la înfăptuirea revoluției socialiste². Complexitatea problemelor agrare care necesitau o rezolvare imediată în România a izvorit din repartizarea antidemocratică a pământului în perioada dintre cele două războaie mondiale și din politica regimului burghezo-moșieresc de a asigura capitalului monopolist venituri fabuloase prin menținerea țăranimii într-o stare inapoiată insuportabilă. Regimul agrar care a dăinuit pînă în 1944 a fost rezultatul reformei agrare din 1921, deci trebuie să urmărim în primul rînd evoluția raporturilor agrare începînd de la reforma agrară din 1921.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în România se coace din ce în ce mai mult situația revoluționară. România, care din punct de vedere geografic este situată aproape de Rusia, care a cunoscut chiar desfășurarea revoluției socialiste pe o parte a teritoriului ei și anume pe teritoriul situat între Carpați și Prut, a resimțit în mod deosebit de puternic influența Revoluției din Octombrie. Proletariatul rus a dat lumii întregi un exemplu despre felul cum se poate construi un stat liber al muncitorilor și țăranilor, cum poate fi lichidată contradicția dintre caracterul social al procesului de producție și proprietatea privată capitalistă, prin naționalizarea principalelor mijloace de producție.

Toate condițiile obiective erau coapte pentru ca oamenii muncii din România să pășească pe calea indicată de revoluția din Rusia.

Faptul că și în România proprietatea capitalistă individuală nu mai corespundea caracterului social al procesului de producție, a ieșit la iveală în această perioadă prin toate manifestările sistemului capitalist în domeniul economic, politic, cultural. Menționăm doar în treacăt că în acești ani are loc nu numai frînarea dezvoltării forțelor de producție de către relațiile de producție capitaliste, dar și distrugerea în masă a forțelor de producție în împrejurările războiului, în împrejurările crizei economice din anul 1920, în împrejurările haosului economic care are loc în perioada de după război.

Este de ajuns să menționăm faptul că în împrejurările crizei economice din 1920 nu numai că nu s-a procedat la refacerea distrugerilor provocate de război, dar chiar și multe întreprinderi care nu au fost distruse în război și-au închis porțile.

Pentru a rezolva problema șomajului, Ministerul Muncii încearcă să introducă lucrul în serie, adică o săptămîină sau o lună să lucreze anumiți muncitori, care apoi să fie schimbați cu alții pentru a evita șomajul. Această agravare a situației economice are loc atunci cînd România are o balanță comercială deficitară într-o proporție necunoscută pînă atunci. În 1919, România a importat produse în valoare de 3 700 000 000 lei și exportat produse în valoare de numai 100 000 000 lei. Deci între-

¹ Documente din Istoria Partidului Comunist din România. E.P.L.P. 1953, ediția a II-a, p. 125.

² Vezi punctele 20 și 21 ale rezoluției.

prinderile din țară n-au lucrat, în timp ce au fost aduse mărfuri străine în valoare de 3 600 000 000 lei.

În toți acești ani bîntuia o puternică inflație, coexistau paralel mai multe monede: lei, bancnote germane, coroane austriace, ruble rusești. Aceasta a permis elementelor speculante, băncilor, capitaliștilor, să facă specula în proporții uriașe, ceea ce a dus la înrăutățirea și mai accentuată a situației maselor muncitoare.

Despre situația dezastruoasă a clasei muncitoare din România în perioada Revoluției din Octombrie vorbesc foarte elocvent următoarele cifre: în comparație cu perioada antebelică prețurile mărfurilor de larg consum cresc de 900 ori, iar salariile numai de 300 ori, ceea ce înseamnă de fapt că puterea de cumpărare, și așa mizerabilă, a scăzut la o treime. Situația materială grea a clasei muncitoare este fidel redată în raportul prezentat la conferința băieșilor în primăvara anului 1919: „A venit războiul cu jertfele lui uriașe, cu scumpirea alimentelor, cu criza de lucrători: plata muncitorilor minieri însă, cu toată scumpetea, a rămas aceeași. Atunci cînd pentru întreținerea vieții trebuie o cheltuială zilnică de 20—30 coroane, muncitorul băiaș cîștigă 2—3 coroane pe zi. Această stare nesuferită a scuturat masele și le-a adus înspre făgașul revoluției. Oricît au căutat să-i apese și să-i persecute prin forța armată, grevele au izbucnit una după alta, sălbătice, neorganizate, ca ale unei clase flămînde și îndirjite. În zadar le-au pregătit coșciuge băieșilor din Petroșani și din jur, degeaba le-au săpat gropile și i-au pus în fața lor, spunîndu-le că acei care nu vor relua lucrul vor fi împușcați și îngropați; băieșii au preferat mai bine moartea decît o astfel de viață de mizerie”¹.

Intregul complex al situației interne și internaționale a Romîniei a determinat ca la sfîrșitul războiului România să constituie o verigă deosebit de slabă a lanțului imperialist. Deși pînă la urmă România a fost categorisită printre țările învingătoare în războiul mondial, căreia i s-au anexat și teritorii străine (Basarabia), totuși marile state imperialiste au aservit-o și au jefuit-o la fel ca pe orice altă țară semicolonială. Stabilizarea relativă a vieții economice și deci evitarea revoluției proletare după război în principalele state imperialiste, în condițiile goanei după profit maxim, se putea realiza numai prin amplificarea haosului economic în țările dependente și coloniale și în deosebi în asemenea țări bogate cum era România. Dar aceasta înseamnă că consolidarea relativă a puterii burgheziei în sus-menționatele țări imperialiste este însoțită în mod inevitabil de subminarea și slăbirea regimului burghezo-moșieresc în țările aservite, printre care se număra și România. Adîncirea continuă a contradicției dintre muncă și capital, permanenta ascuțire a contradicțiilor între diversele grupuri ale capitalului străin și autohton, criza agrară permanentă, situația strategică a Romîniei ca „avanpost împotriva bolșevismului” și slugărnicia clicii dominante față de organizatorii provocărilor antisovietice au accentuat slăbiciunea acestei verigi a imperialismului. La acestea se mai adaugă și contradicția puternică între clica dominantă și minoritățile naționale asuprite.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări, E.P.L.P., 1952, ediția a III-a, p. 626—627

În aceste împrejurări, încă spre sfârșitul anului 1918, în mod firesc se coace situația revoluționară din România. Nu este vorba numai de un avânt revoluționar, ci despre o situație revoluționară în sensul adevărat al cuvântului. Amploarea luptelor revoluționare, despre care cercetările istorice scot la iveală noi și noi date concludente, dovedesc acest lucru cu prisosință.

Lenin, în lucrările sale din acest timp, în trei referiri deosebit de importante cu privire la țara noastră, arată că focul insurecției aprinse în Rusia se întinde și asupra României și că în România se formează soviete. Interpretând desfășurarea concretă a luptei revoluționare din acest timp în lumina aprecierilor leniniste, ne dăm seama și mai bine că avem de-a face nu numai cu un avânt revoluționar, ci cu o situație revoluționară care s-a creat atît datorită condițiilor obiective economice, cit și în urma faptului că, clasa muncitoare din România avea în fața ei exemplul proletariatului din Rusia. Ea era ferm hotărîtă să asalteze regimul burghezo-moșieresc, să se angajeze într-o bătălie cruntă pentru doborîrea regimului burghezo-moșieresc. Clasa muncitoare, care din punct de vedere numeric constituia o parte relativ mică a populației țării, reprezenta o forță incomparabil mai mare decît forța oricărei alte clase existente în acea perioadă în România. Această forță uriașă pe care o reprezenta clasa muncitoare în acest moment nu se poate înțelege decît analizînd cauzele obiective care au făcut ca muncitorimii să-i revină sarcina de a scoate țara noastră din prăpastia în care a împins-o regimul burghezo-moșieresc. Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a făcut ca o dată cu retragerea nemților, în octombrie 1918, clasa muncitoare din întreaga Romînie să prezinte nu numai revendicări economice și politice, dar să-și creeze în mod spontan adevărate organe revoluționare: consilii de fabrică și pe alocuri sfaturi ale muncitorilor din întreprinderi. Ele exprimă forța geniului creator al clasei muncitoare din țara noastră. Asemenea comitete au luat ființă, de exemplu, la sfîrșitul anului 1918 la Cîmpina, orașul petroliștilor, la Petroșani, centrul minerilor, etc. La București, în momentul retragerii nemților și pînă la restabilirea în funcție a vechilor autorități romînești (1—16. X. 1918) paza ordinii a fost preluată de gărzi muncitorești care pînă la urmă au putut fi dizolvate numai datorită faptului că în acel timp proletariatul încă nu avea în fruntea sa un partid revoluționar marxist-leninist. În lunile următoare, consiliile muncitorești de la București au exercitat citeodată în întreprinderile tipografice un adevărat control asupra publicațiilor burgheze. Uneori, cînd ziarele burgheze născoceau articole calomniatoare împotriva Uniunii Sovietice, muncitorii refuzau să tipărească articolul respectiv al cutărui domn. Forța clasei muncitoare se manifesta în acest timp în cele mai diverse forme: greve politice de masă, demonstrații, lupte de stradă, etc.

Totodată, în anul 1918 s-a ascuțit criza revoluționară din punct de vedere al incapacității celor de sus de a cîrmui țara cu mijloace vechi. Este deajunș să ne referim la faptul că la sfîrșitul lunii noiembrie guvernul trebuia să mobilizeze din nou armata. A fost un caz unic în Europa. La 11 noiembrie se încheie armistițiul general pe plan european, armistițiul cu Germania și, la sfîrșitul lunii noiembrie, Romînia este singura țară care

din nou mobilizează armata pentru a antrena poporul a doua oară într-un război aventurist, și aceasta după experiența tristă a primei mobilizări și a participării catastrofale timp de doi ani la războiul mondial. Această sarcină a fost pusă în fața clicii conducătoare a României de marile puteri imperialiste cu scopul de a lăuri din țara noastră o barieră între revoluția care era în procesul de declanșare în Austro-Ungaria și revoluția proletară din Rusia. Trebuiau să fie mobilizați sute de mii de oameni care să fie îndreptați împotriva popoarelor care au început să scuture jugul boierilor, grofilor, baronilor, capitaliștilor. Reprezentanții partidelor politice n-au îndrăznit să întreprindă asemenea măsuri. Ei au incredințat această misiune unui guvern militar în frunte cu generalul Coandă.

Cu toate că armatele franceze înaintau dinspre Balcani în România, populația a refuzat să se prezinte la o a doua mobilizare. Cazuri de dezertare sînt semnalate în proporții de masă în acest moment. Se constată „o abținere absolută”¹. Și este firesc acest lucru. Poporul a suferit atîta în timpul războiului, a văzut atîtea mîrșăvii din partea claselor exploatoare, încît ideea războiului era mai nepopulară ca întotdeauna.

Totodată raporturile interne între clasele exploatoare, felul cum să fie împărțit jaful în viitor între diversele grupuri financiare a dus la ascuțirea contradicțiilor între clicile capitaliste. Se punea problema de a recunoaște sau de a nu recunoaște mai departe dinastia Hohenzollernilor. În mod vădit a început o criză acută în rîndurile vechilor partide politice. Partidul conservator, care era un stîlp al vechiului regim burghezo-moșieresc, s-a discreditat complet în fața maselor, datorită faptului că s-a pronunțat în mod fățiș împotriva reformei agrare. Acest parad s-a prăbușit ca un castel de cărți, la sfîrșitul primului război mondial.

Prin urmare, în ceea ce privește raporturile de forță, clasa muncitoare își manifestă cu vigoare capacitatea sa de luptă, pe de altă parte burghezia cu partidele sale se prezintă ca forțe politice șubrede. Se pune întrebarea ce anume a împiedicat ca insurecția care era să se întindă pe teritoriul României, așa cum afirma Lenin, sau sovietele a căror prezență a fost semnalată de Lenin, să nu ducă nici măcar la izbucnirea revoluției? Și cînd? În acel moment cînd revoluția din Rusia se consolidează, cînd în Ungaria și Transilvania se ridică cu o nouă furie revoluția maselor populare împotriva vechiului regim. Cauza constă în atitudinea greșită a mișcării muncitorești față de problema țărănească. Nu vom înțelege nimic din raporturile de clasă, din raporturile de forță din România, dacă nu vom analiza în mod temeinic problema țărănească în țara noastră.

Problema decisivă a revoluției în acel moment, ca și ulterior, a fost, de partea cui va fi țărănimea. În 1918, în momentul coacerii situației revoluționare, au existat mai multe șanse ca oricînd în istoria țării noastre ca masele țărănimii să devină rezerva proletariatului, să reprezinte o forță de șoc în destrămarea regimului burghezo-moșieresc. Dintre acești factori menționăm: tradițiile răscoalei din 1907, noul avînt de luptă al țărănimii pentru confiscarea pămînturilor moșieresti și manevrele mîrșave din partea claselor exploatoare pentru a evita reforma agrară. Este semnificativ în această privință cîntecul popular care circula în acel timp în

¹ Marghiloman, Note politice, vol. IV, p. 142.

rindurile țăranilor îmbracați în haine ostășești. Cîntecul se termină cu strofa: „De acum avem și noi cuvîntul / De la Ciocoi să luăm pămîntul / Iar de nu ne vor lăsa / De scurteici îi vom lua / Și ca rușii vom făcea”¹. Dacă în România ar fi existat un partid de tip nou care nu numai să imprime o torină mai organizată și mai conștientă luptei proletariatului, dar să se orienteze în problema revoluției după cele trei sfaturi date de Lenin partidelor proletare în problema țărănească, apoi doborîrea regimului burghezo-moșieresc din țara noastră ar fi putut deveni o realitate. Reamintim că Lenin a indicat ca prim sfat pentru partidele muncitorești să conducă lupta țăranimii pentru confiscarea pămînturilor moșierești în orice condiții, în orice împrejurări, nelimitînd în nici o împrejurare această revendicare. Al doilea sfat era lupta pentru instaurarea republicii, democratizarea țării și, al treilea sfat — pregătirea transformării revoluției agrare antif feudale în revoluție socialistă.

La noi însă în acel timp a lipsit un partid revoluționar care să urmeze aceste sfaturi ale lui Lenin. Partidul Socialist din România, în acest moment de criză revoluționară în țara noastră, elaborează un proiect de program, cunoscut sub denumirea „Declarația de principii din 9 decembrie 1918”. Acest program este elaborat atunci cînd conducătorii oportuniști ai partidului socialist nu puteau să nu țină seama de radicalizarea maselor, nu puteau să nu țină seama de popularizarea ideii dictaturii proletariatului, de popularitatea Revoluției din Octombrie. În acest proiect de program se vorbește și despre socializarea procesului de producție, se vorbește și despre necesitatea de a urma experiența Revoluției din Octombrie, se vorbește și despre necesitatea de a instaura dictatura proletariatului, însă nu se vorbește nici un cuvînt despre revendicările țăranimii, nu se arată ce cale indică partidul socialist pentru țăranime, care este atitudinea lui față de problema pămîntului, ce preconizează pentru îmbunătățirea situației maselor de bază ale țăranimii.

Cum se întîmplă acest lucru, atunci cînd problema fundamentală care se pune în fața soartei revoluției din țara noastră este problema făuririi alianței dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare? Se întîmplă datorită dominației concepțiilor oportunist-menșevice ale lui Dobrogeanu-Gherea, în rîndurile partidului socialist; ceea ce a predominat în partidul socialist de atunci a fost gherismul și nu marxismul. Acest lucru rezultă nu numai din analiza proiectului de program din 1918, acest lucru rezultă din toate numerele ziarului „Socialismul” începînd de la primul și aproape pînă la ultimele numere, pînă cînd apare sub conducerea partidului socialist. Problema țărănească era parcă inexistentă în acest ziar, deci se adoptă o atitudine pasivă, caracteristică social-democrației de dreapta față de un milion de țărani muncitori îmbrăcați în haine ostășești, care în anii 1917—1918 erau gata să pornească la făurirea dreptății sociale cu arma în mînă. Conducerea partidului socialist, orientîndu-se după dogmele social-democrate, considera că nu e treaba ei să formuleze revendicările cu caracter burghezo-democrat, pentru satisfacerea năzuințelor imediate ale acestor

¹ Mihail Roller, Problema de Istorie, Ed. P.M.R., 1951, p. 182. După documentul din arhivele Acad. P.M.R., mss. I. S. 105, zile 207—208, scos la iveală de acad. Gh. Ch. Călinescu.

mase, lăsînd această sarcină pe seama burgheziei. Dobrogeanu-Gherea, în lucrarea sa „Neoiobăgia”, și încă cîțiva conducători ai partidului socialist au socotit că țărănimia este un factor reacționar, că ea rămîne o rezervă a burgheziei și dacă este vorba de revoluție burghezo-democratică să facă acest lucru burghezia cu țărănimia, iar partidul să se ocupe numai de lupta clasei muncitoare.

Iată care a fost concepția care a dominat în mișcarea noastră muncitorească atunci, cînd în țara noastră, în urma schimbării raportului de forțe, la ordinea de zi s-a pus răsturnarea regimului burghezo-moșieresc. Trebuie să menționăm și faptul că încă în anul 1918, au apărut cîteva manifeste ilegale ale grupurilor comuniste adresate țaranilor, în care se punea problema confiscării pămîntului și alte revendicări ale țărănimii. Dar cu o rîndunică nu se face primăvară, mai ales atunci cînd imensa majoritate a clasei muncitoare considera că are un organ oficial — ziarul „Socialismul”, — are o conducere oficială, are un partid, are sindicate ale căror conducători afirmă că au rupt cu Internaționala a II-a; și dacă acești conducători susțineau că clasa muncitoare nu trebuie să se intereseze de treburile țărănimii, apoi puțini muncitori au socotit că linia indicată de cîteva manifeste ilegale ar putea constitui linia cea justă. Valoarea acestor manifeste în mobilizarea maselor trebuie văzută altfel decît după 1924, cînd manifestele ilegale au constituit singura posibilitate de îndrumare a luptei maselor muncitoare în condițiile cînd presa revoluționară a fost ilegalizată, iar presa social-democrației de dreapta se compromisese definitiv; atunci îndrumările date de partid prin documentele ilegale aveau o greutate deosebită, pentru că întregul partid lupta pentru a le populariza și se orienta după aceste îndrumări. Dar în 1918, grupările maximaliste încă nu au ajuns să aibă o influență însemnată în rîndurile maselor. Ele au avut un rol foarte mare în ceea ce privește luptele muncitorești, reușind să imprime într-adevăr un spirit revoluționar acțiunilor muncitorești. Dar în ceea ce privește orientarea generală a luptei, în această privință grupările maximaliste încă nu au putut imprima mișcării muncitorești linia lor.

Așa se explică faptul că burghezia a reușit nu numai să izoleze țărănimia de proletariat; atunci cînd proletariatul a devenit forța politică cea mai însemnată pe arena istorică a Romîniei, dar pe alături chiar să transforme țărănimia dintr-o rezervă a proletariatului într-o rezervă a burgheziei. A obținut aceasta prin promisiunile lui Ferdinand, în 1917, că va da pămînt țaranilor, apoi prin decretul de lege despre reforma agrară publicat în ziua de 14 decembrie 1918, a doua zi după impușcarea muncitorilor din București în fața Teatrului Național, și în sfîrșit prin faptul că cu cîteva săptămîni după înființarea partidului de tip nou al clasei muncitoare, Camera Deputaților votează legea reformei agrare prin care se afirmă că vor fi expropriate milioane de hectare de pămînt aparținînd moșierilor. Această măsură întreprinsă cu scopul de a submina alianța dintre clasa muncitoare și țărănimia muncitoare va fi însoțită de diverse forme de jefuire cu alte mijloace a maselor țărănești, mijloace mascate în mod iscusit prin diverse combinații financiare. Prin legiuirea agrară din 1921, moșierii înglobați în datorii au primit asemenea despăgubiri uriașe încît „reforma agrară” a fost pentru ei o afacere foarte rentabilă.

Conform recensământului din 1930, după aplicarea reformei agrare în proprietatea moșierilor au rămas aproape 2,5 milioane ha pământ arabil¹. Numărul țăranilor rămași complet lipsiți de pământ s-a ridicat aproximativ la 700 000. Înșelăciunea reformei agrare a reieșit limpede în 1934, după 13 ani de aplicare a acesteia, când statisticiile Ministerului Agriculturii arătau că chiar și din acei țărani cărora clasele dominante au fost silite să le recunoască dreptul la împroprietărire 34% n-au fost împroprietăriți.

Mulți dintre noii împroprietăriți, în urma îndatoririi față de bănci și cămătari, erau nevoiți să vândă o parte a pământului lor, devenind țărani săraci. În aceste împrejurări nu numai țăranii săraci, dar chiar și o parte a țăranilor mijlocași sînt nevoiți să lucreze pământurile moșierilor sub formă de dijma și arendă. La acest sistem de exploatare feudală deseori recurg și chiaburii. Caracterul sălbatic al acestei forme de exploatare a țăranilor muncitori iese în evidență chiar și din cîteva cifre care nu puteau fi ascunse nici de statisticile burgheze. În anul 1929 arenda plătită de țărani varia între 1 000—3 000 lei la ha, atunci cînd prețul pământului oscila între 10 000—40 000 lei hectarul.

Din datele statistice din 1941 rezultă că peste 500 000 de familii țărănești, deci 28,2% din gospodăriile țărănești, au recurs la arendarea pământului sub diverse forme. Peste două milioane de hectare de pământ au fost lucrate în arendă². În cele mai multe cazuri la arendarea pământului a fost folosit sistemul muncii în parte, adică circa 50% din recoltă trebuia să fie cedată proprietarului sub forma dijmei. Aceasta este așa-zisa arendă a foamelei. La aceasta se adaugă obligativitatea dijmașului de a presta la moșier și cîteva zile de muncă în mod gratuit, tocmai în toiuł muncilor agricole.

Despre condițiile de muncă a celor care au fost nevoiți să ia pământul în parte ne vorbește ancheta, întocmită în 1939, în satele plasei Dîmbovnicul din jud. Argeș. Aici „țăranul era obligat să dea moșierului jumătate din recolta obținută cu truda și inventarul său, să-i mai lucreze gratis moșierului cîte 1/2 ha (de la arat și pînă la transportul cerealelor în magazie) de fiecare 3 ha arendate, să-i lucreze gratis o zi pe an la fiecare 1/2 ha arendat (la cărat lemne la curte etc.), iar de ziua numelui său să-i mai aducă plocon un pui și 20 de ouă“³.

Pentru exemplificarea situației jalnice a țăranilor care au luat pământul în arendă cu bani, reproducem cîteva rînduri dintr-un document în care se descrie felul cunı au fost exploatați cu metode feudale țăranii din Poiana Comarnic-Prahova. În această comună, locuitorii fiind cu totul lipsiți de pământ au fost nevoiți să ia în arendă aproximativ 400 ha de pământ de la proprietarul prințul Gh. V. Bibescu, „plătind arenze scumpe față de timpurile în care aceste terenuri le arenda și pe lingă aceasta prestind și zile de clacă cu brațele și carele pentru a fi acceptați de a li se da arendă“⁴.

¹ Enciclopedia Romniei, vol. III, p. 304.

² Recensământul agricol al Romniei din 1941, tabelul nr. 3.

³ M. Frunză, Despre legea concordantei obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție. În „Lupta de clasă“, seria a V-a, anul XXXIII, nr. 5, mai 1953.

⁴ Arhiva Statului Popular al raionului Sinaia, Secția Agricolă, Comisi de Reformă Agrară Județul Prahova prințul Gh. V. Bibescu, comuna Poiana Comarnic, dosar 678, f. 12.

Ultimele rînduri ale acestui document demască întreaga gamă a rămășițelor feudale de care au fost loviți țărani muncitori în relațiile lor cu moșierul. Menționăm în treacăt că din cauza dispozițiilor unor legi, care prevedeau că după o arendare care atinge termenul de 30 de ani țărani au dreptul să revendice ca pămîntul să treacă în proprietatea lor, mulți arendași au fost izgoniți după un termen de 15—20 de ani cu o brutalitate nemaipomenită. Sălașele (odăile), construite de acești țărani pe terenurile arendate, erau incendiate în momentul cînd moșierimea desfăcea contractul de arendare. Datorită acestor metode barbare, mulți țărani au ajuns într-o situație și mai vitregă decît înaintea apariției acestei legi. Pentru a nu fi izgoniți nu numai că au renunțat la orice drept care ar rezulta din îndeplinirea termenului de 30 ani, dar au fost nevoiți să presteze fără limită zilele de clacă, ca nu cumva pămîntul să fie dat în arendă unui alt țaran. Ne-au rămas din comuna sus-menționată 57 declarații ale țărănilor în care găsim exemple caracteristice atît pentru primul, cit și pentru al doilea caz. Pentru exemplificarea ambelor cazuri reproducem două declarații de acest gen.

În prima se arată: „Subsemnatul Iancu Irimia Clinci din Comuna Poiana Comarnic, Jud. Prahova, declar că am avut în arendă de la prințul Gh. Valentin Bibescu o livadă pentru finață în suprafață de 2 (două) ha din anul 1924 și pînă în anul 1940. De la această dată mi-a luat-o și i-a dat-o locuitorului Ion I. Burbona“. Iată acum textul celei de a doua declarații: „Subsemnata Maria Gh. Buliu din Comuna Poiana Comarnic, Jud. Prahova, declar că am avut pămînt atît eu cit și părinții mei sub formă de arendă, încă din anii 1869 de cînd eu m-am născut, după care a rămas liicei și ginerelui meu și astăzi sub formă de arendă“⁴.

Pentru a evita izgonirea lor de pe pămîntul arendat, majoritatea țărănilor a fost nevoită să accepte condiții cît de grele și a renunțat la cele mai elementare drepturi legale, deoarece numai astfel putea folosi decenii de-a rîndul pămîntul.

Fiecare din aceste 57 declarații constituie un act de acuzare la adresa regimului burghezo-moșieresc... Ele ne arată că munca de clacă și dijma feudală au fost percepute pînă în 1944 la fel ca și în 1864. În plus, ele aruncă o lumină și asupra felului cum au fost puse în aplicare legile burghezo-moșierești, în cazul cînd ele prevedeau demagogic oarecare limitare a exploatării feudale.

Unul din ravagiile, amplificate în mod indirect de existența în proporțiile sus-menționate a diverselor forme a rămășițelor feudale, este tendința accentuată din partea țărănilor de a renunța la cele mai elementare necesități umane cu scopul de a economisi o sumă oarecare de bani în nădejdea că-și vor putea cumpăra o palmă de pămînt. În cele mai multe cazuri acest scop nu numai că nu s-a realizat, dar banii economisiți, cît și puțina lor avere a fost irosită degeaba prin manevrele cămătarilor, avocaților și ale autorităților. Este semnificativă din acest punct de vedere o jalbă tri-

⁴ Ibidem, f. 14—16.

misă în anul 1931 de țăranul Farc Ilie din plasa Alejd, la adresa primului ministru: „De la o vreme încolo — spunea el — aflându-mă că mi se sporește familia, m-am muncit ca să cunipăr ceva pământ, ca copiii mei să se afle la ceva. De pildă am cumpărat un jugăr de pământ cu o sumă de 38 000 lei. Eu mă aflam cu o sumă de 20 000 lei, la care m-am gândit că mai am ceva iăsag (vite), voi putea face de oi plăti acest jugăr de pământ ușor, și care pentru ca să pot da suma totală de 38 000 lei am luat din Bancă încă 15 000 lei, pe care i-am cămătat pînă astăzi, și așa s-au întors vremurile că nu pot să plătesc această sumă la Bancă. Eu văd că astăzi sint silit de a scăpa toată averea mea de pe mîna advocaților, am rămas de rușine cu 5 copii mici, după mine și soția, îmi este foarte greu“. „Ba dacă nu vrem noi să lăsăm să ne golească cășile, ne pălmuiesc peste obraz cu pălmile, zicîndu-ne că și sufletul scoate din noi.

Ba fiindcă săptămîna trecută la un biet om au intrat în casă spărgîndu-i ușa de la odaie și dînsul nu a vrut a-i da voie să spargă ușa, așa acest necunoscut executor și-a scos revolverul și l-a pus în pieptul bietului locuitor din acea curte, cu numele Oprea Gavril¹.

Documentul de mai sus arată, prin exemplul lui Farc Ilie, tragedia nenunțatelor familii țărănești, care au luat totul de la gura flămîndă a copiilor pentru a cumpăra puțin pământ cu scopul de a scăpa de arenda înrobitoare, și pînă la urmă în împrejurări grele, și-au pierdut și propriul lor pământ. De altfel cazul lui Oprea Gavril, menționat în ultimile rînduri ale jalbei de mai sus, este de asemenea grăitor. Acest țăran sărac încă înainte de primul război mondial a plecat împreună cu mulți alți consăteni de ai lui în America, cu speranța că va trimite anual ceva bani familiei sale rămase acasă, pentru a-și putea cumpăra o palmă de pământ. Dar și încercările acestuia au fost zadarnice. Omul s-a întors în 1929, fără ca în decurs de peste 20 de ani să poată trimite familiei sale o sumă îndesulătoare pentru a putea cumpăra ceva pământ.

Economiștii burghezi, cu un cinism nemaipomenit, atribuie acest calvar al țăranimii muncitoare unor stări psihologice specifice țăranilor noștri, concretizate după părerea lor în goana după pământ. Iată de exemplu ce scrie în această privință însuși autorul legii reformei agrare din 1921, economistul burghez C. Garoflid.

„Extinderea culturii în dijmă după reforma agrară dovedește nesatisfacerea încă, chiar după reforma agrară atât de mare, a goanei după pământ. Munca în general e practică cu brațele. Dacă am avea un raport mai favorabil între prețul agricol și prețul industrial, țăranimea, avînd posibilitatea să-și procure mai multe mașini, setea de pământ ar fi și mai mare. În special secerătorile-legători determină pe țăran foarte repede la extinderea suprafeței (prin dijmă sau arendă), întrucît munca cea mai grea în cultura cerealelor o constituie azi seceratul și legatul². După rațiunea faimosu-

¹ Cit. după Safta Stelian, *Politica agrară a regimului burghezo-moșieresc în perioada crizelor economice 1929—1933* (în manuscris).

² C. Garoflid și N. Cornățeanu, *Politica agrară*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 156.

lui economist, nu caracterul scelerat al reformei agrare ar fi determinat extinderea dijmei și a arendeii; nu menținerea în posesia moșierilor a peste 2,5 milioane de hectare pământ arabil și nici prețul exagerat de mare al arendeii ar fi determinat stăruința țăranilor de a cumpăra pământ, ci cauza acestor fenomene îngrijorătoare ar fi răspindirea mașinilor de secerat.

Cu o satisfacție deosebită, autorul constată că a fost găsit remediul tuturor relelor prin sprijinul acordat de marea burghezie care menține prețuri foarte ridicate la produse industriale și astfel mașinile rămân puțin accesibile țăranilor.

Or, tocmai una din căile de jefuire a țărănimii muncitoare de către capitalul monopolist era deschiderea din ce în ce mai mult a foarfecii prețurilor în defavorarea produselor agricole. Datele statistice arată că puterea de cumpărare de către masele țărănești a mărfurilor industriale era mereu în scădere. Astfel, din 1930 până în 1940, în comparație cu prețurile din 1929 luând ca indice o sută, prețurile mărfurilor industriale s-au ridicat la 155,3, în timp ce prețurile produselor agrare au atins abia 96,2. Deci pe această cale capitaliștii au scumpit mărfurile lor în medie anual cu peste 5%, reușind să stoarcă pe spinarea țărănimii muncitoare în 10 ani cu 50% mai mult câștig decât ceea ce au stors în deceniul anterior. Aceasta pe de o parte datorită scăderii prețurilor cerealelor pe piața internă, din cauza consumului foarte restrins, pe de altă parte datorită urcării forțate a prețurilor mărfurilor industriale prin sistemul cartelurilor și a altor forme monopoliste, cit și prin impozitele indirecte și regimul vamal protecționist față de concurența mărfurilor industriale străine.

Este necesar să menționăm și jefuirea țăranilor prin perceperea „dobânzilor balcanice“ de către bănci, și a cametei foarte ridicate percepute de cămătarii satelor. Dobânzile au secătuit ultimile rezerve ale țărănimii nevoiașe și au contribuit la înrobirea ei și mai accentuată de către moșieri.

Dacă proprietarii „solvabili“, adică chiaburii și moșierii, plăteau o dobândă care se ridica la 7—8% pe an, apoi țăranii muncitori, nefiind „solvabili“ nu puteau beneficia de împrumuturi la instituțiile de credit agricol și deci erau nevoiți să plătească zeci de procente la cămătari.

Chiar și economistul burghez V. Madgearu este nevoit să recunoască că „dobânziile curente au variat între 18—36%, iar dobânzile uzurare percepute micilor debitori agricoli erau mai urcate, ajungând la 50—60% pe an”¹.

Totalul datoriilor celor cu o proprietate sub 10 hectare în anul 1932 se ridica la 37 376 700 000 lei. Dobânda anuală se ridicase aproape la 4 miliarde, menținându-se și în anii următori în jurul sumei de 2 miliarde lei.

Un rol important în jefuirea țăranilor muncitori l-au avut și impozitele directe și indirecte. Ultimul apăsa bunurile de larg consum, deci era perceput aproape în întregime de la masele muncitoare. O gospodărie de 4 ha trebuia să plătească diverse impozite și taxe care reprezentau 28,65%

¹ V. N. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, București, 1940, p. 303.

din venitul brut al gospodăriei. Chiar și impozitele directe erau stabilite invers proporțional cu suprafața pământului. Venitul impozabil la ha al proprietăților pînă la 5 ha a fost fixat la 231,02 lei, iar venitul impozabil al celor de la 10 la 50 ha la 189,46 lei.

Unele din formele de exploatare și jefuire a țărănimii muncitoare, enumerate pînă în prezent, sînt caracteristice și țărilor capitaliste dezvoltate din punct de vedere industrial, altele unor țări cu industrie foarte înapoiată, iar anumite forme numai țărilor în care relațiile capitaliste se împleteau cu rămășițele feudale. Situația agriculturii în România era catastrofală nu numai în comparație cu țările care fac parte din primele două categorii, dar și în comparație cu acele țări în care rămășițele feudale au persistat sub diverse forme.

Agricultura țării noastre se găsea la nivelul cel mai scăzut din Europa. Valoarea inventarului agricol, numărul bovinelor și producția de grâu la hectar în România, în raport cu alte țări, se prezenta în felul următor :

	Valoarea inventarului ¹ Lei/ha	Capete de bovine la 100 ha în 1935 ²	Producția medie de grâu la ha ³
România	1 000	14,7	860 100 %
Bulgaria	2 000	17,6	1 320 153 %
Polonia	3 000	25,1	1 440 167 %
Germania	15 000	40,2	2 070 241 %

După cum se vede din această statistică starea agriculturii românești exprima o situație catastrofală.

Starea agriculturii noastre se caracterizează prin împuținarea, degradarea uneltelor agricole și lipsa unui utilaj modern. Circa 75 % din numărul de pluguri erau confecționate din lemn sau se găseau într-o stare deplorabilă.

La aceasta se adaugă scăderea permanentă a consumului de îngrășămintă, reducerea numărului de animale și scăderea calității lor. Efectul acestor fenomene este micșorarea producției la hectar și scăderea calității produselor agricole. Aceste manifestări de descompunere a agriculturii românești erau însoțite de degradarea biologică a maselor largi ale țărănimii muncitoare și de scăderea consumului acestor mase. Situația gravă în comparație cu alte țări europene nu poate fi atribuită numai rămășițelor feudale, deoarece ele au dăinuit nu numai la noi. După cum arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej, cauzele care au provocat atâtea ravagii în agricultura

¹ V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, București, 1940, p. 69.

² N. Georgescu-Roegen, *Inventarul agricol*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 33.

³ R. Moldovan, *Formarea și mișcarea capitalului*, în *Enciclopedia României*, vol. IV.

noastră, pe lângă menținerea rămășițelor feudale și a înăspririi exploatării capitaliste, constau în faptul că: „Capitaliștii și moșierii au ținut gospodăriile țărănești într-o stare de inapoiere tehnică ce prezenta cele mai diverse și mai tipice forme de degradare“¹.

Pentru a justifica politica de nențineră a gospodăriilor țărănești într-o stare atât de inapoiată, bughezia și moșierimea au răspândit numeroase teorii false despre căile specifice ale dezvoltării economiei agrare românești. Osatura tuturor acestor teorii, care aveau menirea de a masca jefuirea nemaipomenită a țărănimii nunciitoare și de a adapta acest sistem de spoliere continuă a țăranilor la condițiile interne și internaționale din fiecare etapă istorică dată, a constituit-o teoria despre „caracterul eminentement agricol al României“. Reprezentanții acestor teorii, fiind și purtătorii de cuvânt ai intereselor monopolurilor străine, tindeau ca România să fie menținută în condiții de inferioritate față de statele mari, industriale, ca țara să rămână tributară acestor state în ceea ce privește produsele industriale. Împiedicind dezvoltarea industrială a României, deci crearea unei industrii metalurgice care să fabrice tractoare și mașini agricole, împiedicau în fond dezvoltarea agriculturii românești.

Susținătorii teoriei despre „caracterul eminentement agricol al României“ au argumentat poziția lor printr-o schemă elaborată de economistul burghez german Werner Sombart. În esență această argumentare se rezumă la următoarele: începând încă din secolul al XIX-lea lumea întreagă se organizase în funcție cu nevoile pieții mondiale. Aceasta ar duce la „sistemul monoculturilor“ potrivit căruia fiecare țară procură capitalismului un singur produs, însă în cantități uriașe. Astfel, de exemplu, Egiptul n-ar fi putut să se acomodeze pieții mondiale decît producînd bumbacul necesar țărilor industriale. Birmania producînd orez, Brazilia cafea, Cuba tutun, iar România cereale. Prin urmare dacă României i-a fost hărăzită această soartă, nu rămîne altceva de făcut — susțin cu multă vîlvă acești teoreticieni — decît a se acomoda cît mai bine pieții mondiale, iar dacă a intervenit o schimbare în conjunctura pieții mondiale, o țară mică ca România nu poate face altceva decît să schimbe tarifele vamale și regimul său de comerț exterior în funcție de imperatiile timpului. În conformitate cu aceste principii neștiințifice și demagogice, capitalul monopolist a folosit mai ales instrumentul comerțului exterior deținut de el ca o pîrghie de seamă în jefuirea nemiloasă a țărănimii munciitoare.

Abia a fost votată legea reformei agrare de după primul război mondial, speculînd faptul că țăranii trebuiau să vîndă mari cantități de cereale pentru plata ratelor de despăgubire și pentru înzestrarea gospodăriei cu unelte și vite, și profitînd de prețurile scăzute, statornicite datorită pieții interne restrînse, guvernul n-a admis echilibrarea prețului în conformitate cu cerințele pieții externe, ci a fixat taxe vamale de-a dreptul fantastice la exportul de cereale. Datorită acestei măsuri, prețul de cumpărare a cerealelor românești pe piața internă de către societățile exportatoare a fost mult mai mic decît prețul care se statornicise pe piața mondială.

Chiar și cei mai înverșunați apărători și apologeți ai regimului burghez-moșieresc, cum ar fi Garoflid, sînt nevoiți să recunoască acest ade-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări, E.P.L.P., 1952, ediția a III-a, p. 270.

văr. El scrie: „Prețul intern al cerealelor și vitelor era la jumătatea prețului mondial... Jumătate din încasarea bugetului provenea din taxele care apăseau exportul țării”¹. Datorită folosirii acestei metode mascate de jefuire a țărănimii muncitoare, de la care se’percepe prin impozite directe și indirecte o bună parte a celeilalte jumătăți a bugetului, bietul țăran nici nu putea concepe în ce proporție fantastică era jefuit de produsul muncii sale pentru ca clasa exploatatoare, cum spunea Lenin, să poată „cișliga o sută de ruble la fiecare rublă”. Iată cum se exprimă în acest timp secretarul partidului național din Transilvania în articolul intitulat „Enrichissez-vous!”: „Bugetul ne stă deschis. Slujbele înalte ni se imbie de-a gata... Toate căile spre bună stare, progres, lux chiar, sint astăzi ușor de străbătut... Așa dar să ne îmbogățim”².

În anii crizei economice, deși taxele vamale au fost reduse, din cauza scăderii vertiginoase a prețurilor externe, țărănimea muncitoare a fost jefuită mai rău decit înainte, a fost jefuită de tot ce avea.

Situația dezastruoasă a țărănimii muncitoare în timpul crizei economice este analizată într-o lucrare întocmită de curind de către un colaborator al Institutului de istorie al Academiei R.P.R.³, de aceea nu ne oprim la prezentarea acestei perioade. Menționăm doar în treacăt că față de prețurile de pe piața mondială în diverse țări se creează acum un decalaj foarte variat. Datorită politicii criminale a clasei dominante scăderile prețurilor interne înregistrate în România întrec cu mult și țările cele mai lovite de criză economică. De astă dată prețurile interne față de unele țări nu reprezintă nici 25 % și față de majoritatea țărilor rămâne tot la nivelul de 50%.

În anii 1930—1931 în diverse țări au fost înregistrate următoarele prețuri la grâu per kintal: ⁴

Elveția	205,01 fr. fr.	Ungaria	66,93 fr. fr.
Italia	153,14 „	Jugoslavia	57,79 „
Franța	151,90 „	Argentina	51,87 „
Germania	136,83 „	Canada	51,62 „
Austria	83 „	Statele Unite	51,62 „
Anglia	76,07 „	România	30,38
Polonia	69,50 „		

Deci cel mai mic preț al grăului era în România. Primind 30,38 franci francezi per kintal, producătorul român nu avea cu ce să-și acopere nici costul minimal de producție.

Scăderea vertiginoasă a prețurilor produselor agricole în perioada crizei nu este însoțită de o scădere proporțională a prețurilor industriale. Din datele cu privire la comerțul exterior rezultă că prețurile mărfurilor românești exportate (produsele agricole și de materie primă) au scăzut la un sfert, iar prețurile mărfurilor importate (mărfurile industriale) aproximativ

¹ C. Garoflid, *Politica agrară*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 150.

² „Patria”, nr. 43, 1918. Cit. după Dr. Victor Chereșteșiu, *Români și Unguri*. Editura de Stat, București, 1947, p. 68.

³ Safta Stelian, *Politica agrară a regimului burghezo-moșieresc în perioada crizei economice 1929—1933*.

⁴ C. Tăslăuanu, *Politica economică a României*, p. 126, cit. după „Journal de l’agriculture”, din 24 ianuarie 1931. *Cronica agricolă* „Le prix du blé”, par Ad. J. Charon.

cu jumătate. După calculele făcute, rezultă că datorită acestui raport neechivalent al schimbărilor în anul 1934 balanța comercială a României a fost mai scăzută „cu cca 7 miliarde lei, bani de care țara a fost jefuită prin politica de prețuri a monopolurilor internaționale”¹.

Începînd din 1931 se fac încercări de a stimula comerțul exterior prin acordarea primelor la exportul de cereale. Dacă în loc de a percepe taxe vamale ridicate, se acordă prime de export, la prima impresie pare că este vorba de un scop direct opus celui urmărit pînă în 1929. În realitate scopul este același: adică de a menține la cereale o diferență artificială de circa 50% între prețurile mondiale și cele interne. Numai mijloacele folosite se deosebesc. La realizarea acestui scop de astă dată contribuie regimul nou al devizelor străine introdus în mod consecutiv începînd din decembrie 1931, cînd s-au introdus primele restricții la comerțul cu devize.

La 18 mai 1932 s-a introdus controlul schimburilor, în forma unui monopol al comerțului de devize, acordat Băncii Naționale. De la această dată începe să se formeze un decalaj mare între cursul oficial al devizelor și cursul lor la țirgul liber. În conformitate cu cifrele publicate în presă acest decalaj cunoaște următoarea evoluție:

Variația cursului lirei sterline în lei²

1931		1935		1938	
Curs oficial cota Londra	Țirg liber	Curs oficial cota Londra	Țirg liber	Curs oficial cota Londra	Țirg liber
816,1/2	815,3/4	492,1/2	998,3/4	667,1/2	1458,1/2

În realitate decalajul este și mai mare, prețul lirei sterline urcîndu-se pînă la 1938 la peste 1 800 lei³.

Pînă la 1935 diferența între cursul oficial și cel liber a oscilat în jurul a 100%, o liră sterlină avînd cursul oficial de circa 500 lei și cursul liber la bursa neagră de circa 1 000 lei. Noul regim al exportului prevedea obligativitatea de a ceda Băncii Naționale valutele realizate din export de cereale la cursul oficial. După 1935, cînd decalajul devine din ce în ce mai mare, pentru cerealele vîndute cu devize forte, exportatorii au mai primit o primă valutară care de obicei acoperea depășirea decalajului de peste 100%, rămîbind mai departe o diferență uriașă între prețul intern și prețul în lei al valutei rezultată din exportarea aceleiași cantități de cereale.

Pentru vagonul de griu vîndut în străinătate, de exemplu la Rotterdam în 1935 cu 500 florini olandezi⁴, deși un florin echivala la cursul liber cu circa 135 lei⁵, Banca Națională nu plătea suma echivalentă de aproximativ 70 000 lei, ci pe baza cursului oficial de 67 lei⁶, deconta jumătatea

¹ N. Ianovici, Aspecte ale jefuirii României sub regimul burghezo-moșteresc pe calea comerțului exterior. Probleme economice, nr. 6, 1955, p. 53.

² V. Madgearu, Evoluția economiei românești, Anexă, IV, B3.

³ M. Popa Veres, Situația producției și exporturilor de cereale în ultimii zece ani. București, 1939, p. 52.

⁴ Ioan I. Tatos, Politica grîului în România, București, 1938, Anexa XII.

⁵ „Argus”, 30 decembrie 1935. Schimbul. Țirgul liber.

⁶ Ibidem, Devizele în țară. Bursa oficială.

acestui preț statornicit pe piața mondială, adică numai 35 000 lei. Prin urmare țăranul care vindea cerealele pe piața internă cu bani românești primea numai 50% din prețul mondial. Deci țărani au ajuns din nou să vîndă produsul lor cu 50% mai ieftin în comparație chiar cu alte țări capitaliste.

Avînd în vedere că la exportul de cereale, în comparație cu exportul altor mărfuri, societățile exportatoare aveau mai puține posibilități de a obține ciștiguri fabuloase din speculațiile cu devize libere, statul acordă acestora pentru acoperirea cheltuielilor operative și a profitului comercial prime de export sau premii valutare de cîte 12 000 lei de fiecare vagon de cereale. Aceste recompense, care au fost destinate pe cale frauduloasă și subvenționării moșierilor, erau strînse printr-un impozit indirect de 90 bani, pe care trebuiau să-l plătească în plus consumatorii din interior țării pentru fiecare kilogram de făină cumpărată.

Dar aici încă nu se oprește pofta hrăpăreață a exploatatorilor. Devizele strînse pe spinarea țăranilor sînt folosite pentru industria de armament. Pentru importul de mașini, utilaje, materii prime, semifabricate, necesare pregătirii războiului, marii capitaliști financiari obțineau din partea statului devize la preț oficial, plătind în lei 50% față de ceea ce ar fi trebuit să plătească dacă ar fi cumpărat devizele necesare la cursul liber. Cumpărînd cu aceste devize mărfuri din străinătate, cheltuielile lor în lei se reduceau cu 50% și totodată puteau specula în străinătate cu devizele libere rezultate din exportul mărfurilor provenite din întreprinderile lor proprii. Ceea ce s-a furat de la țărani a intrat în buzunarele lor. Subvențiile uriașe sub formă de devize puteau fi distribuite capitaliștilor datorită faptului că țăranilor li se fura la fiecare vagon vîndut jumătatea prețului, deși datorită înapoierii economice a agriculturii noastre el scotea din pămînt mai puțin de jumătate produse decît în multe alte țări. Venitul lui era un sfert față de cel realizat chiar și în multe țări capitaliste mai dezvoltate.

Reprezentanții regimului burghezo-moșieresc au denumit cu cinism această acțiune de descompunere a agriculturii românești „un instrument de politică națională”. Într-o lucrare semnată de trei economiști de vază ai regimului burghezo-moșieresc (Ion Veverca, Virgil Madgearu și Petre Constantinescu), se afirmă negru pe alb că pentru sprijinirea industriei de armament „pe lingă mijloace de politică economică internă s-a folosit și politica comercială, transformată într-un instrument de politică națională. Precăderea importului de mașini și unelte pentru utilizarea industriei de război... precum și prioritatea transferului plăților corespunzătoare au format obiectul special al politicii economice externe”¹.

Reglementarea legală a folosirii acestui „instrument de politică națională” a fost bine voalată pentru a masca discriminările aplicate la comerțul cu produsele țărănești. „În general — scrie economistul burghez I. I. Tașos — exportul tuturor produselor noastre este supus aceluiași regim cu aplicația care rezultă din convențiile comerciale încheiate. În cadrul acestui regim două produse au făcut excepție, grîul și petrolul, fiind considerate de

¹ I. Veverca, V. Madgearu și P. Constantinescu, *Politica Comerțului Exterior, în Enciclopedia Romniei*, vol. IV, p. 447.

către statul român, în exercitarea politicii sale comerciale, drept mărfuri cu un anumit caracter, care să producă valute forte"¹. Astfel decretul din 14 noiembrie 1934 fixează același regim de export pentru petrol și cereale; și anume că 40% din devize se reține la prețul oficial pentru nevoile statului, restul se lasă pentru acoperirea plăților necesare importului de utilități pentru ramurile respective ale economiei naționale. Se știe că țărani nici nu puteau să se gindească la utilizarea gospodăriei lor pe calea importului, deci numai ramura industriei petrolifere, care importă tot utilajul ei din străinătate, putea beneficia de acest privilegiu. Experții cei mai competenți în domeniul comerțului exterior recunosc că: „Efectul negativ al regimului creat se simte după puțin timp, din cauza obligației de a cere plata în devize pentru tot exportul”². Reglementarea prețului intern pentru cereale în sensul menținerii lui la jumătate față de cel stabilit pe piața mondială era asigurat, o dată ce firmele exportatoare, la cumpărările efectuate prin samsarii lor, nu puteau depăși prețul care rezulta din cedarea valutei la curs oficial. În condițiile de atunci ale României, când disponibilul de export numai la grâu atingea anual cantități uriașe, nivelul prețului de cumpărare pentru export determina nivelul general al prețului de cereale. Printre altele acest considerent a făcut ca legea din 15 aprilie 1935 să prevadă că „Banca Națională va fixa sumele pe care firmele exportatoare le vor putea reține din disponibilul creat din export”³. Aceasta înseamnă că firmele mărunte exportatoare trebuiau să facă totdeauna calculul comercial la cumpărarea cerealelor de la producător conform prețului oficial al devizelor.

Economistul burghez I. Tatos arată că „exportatorii scoteau un procent tot mai însemnat de risc la încasarea primei amputând din primă și apoi, fie că au lăsat prima asupra agriculturii mari, cesionându-le lor dreptul de încasare sau chiar exportând pe numele lor, fie că nu o mai calculau, constituind o simplă revendicațiune față de stat, care dacă se realiza, forma un beneficiu integral pentru întreprindere”⁴. Deci la cumpărarea cerealelor de la micul producător plafonul maxim a rămas jumătatea prețului stabilit pe piața mondială. Felul de repartizare a diferenței de sume de fapt furate de la țărani a constituit mai mult obiectul unui tirg fraudulos între funcționarii superiori, exportatori, uniunile monopoliste și moșieri. În mod oficial este recunoscut că aceste creanțe în devize n-au mai putut fi nici măcar controlate, întrucât o mare parte din ele fuseseră lichidate pe căi lăturale⁵. Orice cantitate de devize realizate din export, în condițiile înfuedării complete a țării capitalului străin putea fi lichidată pe „căi lăturale”, adică la prețul cursului liber. Capitaliștii străini, care scoteau din țară și în mod fraudulos sume uriașe, erau dispuși să plătească din profiturile realizate în întreprinderile lor din România o anumită diferență de preț în lei, pentru a dispune de aceste sume în devize în străinătate fără a recurge la transferul oficial care implica o serie de formalități. Or, asemenea formalități deseori

¹ Ioan I. Tatos, *Politica grului în România*. București, 1938, p. 62.

² *Ibidem*.

³ Șt. Dumitrescu, *Regimul legal al comerțului exterior*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 432.

⁴ I. I. Tatos, *op. cit.*, p. 46.

⁵ Șt. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 433.

puteau să scoată în evidență diverse fraude și excocherii săvârșite de aceste întreprinderi. Răminea deci să fie transferat în mod oficial numai o parte a profitului realizat, iar restul se negocia pe căi laterale la prețul liber al devizelor. În asemenea condiții, pentru a putea obține de la Banca Națională devizele necesare pentru plățile externe ale statului, începând din decembrie 1935 s-a recurs la următorul procedeu: „Toate cotele de devize forte, cumpărate de Banca Națională, se predau la cursul oficial plus o primă de 44%”¹. Ulterior acest procent a mai fost schimbat, redus sau ridicat de repetate ori. Faptul că s-a trecut de la prime de export la prime monetare, și că acest sistem rămâne valabil pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial, arată pe de o parte creșterea decalajului între cursul oficial și cursul liber al devizelor care se ridică de la 100% în 1935 la aproape 200% în 1938, pe de altă parte că tendința exportatorilor de a nu ceda devizele la preț oficial a fost așa de mare, încît statul trebuia să admită o recompensă mai mare pentru principalele firme exportatoare decît cea stabilită prin prime de export. Faptul că de aceste prime nu se bucurau toți exportatorii, ci numai cei care aveau relații deosebite cu forurile competente, restul trebuind să facă calcule comerciale la export fără nici o primă, asigura scăderea prețurilor de cumpărare a cerealelor de la producător chiar și la mai puțin de jumătate de preț față de cel statornicit pe piața mondială.

Folosind numai cîteva date cifrice, din cele strecurate în statisticile burgheze, ne dăm seama cu aproximație la ce sume colosale s-a ridicat ciștigul marilor monopoli pe seama acestei forme specifice de jefuire a țărănimii.

Exportul de cereale și derivatele lui

Anul	Tone	Mii lei	Anul	Tone	Mii lei
1922	1 212 372	5 378 485	1937	2 624 709	5 730 178
1927	3 007 443	19 015 374	1937	2 225 634	10 177 765

Cifrele de mai sus exprimă prețurile interne ale cerealelor, deci numai 50% față de suma care a fost încasată în valută străină. Rezultă că în împrejurările folosirii acestui „instrument de politică națională” s-a scurs în buzunarele exploataților o sumă identică cu cea care figurează pe tabel. Deci acest jaf legalizat a oscilat anual între 5—20 miliarde lei.

În acest calcul nu includem sumele cu care au fost păgubite masele de bază ale țărănimii prin faptul că și pentru cantitățile de cereale vîndute pe piața internă au primit numai circa 50% față de prețul statornicit pe piața mondială. Numai consumul populației orășenești s-a ridicat la 120 000 vagoane anual. Socotind cu aproximație numai 30 000 lei ca sumă pierdută la fiecare vagon, rezultă o diferență de circa 3,5 miliarde lei, sumă care datorită faptului că indicii salariilor oscila în funcție de nivelul prețurilor produselor alimentare, în ultimă instanță se scurgea tot în buzunarele exportatorilor. Prin urmare luînd ca bază cifrele medii cele mai scăzute, rezultă că masele de bază ale țărănimii, prin acest regim

¹ St. Dumitrescu, op. cit., p. 433.

dibace al comerțului cu cereale, au fost frustate cu o sumă care se ridică în medie anuală cu mult peste 10 miliarde lei.

Este de remarcat că unii reprezentanți ai burgheziei, făcînd o adevărată echilibristică cu cifre, au încercat să deducă concluzia absurdă că prin sistemul premial, nu numai moșierii dar și țărănimia muncitoare ar fi obținut un supravent. Dar chiar și din datele prezentate de cei care s-au angajat în asemenea speculații absurde, cu toate că au făcut toate calculele lor numai pe baza cursurilor oficiale ale devizelor și paritatea de aur a leului, rezultă de exemplu pentru anii 1935—1936 următoarele cifre: „Producția a fost de 612 700 vagoane; prețul mondial în medie pe cei doi ani 53 356 lei: paritatea în România de 41 450 lei; prețul intern de 42 400 lei”¹. Așa-zisul supravent rezultă din diferența între ultimele două cifre, respectiv 950 lei care se plătește în plus față de cursul oficial, dar nu se vorbește nici un cuvînt de diferența de circa 40 000 lei față de cursul liber al valutei care în condițiile de atunci ale Romîniei a fost punctul de orientare a comerțului exterior. Făcînd calculul pe baza cifrelor prezentate de acest autor și țînînd seama de cursul liber al devizelor publicate în „Argus”, rezultă că prețul mondial a depășit 80 000 lei².

Dacă n-ar fi existat o politică discriminatorie față de regimul exporturilor de cereale în raport cu regimul de export al produselor industriale, tot nu s-ar putea vorbi de un „supravent al agriculturii”, ci numai despre o cotă mai redusă de circa 25% a pagubelor suferite, deoarece în loc de 42 400 lei ar fi trebuit să fie vîndut vagonul de grîu cu prețul de 53 350 lei. Or tot secretul politicii discriminării consta în faptul că în practică numai micul producător agricol trebuia să vîndă produsele sale cu un preț echivalent cu cel stabilit pe baza cursului oficial al devizei obținute pentru mărfurile exportate. La orice altă marfă, proprietarul produsului exportat primea contravaloarea integrală prin importul de utilaje, ori în devizele pe care le-a vîndut cu prețul liber stabilit la bursa neagră. Am văzut mai sus că însuși autorul care lansează teza despre așa-zisul „supravent agricol” recunoaște că nu numai pînă la 1929, dar și după 1932, exportul de cereale a adus mari venituri suplimentare statului, prin faptul că a constituit principala sursă pentru procurarea valutei forte³. Trebuie precizat că metoda mascată de jefuire o dată cu izbucnirea crizelor economice în anii 1929 și 1938, precum și a războiului (1939), a fost schimbată

¹ Ioan I. Tatos, op. cit., p. 63.

² „Argus”, 30 decembrie 1935.

³ Faptul că numai la exportul de cereale s-a ajuns la situația că nici măcar cîteva proente ale devizelor realizate nu au fost decontate la prețul cursului liber, primește o confirmare oficială prin legea din august 1935. După ce se introduce sistemul ca la toate mărfurile Banca Națională să fixeze după criteriile comerciale cotele de devize care trebuiau să fie cedate, la exportul de cereale se fixează la 70% cota minimă de cedare a devizelor la preț oficial. Se lasă la libera dispoziție a exportatorilor de cereale, plante leguminoase, semințe de toate felurile, o cotă de 30% pe care exportatorul este liber s-o negocieze pentru orice fel de plăți de efectuat în străinătate, din următoarele trei categorii: a) dividendele capitalurilor străine investite în România, b) dobînzile la împrumuturi acordate de străini pentru România, c) beneficiile cvenite capitalurilor străine investite în România. Deci nici aceste 30% nu puteau fi folosite pentru importul utilajului agricol (V. N. Madgearu, Evoluția economiei romînești, p. 323).

cu metode fățișe de jefuire a micilor producători care au provocat și mai mari pagube decât cele suferite în așa-ziiși ani normali.

Regimul burghezo-moșieresc a avut permanent grijă ca folosirea acestui „instrument de politică națională“ să nu provoace pierderi serioase moșierilor, ba chiar să le creeze condiții pentru a putea beneficia de acest jaf. Acele ramuri ale producției agricole, ca, de exemplu, creșterea animalelor și cultivarea plantelor industriale, care erau mai accesibile gospodăriilor moșierești, au fost exceptate de măsurile discriminatorii în regimul comerțului exterior. Taxa vamală de 8 000 lei pe vita mare a fost redusă după scurt timp la 2 000 lei și la exportul de animale legea n-a pretins cedarea valutei la preț oficial, deci producătorilor nu li s-au luat 50% din valoarea produsului.

Datele statistice ne arată că de stocuri de animale de rentă dispuneau mai ales moșierii și chiaburii. Din gospodăriile cu suprafața pînă la 5 ha, 30% n-aveau nici o vită, 53% nici o oaie, 54% nici un porc. Abia 10% din aceste gospodării puteau să-și asigure un venit suplimentar din creșterea porcilor. În schimb, din rîndurile gospodăriilor cu suprafața de peste 10 ha, 20% dispuneau de stocuri mari de vite, 24% se ocupau intens de creșterea porcilor și 50% cu creșterea oilor, mulți din aceștia avînd ferme cu mii de porci și oi.

Statisticile burgheze au încercat să demonstreze prioritatea micilor gospodării în privința înzestrării lor cu animale, folosind în acest scop cifre referitoare la numărul capetelor de vite ce revin la ha fără să facă distincție între vite de rentă și vite de muncă. Lenin, în lucrarea sa „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, dînd riposta cuvenită unor încercări de asemenea natură, cu o adevărată măiestrie științifică a dovedit că nu numărul vitelor este hotărîtor în această problemă, ci greutatea vie a fiecărei vite în kilograme¹. V. I. Lenin găsește dezlegarea acestei probleme pe baza unei monografii, întocmită de un specialist german, despre evoluția în decurs de 10 ani a unui număr de gospodării într-o regiune cu zootehnie dezvoltată. Rezultă că numărul capetelor de animale ale gospodăriilor moșierești în comparație cu micile gospodării nu crește, în schimb, greutatea vie crește cu mult, în timp ce la gospodăriile mici scade mult în același interval de 10 ani. Lenin trage următoarele concluzii: „Marea producție în agricultura capitalistă are o uriașă superioritate asupra celei mici în ceea ce privește calitatea vitelor în general, în ceea ce privește calitatea vitelor de muncă în special, în ceea ce privește condițiile de întreținere a vitelor, îmbunătățirea lor și utilizarea pentru îngrășăminte“².

Tocmai ținînd cont de aceste posibilități mari pentru moșieri, mulți teoreticieni burghezi au propagat necesitatea ca România să se reîntoarcă la vechea, tradițională și firească „viață pastorală“.

Această cale de ieșire din impas pentru moșieri a fost descoperită și recomandată acestora tot de propagatorii teoriei despre „caracterul eminentamente agricol al Romîniei“; fără să renunțe la teoria lor, ei au modificat-o, lansînd lozincă: „Un regim pur cerealier nu mai este neapărat cerut,

¹ V. I. Lenin, Problema agrară și «criticii lui Marx», E.P.L.P., 1954, p. 154.

² Ibidem, p. 165-166.

nici de interesele marilor state industriale, nici de acelea ale claselor conducătoare¹. Pentru a urma acest sfat era nevoie de mult porumb.

Așa se explică că moșierii foloseau intens dijma la cultura porumbului, deși acest produs avea un preț extrem de redus chiar și în comparație cu grâul, deoarece la acest produs nu era prevăzută nici măcar acordarea primelor de export, tocmai pentru că era asigurată folosirea rentabilă a acestui produs la creșterea animalelor.

Prețul derizoriu a lovit numai pe țăranii muncitori, care nu aveau rezerve bănești nici instalațiile necesare creșterii animalelor, prin urmare erau nevoiți să vândă porumbul în stare naturală chiar la recoltare. În ciuda condițiilor naturale excelente din țara noastră, a experienței îndelungate a țăranimii române, acest produs deosebit de prețios — care în zilele noastre constituie un izvor important al ridicării nivelului ei de trai — în condițiile regimului burghezo-moșieresc constituia principalul izvor al jafului și mizeriei.

În unele cazuri moșierii, care foloseau metoda de exploatare feudală dînd pămîntul în parte pentru cultivarea porumbului, cumpărau porumbul dijmașului cu prețuri derizorii pentru creșterea animalelor în fermele lor, obținînd astfel cîștiguri suplimentare fabuloase în ciuda scăderii prețului la cereale.

Moșierii, care desfăceau mari stocuri de grâu pentru export, spre deosebire de micii producători, au găsit mijloace de a beneficia din primele acordate de stat pentru export de cereale. În nenumărate cazuri firmelor exportatoare mărunte nu li s-au acordat prime, în schimb marilor moșieri li s-au repartizat prime în mod fraudulos, chiar cînd n-au exportat cereale. În linii mari sumele rezervate pentru prime au constituit fondul de subvenționare pentru moșieri, iar sumele rezultate din diferența de preț la valute au constituit fondul de subvenționare pentru marii industriași.

Mai trebuie să menționăm că folosirea acestui instrument de „politică națională” a avut ca rezultat creșterea mizeriei, nu numai în rîndurile micilor producători de la sate, dar și în rîndurile muncitorilor de la orașe. Salariul plătit proletariatului industrial în România era mai scăzut ca în orice altă țară din Europa. Dacă din acest salariu în condițiile scăderii prețurilor agricole se puteau oarecum acoperi cheltuielile consumului alimentar strict necesar, apoi produsele industriale de larg consum desfăcute cu prețuri extrem de ridicate erau foarte greu accesibile muncitorilor. Oscilarea salariilor în funcție de prețurile artificiale reduse ale produselor agricole a avut ca rezultat reducerea puterii de cumpărare a maselor muncitoare la un sfert față de puterea de cumpărare, mizerabilă, din țările capitaliste industriale. Din datele statistice rezultă că venitul pe cap de locuitor față de indicele de o mie (care a fost depășit în unele țări) în România ajungea abia la 243, deci nici măcar la un sfert. Chiar și un autor burghez este nevoit să constate că, „România este astfel depășită în nivelul venitului chiar și de țări sărace ca Bulgaria, Estonia, Polonia, sau Grecia”², numai că el nu arată cauza acestei stări care era stoarcerea profiturilor fabuloase

¹ Enciclopedia Romîniei, vol. IV, p. 874.

² Ibidem, p. 879.

de către capitaliștii și moșierii români și străini de pe spinarea poporului român.

Venitul mediu pe cap de locuitor nu reflectă însă pe de-a întregul situația dezastruoasă a maselor muncitoare. Se știe că capitaliștii și moșierii în condițiile imperialismului tind spre realizarea profitului maxim. Deci capitaliștii nu se impacă cu gândul ca profitul lor să fie de câteva ori mai mic ca cel realizat de capitalul din alte țări. La fel și moșierii tind ca profitul lor să nu rămână în urmă față de cel realizat de capitaliști. Efectele stării economice înapoiate a țării trebuiau să fie suportate de masele muncitoare în general, iar situația dezavantajată creată uneori și gospodăriilor moșierești se răsrîngea exclusiv asupra nivelului de trai al proletariatului agrar, fără să fie resimțită cituși de puțin de marii proprietari funciari. Scăderea permanentă a salariului plătit proletariatului agrar vorbește foarte elocvent despre acest adevăr.

Pentru exemplificare recurgem la unele cifre privitoare la costul zilei de muncă agricolă în comuna Comarnic-Prahova.

În anii 1926—1929 = 85 lei
 În anii 1930—1932 = 65 lei
 În anii 1933—1935 = 50 lei¹

În anul 1937 salariul scade la 25—30 lei în întreaga regiune a Carpaților Munteniei². Salariul înregistra din an în an o scădere ajungând în 1937 sub 50% chiar și față de perioada crizei economice. Prin urmare eventualele dezavantaje ale moșicrilor rezultate din sistemul de valorificare a produselor agrare erau recuperate și prin scăderea permanentă a salariilor chiar și în regiunile specializate nu în producția de cereale, ci în creșterea animalelor.

Datorită scăderii permanente a salariilor, proletarul agricol nu putea decît să-și piardă și singura cămașa de pe el, sau chiar viața lui și a copiilor săi. Din datele statistice referitoare la comuna sus-menționată, rezultă ca 50% din numărul deceselor anuale proveneau din rîndul copiilor. La numai cîtiva kilometri de cea mai renumită stațiune climaterică a țării — Sinaia — unde se scăldau în desfrui capitaliștii și moșierii, în comuna vecină mureau la rînd copiii, vîrstnicii, din cauza mizeriei și a foamei.

În preajma celui de al doilea război mondial aservirea Romîniei de către imperialiștii germani a adus suferințe înzecite maselor largi populare. Transpunerea în viață a politicii „Drang nach Osten” a constituit punctul culminant al jafurilor săvîrșite de trusturile imperialiste pe spinarea poporului român.

Acordurile economice Wohltat (martie 1939) și Clodius (decembrie 1940) încheiate cu asentimentul tuturor partidelor burgheze, inclusiv cel liberal și național-țărănesc, au însemnat de fapt reinvierea clauzelor economice ale tratatului de la Buftea încheiat în 1918 în condițiile cînd cea mai mare parte a țării era ocupată de trupele Kaiserului. Transformarea Romîniei într-un „Hinterland al Reichului” prin reorganizarea economiei naționale în vederea concentrării tuturor resurselor pentru aprovizionarea Germaniei cu combustibil lichid și cu mărfuri alimentare, în conformitate cu

¹ S. Știrbu. Reforma agrară din 1864 și din 1921 pe moșia Bibescu din Comarnic (jud. Prahova.) • Studii •, 1950, nr. 3, p. 111.

² V. Madgearu. Evoluția economiei românești. București, 1940, p. 37.

ordinele și sub supravegherea specialiștilor hitleriști, punerea sub administrația lor a căilor de comunicație, a constituit obiectul economic principal al statutului colonial impus poporului român prin aceste acorduri. Spre deosebire însă de anul 1918, când statutul colonial întocmit la Buftea a rămas în vigoare numai o jumătate de an, de astădată dependența colonială a României de Germania hitleristă s-a prelungit câțiva ani de zile. Or, fiecare an a dus la inventarea unor noi metode de jaf pentru intensificarea în proporții considerabile a secătuirii bogățiilor țării. Astfel, de exemplu, în urma sporirii cursului mărcii, în 1940, pentru aceeași cantitate de mărfuri germane au fost scoase din țară cu 20% mai multe produse românești ca în 1939. Nici măcar reprezentanții oficiali ai regimului burghezo-moșieresc nu puteau nega această tristă realitate. Într-o lucrare oficială, aceștia sînt nevoiți să recunoască că „în realitate valoarea unei tone exportate a crescut, față de 1939, mult mai puțin decît valoarea unei tone importate... Ar fi numai de menționat că produsele de mai sus nu sînt destinate nu mai consumului intern românesc, cea mai mare parte intrînd în importanta categorie a furnizorilor de război”¹. În cuvinte simple, aceasta înseamnă recunoașterea oficială a faptului că pentru înzestrarea unei anexe a mașinii germane (e vorba de armata regimului antonescian), poporul român a trebuit să livreze nu numai carne de tun, dar din an în an să cedeze militaristilor germani aproape gratuit o cantitate din ce în ce mai mare a roadelor muncii sale. Desigur nu capitaliștii și moșierii, care și-au mărit considerabil profiturile lor în aceșii ani, au avut de suferit în urma acestui jaf bestial, ci masele largi populare. Chiar și în lucrările specialiștilor burghezi este recunoscut faptul că bunurile jefuite atît cu ocazia primei, cit și celei de a doua cîmp de război germane au fost acoperite din impozitele uriașe stoarse de la oamenii muncii și din pierderile suferite de ei în urma creșterii inflației. Analizînd politica monetară a statului român din anii celor două războaie cînd țara a fost aservită nemților, chiar și Enciclopedia României, editată sub regimul antonescian, este nevoită să recunoască următoarele: „Azi, ca și atunci, statul este obligat să agraveze fiscalitatea, să facă apel la sprijinul financiar al institutului de emisiune... Azi, ca și atunci, prețurile interne sporesc...”².

În afară de aceasta, pagubele materiale fantastice provocate de distrugerile săvîrșite de mașina de război germană, se urcă la multe sute de miliarde în valută socotită după cursul din anul 1929. Ținînd seama că aproape un milion de țărani luați în armată nu și-au putut lucra pămîntul, producția de cereale a scăzut simțitor. Inflația creștea, deci de astă dată prețurile cerealelor au crescut în proporții uriașe fără însă ca țărani noștri să profite ceva din aceasta. Mizeria la sate mai crește datorită distrugerii gospodăriilor țărănești. Numai în Moldova de nord și Ardealul de nord au fost distruse aproape 35 000 de gospodării țărănești. Dezastrul țării nu poate fi zugrăvit fără să menționăm numărul colosal al pierderilor în vieți omenești, pe front și în spatele frontului, pierderi care nu pot fi măsurate cu bani sau cu vreo altă unitate de măsură.

¹ V. Veverka, V. Madgearu și P. Constantinescu, Politica comerțului exterior, în Enciclopedia României, vol IV, p. 455.

² N. Angelescu, Politica monetară, în Enciclopedia României, vol. IV, p. 709.

Factorii enumerați în cele de mai sus au determinat ca schimbarea revoluționară a situației țărănimii muncitoare să constituie prima și cea mai arzătoare necesitate a poporului nostru. Problema țărănească a constituit problema centrală a întregii vieți economice și politice a țării. Rămășițele feudale, secondate de efectele dezastruoase ale politicii agrare criminale a regimului burghezo-moșieresc și a gauleiterilor puterii imperialiste, interesată în menținerea țării în această situație extrem de înapoiată, au determinat și caracterul primei etape a revoluției noastre. „Aceasta — cum spune tov. Gh. Gheorghiu-Dej — a fost etapa revoluției agrare, antifeudale, antiimperialiste“¹.

О СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПОЛОЖЕНИИ РУМЫНИИ В ПЕРИОД МЕЖДУ ПЕРВОЙ И ВТОРОЙ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Статья представляет собой отрывок из труда «Выполнение заданий аграрной революции в Румынии в духе учения В. И. Ленина».

В первой части настоящей работы автор анализирует в их совокупности сложные и требовавшие немедленного разрешения сельскохозяйственные вопросы, возникавшие в Румынии вследствие антидемократического распределения земли в период между первой и второй мировыми войнами и вследствие политики буржуазно-помещичьего строя, обеспечивающей монополистическому капиталу баснословные доходы путем поддержания крайней отсталости крестьянства.

В этих условиях не только крестьяне бедняки, но даже и часть середняков были принуждены обрабатывать помещичью землю исполу или арендуя ее. К этой системе феодальной эксплуатации нередко прибегали и кулаки. Одним из зол, косвенно усугублявшимся существованием различных форм феодальных пережитков, являлось определенное стремление крестьян отказывать себе даже в самых элементарных хозяйственных предметах первой необходимости с целью сберечь хоть сколько-нибудь денег и получить таким образом возможность приобрести клочок земли. В большинстве случаев цель эта не могла осуществиться, так как не только от сбережений, но и от убогого крестьянского имущества почти ничего не оставалось вследствие ухищрений ростовщиков, адвокатов и властей. Ко всему этому прибавлялось беспощадное обирательство трудящегося крестьянства крупными капиталистами, все более изменявшими цены в ущерб мелким производителям.

Автор указывает, что в Румынии в годы мирового экономического кризиса (1929—1933), несмотря на понижение таможенных пошлин (вследствие головокружительного падения цен на зарубежных рынках), трудящееся крестьянство было обобрано еще больше, чем раньше, лишившись всего, чем еще обладало.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Întărirea continuă a regimului democrat-popular în Republica Populară Română*. E.P.L.P., 1953, p. 11.

С 1931 г. делаются попытки поощрения внешней торговли путем введения премий за экспорт зерна. По первому впечатлению казалось, что выдача премий за экспорт вместо взимания высоких таможенных пошлин преследует цель прямо противоположную цели, преследовавшейся до 1928 г. В действительности же цель была та же: поддержание искусственно созданной почти 50% разницы между ценами на зерно на мировом и внутреннем рынках. Отличались только использованные для этого средства. Достижению этой цели на этот раз способствовал новый режим иностранной валюты, постепенно вводившийся начиная с 1931 г. Речь идет о значительной разнице между официальным и рыночным курсом иностранной валюты. При этих условиях крестьянин, продававший зерно на внутреннем рынке и на румынские деньги, получал только 50% его цены на мировом рынке. Другими словами крестьяне снова были принуждены продавать свои продукты почти на 50% дешевле, чем даже крестьяне в других капиталистических государствах.

Имея в виду, что при экспорте зерна эксплуатирующие общества имели более ограниченные возможности получать баснословные доходы от спекуляции свободной иностранной валютой, чем при экспортировании других товаров, государство выдавало им премии по 12 000 лей с каждого вагона зерна на покрытие оперативных расходов и торгового дохода. Эти вознаграждения были предназначены для субсидирования помещиков обменным путем.

После научного разбора сельскохозяйственного положения и положения крестьянства в период времени между первой и второй мировыми войнами, во второй части работы автор указывает, что крупные достижения трудящегося крестьянства, явившиеся результатом антифеодальной и глубоко демократической аграрной революции 1945 г., не ограничиваются последствиями перемен, происшедших в отношениях, касающихся земельной собственности, в которых первостепенную роль играет уничтожение помещичьего класса как такового. То, что было достигнуто до сих пор путем аграрной революции и началом ее социалистических преобразований, является лишь первым шагом к улучшению положения трудящегося крестьянства. Итог этих достижений, подведенный до настоящего времени, открывает светлые перспективы на будущее.

DE LA SITUATION AGRAIRE DE LA ROUMANIE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

(RÉSUMÉ)

Cet article représente un fragment (1-ère partie) d'un ouvrage intitulé „Résolution des tâches de la révolution agraire de Roumanie dans l'esprit de la doctrine de V. I. Lénine“.

Dans cet article, l'Auteur analyse la complexité des questions agraires qui, en Roumanie, exigeaient une solution immédiate. Ces questions découlaient du partage antidémocratique des terres pendant la période d'entre les deux guerres mondiales, aussi bien que de la politique du régime bourgeois et des propriétaires fonciers, qui visait à assurer au

capital monopoleur des revenus fabuleux, en maintenant la paysannerie dans un état rétrograde des plus déplorable.

Dans ces circonstances, les paysans pauvres, aussi bien qu'une partie de la paysannerie moyenne, étaient obligés de travailler les terres des gros agrariens sous forme de dîme ou de fermage. Les koulaks aussi ont souvent eu recours à ce système d'exploitation féodale. La tendance marquée des paysans à renoncer même aux plus élémentaires nécessités de leur économie domestique, afin de faire des épargnes dans l'espoir d'acheter un lopin de terre, constitue une vraie calamité, indirectement amplifiée par l'existence des différentes formes de survivances féodales. La plupart du temps, ce but n'était pas atteint, l'argent épargné, et même leurs petites fortunes, s'émiettant par suite des manoeuvres des usuriers, des avocats et des autorités. A tout ceci, s'ajoutait l'impitoyable exploitation que les grands capitalistes exerçaient sur la paysannerie laborieuse, en faisant varier le coût de la vie au détriment des petits producteurs.

L'Auteur démontre qu'au cours de la crise économique mondiale (1929—1933), la paysannerie laborieuse de notre pays a été plus que jamais dépouillée, jusqu'à la perte totale de son pauvre avoir, bien que les droits de douane eussent été réduits, par suite de la baisse vertigineuse des prix à l'étranger.

A partir de 1931, on tenta de stimuler le commerce extérieur au moyen des primes accordées aux exportateurs de céréales. Si au lieu de percevoir des droits de douane élevés, on accorde des primes d'exportation, il semblerait au premier abord que l'on aille à l'encontre du but poursuivi jusqu'en 1928. En réalité, le but est le même : maintenir artificiellement une différence d'environ 50% entre les prix mondiaux des céréales et les prix du marché interne. Seuls les moyens diffèrent. Quant à la réalisation, le nouveau régime des devises étrangères, introduit peu à peu, à partir de 1931, y contribue aussi. Il s'agit de la différence marquée entre le cours officiel et le cours libre des devises. Dans ces conditions, le paysan, vendant les céréales sur le marché interne et pour de la monnaie roumaine ne recevait qu'environ 50% du prix mondial. De cette manière, le paysan est de nouveau contraint de vendre ses produits à des prix inférieurs de 50%, même par comparaison à ceux des autres pays capitalistes.

Par ailleurs, étant donné que, lors de l'exportation des céréales, les sociétés exploiteuses avaient, par comparaison à l'exportation d'autres marchandises, moins de possibilités d'obtenir des gains fabuleux, en spéculant sur les devises libres, l'Etat leur accordait des primes de 12 000 lei par wagon de céréales, afin de couvrir les frais d'opération ainsi que le profit commercial. Ces récompenses étaient destinées à subventionner, d'une manière frauduleuse, les propriétaires fonciers.

Après avoir analysé d'une manière scientifique la situation de l'agriculture et de la paysannerie au cours de la période qui va d'une guerre mondiale à l'autre, l'Auteur montre, dans la seconde partie de cette étude que les grandes conquêtes obtenues par la paysannerie laborieuse, du fait de la révolution agraire de 1945 — antiféodale et profondément démocratique —, ne se bornent pas uniquement aux changements sur-

venus dans les rapports de propriété des terres, où la suppression des gros propriétaires fonciers, en tant que classe, a eu un rôle primordial. Ce qui a été obtenu, à ce jour, par la voie de la révolution agraire et par le début de la transformation socialiste est à peine un premier pas vers l'amélioration de la situation de la paysannerie laborieuse. Le bilan des réalisations accomplies jusqu'à présent permet d'entrevoir les lumineuses perspectives qui s'ouvrent devant elle.

PREGĂTIREA ȘI OBIECTIVELE ADUNĂRII DE LA BLAJ DIN 3/15 MAI 1848 (II) *

DE

V. CHERESTEȘIU

Mișcări naționale în Ungaria și Ardeal

Problema care încă în primăvara anului 1848 ajunge să frământe mai mult păturile conducătoare române, maghiare și săsești din Ardeal, e problema națională.

De la sfârșitul veacului al XVIII-lea, deodată cu începuturile relațiilor capitaliste, se manifestă în Ardeal și Ungaria mișcări naționale. „În lumea întreagă — scrie Lenin — epoca victoriei definitive a capitalismului asupra feudalismului a fost legată de mișcări naționale. Baza economică a acestor mișcări constă în faptul că pentru victoria deplină a producției de mărfuri este necesar ca burghezia să cucerească piața internă, este necesar ca teritoriile cu populație vorbind aceeași limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi și în calea încetățenirii ei în literatură. Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni; unitatea limbii și dezvoltarea ei este una din condițiile cele mai importante ale unui comerț cu adevărat liber și pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere și largi grupări a populației în clase diferite, în sfârșit, o condiție a legăturii strinse dintre piață și orice patron sau patronaș, vinzător și cumpărător”¹.

Burghezia din Ungaria era încă în prima jumătate a veacului al XIX-lea, slab dezvoltată. Industria se dezvoltă greu, din cauza îngrădirilor feudale și din cauza situației semicoloniale a Ungariei față de Austria. Lupta pentru asigurarea dezvoltării capitaliste a țării o conduce nobilimea mijlocie care era pe cale de a se burghezi, avea în parte și ocupații burgheze — cărei nobilimi pământul și munca iobagilor deja nu-i asigurau existența, dar nici ocupațiile burgheze, din cauza dezvoltării lente și încă mult stinjenite a capitalismului, nu-i dădeau o subsistență asigurată.

* Vezi partea I-a a acestui studiu în « Studii », IV, 1954, p. 161-186.

¹ V. I. Lenin, Opere alese, Ed. de stat pentru literatura politică, București, 1954, v. I, ed. a II-a, p. 667.

Burghezia și nobilimea, în primul rînd cea cu ocupații intelectuale, începe mișcarea pentru transformarea burgheză a țării cu lupta pentru drepturile limbii naționale¹. Ea voia să înlocuiască limba latină medievală în administrație, justiție și școli, cu limba maghiară. Cu toată opoziția Vienei și a unor cercuri aristocratice ungare, care se împotriveau de democratizării vieții publice, lupta păturii intelectuale a dat rezultate: începînd cu anul 1836 legile se publică în Ungaria în limba maghiară, iar din 1844 limba școlilor și a întregii administrații — inclusiv a celei bisericești —, devine cea maghiară². În același timp, și dezvoltarea literaturii maghiare cunoaște o înflorire neîntîlnită înainte.

Tot atunci, și în Ardeal se întîlnește tendința de a decreta ca limbă oficială, în legislație, administrație, justiție, și școală, limba maghiară. La începutul anului 1842 baronul liberal D. Kemény își înaintează propunerea, în problema limbii oficiale, în dieta ardeleană. În toate școlile ardeleni, exceptînd cele săsești, limba de predare trebuie să fie ungurească: chiar și în școlile episcopiei unite de la Blaj, peste 10 ani să se treacă cu totul la limba de predare maghiară. Dieta are să poarte grijă ca și țărănimea romînă să învețe limba maghiară. Chiar și însemnările în registrele stării civile — în Ardeal, aceste registre erau ținute de către preoții confesiunilor — se vor face, după 10 ani, numai în ungurește. Cu toată opoziția sașilor, legile au fost, încă în același an, votate de dieta transilvană³.

Aproape concomitent cu dezvoltarea mișcării naționale maghiare din Ungaria și Ardeal, se dezvoltă și mișcările naționale în sinul popoarelor ne-maghiare din cele două țări.

În prima jumătate a veacului al XIX-lea se dezvoltă o burghezie romînă în Ardeal; ea se compunea în primul rînd din comercianți bozați din Cluj, Sibiu și mai ales din Brașov; negustorii angrosiști întretineau un comerț intens cu Țările Romîne, avînd acolo numeroase filiale și depozite. Unii dintre acești negustori aveau și întreprinderi industriale, așa Radu Orghidan avea la Zărnești o fabrică de hîrtie, Gheorghe Nica o fabrică de tors bumbac⁴. Dezvoltarea burgheziei romîne ardeleni întîmpină însă obstacole și mai mari decît burghezia din Ungaria: pe lîngă asupra și exploatarea Ardealului de către Austria, burghezia romînă suferea și asupra națională a claselor privilegiate din Ardeal, a aristocrației și nobilimii maghiare și a patriciatului săsesc care dețineau toate posturile importante din administrația statului, comitatelor, orașelor și „părințului săsesc”. Rîndurile acestei burghezii romîne se întăreau prin — relativ — numeroșii avocați, profesori, medici, unii clerici înstăriți, prin unii funcționari romîni pătrunși cu greu în administrație — cu un cuvînt

¹ Hanák Péter, A magyar szabadságharc és a Habsburg monarchia elnyomott népei' în volumul: Forradalom és szabadságharc, Budapesta, 1948, p. 422.

² A Magyar nép története, col.: G. Heckenast, M. Incze, B. Karácsonyi, L. Lukács, Gy. Spira, Budapesta, ed. a II-a, 1953, p. 270.

³ Victor Chereșteșiu, A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi és munkája a szabadságharc előtti évtizedben (Ideile conducătoare ale presei romîne în Ardeal, în deceniul antemergător luptei pentru eliberare) (1848), Budapesta 1917, p. 15, 18 și 41.

⁴ Comunicarea făcută în 6 febr. 1955 în ședința filialei din Orașul Stalin a Societății de științe istorice de către Fr. Killyen. În manuscris, p. 3.

prin intelectualii romini, al căror număr era în permanentă creștere. Mai ales preoții romini căutau să-și trimită copiii la școlile romine, din Blaj (în școlile acestea se introduce cu încetul în locul limbii latine limba romină), dar și în alte orașe ardelen; în școlile maghiare și germane din Cluj, Tîrgu-Mureș, Aiud, Sibiu etc. era un număr destul de însemnat de elevi și studenți romini. Bariț descrie stupoarea guvernatorului Bánffy, care, vizitînd școlile din Blaj, întreba speriat pe episcopul român, ce are să facă cu atîți indivizi (sic!) trecuți prin școli și nu se teme oare că aceștia pot deveni periculoși pentru țară? ¹. Acești tineri au devenit în adevăr „periculoși”, nu pentru țară, ci pentru dominația feudalilor. După terminarea școlilor, tinerii aceștia băteau la toate porțile, în căutarea unui post ²; ei formau o armată care căuta să-și facă loc în edificiul privilegiilor feudale sau să dărime acest edificiu.

Cultivarea limbii și istoriei poporului român era o preocupare de frunte a intelectualității romine ardelen. Apar gramatici romine și nenumărate sint articolele referitoare la limbă, ce publică foile romine din Brașov ale lui Bariț. La începutul secolului al XIX-lea apar lucrările istorice ale lui Gheorghe Șincai și Petru Maior; ținta școalei latiniste e să trezească conștiința națională a rominilor. „Știm toți — scrie Bălcescu — cine fură cei dintii apostoli ai rominismului. Cine nu cunoaște numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Țichindeal, Clain, Lazăr, Petru Maior, care prin școli, prin cultivarea limbii și a istoriei, puseră stîlpii de temelie ai naționalității romine și propagară ideea unității sale” ³.

Ceea ce dă căldură, tărie și ascuțit scrierilor minutorilor de condei romini ardeleni, ceea ce înaripează lecțiile profesorilor și dîscăliilor de la Blaj, e conștiința că luptă pentru un popor asuprit și disprețuit de toți aceia care sînt la putere, un popor care merită o soartă mai bună, un viitor mai frumos ⁴. Andrei Mureșianu, autorul imnului din 1848 „Deșteaptă-te romine”, scrie în 1843: O să vină o primăvară și pentru poporul român ⁵.

Și iată că au și sosit prevestitorii acestei primăveri: pleiada poezilor romini, Alecsandri, Bolintineanu, Alexandrescu, Negruzzi, Boliac, Donici, ale căror poezii și scrieri apar în Foaia lui Bariț. Tot aici apar scrieri sociale și istorice ale lui Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Ioan Ghica, Laurian, documentînd chiar prin existența lor dreptul de a fi al poporului român, dovedind că rominii nu au nevoie de o limbă străină, cînd vor să se cultive și să se ridice.

Conștiința solidarității naționale a rominilor din Moldova și Țara Românească și a celor din Transilvania e vie în masa populară romină. Foile lui Bariț accentuează în repetate rînduri că între rominii ardeleni și cei din Țara Românească și Moldova există o strînsă legătură națională, care constituie o garanție sigură pentru viitorul națiunii romine din Transilvania. Din faptul că dincolo de Carpați (privit din Ardeal — *V. Ch.*) locuiește același popor român, că acest popor cultivă aceeași limbă și

¹ Gh. Bariț, Părți alese din Istoria Transilvaniei, Sibiu, 1890, v. I, p. 558.

² Ibidem, v. II, p. 2.

³ N. Bălcescu, Opere, Ed. Acad. R.P.R., București, 1953, v. I, p. 331.

⁴ V. Chereșteșu, A magyarországi..., p. 9.

⁵ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, 1843, nr. 28.

literatură, masele populare din Transilvania trag mereu noi și noi forțe. Știința, ba focul naționalității — scrie Bariț — va adormi tot așa de puțin în rominii din Transilvania, pe cât de puțin va adormi în săsimea din Ardeal, așa de izolată de Germania¹. Nu va reuși nimeni — scrie Ion Maiorescu tot în „Foaia“, — să despărțea poporul român în două².

Dezvoltarea ideii naționale burgheze și totodată contradicțiile naționale, pe care le naște dezvoltarea burgheză, se manifestă din plin în deceniul antemergător revoluției din 1848, în Ungaria și în Ardeal. Burghezia și nobilimea mijlocie maghiară, nu s-au mărginit să înlocuiască în viața de stat limba latină moartă cu cea maghiară. În dorința de a răspîndi limba maghiară în toate colțurile țării, pentru a forma un stat unitar, nu numai prin aceleași drepturi cetățenești ale locuitorilor, ci și prin unitatea limbii și culturii a întregii populații, dietele din Pojon și Cluj introduc în toate școlile (afară doar de școlile săsești) ca limba de învățămînt limba maghiară, aduc chiar legi pentru maghiarizarea registrelor bisericilor ale naționalităților. Vechea trufie aristocratică, disprețul față de iobag și plebeu, îmbracă în regiunile locuite de naționalități, o haină națională, se manifestă cu dispreț față de limba și cultura foștilor slugi — care totuși formau laolaltă majoritatea populației. Naționalitățile, între ele și naționalitatea română, trezite la conștiința națională, încep să ducă o luptă justă, pentru drepturile limbii și culturii lor naționale³.

Atît presa maghiară din Ardeal, cît și presa romină și cea săsească oglindesc lupta îndirjită în jurul limbii oficiale a statului. Gazetele lui Bariț polemizează pe larg cu unele articole, apărute în presa maghiară din Ardeal, ai căror autori — deputați în dietă și alți oameni cu suprafață politică — militează pe față pentru maghiarizarea rominilor. Astfel deputatul din dieta transilvană, Fogarasi, scrie în „Erdélyi Híradó“ că numai acei iobagi romini să obțină drepturi cetățenești, care vor deveni maghiari atît în ce privește limba cît și „spiritul“ lor. Chiar și cărțile bisericești să fie traduse în ungurește pentru ca slujba bisericească să se facă în limba maghiară⁴. Alți scriitorii maghiari fac o intensă propagandă pentru grădinițele de copii la sate; scopul acestor grădinițe e maghiarizarea în masă a copiilor romini. Bilaki scrie un articol în 1847 în „Vasárnapi Ujság“ în care spune, că pentru a fi numit în funcțiuni și pentru a fi proprietar de pămînt, nu e destul să știi bine ungurește, ci să-ți maghiarizezi și numele. Indeamnă și pe boierii romini din Țările Române să învețe în locul limbii franceze, limba maghiară...⁵. Bariț însoțește articolul lui Bilaki, model al infumurării naționaliste, cu comentarii tăioase, sarcastice.

Foile din Brașov — și în aceste gazete vorbește toată intelectualitatea romină din Ardeal, nu numai Bariț — urmăresc cu stringere de

¹ « Foale... », 1842, nr. 9—11, p. 69.

² Ibidem, nr. 36—39.

³ Vezi A magyar nép története, p. 270—271.

⁴ « Gazeta de Transilvania », 1842, nr. 15—19.

⁵ Tendințe de supremație maghiară asupra Țării Românești și Moldovei se manifestau în presa naționalistă maghiară: astfel gazeta « Jelenkor » înregistra evenimentele din Țările Române la rubrica « Ungaria » (« Foale... », 1842, p. 85).

inimă politică de maghiarizare a nobilimii maghiare „liberale“ din Ardeal și Ungaria. În aprilie 1840 scrie Bariț: noi nu privim cu pizună înflorirea limbii și literaturii maghiare, dar cerem ca și noi să putem dezvolta liber limba și literatura noastră. Hotărârile dietei transilvane din 1842 cu privire la maghiarizarea școlilor înseamnă, scrie presa romină, sentința de nimicire a naționalității rominești¹. Dacă aceste hotărâri se vor pune în practică, dacă ni se iau și puținele școli pe care le avem, dacă nici biserica nu va mai fi scutul limbii noastre, vom fi aruncați înapoi în evul mediu. De ce vreți, scria disperat Bariț, să îngăduiți în sate numai școli ungurești — cînd din cauza înapoierii sale, bietului țaran romin îi e atât de greu să-și însușească și în limba lui, cunoștințele necesare. Ce nevoie are țaranul romin de limba maghiară? Va ști să are, să secere mai bine, dacă va ști ungurește? Nu e nevoie de apostoli să-i sfătuiască pe țărani ca să nu-și părăsească religia, naționalitatea cu limba și vechile datini².

În curînd presa romină își recîștigă vechea încredere în forțele poporului. Nu există putere în lume, care ar putea să ne nimicască — scrie Bariț. Ceea ce a fost mai primejdios, a trecut deasupra noastră; ceea ce o să vină, sînt numai încercări, trimise de soartă, pentru a ne oțeli³. În februarie 1848, Bariț ripostează încă o dată tăios la politica de maghiarizare: „Varietatea popoarelor nu e lăsată de dumnezeu pentru ca ele să-și petreacă viața învățîndu-și limbile unul altuia, ci pentru ca sa se cultive fiecare în limba suptă de la mama sa“⁴.

Lupta rominilor ardeleni nu s-a mărginit numai la apărarea limbii romine, la apararea împotriva maghiarizării. Încă din 1791 „clerul, starea nobilitară și cetățenească a întregii națiuni romine din Transilvania“, deci clerul, nobilimea și burghezia romină, adresează împăratului Austriei acea petiție intitulată „Supplex Libellus Valachorum“. Se cere ca națiunea romină, ca cea mai numeroasă națiune din Transilvania, să fie recunoscută ca „națiunea patra“, pe lîngă celelalte „trei națiuni“. Dat fiind că națiunile medievale din Ardeal aveau administrații și teritorii separate, se cere de fapt autonomie națională pentru romini. Petiția din 1791 e des evocată și în foile din Brașov⁵; cererea recunoașterii rominilor ca națiune separată rămîne o direcivă a politicii ardelenilor romine. E de relevat, că această cerere a înlîmpînat o dirză împotrivire chiar și din partea celor mai liberale elemente ale burgheziei și nobilimii maghiare; așa de exemplu, și Elek Jakab, în articolele sale publicate sub pseudonimul Székely în 1846 în „Erdélyi Híradó“ (nr. 176—182) spune că „noi rominilor nu le putem da neatîrnare, naționalitatea lor nu o putem recunoaște, deoarece în Ungaria și în Ardeal e o singură naționalitate (națiune politică — V. Ch.): cea maghiară“.

¹ • Foaiete... », 1842, p. 64.

² • Foaiete... », 1843, nr. 6.

³ • Foaiete... », 1846, nr. 6.

⁴ • Foaiete... », 1848, nr. 3.

⁵ Așa și în • Foaiete... », 1842, nr. 34.

Problema relațiilor Ardealului cu Ungaria

Proclamația la 15 martie 1848 a celor 12 puncte revoluționare în Pesta, precum și legile votate la dieta din Pojon (Bratislava) încă în aceeași lună, au apropiat mult naționalitățile din Ardeal și Ungaria de poporul maghiar. Cei mai mulți intelectuali români, așa și Bariț și Țipar, erau convinși că politica de maghiarizare, de asuprire națională nu se va putea continua după abolirea privilegiilor feudale, după democratizarea țării. În această atmosferă judecau elementele înaintate romine și problema unor relații tot mai strinse ale Ardealului „istoric” cu Ungaria, chiar problema unirii celor două țări. Își pun întrebarea, dacă, primind Ardealul, prin unirea sa, legiurile din Ungaria, — poporul român se va putea dezvolta și va putea propăși în noua orînduire?

Istoriografia burgheză romină, privind evenimentele din 1848 din Transilvania prin prisma tendințelor firești spre unirea romînilor, a unirii Transilvaniei cu vechea Romînie, a căutat să ascundă „rătăcirile” unor grupări rominești din Transilvania anului 1848. Pe romîni care au militat pentru revoluția din Ungaria, care au luptat pentru independență față de Austria, pe Eftimie Murgu, Ion Dragoș, Alexandru Buda, Sigismund Pop și alții, i-a considerat „rătăciți” sau chiar „vînduți” și „trădători”. Ea a tăcut mult timp despre atitudinea din lunile martie și aprilie a lui Bariț și Țipar, a grupărilor înaintate a romînilor din Oșorhei (Țîrgul Mureș), Cluj și alte centre, față de problema unirii Ardealului cu Ungaria. A căutat să ascundă și poziția marelui revoluționar democrat N. Bălcescu, care era de la început pentru o înțelegere cu revoluționarii maghiari.

Istoriografia marxistă cercetează tendințele și ideile conducătoare ale ficcărei epoci, stabilind și distingînd acele tendințe ce servesc cauza progresului și cele care frînează mersul înainte al istoriei. Istoriografia marxistă nu pune problema în mod abstract, ci va cerceta deci, dacă într-o anumită epocă, în anumite condiții istorice, politica de a uni două țări a servit sau nu cauza progresului.

Care erau condițiile istorice din 1848 în problema unirii Ardealului cu Ungaria?

„Marele” Principaț al Transilvaniei¹, ajuns la sfîrșitul veacului al XVII-lea sub absolutismul Habsburgilor, avea de atunci situația unei provincii austriace. Principatul era guvernat prin cancelaria transilvană de la Viena — funcționarii acestei cancelarii fiind numiți de guvernul austriac, în ultima instanță de împăratul autocrat². La Cluj exista un organ local, guberniul, subordonat cancelariei din Viena. Funcționarii superiori ai cancelariei, guberniului, tezauriatului, comitatelor, erau recrutați printre aristocrații țării, care totodată erau și proprietari de întinse moșii din Transilvania. În dietă erau reprezentate cele trei „națiuni”, nobilii comitatelor, patricienii sași (protipendada săsească) de pe pămîntul

¹ De fapt el cuprindea numai Ardealul istoric, fără Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, care țineau atunci de Ungaria.

² Cancelaria curții era de fapt guvernul Transilvaniei — scrie Papiu Ilarian în Istoria Romînilor din Dacia superioară, Viena, 1852, v. II, p. 125.

crăiesc și seculi cu privilegii. Membri ai dieței erau și unii reprezentanți ai orașelor și regalității, cei din urmă numiți de regele habsburg. Cele trei „națiuni“, împreună cu cele patru religii „recepte“ (recunoscute: catolicii, reformații, luteranii și unitarienii) formau — precum spuneau ele nentele liberale — cele șapte blesteme ale țării, în țara cu șapte cetăți (Siebenbürgen). Speculând interesele deosebite ale celor trei „națiuni“ și patru confesiuni, folosind nemulțumirile maselor exploatate și asuprite drept sperietoare împotriva păturilor privilegiate, curtea din Viena, având și armata în mâinile ei, guverna și exploata în voie această țărișoară cu 2,1 milioane de locuitori, divizată în pământul comitatelor, pământul crăiesc, secuiesc, grăniceresc. Veniturile minelor Ardealului (mai ales veniturile minelor de aur) se vărsau și ele la Viena, întărind regimul de opresiune absolutist. Tezauriatul (visteria) din Ardeal, cu sediul la Sibiu, avea sarcina de a storce, în mod prădalnic, minele și prin acest tezauriat se scurgeau veniturile principale ale țării în cămara aulică (visteria imperială) din Viena.

Ungaria se găsea de asemenea sub asuprirea și exploatarea habsburgilor, ca și Ardealul. Dezvoltarea capitalistă a Ungariei era însă mai avansată; în Ungaria era o industrie ceva mai dezvoltată, capitalismul pătrunsese mai mult și în agricultură, se deschisese prina linie de cale ferată, iar navigația fluvială luase avânt. Ungaria nu cunoștea nici fărâmițarea feudală, ca Ardealul cu cele trei „națiuni“ cu teritorii deosebite; influența curții vieneze nu era așa de puternică ca în Ardeal. Dezvoltarea capitalismului a pus problema creării unui stat burghez ungar centralizat, cu o economie încheată, crearea unui stat independent, cu armată proprie, ca să reziste tendințelor de asuprire străină. În vederea acestui scop, bazându-se și pe tendințele medievale ale „sfinței coroane ungare“, se cerea unirea Ardealului cu Ungaria. Prin unirea celor două țări, după părerile nobilimii liberale maghiare, se putea duce lupta cu mai multe șanse pentru ieșirea de sub jugul Austriei, pentru înscăunarea unui regim constituțional față de despotismul habsburgic. Conducătorii Ungariei, care în martie 1848 pășiseră pe calea luptei pentru independență, își dădeau seama că unirea e o chestie vitală a revoluției, deoarece cercurile reacționare din Viena, având Ardealul sub direcția lor stăpânire, puteau să prindă din două părți, din apus și din răsărit, ca într-un clește Ungaria și să înăbușe revoluția.

În același timp, dezvoltarea istorică nu a asigurat burgheziei române forța necesară pentru a putea rezolva problema unirii celor trei țări cu populație română: Moldova, Țara Românească și Transilvania. Burghezia română nu era încă destul de dezvoltată și era o burghezie comercială, nu industrială; întreprinderile industriale însemnau abia un început. Moldova și Țara Românească erau sub suzeranitatea imperiului otoman și sub „protecție“ țaristă, iar Transilvania era în situația unei mici provincii austriace; cu greu se putea întrevedea o posibilitate ca marile puteri, în special Austria și Turcia — să îngăduie formarea unui stat național independent român. Chiar în vederea unirii de mai târziu a românilor într-un stat național, în momentul istoric din 1848, unirea Ardealului istoric cu Ungaria însemna o slăbire sau chiar înlăturarea despotismului habsburgic, deci aiuta de a deschide drumul spre eliberarea poporului român. Desigur,

burgheziile naționale, cea maghiară, care tindea la supremație și cele ale naționalităților din Ungaria, erau să ajungă mai tirziu la conflicte și lupte, dar luptele acestea s-ar fi desfășurat la un nivel mai înalt, curățat de rămășițele feudale.

E neîndoios că în momentul istoric din 1848, mai ales după ce revoluția din Țara Românească a fost înfrântă, cauza revoluției din statele din Europa centrală și răsăriteană nu putea decît să cîștige prin înglobarea Ardealului în revoluția ungară. Astfel se întărea cauza revoluției, lupta popoarelor asupra putredului imperiu habsburgic, frînă în dezvoltarea popoarelor din centrul Europei. După unirea Moldovei și Țării Românești din 1859, formîndu-se statul național român, problema se punea, bineînțeles, cu totul altfel.

În epoca dezvoltării și întăririi ideii naționale nu numai la maghiari, ci și la romini, slovaci, sîrbi, croați și germani — o condiție a înlăptuirii unirii Ardealului cu Ungaria era ca burghezia și nobilimea liberală, guvernul și dieta care reprezentau această nobilime, cu tendințe burgheze, să fie pregătită pentru a guverna o țară cu multe naționalități, să fie în stare și să vrea să asigure popoarelor Ungariei mărite aspirațiile și drepturile lor naționale. Lipsa unei înțelegeri a problemei naționale — problemă strîns legată, în regiunile cu majorități masive ale naționalităților, de problema socială, de problema țăranilor fără pămînt, — lipsă manifestată de către nobilime atît în deceniul premergător revoluției cit și în decursul ei, a făcut ca rănile vechi cauzate de aspirarea națională și de nesăbuita politică de maghiarizare, să se redeschidă și a îngroșat rîndurile rominilor, slovacilor, sîrbilor, sașilor care căutau o altă cale pentru dobîndirea drepturilor naționale, decît cea a colaborării frățești cu poporul maghiar.

Îndată după primirea primelor știri despre evenimentele din 15 martie din Pesta, problema uniunii Ardealului cu Ungaria a devenit problema centrală a nobilimii liberale și a burgheziei maghiare din Ardeal. Uniunea se discutase mult și înainte de 1848, pînă la 5 martie 1847, cînd cenzura primise ordin din Viena, să suprimă orice propagandă pentru uniune¹. La sfîrșitul lunii martie și în aprilie 1848, presa maghiară din Cluj căuta să arate avantajele uniunii, între altele, se arăta că statul ungar, independent, va putea să împiedice ca bogățiile țării să ia drumul străinătății.

Ceea ce a prins însă în rîndurile nobilimii maghiare, nu erau argumentele luptei pentru independență și progres, pentru abolirea absolutismului și a îngrădirilor feudale, ci argumente naționaliste, șovine. Pentru nobilimea maghiară din Ardeal uniunea avea, în primul rînd, o altă însemnătate: să o ajute să-și mențină pe bază națională vechea supremație. Ea se temea că în urma acordării de drepturi cetățenești egale tuturor cetățenilor, în urma desființării privilegiilor nobiliare, elementele maghiare, mai ales cele din comitate, vor ajunge în situația de minoritate și că în Ardeal se va instaura stăpînirea majorității romine. Acest argument era larg discutat de către liberalii maghiari, la întruniri și în presa

¹ Jancsó Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története*, Budapesta, 1889, v. II, p. 483.

ardeleană, fără nicio reticență. În toate orașele ungurești, la toate întruirile răsună lozinca: „uniune sau moarte“ sau „să ne unim că altminteri pierim“; lozinca însemna că fără uniunea cu Ungaria, unde elementul maghiar era mai numeros, urmează moarte sigură pentru maghiarii din Ardeal. Nu era vorba, bineînțeles, de secui, care locuiau în mase compacte, ci de nobilii feudali, de funcționarii mai mici sau mai mari, răsfirați prin comitate. Aceștia se considerau însă ca susținătorii maghiarimii și soarta lor o identificau cu soarta elementului maghiar.

Propaganda sub lozinca „uniune sau moarte“, extrem de zgomotoasă, fiind pe alocuri forme violente, nu a ajutat întru nimic, în sinul populațiilor române și săsești din Ardeal, cauza unirii. Mulți romini și sași își puneau întrebarea: dacă nobilii maghiari, care pînă acum nu ne erau nicidecum prieteni, țin așa de mult la această uniune — o fi ea bună oare și pentru noi?

Nu toată nobilimea maghiară din Ardeal era însă pentru uniunea cu Ungaria. Chiar și Papiu, care voia să prezinte în mod simplist situația din Ardeal astfel: ungerii — pentru uniune, „bunii romini“ — împotriva uniunii, scrie că majoritatea aristocrației ungare din Ardeal era contra uniunii, căci prin uniune își pierdea toate prerogativele aristocratice¹. Aristocrații conservatori, cei care au făcut legile retrograde din 1847, erau dușmanii tuturor reformelor și nu voiau unirea care însemna introducerea dintr-o dată a tuturor înoirilor combătute de ei. Indată ce s-au dezmeticit din prima lor spaimă, au făcut încercări să împiedice unirea sau cel puțin să o amîne. Ei cunoșteau bine punctul de vedere al habsburgilor, protectorii lor de frunte, în această chestiune, știau că curtea vieneză numai forțată de împrejurări va admite unirea, și că și atunci va face totul ca să o zădărnicească mai tirziu. Cel mai mare dușman al uniunii era cancelarul Ardealului, baronul Samu Jósika; el a făcut tot ce a putut, ca să împiedice unirea². Fratele său, Lajos Jósika, fișpanul (prefectul) comitatului Dobîca (Someș) a accentuat chiar în adunarea comitatului că reformele propuse nu cadrează cu convingerile lui conservatoare. În comitatul Turda, s-a înaintat o petiție, cu mai multe sute de iscălituri ale nobililor, împotriva uniunii.

Sub presiunea opiniei publice și a evenimentelor din Ungaria și Austria, prefectii conservatori din Ardeal își dau, la începutul lui aprilie, demisia. Între cei demisionați e și Vasile Nopcsa (Nopcea), fostul satrap atotputernic al comitatului Hunedoara, unul din cei mai retrograzi aristocrați din Ardeal. La 10 aprilie își dă demisia și cancelarul Ardealului, Jósika, demisia lui n-a fost însă primită de împărat decît la începutul lunii mai. În zadar au cerut mai multe comitate din Ardeal în adunările lor convocarea dietei ardelenene care urma să hotărască uniunea cu Ungaria și prin aceasta introducerea în Ardeal a legilor ungare, votate în urma revoluției burgheze — curtea vieneză, cu concursul aristocraților conservatori, amîină convocarea. Astfel se crea în Ardeal o situație tulbure, nesî-

¹ A. Papiu Ilarian, *Istoria romînilor din Dacia superioară*, Viena, 1852, v. II, p. 60—61.

² Tóth Zoltán, *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—1849-ben*, în volumul: *Kossuth Emlékkönyv*, Budapesta, 1952, v. II, p. 257.

gură; un prilej pentru uneltirile oamenilor apropiați curții și mai ales pentru sfiorările aristocrațiilor conservatori.

Nici sașii — care, prin forța lor economică, prin privilegiile lor seculare, prin legăturile lor cu Viena, se bucurau de o influență cu mult mai mare în treburile țării, decât cum le asigura numărul lor (circa 200 mii dintr-un total de 2 100 000 locuitori) — nu aveau la început o poziție unitară față de problema uniunii Ardealului cu Ungaria. Cercuri influente comerciale din Sibiu și mai ales din Brașov vedeau în uniunea cu Ungaria posibilități mai mari pentru înflorirea comerțului lor. În anul 1847 cele două municipii mai importante săsești, Brașovul și Sibiuul, au trimis o delegație la Viena cu misiunea de a mijloci ca linia ferată, la care se lucra în Ungaria, să fie prelungită și spre Ardeal, ducând prin Arad la Sibiu și Brașov. Delegația era compusă din cinci membri: patru sași (un senator, un protonotar, doi comercianți) și un român, Gheorghe Bariț. Celor trei miși li s-a spus la Viena în mod confidențial că timpul nu e potrivit pentru astfel de planuri¹. Gazeta burgheziei săsești „Siebenbürger Wochenblatt“ scrie la 27 aprilie 1848 împotriva celor care nu voiesc să înțeleagă că prin unirea Ardealului cu Ungaria va înflori elementul burghez al săsimii într-o măsură neimaginată pînă acum, în proporțiile dezvoltării burgheze din America de Nord.

Poziție hotărîită împotriva unirii a luat de la început marea birocrație săsească, formată din patriciatul orășenesc. Democrația, care caracteriza vechile instituții ale sașilor — scrie la 3 iunie 1848 baronul Perényi, reprezentantul guvernului ungar în Ardeal, ministrului de interne al Ungariei, Szemere — s-a transformat cu timpul într-un despotism birocratic. Toată puterea a încăput pe mîinile dregătorilor înalți și ale preoților; copiii acestora se căsătoreau între ei și au monopolizat toate funcțiile înalte pentru familiile lor, formînd casta conducătoare săsească... Asupra păturilor de jos domnesc prin țehuri (bresle) a căror conducere de asemenea au monopolizat-o în așa măsură încît nici guvernul Ardealului nu reușea decît în cazuri excepționale să mijlocească primirea într-un țeh oarecare a unui maestru neagreat de conducerea săsească, (mai ales dacă nu era sas)². Nu poporul săsesc — conchide Perényi — e împotriva unirii, ci cercurile patricienilor sași agită împotriva ei, temîndu-se că o democratizare le-ar periclita situația lor monopolistă, privilegiile lor.

Aceste cercuri, cu excelente legături — și familiare — la Viena, prin care își impuneau interesele lor, se temeau că într-o Ungarie independentă de Austria, într-o Ungarie burgheză, cuvîntul lor nu va fi astfel respectat, ca într-o Austrie oligarhică.

Bineînțeles, propaganda lor o făceau pe ocolite, vorbind de „apărarea națiunii săsești“, împotriva tendințelor de nerespectare a autonomiei săsești, de unificare și de maghiarizare ale guvernului ungar. Față de statul centralizat și unitar burghez, unii teoreticieni sași susțineau ideea Austriei mari, ca „Bundesstaat“, (stat federativ), după modelul Elveției,

¹ Gh. Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei, Sibiu, 1889, v. I, p. 646—647. Există încă din 1845 cursă regulată între Brașov și Budapesta (prin Sibiu, Cluj, Oradea). Drumul se făcea în 7 zile (* Gazeta de Trans., 14 sept. 1845).

² Deák Imre, 1848 A szabadságharcunk története levelekben, Budapesta, 1942, p. 115.

avind fiecare provincie constituția municipală proprie. La 3 mai se făcu o mare demonstrație la teatrul sășesc din Sibiu; publicul striga: uniune cu Austria, nu cu Ungaria¹. Ei căutau să propage aceste tendințe și printre puținii români intelectuali, care trăind la Sibiu, în acest centru al patriatului sășesc, și studiind la academia sasească, erau accesibili propagandei lor.

Atitudinea burgheziei române față de problema unirii

Presa română din Ardeal, atît gazetele ce apăreau sub redacția lui Bariț la Brașov, cit și „Organul luminării“ din Blaj al lui Țipar, îndată după primirea veștilor asupra evenimentelor revoluționare, iau atitudine pentru unirea Ardealului cu Ungaria. Prin uniune — scriu ele — românii din Ardeal dobîndesc dintr-o dată drepturi cetățenești egale, scăpare de iobăgie, abolirea privilegiilor feudale, reprezentanța poporului în dieta, etc. Naționalitatea română nu e nicidecum primejduită prin uniune, — scrie „Foaia“ lui Bariț. „Noi dacă această uniune se va realiza, nu-i ducem nici o frică...“². „Viața naționalităților nicidecum nu mai atîrnă de la schimbările instituțiilor politice, ci numai de gradul culturii lor spirituale și de păstrarea limbii lor în cărți, în jurnale, în școală, în biserică, în familie... Pentru ca oricare din aceste patru națiuni (slavi, unguri, români și germani)³ să anuleze pe celelalte, s-ar cere neapărat: a) să fie cu mult mai numeroasă; b) să se afle pe cel mai înalt grad al culturii iar c) cele trei să nu aibă nicidecum limbă scrisă, nici literatură și totodată prin cele mai tiranice măsuri să fie strîns oprite a nu-și cultiva și a nu-și vorbi limba nicăieri. Inșă aceste condiții sînt așa de imposibile ca și refluxul (curgerea înapoi) a Dunării“⁴. Cei 1 200 000 de români (din Ardeal) nu se pot desliința, pînă ce nu ar apune și ar muri națiunea întreagă română (de 8 milioane), cu care ei pe lingă toate piedecile naturale (topografice și mai vîrtos politice), vrei nu vrei, stau în cea mai strînsă legătură. Iar pentru cei care cunosc pe români, e destul să te gîndești la numărul lor, pentru ca de la 1848 încolo să nu poți despera de al lor viitor. Popoarele nu se pot lega într-un sac ca deodată să le arunci în apă, nici vei fi în stare a trimite între ele ectica (Itizia — V. Ch.) pentru ca să moară moarte înecată. Veacul măsurilor tiranice trecu, el nu se va mai întoarce. De aci este, că eu cred atît de tare în viitorul romînilor... Pe romînul reșezat pe treptele egalității politice și sociale... îl așteaptă un viitor atît de strălucit, pe cît poate fi viitorul unui popor așa de numeros, dăruit de la natură cu atîtea însușiri frumoase...“⁵.

¹ Gh. Bariț, Părți..., v. II, p. 54.

² „Foaie...“, nr. 15, 12 aprilie 1848.

³ În articolul „Unirea Transilvaniei“ cu Ungaria din 22 martie publicat în „Foaie...“, Gh. Bariț scrie: În Ungaria unită vor trăi 6 milioane serbo-croato-slovaci, 4 milioane maghiari-săcui; 3 milioane români, 1 1/2 milion de germani. Țipar scrie despre 2 473 000 români, ceea ce e mai real. Statisticile contemporane (vezi Fényes, Magyarország statisztikája, Pest 1842) vorbesc de 4 812 000 maghiari, 682 mii slovaci, 1 273 000 germani, 2 185 000 serbo-croați și sloveni, 2 200 000 români.

⁴ „Foaie...“, nr. 12, 22 martie 1848.

⁵ „Foaie...“, nr. 16, 19 aprilie 1848.

„Foaja“ propune mai departe ca romîinii să recunoască, în locul limbii latine, limba maghiară, ca limbă diplomatică (limbă de stat — *V. Ch.*); în schimb cere respectarea limbii și naționalității romîne în biserică, în școlile comunale, în toate clasele de la Blaj etc.

Țipar scrie în „Organul Luminării“ că uniunea cu Ungaria nu numai peste tot, ci și chiar pentru romîni, din multe căutări (privințe — *V. Ch.*) e de dorit. Cere să dispară privilegiile celor trei „națiuni“ și să se acorde pentru toate naționalitățile dreptul conservării și apărării limbii naționale¹. El invoacă și argumentul că prin uniunea Ardealului cu Ungaria se unesc cei circa 1 200 000 romîni din Ardeal cu cei 1 273 000 romîni din Ungaria. Adaugă în articolul său că *Principatele, Romine, instaurînd instituții liberale asemănătoare cu cele din Ungaria, vor putea să lupte împreună cu Ungaria, împotriva absolutismului, ce amenință libertatea Europei.*

În „Părți alese din istoria Transilvaniei“, lucrare apărută în 1890, deci cu peste 40 de ani după discuțiile vehemente între diferite grupuri romîne pe tema unirii Ardealului cu Ungaria, Bariț arată² că „pentru popoarele Ungariei proprii, prin urmare și pentru poporul romîn, din 11 aprilie încoace, iobăgia nu mai există (pe cînd în Ardeal era încă în toi — *V. Ch.*); tot de atunci feudalismul fu lipsit de prerogativele sale mai prețioase; biserica greco-orientală fusese emancipată încă de la 1791 și nu se număra între cele „tolerate“ ca în Transilvania“. „Unioniștii — scrie Bariț³ — învățați din lunga experiență, nu mai puneau nici un temel pe promisiunile aristocrației și iale patriciștilor (sași — *V. Ch.*) transilvăneni, prin urmare nici pe ale dietei din această țară; la vederea reformelor radicale proclamate și chiar legiferate în Ungaria, apărau uniunea cu atît mai virtos, că în aceea vedeau totodată unirea politică și socială a întregului popor romînesc din ambele țări (Ardealul și Ungaria — *V. Ch.*) într-un singur corp național“.

Aceasta era atitudinea presei romîne din Ardeal față de problema unirii. Aceeași atitudine o găsim și la intelectualii romîni, cu foarte puține excepții. Chiar și grupările romîne intelectuale din Oșorhei (Tirgu-Mureș) și Blaj, din ale cărei rînduri mai tîrziu, sub influența lui Bărnauț, se recrutaseră militanții cei mai hotărîți împotriva uniunii, era în martie și în parte și în aprilie, pentru uniune. Tinerii romîni canceliști (practicanți la tabla regeasca din Oșorhei (Tirgu-Mureș) iscăliseră la 25 martie în frunte cu Avram Iancu, Papiu Ilarian, petiția pentru uniune și alte reforme⁴. Unul din tinerii canceliști romîni din Oșorhei, Avram Precup, scria articole în ziarele din Cluj, în favoarea uniunii⁵. Și în seminarul din Blaj atmosfera era pentru uniune, precum reiese dintr-o scrisoare din 30 martie a seminaristului Gheorghe Stanciu către tatăl său în care se spune: „seminariștii sînt gata să primească uniunea, cu anumite condi-

¹ „Organul Luminării“, Blaj, nr. 65—68, 24.III—14.IV.

² Gh. Bariț, *Părți...*, v. II, p. 102.

³ Gh. Bariț, *Părți...*, v. II, p. 82.

⁴ Studii și referate privind istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, v. II, p. 1195; vezi și art. lui Papiu în „Foaiete...“ din martie 1848 și Jakab, Szabadságharcunk történetéhez, Budapesta, 1890, p. 77.

⁵ Traian Popa, Monografia orașului Tirgu-Mureș, Tirgu-Mureș, 1932, p. 147.

țiuni¹. Asupra atmosferei din Blaj și Sibiu îi scrie Paul Dunca² lui Bariț la 8/20 aprilie „...a fost aici canonicul Sereni, care a spus că blăjenii sînt de părere ca să se ceară de la dietă numai aceea ce socotim că vom dobîndi sau, pe scurt, să nu pretindem alta decît unirea și toate acele drepturi politice care le vor avea și alte nații ne-maghiare în Ungaria — cu care opinii se cam învoiesc și sibienii afară de partida lui Bărnăț, care nicidecum nu vrea a ști de uniune pînă nu vor hotări celelalte nații, pe noi a 4-a nație, apoi cînd a fi o dată aceasta, ne vom socoti de vreme a ne uni sau ba”³.

Un manifest foarte interesant circula la Mediaș la începutul lui aprilie. Autorul manifestului, neidentificat, admite uniunea Ardealului cu Ungaria, sub rezerva ca Ardealul să aibă și mai departe o dietă provincială. Dieta însă să nu se compună din cele trei sau patru națiuni; întii să se desființeze toate privilegiile barbare și să se ardă diplomele nobiliare. Locul comitatelor, scaunelor și districtelor să-l ia cantoanele, formate din cite 80—100 mii locuitori, ele să fie astfel alcătuite ca după posibilitate să fie unitare din punct de vedere național; în cantoanele cu două sau trei naționalități, să se respecte drepturile naționalităților dacă depășesc 25% din locuitorii cantonului. Alegerile să se facă ca în America de Nord de tot poporul. În dietă să se întrebuințeze limbile romină, maghiară și germană⁴.

Idei similare susține și „Foaia” lui Bariț din 26 aprilie: în Ungaria unită cu Ardealul vor fi 4 națiuni mari, slavii, maghiarii, românii și germanii. Țara să se împartă în cantoane, toți cetățenii, care au împlinit 21 de ani, să aibă drept de vot.

Grupări romîne din Ungaria adresează apeluri la românii din Ardeal să primească uniunea. Românii din Oradea trimit la 9 mai 1848 un apel către românii ardeleni, în care se spune: „Cerem ca limba și naționalitatea romină să fie asigurate, ca românii să fie reprezentați pretutindeni; acolo unde românii formează majoritatea, să fie aleși funcționari și deputați romini, în fiecare sat rominesc să fie școală romină; să se tipărească cărți rominești pe cheltuiala statului. Vă chemăm frați romini ardeleni, să ne unim! Ardealul și Ungaria să fie una!”⁵.

Din cele arătate reiese clar că acea „inteligentă”, care forma după Bărnăț opinia publică din Ardeal, primise — nu fără a formula unele condiții, — în marea ei majoritate ideea uniunii Ardealului cu Ungaria. Nu numai presa, dar toate mărturiile contemporane — scrisorile, proiectele de hotăriri, petițiile adunărilor rominești — arată că clerul, „inteligentă romină” erau pentru unire. Țărănimea de asemenea, mai ales cea de pe lingă orașe, auzind că în Ungaria se desființase iobăgia, dorea ca uniunea să se facă cît mai curînd⁶. Papiu avusese dreptate cînd a constatat:

¹ Jakab, Szabadságharczunk... p. 81.

² Paul Dunca de Sajó era nobil și ca atare a ajuns să fie funcționar la tezauriat („Tran silvania”, 1921, p. 256).

³ Academia R.P.R., Secția manuscrise Mss. 1004, f. 213—214.

⁴ Coriolan Suciu, Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848, Blaj 1925, p. 70—71.

⁵ Jakab, Szabadságharczui k..., p. 84—85.

⁶ Studii și referate privind istoria Romniei, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, partea a II-a, p. 1172.

„Așa toată lumea romină, o parte pasiv, alta chiar activ, era pentru uniune, sau cel puțin nu era împotriva uniunii“¹.

„In atare împrejurari fatale — scrie mai departe Papiu — se cerea o inimă mare, care să aibă curajul de a se opune (ungurilor)... chiar și pornirii universale, ce apucase însăși romînimea (inteligentă) și de a se abate la o cale cu totul opusă“².

Acest om curajos, de la care — precum spune și A. D. Xenopol — plecase toată mișcarea antiunionistă“³, a fost, după istoricii burghezi romini, profesorul Simion Bărnuț. E neîndoios că profesorul Bărnuț a avut un rol important în evenimentele din Arad în anul 1848; rolul acesta n-a fost însă de așa proporții, cum vrea să ne facă să credem istoricii burghezi, obișnuiți cu cultul personalităților și negliind atit factorii economici și sociali cit și rolul maselor în istorie. Vom căuta, în cele ce urmează, să explicăm rolul pe care l-a jucat Bărnuț în Ardeal, situindu-l în acea intelectualitate, care a dat mișcării burgheziei romine un caracter specific.

Bărnuț s-a născut în 1808, în satul Bocșa-Romînă, din Sălaj. Tatăl lui a fost învățător și cantor bisericesc, iar mama lui era fiica unui preot romin cu numele Oros. A urmat liceul la călugării papistași din Carei, iar în 1826—29 a făcut teologia la Blaj. În anii 1829—1845 a îndeplinit diferite funcțiuni la Blaj, bucurîndu-se de sprijinul episcopului Lemeni: a fost arhivar, notar consistorial și apoi profesor de filozofie. În anii 1837—38 episcopul l-a luat pe Bărnuț cu sine în dietă, ca secretar⁴. Curînd ajunge însă în conflict cu fostul lui protector și vede în Lemeni pe favorizatorul „intunecimii și răutății“⁵. De fapt, episcopul Lemeni, pe care Bariț îl descrie ca pe un om binevoitor, mare binefăcător al tinerimii școlare blăjene⁶, nu era luptătorul pe tărîm național pe care îl reclamau timpurile grele din preajma anului 1848. În fața tendințelor tot mai accentuate ale guvernului și dietei ardelenne de a maghiariza chiar și viața bisericească, Lemeni, oportunist din fire, avînd convingerea că orice rezistență față de puternicii doamni ai țării nu poate aduce decit nefericire, — se pleacă. Își pierde autoritatea în fața multor profesori blăjeni și în fața tineretului de sub influența acestor profesori. Se ajunge la o adevărată rezistență a unor teologi, încurajați de profesorii Bărnuț, Iosif Pop și Dimitriu Boer. Profesorii răzvrățiți sînt îndepărtați din posturile lor, de asemenea și 12 teologi. Printre teologii eîminați întilnim numele lui Baternai, Ioan Axente, (mai tîrziu se numia Axente Sever), Constantin Roman, Al. Pop. O parte din teologii eliminați se duc la Oșorhei(Tîrgu-Mureș) ca practicanți la tabla regească (Curtea de apel), unde întăresc poziția îndreptată împotriva tendințelor de maghiarizare, alții pleacă în Țările Romine.

¹ Papiu, Istoria..., v. II, p. 96.

² Ibidem, p. 97.

³ A. D. Xenopol, Istoria rominilor, București, ed. a III-a, fără an, v. 12, p. 25.

⁴ Vezi datele biografice: G. Bogdan-Duică, Viața și ideile lui S. Bărnuț, București 1924. Episcopul Lemeni participa la dieta transilvană în calitate de «regalist».

⁵ Studii și documente... v. V, p. 41—44.

⁶ Bariț, Părți..., v. I, p. 630.

Bărnuz pleacă la Sibiu și se înscrie la Academia săsească de drept. Procesul împotriva episcopului îl poartă mai departe printr-un avocat sas din Sibiu, îl pierde la toate forurile, apelează pînă la împărat, dar cancelaria curții respinge apelul său în 1847¹.

În urma decepțiilor, Bărnuz se închide și mai mult în teoriile lui latiniste, devine și mai mult un savant de cabinet. Pe cînd Bariț, în deceniul premergător revoluției, dădea în foile sale cuvînt naționalismului robust al lui Kogălniceanu, care spunea că e indiferent ai cui urmași sîntem, importante sînt ființa, munca, virtuțile noastre de azi², iar în martie 1848 Bariț își exprimă bucuria că existența, drepturile unui popor nu se mai întemeiază pe rezultatul disputelor, care popor e băstinaș și care nu, — Bărnuz se cufundă tot mai mult în teorii asupra drepturilor istorice. Pentru Bărnuz — spune Iorga — român și roman erau cam același lucru, deci vremurile romane trebuiau inviate, și ca drept, și ca organizare, în viața cea nouă a romînilor³.

E stăpînit de o singură idee, de ideea latinității, originii romane a romînilor, de gloria străbunilor romani, de superioritatea indiscutabilă a rasei noastre, deoarece sîntem de viță romană. „După Bărnuz — scrie Slavici — moștenitorii culturii romane sînt totodată și moștenitorii drepturilor romane asupra Daciei. Originea romană, limba romană (latină), spiritul roman, singele roman, întreaga ființă romană a romînilor trebuie să se răzvrătească împotriva nedreptății nemaipomenite pe care urmașii romanilor au avut-o de suferit în decursul veacurilor; menirea activității literare e să dea o expresie energetică a acestei răzvrățiri; cine tăgăduiește acest lucru, este un trădător; cine spune un adevăr care nu este de acord cu acest lucru, este de asemenea un trădător; și cine se îndeletnicește cu lucruri care n-au nici o legătură cu acest lucru, este un rătăcit“⁴.

Acestei concepții „istorice“ a lui Bărnuz îi corespunde și atitudinea lui față de totalitatea poporului unguresc: nu față de Ungaria feudală, asupra toare de popoare, care a asuprit și poporul maghiar. Confundarea aceasta voită a poporului maghiar cu clasa asupritoare feudală e cu atît mai vădită la Bărnuz, cu cît în aceiași ani, alți intelectuali romîni, ca Bariț, găseau cuvinte calde pentru înfrățirea popoarelor ardeleni. În 1847, Bariț adre-

¹ Unii sași au încurajat acțiunea lui Bărnuz împotriva episcopului Lemeni, căci el « nu puteau uita petiția din 1842 a celor doi episcopi romîni (înaintată dietei pentru îmbunătățirea soartei romînilor din așa-numitul «fundus regius» (pămîntul crăiesc — V. Ch.) — scrie Coriolan Suciu în broșura: Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848, Blaj, 1925, p. 63—64. Bariț numește procesele dintre Bărnuz și Lemeni procese «afurisite», Părți..., v. II, p. 102.

² «Foie pentru minte, inimă și literatură», 1844, nr. 11—13, reproduce «Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională», rostît de M. Kogălniceanu.

³ N. Iorga, Istoria romînilor din Ardeal și Ungaria, București, 1915, p. 151. E de notat, că acest cult al «strămoșilor romani» era combătut în deceniul anteremgător revoluției de romîni înaintați. Astfel Bariț reproduce din cuvîntarea lui M. Kogălniceanu următoarele pasagi: «Niciodată... nu voi contribui la sporirea romano-maniei, adica maniei de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania... [Unii] socot că atrag respectul lumii asupra lor cînd strigă că se trag din romani și prin urmare [sînt] cel dintîi popor din lume... Să ne ferim de această manie care atrage asupra noastră risul străinilor... numai națiile bancruțe vorbesc neco tenit de strămoșii lor... Sînt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-se de faptele romanilor, ca și cînd ar fi ale noastre». «Foie pentru minte...» 1844, p. 93 și 97.

⁴ Ioan Slavici, Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina. Viena, 1881, p. 231—232.

sează un vibrant apel către popoarele din Ardeal. „Providența și soarta — scrie B. (Bariț — V. Ch.) — aruncă de atâtea veacuri în această parte frumoasă și nouă tuturor scumpă, atâtea nații și confesii una lângă alta. Pentru ce să ne mai amărim zilele unii la alții? Pentru ce să nu viețuim cu toții ca fiii aceleiași mame? Pe cine să învinuim pentru că maghiarul, săcuiul, sasul, românul, armeanul și alții se nasc sub aceeași climă, pe aceeași vale, în același munte, lângă același riu? Pentru ce să ne mai căutăm fericirea numai în separatisme demarcatoare, fugind și de cea mai ușoară apropiere? Pentru ce să mai provocăm din morminte umbrele străbunilor noștri, făcându-ne spaimă unii la alții? Pentru ce să nu căutăm viitorului cu bărbăție unită în ochi?“¹.

La Bărnăț nu vom găsi astfel de accente. Numai de la incursiunea maghiarilor se trag toate relele, pe care le suferă ardelenii, de o mie de ani — spune Bărnăț în discursul său din catedrala Blajului. Aceasta e concepția lui de viață, care îl călăuzește și în anii revoluționari (1848—1849).

Valurile revoluționare au cuprins în martie 1848 adinc pe intelectualii români din Ardeal, făcându-i ca atunci când despotismul și privilegiile feudale erau pe cale de a se prăbuși, să fie cu încredere în viitorul patriei și poporului. Aceste valuri însă n-au pătruns și în camera vîrstnicului student în drept (era de 40 de ani) S. Bărnăț. El și mai departe se războia cu umbrele lui Tuhutum, care a intrat, — înainte cu o mie de ani — „ca o vulpe apoi ca un barbar în patria noastră“, se războia cu „Compilete și Aprobatele“, cu uniunea celor trei națiuni pentru înrobirea națiunii romine (de fapt era uniunea privilegiatilor împotriva iobagilor), cu Verböczi și „Tripartitum“-ul acestuia, îndreptat, în concepția lui Bărnăț, tot împotriva romînilor.

În gîndirea lui de politică practică, mergea pe linia lui „Supplex Libellus Valahorum“ din 1791, punînd pe primul plan, acum cînd revoluția burgheză tindea să desființeze îngrădirile de origine feudală, — programînd între altele, desființarea celor „trei națiuni“ privilegiate din Ardeal, — recunoașterea romînilor ca „a patra națiune“. Pentru el nu intelectuali progresiști și proletarii din Pesta, avînd în frunte pe genialul poet revoluționar Petöfi, au proclamat cele 12 puncte ale revoluției ungare la 15 martie, ci „ungurii“, „ale căror bucate sînt otrăvite“. Trăind în cultul strămoșilor romani, în categoriile de drept roman², văzînd în istoria romînilor ardeleni un șir nesfîrșit de suferințe, umiliri, nu din partea despoților feudali, ci din partea „ungurilor“ — acest profesor și student era tipul omului rupt de realitate, rupt de viață. Dăm două mărturii ale contemporanilor — a colegului său de academie, Pușcariu și a deputatului romîn din parlamentul din Pesta, Alexandru Buda. Pușcariu spune despre Bărnăț: „nu avea o creștere pentru viața practică din lume, ci era un idealist cu totul izolat de lume. Lumea lui era filozofia lui Kant, motivele lui erau consecvența logică, în care se încurcase ca un fost profesor de filo-

¹ « Ga eta de Transilvania », 15 dec. 1847.

² I. Pușcariu, colegul lui de la Academia săsească din Sibiu, scrie despre Bărnăț: « În privința afacerilor politice, Bărnăț, ascultător de drepturi, nu putea ieși din foliantele codicelui Justinian ca și cînd Ardealul s-ar guverna prin consuli romani ». Ioan Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*. Sibiu, 1913, p. 38.

zofie...“¹. Deputatul Buda, vorbind despre adunarea de la Blaj, spune că acolo era un curent — afară de alte două curente — alcătuit din savanți de cabinet, rupți de realitate² — văzînd evident pe Bărnăț și pe cei din jurul lui.

Istoriografia romină burgheză elogiază în mod deosebit calitatea de idealist a lui Bărnăț; se spune că el, ca idealist, a văzut mai clar calea națiunii decît oamenii politici „realiști“³. Iorga scria despre Bărnăț: „E tipul vechiului ardelean, care închis în teoria lui măreață, nu vede nimic împrejur“⁴.

Așa l-au găsit evenimentele revoluționare din martie pe Bărnăț, închis în teoria lui măreață despre superioritatea rasei romane, ai cărei descendenți direcți sîntem noi rominii, avînd dreptul inalienabil asupra moștenirii romane: Dacia. Drepturile noastre sînt azi uzurpate de niște venetici... Nu vede nimic împrejur — nu vede revoluția împotriva despotismului, pentru lichidarea feudalismului a cărui împilare barbară au suferit-o bieții iobagi romini și unguri veacuri de-a rîndul. „Omul unei singure viziuni și unei singure misiuni“ — cum îl numește Iorga⁵ — vede un singur țel al mișcării romine: să se pretindă „recunoașterea națiunii romine“.

„În seara din 24 martie 1848 — scrie Pușcariu — colegul meu de studiu, S. Bărnăț, după o conversație scurtă, îmi dictează o proclamație către romini. Această proclamație încă în noaptea aceea am copiat-o în vreo cinci, șase exemplare, trimițînd-o prin poștă la tinerimea din Blaj, Cluj, Oșorhei, Brașov — cu provocarea ca fiecare tinăr din liceu, seminar și gimnaziu, să o copieze și să o trimită la ai săi, prin comunele de unde sînt născuți, iar aici preoții și dascălii să le răspîndească în comunele învecinate. O direcție determinată și precisă a dat tuturor rominilor numai proclamația din Sibiu, a lui Bărnăț, și numai acesteia i se poate atribui reacțiunea rominilor ardeleni în contra uniunii“⁶.

Papiu, Pușcariu și Bariț dau numai din memorie conținutul proclamației din 25 martie. Ceva mai mult dă Jakab și după el, Păcățian în „Cartea de aur“. În cele ce urmează vom da pasajii după textul proclamației, scrisă cu litere latine și păstrată la Biblioteca Academiei R.P.R.⁷.

În proclamație se spune: „Ungurii cheamă pe ardeleni la unire; Clujul s-a declarat cu mare solemnitate cum că vrea a se uni, așa vor face și secuii. Poate numai sașii nu se vor învoi. Dar rominii ce vor face? De la dezlegarea acesteia (acestei probleme — *V. Ch.*) atîrnă viață sau moartea rominilor....“

¹ Ioan Pușcariu. Notițe despre întîmpările contemporane, Sibiu. 1913, p. 30.

² „Közlöny“, 1849, nr. 87. Publicat și în vol.: Erdély szabadságharcza, 1848—49, Cluj, 1945, p. 72.

³ D. D. Roșca scria: Istoria a dovedit că școala care a anticipat în concepția sa mersul vremurilor a fost cea a idealistului Bărnăț și nu cea a contemporanilor săi „realiști“. D. D. Roșca, Europeanul Bărnăț, Sibiu, 1944, p. 32.

⁴ N. Iorga, Oameni care au fost, v. III, București, 1936, p. 319.

⁵ Ibidem.

⁶ Pușcariu, Notițe..., p. 15—20.

⁷ Academia R.P.R. Secția Manuscrise Doc. rom. CCLX, 178, p. 1—3. E o copie cu titlul „protestație“. Copia face parte din manuscrisele donate de Iosif Popescu (Reghin). Vezi și „Studii și documente“, v. V, p. 108.

Barnuț formulează și răspunsul la întrebarea pusă de el. „Noi rominii pînă atunci nu vrem să vorbim despre unirea aceasta cu voi ungurii, pînă cînd nu se va pune nația romină iar la vrednicia aceea politică, de la care ați dezbrăcat-o voi ungurii, cu săcuii și cu sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre (voi ați tratat nația noastră — *V. Ch.*), cum v-a plăcut vouă. Ați spus în aprobatele voastre cum că rominii, cea mai veche nație a Ardealului, sînt numai suferiți (tolerați — *V. Ch.*). I-ați șos de la dregătorele cele mai înalte; toate cele grase vi le-ați ținut vouă...”

În mod special se îndreaptă către nobilii romîni¹, „Răspîndiți ca stelele cerului, pe pămîntul Făgărașului, Sălagiului, Hațegului, Chioarului și în toată țara Ardealului — voi strănepoții acelor care cu arme ostășești pentru patrie v-ați cîștigat nobilimea, deșteptați-vă din somnul cel greu... Fiți credincioși către singele și neamul vostru”.

Ultima parte se adresează către săteni: „Să nu faceți cumva pagube nimănu. Să nu vă atingeți de persoana nimănu, pentru că oamenii care fac aceasta, nu sînt vrednici de libertate sau slobozenie. Ascultați sfatul fraților voștri, stați totdeauna credincioși împăratului și patriei, dar pe lingă aceasta cereți vîrtos să se șteargă iobăgia. „Pămîntul e al vostru, căci pentru acel pămînt și-au vărsat sîngele strămoșii voștri romani, dimpreună cu Traian, părintele vostru, ca să fie al vostru”. Dreptul la pămînt îl dă deci — după concepția naționalistă mistică a lui Barnuț — nu munca și truda de veacuri a țăranilor ci sîngele strămoșilor romani, vărsat pentru cucerirea Daciei. Astfel încearcă să izoleze Barnuț lupta țăranimii iobage romîne de cea a țăranilor iobagi maghiari.

La sfîrșitul manifestului, Barnuț revine la „recunoașterea naționalității”. „Încă odată, fraților! Fără naționalitate pentru noi și republica e numai un despotism afurisit. Ștergerea iobăgiei nației romîne, congres național în care să ne înțelegem mai înainte despre dobîndirea acestora, nici mai mult nici mai puțin — aceasta mai întii, celelalte se vor adăuga; fără aceasta și raiul încă-i iad. Afurisit să fie în veci oricare romîn va îndrăzni să facă vreo unire pînă nu va fi proclamată nația romină ca nație primită politică” (în sens politic — *V. Ch.*).

Proclamația lui Barnuț aduce, fără îndoială, un element nou, răscolitor în politica rominească. Presa romină, intelectualii romini propuseseră să se ceară, deodată cu unirea cu Ungaria, drepturi naționale, respectarea limbii și culturii romîne, în cadrul statului ungar. Barnuț pretinde cu totul altceva: recunoașterea națiunii romine, ca națiune politică, în Ardeal. De fapt se cerea autonomie națională pentru romîni din Ardeal, pe un teritoriu propriu, separat de celelalte teritorii. Postulatul acesta e bazat pe dezvoltarea medievală a Ardealului; în această țărișoară s-au format trei „pămînturi” deosebite: pămîntul nobililor (comitatele), al săcuilor și cel crăesc sub stăpînirea sașilor; fiecare avea administrație, instituții, deosebite. Pentru ce să nu aibă și rominii un pămînt, o țară a lor, în acest Ardeal? În baza principiului egalității tuturor cetățenilor se cere ca toate

¹ Geosebita stimă pentru nobili pare să fi fost înrădăcinată în familia lui Barnuț. Bogdan-Duică scrie că surorile lui Barnuț au fost măritate după plugari cu stare, parte nobili, parte răscumpărați de la slujba domnească. Se vede că e vorba de o familie de țărani înstăriți, nu de iobagi săraci sau de jeleri fără pămînt (Viața și ideile lui Barnuț, București, 1924, p. 9).

regiunile unde românii au majoritate (în practică aproape tot Ardealul cu excepția regiunii săcuiești și săsești), să fie unite într-un pământ românesc. Autonomia națională e concepută într-un sens larg; egalitatea — scrie Papiu, unul din cei mai fervenți și activi aderenți ai lui Bărnauț — numai atunci va fi egalitate adevărată, când fiecare națiune va fi unită într-un centru, într-un guvern propriu național, se va administra cu dregători naționali în limba națională, fiind independentă de celelalte națiuni¹. Până atunci — scrie tot Papiu — până când se vor referi, consulta și holări despre soarta românilor tot străini, fie aceștia unguri, fie sași, ne-nți sau orice, românii tot asupriți și batjocoriți vor fi². Papiu merge — precum vedem — în interpretarea formulei „recunoașterea naționalității romine“ foarte departe, ajunge aproape la criteriile unui stat național (guvern național, independență națională) — nepunând însă problema unirii românilor din cele trei țări romine: Moldova, Țara Românească și Transilvania. E vorba numai de Ardealul istoric, care nu cuprindea decît jumătatea mai mică a numărului total al românilor din Transilvania (1 200 000 din aproape 2 milioane și jumătate)³, deci numai 1/7-a parte a românilor (al căror număr trecea de 8 milioane)! Partida lui Bărnauț, nu ridică încă în 1848 în mod conștient și ferm postulatul statului național român, ci, sprijinindu-se pe constituția medievală a Transilvaniei, pretinde un teritoriu separat, cu administrație proprie, în cadrul micului Ardeal istoric.

Bariț scrie că proclamația lui Bărnauț din 25 martie 1848 a fost formulată în spiritul suplicii naționale din 1791, „nu însă în ton rugător, ci în termeni categorici“⁴. De fapt, Bărnauț pornește de la postulatul recunoașterii românilor ca națiune distinctă (în „Supplex libellus“ se cere recunoașterea națiunii romine ca a patra națiune), dar diferența între suplica din 1791 și proclamația lui Bărnauț e esențială și nu e numai o diferență de „ton“. Deosebirea constă în faptul că cele două acte s-au produs în două epoci diferite. Petiția din 1791 a fost înaintată într-o epocă cînd păturile conducătoare romine nu aveau în joiele în ce privește stabilitatea orînduirii feudale, în valabilitatea drepturilor istorice, în împărțirea Ardealului în teritorii separate ale „națiunilor“. În schimb situația din 1848 era cu totul alta; abolirea privilegiilor feudale, dezvoltarea statului burghez centralizat, excludeau existența „națiunilor“ separate, independente (dependente doar numai de împărat, în cadrul aceluiași stat. Menținerea națiunilor medievale, în ciuda dezvoltării burgheze spre state naționale, bineînțeles, nu se putea face decît în alianță cu forțele trecutului, în primul rînd cu curtea imperială, interesată să închidă drumul formării statelor

¹ Al. Papiu-Ilarian, *Istoria...*, Schița tomului III (edit. de St. Pascu, Sibiu, 1943 p. 156).

² Al. Papiu-Ilarian, *Istoria...*, Schița tomului III (edit. de St. Pascu, Sibiu, 1943, p. 13).

³ În cartea sa, *Istoria românilor...* (v. II, p. 163), apărută după revoluția din 1848, Papiu scrie că românii din Banat, Crișana, Maramureș să se rupă de Ungaria și să se unească cu românii ardeleni și astfel să împreuneze împărăția lui Gladu și Menumorot cu a lui Gelu, ca așa, nu despărțiți ca pe timpurile lui Arpad și Tuhutum, ci cu puteri unite și tari să combată ungrismul... . Astfel de tendințe, în 1848, s-au putut manifesta în discuții interne, între conducătorii români, nicidecum nu s-a făcut o propagandă largă pentru unirea românilor din Ardealul istoric cu cei din Ungaria de atunci de către partida lui Bărnauț.

⁴ Gh. Bariț, *Părți...*, v. II, p. 84.

naționale burgheze, independente, interesată să mențină fărâmițarea medievală.

Reinvierea vechilor formule din petiția din 1791 înseamnă neîndoios un pas înapoi în politica burgheziei române ardeleni. În martie și aprilie 1848 gazetele române își exprimau răsputa bucurie că împreună cu alte privilegii medievale, vor fi nimicite și privilegiile celor trei „națiuni”; se bucurau de libertatea comună care va fi înscăunată în locul odiosului absolutism. Gazeta lui Țipar preconiza chiar o luptă comună a Principatelor Române cu Ungaria (unită cu Ardealul) împotriva absolutismului care amenința încă Europa. Scrisorile, declarațiile, manifestele (între care se remarcă deosebit manifestul de la Mediaș prin ideile sale avansate), sînt mărturii că intelectualii romini ardeleni, în marea lor majoritate, se încau în lupta împotriva feudalismului și absolutismului, că cei mai înaintați intelectuali căutau să coordoneze tendințele naționale ale rominilor ardeleni cu cele ale rominilor din Moldova, Țara Românească și Ungaria. Formula lui Bărnățuț îngrădește mișcarea națională numai la Ardealul istoric și dă naștere unei politici care duce nu la alianța cu forțele progresiste, ci la alianța (de fapt, mai mult supuneră, decît alianță) cu cele mai reacționare forțe ale imperiului habsburgic: împăratul, aristocrația, clerul înalt, birocrăția, armata imperială subjugătoare de popoare, protipendada săsească, etc. E neîndoios că la baza politicii partidei lui Bărnățuț stătea idealul național; tendințele naționale se manifestă însă în forma semi-feudală a națiunilor patronate de împărat.

Fostul cancelar austriac prințul Kaunitz spunea încă în 1791: cu cit se intensifică tendința maghiarilor de a forma o unitate din Ungaria, Ardeal și teritoriile ilire (ținutul locuit de slavii de sud — V. Ch.), cu alit mai mult se impune pentru curtea imperială aplicarea principiului: *divide et impera* (dezbină și stăpînește — V. Ch.)¹. Nici în veacul al XIX-lea, Habsburgii nu au pregetat să pună, la baza politicii lor, această faimoasă deviză a tuturor asupritorilor de popoare.

Burghezia romină ardeleană era în prima jumătate a secolului al XIX-lea încă prea puțin dezvoltată, ca să-și dea bine seamă de asuprirea și exploatarea ce o suferea țara din partea Austriei. Ea vedea pretutindeni, în posturile mult ahtiate, pe „domnii unguri”; domnii care dirijau din Viena în interesul curții și Austriei treburile Ardealului, ieșeau din orizontul politic al burgheziei române ardeleni și cei mai mulți intelectuali romini nu vedeau că și „domnii unguri”, care erau la cîrmă, tăceau tot jocul Austriei. Bărnățuț spune în vorbirea sa din 2/14 mai: „Ardealul e patria aurului și a metalelor nobile, care vor curge toate în punga națiunii ungurești”². Nu voia să vadă sau nu vedea că pînă în 1848 bogățiile Ardealului curgeau toate în punga curții imperiale și nu foloseau ardelenilor.

Deputatul român din camera ungară din Pesta, Alexandru Buda, spune că cercurile aulice din Viena, pentru a-și menține puterea asupra Ardea-

¹ A Magyar nép története..., p. 213.

² Simion Bărnățuț, Romînii și ungurii. Discurs rostit la 2 (14) mai 1848. Cluj, 1924, rîndurile 822—823.

lului, ca să poată și mai departe să exploateze bogatele mine ale acestei țări, au început încă din martie 1848 să ațite pe romini, pe sași și pe aristocrați împotriva uniunii¹. De fapt, minele din Ardeal reprezentau un venit considerabil pentru curtea vieneză; numai producția anuală de aur era de 18 chintale (Ardealul producea tot atît aur cît restul Europei). E de notat că numai tezauriatul cu sediul la Sibiu, care vărsa veniturile minelor ardelenne la Viena, avea dreptul să schimbe metale de preț (aur, argint)². Acest tezauriat era organul de căpetenie al Vienei pentru exploatarea colonială a Ardealului, el constituia o frînă a dezvoltării economice și industriale a Ardealului³.

Bărnuț avea legături cu domnii de la tezauriat. Aceasta o spune chiar el, într-o scrisoare din 7 aprilie 1848, adresată lui Iacob Mureșianu, la Brașov. „Romîinii de aici (din Sibiu — V. Ch.) după sfatul domnilor noștri de la tezauriat (sublinierea noastră — V. Ch.) s-au unit într-aceea ca să se ceară naționalitatea romînească, cu toate drepturile politice, cetățenești, bisericești, școlaiștice, etc. cu un cuvînt: ca să fie și națiunea romînească prînită ca națiune liberă ca și celelalte națiuni, să aibă viață politică și subsistență de sine...”. „Romîinii de aici zic așa, cumcă aceea e scopul romînilor din toate cetățile și satele și din toate părțile Ardealului, așa dară la aceasta trebuie să se uriească toți... de aici urmează cumcă romîinii, ori cetățenii, ori sătenii, (atît orășenii, cît și sătenii — V. Ch.), nu trebuie să-și risipească puterile cerînd unul una, altul alta și făcînd adrese așa de felurite... că atunci va ieși la urmă... o confuziune... și neînțelegîndu-se... nu vor putea isprăvi edificiul națiunii romînești...”⁴.

„Domnii de la tezauriat” (erau și funcționari romini, așa Paul Dunca, Petru Man și alții, care puteau transmite lui Bărnuț povețele șefilor lor) I-au sfătuit deci pe Bărnuț să ceară mai întîi naționalitate, teritoriul național separat și rominii din Sibiu au convînit ca această cerere să fie unica cerere a tuturor rominilor, pentru a nu-și risipi forțele. Tendința era deci să se concentreze toți Romîinii în lagărul antiunionist, în lagărul care era îndreptat împotriva guvernului ungar, care nu admitea teritorii separate (voievodate, etc) naționale. Tot în consfăturile acestea cu „domnii de la tezauriat” se va fi întărit spiritul de „moderațiune”⁵ al lui Bărnuț, în ce privește revendicările țărănești; o accentuare a acestor revendicări nu putea fi nicidecum pe placul dinastiei, ai cărei stâlpi principali erau aristocrații, cu toții mari moșieri. Concepțiile mistice ale lui Bărnuț despre naționalitate, despre legămîntul de singe și de neam, despre superioritatea rasei romine fiind de viță romană, îl făceau să nu se intereseze decît prea puțin de cererile reale ale țărănimii obidite. Intrucît trebuia să se ocupe cu revendicările țărănimii, amină soluția lor pînă la acea dietă ardeleană, bazată pe „patru națiuni”. Pînă atunci, țărani romini n-au decît să robească la „domnii pămîntului”.

¹ • Közlöny », 1849, nr. 87. Publicat și în volumul • Erdély szabadságharca 1848 — 49 • Cluj, 1945, p. 72.

² László Kővári, Erdélyország statisztikája, Cluj, 1847, p. 85.

³ Studiul și referate..., v. II, p. 1 163—1 165.

⁴ A. A. Mureșianu, Simion Bărnuț în preajma marelui adunări naționale a rominilor din Ardeal din 3/15 mai 1848, Sibiu, 1921, p. 12—161; • Transilvania », 1921, p. 255—259.

⁵ Bogdan-Duică, Viața..., p. 94.

La Sibiu nu era numai sediul lezauriatului, ci și al „Oberkommando“-ului (comandamentul superior) al trupelor imperiale din Ardeal. Aici era concentrat întregul stat major, ofițerii superiori, în frunte cu câțiva generali. La primele știri despre mișcările revoluționare din Viena și Pesta, ofițerii, crescuți în devotamentul absolut față de dinastie, în mare parte nemți, dar și cei de altă naționalitate, formați în școala militară austro-germană, — se separă împreună cu conducătorii sași, de unguri; în casina din Sibiu de exemplu, ei încep să ocupe camere separate¹. Nu degeaba numeau sașii Sibiuul „insula credincioasă a împăratului“. Aici era concentrată și protipendada săsească în frunte cu „Sachsengraf“-ul (comitele sașilor), cu „universitatea săsească“. Aceasta protipendadă era alarmată că în urma schimbărilor revoluționare, în urma uniunii cu Ungaria, „pământul săsesc“ se desființează, se înglobează în comitate și patricienii sași își pierd situația privilegiată cu veniturile lor fabuloase. Trebuia să se zădărnicească uniunea, dar sașii erau puțini (cca 200 de mii, a zecea parte a populației Ardealului) și așa se naște ideea, probabil în consfățiirile din casa deputatului sas Konrad Schmidt, unde se întruneau antiunioniștii, „das Sachsenthum mit der Hilfe des Walachentums zu retten“ (a salva săsimea cu ajutorul valahilor).

Și Bogdan-Duică, care i-a închinat lui Bărnăț un studiu de peste 200 de pagini, admite că mișcările antiunioniste s-au manifestat mai de vreme la sași, decît la romîni.

Încă din 27 martie — după pregătiri prealabile — consiliul comunal sibian trimite o adresă de loialitate la împărat, iar în 29 martie, „universitatea săsească“ proclamă programul „Grossösterreich“ (Austria mare)², program vădit îndreptat împotriva creării unei Ungarii independente care ar putea să înfăptuiască unele măsuri democratice. Bogdan-Duică refuză să primească teza unor cronicari maghiari ai evenimentelor din 1848, că Bărnăț și-ar fi desfășurat acțiunea lui antiunionistă sub influența patricienilor sași din Sibiu. Fapt e însă că antiunioniștii sași căutau un aliat care să le aducă pe romîni în tabăra lor. Acest aliat îl găsesc în Bărnăț, în neîncrederea lui față de orice propuneri ce vin de la „unguri“.

Legăturile între șeful antiunioniștilor sași, Konrad Schmidt și Bărnăț existau de ani de zile; Schmidt fusese doar avocatul lui Bărnăț în procesul cu episcopul Lemeni. Conducătorii sași aveau un interes deosebit să compromită pe episcopul român, din cauza memoriului din 1842, care cerea drepturi pentru romîni de pe pământul crăesc (săsească). Afară de legăturile lui Bărnăț cu avocatul sas Schmidt, el mai avea legături și cu unii profesori antiunioniști de la Academia de drept săsească.

Unele izvoare contemporane vorbesc și de mituiri ale conducătorilor romîni de către sași — dar aceste afirmații n-au putut fi dovedite. Ceea ce „universitatea săsească“ a dat de fapt, și încă în 3 aprilie, pentru a câștiga pe romîni, a fost hotărîrea ca romîni de pe pământul crăesc să poată fi angajați în municipii și în consiliile comunale, fiii lor să fie primiți ca ucenici în țehuri și ca preoții ortodocși să aibă drepturi egale cu preoții altor confesiuni³. Cîțiva romîni au și fost instalați în posturi. Ziarele

¹ Bogdan-Duică, *Via'a...*, p. 73.

² *Ibidem*.

³ Al. Paplu-Ilarian, *Istoria...*, v. II, p. 272—274.

săsești propuneau ca rominii, pur și simplu, să se declare „a patria națiune“ a Ardealului. La Sibiu, cu ocazia unei reprezentatii teatrale, publicul săsesc striga : să trăiască „a patria națiune a Transilvaniei“¹. Astfel erau îndemnați rominii să pornească pe drumul care-i ducea în lagărul condus de reacțiunea habsburgică. Bineînțeles, în tot cursul revoluției, dinastia s-a ferit să dea promisiuni precise în ce privește „recunoașterea naționalității romine“ — incurajările din partea unor ziare nu angajau nicidecum guvernele austriace de sub absolutism. De altfel, aceiași patri-cieni sași, aceleași ziare reacționare săsești, care-i îndemnasera pe romini să pretindă „naționalitatea“ — după prăbușirea revoluției, vorbeau de ceiele romine ca de niște bande de tilhari, jefuitori și ucigași, iar despre unii tribuni spuneau că ar trebui spinzurați. Maurul își făcuse datoria...

Manifestul redactat de Bărnuț a pătruns în copii și la sate — împreună cu chemarea lui Pumnul² și alte manifeste; despre răspindirea lui avem mai multe mărturii. Autorul unei monografii, Kádár, vorbește despre un manifest care se adresează între altele către rominii nobili din regiunea Chioarului, prin care sint îndemnați să nu se lase înșelați de unguri, să nu se rupă de Ardeal³. Spuneți ungurilor — îndeamnă manifestul — că voi rămâneți credincioși împăratului și că nu vreți să știți despre uniune, pînă cînd nu va fi un sobor național. Autorul manifestului — scrie mai departe Kádár — afurisește pe fiecare romin, care primește uniunea înainte de a fi recunoscută nația romină ca nație politică⁴.

Formula lui Bărnuț: fără recunoașterea naționalității politice nicio discuție despre uniunea cu Ungaria, pătrunde încet în rîndurile burgheziei romine. Trec săptămîni, pînă cînd această formulă pune stăpînire pe o parte a intelectualității romine.

Purtătorul ideii de a cere înainte de toate „recunoașterea naționalității“ — cu teritoriu național, cu administrație proprie — în granițele Ardealului istoric, sub oblăduirea directă a Habsburgilor, e o parte anumită a burgheziei romine. Burghezia romină din Ardeal se compunea din cîțiva industriași, din comercianți înstăriți, din avocați, puțini funcționari și foarte mulți aspiranți la funcții de stat și ale comitatelor. Comercianții aveau legături cu Țările Romine, dar și cu Ungaria. În 1847, Bariț merge, împreună cu delegația săsească, ca reprezentant al comercianților romini, pentru a face legătură de cale ferată între centrele comerciale din Ardeal și Pesta⁵. Ideea păstrării unui Ardeal separat, care în baza drepturilor era e, în baza majorității absolute a populației romine, va deveni un Ardeal românesc, n-a prins în primul rînd în rîndul comercianților romini, nici a clerului înalt, ci în rîndurile sutclor de tineri de abia ieșiți din băncile școlii, cu un viitor nesigur, mizer, în acest Ardeal, în care nobilimea

¹ A. Papiu-Iarian, *Istoria...*, v. II, p. 69.

² „Studii“, IV, 1954, p. 165—166.

³ Chioarul (Kövár) făcea parte din „Partium“, regiune care avea o poziție specială între Ardeal și Ungaria.

⁴ Kádár József, *Belső-Szolnok és Doboka vármegye története, 1848—1849, Dej 1890*, p. 34.

⁵ Gh. Bariț, *Părți...*, v. I, p. 646—647.

maghiară și patricienii sași țineau morțiș la aproape fiecare post mai înalt sau chiar mai modest, în aparatul de stat sau în cel al comitatelor și scaunelor¹.

Tinerii proaspăt ieșiți din școli, unii făcând practică de avocați la tabla regească din Oșorhei (Tirgu-Mureș), alții în ultimii ani ai teologiei sau dreptului, devin nu numai cei mai entuziaști, dar și cei mai intoleranți antiunioniști. „Nu ne vindem țara“, e lozinca lor antiunionistă — considerind Ardealul istoric ca aparținând nu numai de drept, ci și de fapt rominilor — și pe toți rominii, care voiau o înțelegere cu guvernul ungar, asigurându-se drepturi naționale rominilor în cadrul statului ungar, îi considerau vinduți, trădători.

Ideea Dacoromîniei

„Orice mișcare națională — scrie Lenin — tinde spre formarea unui stat *național*, care să satisfacă în cea mai mare măsură aceste cerințe² ale capitalismului contemporan. La aceasta împing factorii economici cei mai profunzi, iar pentru întreaga Europă apuseană, mai mult: pentru întreaga lume civilizată, statul național este tipic, normal pentru perioada capitalistă“³.

Dezvoltarea capitalismului a dat naștere tendințelor unui stat național și pe teritoriile Țărilor Romine. Cea mai adâncă cauză a răspîndirii tezelor lui Bărnuț e fără îndoială aceea, că chiar sub forma „națiunii“ medicale, partea burgheziei romine care i-a urmat, întrezărea germenele unei organizații statale naționale. În dosul patriotismului local ardelenesc, se ascundeau visurile formării unui stat național romin. Ținta unor patrioți romini era ca rominimea să aibă în Ardeal un punct sigur, un punct central, în jurul căruia, cu timpul, să se grupeze întreaga nație.

Încă înainte de a ajunge o parte a burgheziei din Ardeal la postulatul unui teritoriu național romin în Ardealul istoric, dezvoltarea economică și socială a Moldovei și Munteniei pusese problema unirii celor două țări, într-o Romînie unită. Gîndul unirii Moldovei și Munteniei se întrețese cu gîndul unor ardeleni de a avea o țară rominească care să cuprindă și Transilvania — cu atât mai mult, cu cît în numeroșii dascăli ardeleni trecuți peste Carpați, dar care nu s-au rupt niciodată de țara lor de baștină, acest gînd avea fervenți și aprigi susținători. Polonezul Woronitz, în raportul său din București, din 10 decembrie 1838, spune între altele: „ardelenii, care vin în Țara Rominească ca profesori și negustori, sînt cei mai vajnici propagatori ai ideii unității naționale⁴. Un astfel de propagator a fost și profesorul ardelen A. Tr. Laurianu, care editează împreună cu N. Bălcescu, „Magazinul istoric pentru Dacia“ — înțelegînd prin „Dacia“ toate ținuturile rominești.

¹ Studii și referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, v. II, p. 1188—1190.

² E vorba, în pasa'ul anterior, de înlăturarea piedicilor ce stau în calea dezvoltării limbii și literaturii naționale.

³ V. I. Lenin, Opere alese. Ed. de stat pentru literatura politică, 1954, v. I, ed. a II-a, p. 667.

⁴ P. P. Panaitescu, Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea națională a rominilor, Cluj, 1924, p. 5—8.

În 1848, cînd în urna dezvoltării capitaliste, în Europa se ridică imperios problema unirii germanilor, italienilor, în state naționale, cînd popoarele imperiului habsburgic vor să se organizeze și ele în state naționale independente, se ridică și ideea statului național român, a Daciei romîne.

Una din mărturiile care privesc ivirea gândului unei Dacii care să cuprindă pe românii din cele trei țări romine: Muntenia, Moldova, Transilvania, e scrisoarea profesorului Axente din 6/18 aprilie 1848. Axente îi scrie din București lui Bărnuz, fostului său profesor, despre o acțiune interesantă a lui Bălcescu. Un tînăr — scrie Axente — redactorul „Magazinului Istoric“, veni nu de mult din Paris și aduse multe extrase din „Revue des deux mondes“, le împarte pe la mai mulți¹. Într-acestea se cuprind pe scurt cele mai de frunte trăsături din istoria romînilor; tot acolo se scrie că „La Dacie est formée naturellement pour être unie“ (Dacia e menită prin natură să fie unită). Eu n-am textul la mînă, sper că Roman va aduce o broșură de acolo².

Ideea unirii romînilor într-un stat național a cuprins pe cei mai înaintați patrioți romîni din Principate. Dimitrie D. Golescu îi scrie lui Ion D. Ghica, din Brăila, la 7/9 august 1848 printre altele „...Ideea noastră frumoasă despre unirea Principatelor nu și-o însușesc, din nefericire, decît foarte puțini moldoveni. Am aruncat deunăzi ochii asupra unei hărți tipărite la Viena, înainte de 20 de ani, care hartă înfățișa numai țările locuite de romîni, Valahia... Moldova, Bucovina, Transilvania, Banatul. Știți că țările acestea ar putea să formeze un regat frumos... cu frontiere, indicate parcă de natura însăși? Marea Neagră, Dunărea, Tisa. Ideea aceasta, care părea o utopie în anul trecut, ni se pare azi realizabilă... Revoluția franceză a proclamat... principiul naționalităților. Fiecare națiune are drept la propria ei existență politică și toți oamenii care vorbesc aceeași limbă, trebuie socotiți că formează o singură națiune. Aceasta e semnul distinctiv pe care le-a dat Dumnezeu pentru a le separa unele de altele. Dacă principiul naționalităților va triumfa, cum toate ne fac să nădăjduim, românii vor fi un popor de opt milioane“³.

Tendențele creării unui stat național român erau urmărite atît de guvernul austriac, cît și de cel ungar. Generalul Puchner, comandantul trupelor imperiale din Ardeal, a trimis la 30 martie 1848 guvernatorului, contele Teleki, raportul consulului austriac din București, Timoni, în care se spune că evenimentele din Franța, dar mai ales cele din Austria, au avut un mare ecou la București. S-a produs o mișcare în fruntea căreia stau unii boieri, crescuți la Paris. Mișcarea are ca scop unirea tuturor romînilor într-un stat național. Informația o are chiar de la Bibescu Vodă, care i-a comunicat atît lui, cît și consulului rus planul tinerilor boieri, cerîndu-le sfatul dacă e cazul să-i aresteze⁴.

Judele crăesc din Brașov, Johann de Albrichsfeld, anunță la 1 mai pe guvernatorul Ardealului că mai mulți romîni din Țara Romînească,

¹ E vorba de art. lui H. Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*. Vezi și art. lui S. Dragomir în „Anuarul Institutului de istorie națională“ (1928—30), Cluj, p. 3.

² Scrisoare publicată în volumul: „Omagiu lui I. Bianu“, București, 1927, p. 164.

³ G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Romînești, Boierii Golești, București, 1939, v. II, p. 178—180.*

⁴ Jancsó Benedek, *A román... v. II, p. 501.*

fiind persecutați de vodă, s-au refugiat la Brașov. Intre ei se găsește învățătorul ardelean de origine, Constantin Roman. Se spune că ar face agitație pentru reînființarea vechiului imperiu dac. Intr-un alt raport spune că au sosit trei emisari români în Brașov, ascunzându-se sub nume siclive; acțiunea și-au luat drumul spre Sibiu pentru a pleca la adunarea din Blaj. Scopul lor e să agite pentru restaurarea Daciei. La 5 mai scrie — în baza raportului comisarului de poliție din Brașov — că a sosit la Brașov un emisar cu numele Nicolae Ionescu, care fusese și în Cehia și acum se îndreaptă la adunarea de la Blaj. La 11 mai raportează că agitația pentru restaurarea Daciei nu o fac refugiații din Moldova, ci un învățător din Țara Românească, originar din Ardeal, care și-a luat un concediu de 2 luni, pentru a lucra în Ardeal. Acesta a vorbit, — spune judecătorul crăesc — și în public despre reînființarea Daciei¹.

Comisarul regional din Brașov, Maurer, raportează în 9 mai guvernatorului Teleki că în ultimul timp au sosit la Brașov mai mulți boieri din Moldova, un Bălts, Kantakuzen, Stoensko și Iones'ko. Toți au făcut declarații împotriva uniunii Ardealului cu Ungaria, deoarece doresc reînființarea vechii Dacii. Primii doi au plecat la adunarea de la Blaj, iar ceilalți doi au plecat în Săcele, unde au avut consfătuiri secrete cu preoții și țărani mai înstăriți².

Ideea reînființării Daciei nu era o idee cu totul străină de politica austriacă. Unele cercuri austriace, în scopurile lor expansioniste, se foloseau de tendințele unor intelectuali români pentru a ridica pretenții asupra Moldovei și Țării Românești³, sub titlul că o să unifice aceste țări cu Ardealul sub sceptrul habsburgic. În scrisoarea, mai sus citată, a lui Dimitrie D. Golescu, se vorbește despre o hartă a Daciei, tipărită înainte cu 20 de ani la Viena. Pentru propaganda aceasta se găsea și o bază de drept: habsburgii ca împărați, sînt moștenitorii de drept ai imperiului roman, deci și ai Daciei. Politica aceasta făcută în mod discret — căci ea putea să ducă la conflicte pe plan internațional — se bucura de simpatia unor cercuri ale burgheziei săsești, care voiau să acapareze și să domine piețele țărilor române.

Gîndurile acestea mocneau numai într-o parte a burgheziei săsești, pînă în anul 1848. Revoluția punînd imperios problema că Ardealul nu poate să rămînă cu vechie și primativele sale instituții, aduce ideile acestea la suprafață. Unirea cu Ungaria, care primejduiește situația privilegiată a unei părți a burgheziei săsești, trebuie împiedicată și aliatul, dat fiind că cercurile din Viena par să cedeze față de cerințele maghiare, nu pot să fie decît romîni. Se incurajează cererea lor pentru recunoașterea naționalității — dar se merge și mai departe: se găsește un pastor sas care plează direct pentru „Dacoromînia“.

În preajma adunării de la Blaj, la începutul lunii mai, apare la Sibiu o broșură cu titlul: „Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Daco-romanische Monarchie unter Oesterreichs Krone“. Autorul e Daniel

¹ Iancó Benedek A. román..., v. II, p. 502—503.

² Deák Benedek, 1848..., p. 77—78.

³ Revoluțiile din 1848—1849 sub red. Potemkin-Molok. Ed. Acad. Științe a U.R.S.S., Moscova, 1952, v. I, ed. rusă, p. 484.

Roth, preot sas din Erman, care fusese ani de-a rindul la Iași preot și profesor, deci avusese contact cu diferite cercuri din Moldova¹.

Unirea Moldovei cu Țara Română — scrie Roth în broșura sa — nu rezolvă problema română, căci mica Românie fără Ardeal între trei imperii mari (Rusia, Austria și Turcia) ar avea o existență șubredă și nesigură. Dacă însă cele două țări romine, unite cu Ardealul, devin o parte a monarhiei austriace, România poate să se dezvolte nestingherit și va avea un viitor strălucit.

După prăbușirea revoluției, Bariț și Papiu și în urma lor istoriografia burgheză română, au considera ideile pastorului Roth fie ca idei personale, bizare, fie ca o manevră șireată împotriva românilor. Marturia cea mai eclatantă că o parte a intelectualității romine ardeleni a primit în mai 1848 ideile acestea cu mult mai puțină rezervă, e articolul din 28 aprilie (stil vechi) 1848 din „Organul Luminării”. Foaia lui Țipar traduce articolul „Austria și Principatele de la Dunăre”, apărut în „Wiener Zeitung”, în care se face propagandă deschisă pentru unirea Moldovei, României (Țării Românești — *V. Ch.*), Transilvaniei și Bucovinei sub sceptrul împăratului austriac. „Austria — se spune în articol — nu cugetă la ocuparea principatelor cu arme, ea dorește și așteaptă intrarea lor de bunăvoie în marea familie a popoarelor Austriei”.

Redacția gazetei din Blaj adaugă la acest articol: „Noi la aceste doriri scoase din adîncul inimii liecărui drept român, înflăcărat pentru înalta dreptate a Casei Austriace, nu mai adăugăm decît dorul de a vedea încă cu ochii noștri aceste scopuri înlăunțate”.

Gazeta din Blaj, prin primirea entuziastă a planurilor vieneze, nu manifestă o atitudine personală a redactorului ei. Nu numai Țipar, ci și alți intelectuați români ardeleni, n-au sesizat caracterul reacționar al împărăției habsburgice și nădăjduiau că sub scutul și cu ajutorul acestei împărății se vor putea uni cele trei țări romine: Moldova, Muntenia și Transilvania.

Visurile acestor ardeleni erau încurajate și de acțiunea unor patrioți din Principate. Alecu Russo plecase în aprilie 1848 la Viena pentru a susține acolo unirea Moldovei și Țării Românești cu Austria².

Mărturiile acestea arată că anul ră-colitor 1848 a adus la suprafață, a actualizat și ideea unirii poporului român într-o singură țară, formarea statului național român. O seamă de patrioți români au trecut de la ideea solidarității poporului român la ideea înjghebării unui stat național, încă mai înainte ca burghezia să fi avut forțe s-o înfăptuiască. Cele două Principate stăteau sub suzeranitatea otomană, nu erau nici ele unite, iar Transilvania era o provincie austriacă. Bariț scria: — e drept mult după anii revoluționari 1848—1849³ —: pentru a crea „Dacoromania”, ar fi trebuit să ai o armată de sute de mii de soldați, o burghezie (Bariț spune „inteligentă”) numeroasă și puternică, o con-

¹ Gh. Bariț, *Părți...*, v. II, p. 577—578; Janesó B., *A román...*, v. II, p. 496.

² Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina la 1848*. Sibiu 1944, p. 3; Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*. Extras din «Studii și cercetări științifice», anul V, nr. 1—2, Iași, 1954, p. 473.

³ Gh. Bariț, *Părți...*, v. II, Sibiu, 1890, p. 579—581.

stelație europeană favorabilă ca să poți să înfrunți trei mari puteri, Austria, Rusia țaristă și Turcia.

Ar fi anacronic dacă am vorbi despre o „iredentă“ română, cu un program bine stabilit, cu acțiuni coordonate, în 1848. Bariț, Bărnuț, Papiu și alți reprezentanți ai burgheziei române ardelenne erau prudenți în declarațiile lor, ca românii ardeleni să nu poată fi acuzați că vreau să dezbine Ardealul de coroana Ungariei¹. E neîndoios însă că în afirmatica punctului de vedere antiunionist a avut un rol considerația că Ardealul unit în adevăr, nu numai prin persoana monarhului, cu Ungaria — cu mai multă greutate va putea fi unit cu Țările Române decît Ardealul separat.

Doouă tabere ale burgheziei române ardelenne

În preajma adunării de la Blaj în burghezia română se formează două tabere potrivnice, numite în mod simplist unioniști și antiunioniști. Se părea că burghezia română agită o singură problemă, aceea a unirii Ardealului cu Ungaria. Și totuși această problemă era numai o derivanta față de problema de fond, a atitudinii burgheziei române față de cauza revoluției. O parte a burgheziei care stătea pe poziții înaintate credea în puterea și în înfăptuirile revoluției. Aveau convingerea, că lichidîndu-se privilegiile feudale și absolutismul, va urma o democratizare a tuturor instituțiilor și că democrația va pune capăt veleităților de supremație națională a nobilimii maghiare. Astfel — credeau ei — naționalitățile din Ungaria, care formau majoritatea populației Ungariei, își vor dobîndi drepturile naționale. Pentru ideile acestea a militat încă pînă în ajunul mării adunări de la Blaj, eruditul publicist Gheorghe Bariț², cel care a lucrat mai mult în Ardeal, în deceniul premergător revoluției, pentru propășirea acestui asupra și exploatat popor. În aceeași tabără întîlnim la început și pe luptătorii romîni legați de popor, în frunte cu Avram Iancu și cu Papiu, care așteptau ca prin introducerea legilor ungare în Ardeal să se pună capăt rușinoasei iobăgii multisekulare. Pentru uniune cu Ungaria erau clerul înalt, protopopii instăriți, o parte a avocaților, cîțiva funcționari — mai mult din conformism, decît din convingere, crezînd că în zadar s-ar împotrivi voinței domnilor unguri.

¹ Mai puțin prudenți par să fi fost dascălii de origine ardelenă trecuți în Țara Românească și Moldova și reveniți în primăvara 1848 în Ardeal; de asemenea și tinerii intelectuali moldoveni și munteni, veniți în Ardeal ca refugiați, însuflețiți de curentul național din Ardeal, par să-și fi exprinat deschis dorința de a vedea uniți românii din cele trei părți cu populație romînă. Și Bariț scrie că dacă ungurii și alți străini au considerat realizabilă ideea Dacoromniei, nu e de mirare că unii romîni tineri au putut să ia foarte serios această idee (Părți... , v. II, p. 577). După unirea Țărilor Romîne, unii istorici au căutat să scotească în evidență planurile de unire din 1848. Așa de ex. Aurel A. Mureșianu în lucrarea: Planul Regatului Daciei. Refugiații politici din Principate și românii brașoveni la 1848 (în volumul: Casina Romînă, Brașov, 1935, p. 114—125) caută să dovedească că chestia înființării « Regatului Daciei » ajunsese în 1848 ținta supremă a acțiunii politice a romînilor. Se referă la aceleași rapoarte polițienești la care s-a referit și publicistul șovin mag iar Jancsó, care voia să arate în scrierile lui că față de politica trădătoare de țară a agitatorilor romîni, numai o politică de forță e indicată.

² În scrisoarea din 7 aprilie 1848, citată mai înainte, Bărnuț scrie: « De Bariț zic tocma prieteni și cultori (adepti), — V. Ch.) de ai lui că e inconsecvinte, prea arogant, nu vrea să înțeleagă la scopul tuturor comun... »

La împușinarea rindurilor acelei părți a burgheziei romine, care dorea să colaboreze cu forțele înaintate ungare în lupta împotriva feudalismului și absolutismului, a contribuit mult refuzul oamenilor politici maghiari de a satisface chiar și cele mai elementare cereri ale naționalităților¹. În Ardealul istoric situația era cu mult mai rea, decît în Ungaria, cuceririle revoluției au fost oprite, de aristocrația ardeleană, la Piatra Craiului ca ele să nu poată intra în Ardeal. Aceeași clică a aristocrației și a nobilimii mijlocii deținea toate posturile de comandă; doar cîțiva aristocrați prea urgisiți ca reacționari și cîșmari ai reformelor, au fost schimbați din posturile de fișpani (prefecți), dar aparatul de asigurare al comitatelor a rămas același. Nobilimea maghiară ținea la fiecare post în administrație, justiție, invocînd „interese superioare naționale” față de tinerii romini nenobili care voiau să ajungă și ei, pe baza principiului egalității, la funcții. Același aparat al „domnilor de pămînt silea țărănimea să robotească mai departe, bătea, arunca în închisori, amenința cu spinzurătoarea sulele de mii de țărani, care ahtiau după libertate, pămînt și mai multă omenie. Tipar scrie cu multă amărăciune despre bătăile, care nu voiau să înceteze. ‘Pedeapsa cu bîta — scrie „Organul Luminării” — s-a șters în toată oastea împărătească, pînă și în Transilvania. Oare cînd va da d-zeu, să cadă acest sceptru trānic și din mina sōlgăbirăilor, tisturilor și birăilor (pretori, dregători, primari — *V. Ch.*) domnești? Poate că așteaptă ca și aici să dea poruncă Majestatea Sa? O oameni, care nici spre rușinea genului omenesc nu vreți a șterge (bătaia) fără poruncă de sus, pentru voi în deșert este toată învățătura morală a evangheliei și filozofiei”².

Această situație a contribuit mult ca teza lui Bărnuz enunțată în proclamația din 25 martie: mai întîi „recunoașterea naționalității” și apoi vom vedea, să prindă încetul cu încetul teren. Această teză include, precum am arătat, și respingerea unirii Ardealului cu Ungaria.

Perspectiva unei țări rominești în Ardeal, care să cuprindă toate ținuturile cu majoritate rominească, deci cea mai mare parte a Ardealului, a pus cu încetul stăpînire pe o mare parte a intelectualității romine din Ardeal. Primul postulat devine „naționalitatea”, toate celelalte cereri cad pe planul al doilea, sau sînt cu totul neglijate. Pentru antiunioniști problema constituției burgheze, limitarea drepturilor monarhului, răspunderea ministerială — nu constituiau probleme esențiale. Bariț scria că „antiunioniștii puneau temei numai pe parola (cuvîntul — *V. Ch.*) monarhului, iară despre miniștri țineau... aceia astăzi sînt... mîine nu sînt”³. Pentru antiunioniști, „naționalitatea” însemna totul: „reprezentanța națională” însemna că deputații din dieta transilvană să reprezinte unii, în număr hotărît dina-

¹ Conducătorii revoluției maghiare — scrie istoricul maghiar Hanák (*A magyar... p. 426*) — în lunile martie și aprilie 1848, în entuziasmul lor în urma cuceririlor revoluționare, n-au voit să ia cunoștință că în Ungaria trăiesc și alte națiuni în afară de cea maghiară, n-au voit să știe nici măcar de existența unei probleme naționale în Ungaria. Amintim că refuzul nobilimii și burgheziei maghiare de a da o rezolvare justă problemei naționalităților din Ungaria, refuzul de a renunța la politica supremației și de maghiarizare, nu s-a mîrginit numai la perioada entuziasmului în urma cuceririlor revoluționare din 1848, ci el a format linia politică a burgheziei maghiare și a gentry-ilor (urmași ai nobilimii) și după absolutism, în perioada dualismului (*V. Ch.*).

² „Organul Luminării” din 28 aprilie 1848, nr. 70.

³ Bariț, *Părți...*, v. II, p. 82—83.

inte, pământul și națiunea română, alții națiunea săsească, alții cea săcu-iască¹.

Problemei raportului între parlament și monarh antiunioniștii, care așteptau fericirea națiunii romine de la binevoitorul sprijin al dinastiei, nu-i atribuiau importanță; spiritul vremii — suneau ei — va face corecturile necesare sistemului de guvernământ. În ce privește problema cea mai arzătoare a maselor rominești, desființarea iobăgicii — aceasta va fi votată de către dieta celor „patru națiuni”... Unul dintre foștii elevi ai lui Bărnuț, Ioan Axente (ca „prefect” Axente Sever) spune că preferă asigurarea „naționalității” unei îmbunătățiri a soartei țăranilor².

O seamă de tineri intelectuali, avocați, cancelișii (practicanți în avocatură), teologi, studenți, devin cei mai fervenți „antiunioniști”. La trecerea lui Avram Iancu și a altor intelectuali, devotați cauzei poporului, în lagărul celor care nu de la revoluție, ci de la împărat așteaptă drepturi naționale, a contribuit desigur foarte mult situația mai sus schițată a țăranimii romine, din primăvara anului 1848. Canceliștii de la Oșorhei (Tirgu-Mureș) erau căutați de organele guverniale și de cele ale comitatelor pentru a li arestați, nu pentru că erau împotriva unirii, ci pentru că aristocrația moșieri se temeau că în aceștia iobăgimea asupra își va găsi conducătorii. În Ardeal, în primăvara anului 1848, nu era nicidecum o atmosferă, care să inspire încredere în libertatea, egalitatea și frățețatea — ce va întrona nobilimea maghiară ardeleană. Această nobilime, în covârșitoare parte, voia să-și mențină privilegiile — fie sub formă națională — și voia să stăpânească și mai departe masele prin amenințări, bătăi, închisori și execuții militare și să lipsească masele de conducătorii săi.

O deosebită importanță are și trecerea în tabăra „antiunioniștilor” a învățatului canonic și redactor din Blaj, T. Țipar. Sub impresia consfăturilor cu Bărnuț, poate mai mult în urma adunării populare din duminica Torzii, care a dat impresia lui Țipar, că problema unirii cu Ungaria, dată fiind poziția de așteptare a armatei imperiale, mai poate fi discutată și care adunare a dovedit că masele de țărani sînt cu totul sub influența tinerilor intelectuali adepți ai lui Bărnuț — Țipar trece cu totul în tabăra condusă de Bărnuț. El reușește să cîștige și capitulul canonicilor din Blaj pentru principiul de a pune pe primul plan recunoașterea naționalității romine.

Bariț rămîne mai departe pe poziția că asigurarea drepturilor naționale nu depinde de primirea sau respingerea uniunii Ardealului cu Ungaria. Pentru rezolvarea problemei naționale el propagă sistemul cantonal din Elveția³. Intelectualii romîni de formația lui Bariț, preocupați de

¹ Papiu, Istoria..., v. II, p. 167—168. «Romîni... să ceară naționalitate, reprezentanță națională, să se știe cîți reprezentanți romîni sînt, ca romîni... alegerea deputaților romîni să depîndă de lege, care să hotărască după numărul populației romine, numărul deputaților romîni».

² Vezi scrisoarea lui Axente din București din 6/18 aprilie către Bărnuț (Publ. în vol. Omagiu lui I. Bianu, Buc., 1927, p. 162).

³ Acest sistem cantonal l-a preocupat mult pe Gh. Bariț și înainte de 1848. În trei numere (92—94) ale «Foi» din anul 1847, el publică un studiu politic dezvoltat, despre Elveția.

problemele transformării burgheze a statului, de problema cum să se rezolve chestiunea națională într-un stat burghez cu mai multe naționalități, rămân în Ardeal o înfimă minoritate.

() mare parte a burgheziei române, în preajma adunării de la Blaj, era dezorientată și nehotărâtă. Mulți români ardeleni își vor hotărâi atitudinea lor sub impresia marii adunări de la Blaj, din 3/15 mai.

ПОДГОТОВКА И ЦЕЛИ СОБРАНИЯ В БЛАЖЕ 3/15 МАЯ 1848 ГОДА (II)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Предметом данного исследования (первая часть этой работы появилась в журнале «Студи», 1954, № 4) является усиление национальных требований румынской буржуазии Трансильвании накануне Собрания в Блаже. Показывается происхождение и развертывание национальных движений в Трансильвании и Венгрии и освещается упорная борьба, которая велась в Венгрии и особенно в Трансильвании по вопросу государственного языка. Венгерская буржуазия и дворянство не довольствовались заменой латинского языка венгерским в государственной жизни. Венгерские националисты проповедовали идею создания единого национального государства, объединенного не только на основе «равных» прав и обязанностей всех граждан страны, а и на основе общности языка и венгерской культуры. Эти стремления проявились в эпоху, когда уже сформировалась румынская буржуазия, состоявшая из купцов и немногочисленных промышленников, ряды которых беспрерывно пополнялись румынской интеллигенцией — учителями, адвокатами, врачами, чиновниками, духовенством. В Трансильвании развивалось национальное румынское движение, с силой которого венгерская буржуазия и дворянство вовсе не считались.

К вопросу объединения Трансильвании с Венгрией в исторических условиях 1848 г. не следует подходить лишь с точки зрения румынского национального государства, как это делала румынская буржуазная историография. В 1848 г. историческое развитие не обеспечило румынской буржуазии силой, необходимой для разрешения задачи объединения трех провинций с румынским населением — Молдовы, Валахии и Трансильвании. С другой стороны, в условиях 1848 г. сохранение самостоятельной Трансильвании под габсбургским скипетром означало укрепление абсолютизма и ослабление революционных сил.

Венгерская буржуазия и венгерское дворянство Трансильвании, — кроме аристократов консерваторов, считавших, что самостоятельная Трансильвания в большей степени обеспечивает им сохранение их привилегированного положения, — отнеслись с энтузиазмом к идее объединения. Но энтузиазм венгерских «либеральных» элементов в очень

значительной степени зиждился на национализме: при помощи объединения венгерское дворянство Трансильвании стремилось удержать за собой на национальной базе свое прежнее превосходство, считая, что оно может быть поставлено под угрозу в Трансильвании, большинство населения которой составляли румыны.

Румынская купеческая буржуазия высказывалась за торговлю с Дунайскими княжествами, ориентируясь в то же время и на Венгрию (не следует забывать, что Сат мар, Орадеа, Арад и Тимишоара принадлежали Венгрии). Значительная часть румынской интеллигенции, во главе с Барицом и Типаром, была за объединение не только потому, что оно привело бы к установлению в Трансильвании более передового венгерского законодательства, но также и из национальных румынских соображений: это означало бы объединение 1 200 000 румын исторической Трансильвании с 1 273 000 румын Баната, Кришаны и Марамуреша.

Против объединения Трансильвании с Венгрией высказывался бывший блажский преподаватель Симион Бэрнуц.

В настоящем очерке показаны влияния, под которыми находился Бэрнуц в Сибиу — городе, названном «надежным островом императора». Антивенгерские настроения Бэрнуца встретились с оппозицией к объединению со стороны бюрократических саксонских кругов и с династическими убеждениями «господ из финансового департамента», заинтересованных в том, чтобы богатства Трансильвании попрежнему направлялись в Вену.

Свидетельства о событиях 1848 г. показывают, что этот год восстаний выявил и выдвинул на первый план идею объединения румынского народа в одну страну, идею создания румынского национального государства. Однако было бы анахронизмом считать, что в 1848 г. существовала некая румынская ирредента с точно установленной программой и с согласованными действиями. Идея «Дакорумынии» сыграла все же известную роль в том, что некоторые круги были против фактического объединения Трансильвании с Венгрией и ограничивали таковое идеей единого монарха.

Объединение Трансильвании с Венгрией являлось лишь вопросом второстепенным по сравнению с основным вопросом — отношения румынской буржуазии к делу революции. Поредению рядов той части румынской буржуазии, которая стремилась к сотрудничеству с передовыми венгерскими силами в борьбе против феодализма и абсолютизма, значительно содействовал отказ венгерских политических деятелей удовлетворить даже самые элементарные требования румынской нации. Лагерь тех, кто требовал прежде всего «признания национальности», возрастал, и в той же мере росло среди румын влияние реакционных кругов, ставленников Вены и бюрократических саксонских кругов.

Накануне Соборания в Блаже значительная часть румынской буржуазии находилась в состоянии растерянности и нерешительности. Отношение многих румын к происходившим в то время событиям определилось под влиянием этого исторического соборания.

PRÉPARATION ET OBJECTIFS DE L'ASSEMBLÉE DE BLAJ DU 3 15 MAI 1848 (II)

(RÉSUMÉ)

Cette étude (dont la première partie a paru, sous le même titre, dans le n° 4/1954 de cette même revue) traite des revendications nationales croissantes de la bourgeoisie roumaine de Transylvanie* à la veille de l'assemblée de Blaj. L'Auteur s'occupe de l'origine et du développement des mouvements nationaux de Transylvanie et insiste particulièrement sur la lutte opiniâtre menée tant en Hongrie qu'en Transylvanie, au sujet de la langue officielle. La bourgeoisie et la noblesse magyares ne se sont pas bornées à remplacer, dans la vie de l'Etat, le latin par le hongrois ; les nationalistes hongrois préconisaient encore la constitution d'un Etat national unitaire, unifié non seulement par les droits et les devoirs „égaux“ des citoyens, mais encore par une même langue et culture magyares. Ces tendances de magyarisation se manifestaient à une époque à laquelle se trouvait déjà constituée une bourgeoisie roumaine, formée de commerçants et de quelques industriels, et dont les rangs étaient constamment grossis par les intellectuels roumains — professeurs, avocats, médecins, clercs et fonctionnaires —. Il existait en Transylvanie un mouvement national roumain, dont la bourgeoisie et la noblesse hongroises ne tenaient nul compte.

La question de la réunion de la Transylvanie à la Hongrie, dans les circonstances historiques de 1848, ne doit pas être interprétée uniquement du point de vue de l'Etat national roumain, ainsi que l'a fait l'historiographie bourgeoise roumaine.

En 1848, le développement historique n'avait pas encore assuré à la bourgeoisie roumaine la force nécessaire pour résoudre le problème de la réunion des trois provinces à population roumaine : la Moldavie, la Valachie et la Transylvanie. Par ailleurs, maintenir une Transylvanie séparée, sous l'autorité des Habsbourgs, signifiait, dans les circonstances de 1848, fortifier l'absolutisme et affaiblir les forces révolutionnaires.

La bourgeoisie et la noblesse hongroises de Transylvanie accueillent avec enthousiasme l'idée de l'union de la Transylvanie, à l'exception toutefois des aristocrates conservateurs, qui voient dans une Transylvanie séparée une meilleure garantie de leurs privilèges. Mais l'enthousiasme des éléments hongrois „libéraux“ est surtout d'origine nationaliste : par l'union, la noblesse magyare de Transylvanie entendait avant tout asseoir sur une base nationale son ancienne suprématie, que lui semblait devoir être périclitée dans une Transylvanie à majorité roumaine.

La bourgeoisie commerçante roumaine inclinait pour le négoce avec les Pays Roumains, mais se tournait en même temps vers la Hongrie — car, il ne faut pas oublier que Satmar, Oradea, Arad et Timișoara dépendaient de la Hongrie. Une grande partie des intellectuels roumains, Bariț et Țipar en tête, étaient partisans de l'union ; non seulement parce que cela signifiait introduire en Transylvanie les lois avancées de Hongrie, mais

* territoire transylvain sans les territoires limitrophes : Banat, Crișana, Maramureș.

encore pour des raisons d'ordre national roumain : les 1 200 000 Roumains de la Transylvanie historique se trouveraient ainsi réunis aux 1 273 000 Roumains de Banat, de Crișana et de Maramureș.

Contre l'union de la Transylvanie avec la Hongrie, se dressait l'ancien professeur de Blaj, Simion Bărnuț. Cette étude met en évidence l'influence subie par Bărnuț à Sibiu, ville nommée „île fidèle à l'empereur“. L'antimagyarisme de Bărnuț s'y rencontre avec l'anti-unionisme de la bureaucratie saxonne et le dynasticisme des „seigneurs de la Trésorerie“, intéressés à ce que les richesses de Transylvanie continuent à être écoulées vers Vienne.

Les témoignages de l'époque dénotent que l'année révolutionnaire 1848 a également mis en pleine lumière et rendu actuelle l'idée de l'union du peuple roumain en un seul pays, l'idée de la constitution de l'État national roumain. Ce serait toutefois commettre un anachronisme que de parler d'une „irredenta“ roumaine en 1848, ayant un programme bien établi et aux actions coordonnées. L'idée de la „Dacoroumanie“ a cependant contribué à faire rejeter par certains, l'idée de la réunion de fait — et non seulement en la personne du monarque — de la Transylvanie à la Hongrie.

Mais cette union ne constituait qu'un problème secondaire en regard du problème fondamental, celui de l'attitude de la bourgeoisie roumaine devant la cause de la révolution. Le refus des hommes politiques hongrois de satisfaire les revendications les plus élémentaires de la nation roumaine n'a pas peu contribué à éclaircir les rangs de la fraction de la bourgeoisie roumaine qui désirait collaborer avec les forces magyares avancées, dans la lutte contre le féodalisme et l'absolutisme. Le nombre de ceux qui réclamaient en premier lieu la „reconnaissance de la nationalité“ allait en augmentant et dans les mêmes proportions l'influences dans les rangs des Roumains des cercles réactionnaires, des estafiers de Vienne et de la bureaucratie saxonne.

A la veille de l'assemblée de Blaj, une grande partie de la bourgeoisie roumaine était désorientée et irrésolue. Beaucoup de Roumains décident de leur attitude sous l'impression de cette assemblée historique.

CARACTERUL RĂSCOALEI ȚĂRĂNEȘTI DIN TRANSILVANIA DE LA 1784 VĂZUT DE ISTORIOGRAFIA BURGHEZĂ ROMÂNĂ

DE

GH. GEORGESCU-BUZĂU

În istoriografia română, întietatea pentru începutul studierii răscoalei țărănilor din Transilvania din anul 1784 îi revine lui N. Bălcescu. Scoțind la lumină rolul poporului în istorie, precum și lupta maselor împotriva claselor exploatare, N. Bălcescu a acordat și acestui moment important din lupta poporului nostru o atenție deosebită. În căutarea urmelor luptei glorioase a poporului nostru sub conducerea viteazului Mihai voievod, urme pentru care a răscolit bibliotecile din apusul Europei, N. Bălcescu s-a oprit și asupra unor urme ale luptei crâncene din anul 1784 a țărănilor din Transilvania, de sub conducerea celor trei iobagi: Horia, Cloșca și Crișan. Este primul efort în istoriografia noastră de cercetare a acestei importante răscoale, iar semnele respective se găsesc printre manuscrisele lui N. Bălcescu¹. Deși puține², aceste semne arată că răscoala din 1784 se afla prezentă în preocupările lui N. Bălcescu, anticipând probabil un studiu al său asupra acesteia. Moartea timpurie a istoricului revoluționar democrat i-a întrerupt toate strădaniile studioase.

În anul 1865, Al. Papiu Ilarian constata că „istoria acestei răscoale de acum 81 de ani, nici pînă în prezent nu e scrisă”³, făcînd astfel o mustrare cercetătorilor romîni, care încă pregetau să zăbovească asupra unui atare studiu. La rîndul său, Al. Papiu Ilarian a pus la îndemîna acestor cercetători textele a două broșuri germane contemporane, rare, scrise în timpul răscoalei, republicîndu-le și însoțindu-le cu traducerea respectivă în limba romînă⁴. Va mai trece încă aproape un sfert de veac pînă cînd se va ivi un cercetător de profunzime al răscoalei din 1784 — N. Densușianu care în anul 1878 a pcrnit să culeagă materialul documentar privitor la răscoală, aflat în arhi-

¹ Bibl. Acad. R.P.R., ms. 82, f. 393r—407v, 410r—418r, 423r—425v, 427r—430v, 431r—432r. Sînt extrase culese din gazetele franceze contemporane, cu privire la răscoală. Au fost publicate tirziu după moartea lui N. Bălcescu în *Tezaur de monumente istorice*, t. III (1868), p. 351—364, fiind comunicate de Al. Odobescu.

² 34 pagini, dintre care 18 autografe.

³ *Tezaur de monumente istorice*, t. III (1864), p. 304.

⁴ *Ibidem*, p. 303—349.

vele și bibliotecile din Ungaria și Transilvania¹. Cu foarte multă zgricnie, vechea Academie Română a subvenționat această inițiativă². Materialul cules în timp de 15 luni din 16 arhive și 12 biblioteci, a fost transcris de N. Densușianu în 27 de caiete și trimis Academiei³. După cum reiese din repertoriul documentelor, materialul documentar transcris este de prima importanță⁴. Folosind acest material, N. Densușianu a purces la întocmirea primei sinteze rominești despre răscoala din 1784, pe care a publicat-o în anul 1884, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la izbucnirea răscoalei. Prin densa ei documentare, această lucrare a rămas la baza istoriografiei romine despre răscoala din 1784, conținând însă unele teze tendențioase, pe care le vom analiza mai departe. În afară de caracterul ei comemorativ, lucrarea a servit și ca răspuns la două lucrări istorice maghiare, apărute în perioada aceea și anume „Istoria atacului lui Horia” scrisă de contele Dominic Teleki⁵ și îndeosebi „Epoca lui Horia în Transilvania”⁶, prima lucrare maghiară de sinteză mai metodică a răscoalei, scrisă de Francisc Szilágyi, profesor pensionar al liceului calvin din Cluj⁷.

După eforturile lui N. Densușianu, trebuia să mai treacă încă o jumătate de veac, pînă cînd răscoala din 1784, avea să mai oprească asupra ei atenția unor cercetători. De astă dată, cu prilejul comemorării în anul 1935 a 150 de ani de la răscoală. Pe bună dreptate s-a constatat că „contribuțiile de atunci (din 1935)⁸ n-au adus nici ele mai mult, nici ca material, nici ca interpretare”⁹, ceea ce nu ne surprinde. S-a observat de către unii istorici că acea comemorare a trezit „un nou val de interes pentru răscoală”¹⁰, fără însă să se fi sesizat că acel „nou val” era subordonat tendinței crescînde de a se folosi istoria răscoalei ca instrument șovin de învrăjpire a popoarelor romin și maghiar, accentuată în acea perioadă de pregătire a fascizării țării.

În literatura burgheză istorică maghiară și germană, răscoala din 1784 din Transilvania a constituit obiectul a numeroase scrieri¹¹, începînd de la broșurile contemporane cu răscoala, care au mai mult un caracter de reportaj, și sfîrșind cu primele lucrări maghiare de sinteză amintite mai sus, scrise de Dominic Teleki și mai cu seamă de Francisc Szilágyi. Răscoala a mai fost tratată în limitele unui capitol, în diferite lucrări de sin-

¹ N. Densușianu, Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei, Raport. Buc., 1880, p. 3.

² Analele Academiei Romine, seria II, t. I, 1879, p. 3, 48, 215.

³ Ibid m. p. 3 și 128. În secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R., aceste caiete sînt catalogate între n-rele 361—398.

⁴ N. Densușianu, op. cit.

⁵ A Hora-támadás története. Pesta, 1865, X, 183 p.

⁶ A Hora-világ Erdélyben Pesta, 1871, VII, 272 p.

⁷ Dr. Andrei Veress, Bibliografia romînă-ungară, III.

⁸ I. Lupaș, Răscoala țărănilor din Transilvania la anul 1784, Cluj, 1934, p. 228; Octavian Beu, Răscoala lui Horia în arta epocii, București, 1935, 77 + 104 planșe.

⁹ David Prodan, Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda, București, 1938, p. 11.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Dr. Andrei Veress, Bibliografia romînă-maghiară, II, p. 29.33—35, 38, 49, 65, 69, 91, 129, 182, 215, 238, 243; III, p. 19, 45, 50, 51, 53, 193, 260, 299, 318.

teză asupra istoriei scrisă de Marczali¹ Jancsó Benedek², Szekfű³ și alții. Toate aceste scrieri suferă mai mult sau mai puțin de interpretări tendențioase.

În noua istoriografie maghiară, o interpretare marxistă asupra răscoalei din 1784 a făcut recent I. Toth Zoltán, stăruind asupra ei în capitolul „Epoca răscoalei lui Horia” (1748—1784), din lucrarea sa „Mișcările țărănești din Munții Apuseni din Transilvania până la 1848”, publicată de Academia Maghiară de Științe, Secția Istorie⁴.

Istoriografia română burgheză, șovină, a prezentat aproape sistematic răscoala țărănească din 1784 ca o pornire violentă a poporului român din Transilvania împotriva poporului maghiar. De aceea s-a străduit să-i imprime un net caracter național primordial, prezentind pe iobagul din Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea ca purtător al ideii naționale și, deci, ca luptător, în primul rînd, pentru această idee.

Începutul în acest sens a fost făcut de Al. Papiu Ilarian, care, în scurta prezentare a celor două broșuri germane despre răscoală, publicate în „Tezaur de monumente istorice”⁵, face aprecieri contradictorii. Astfel, după ce constată că „Horia se luptă pentru libertate și încă pentru libertatea nu numai socială, dar și politică și națională”⁶, prezintă totuși această luptă ca fiind îndreptată împotriva poporului maghiar, deoarece Al. Papiu Ilarian înfățișează dominația nobilimii ca dominație a poporului maghiar asupra poporului român⁷. Dar această constatare este contrazisă de alte constatări juste pe care el însuși le face despre agravarea dominației feudale, ca fiind cauza răscoalei⁸. Scriind că „revoluțiile nu nasc dintr-un incident, ci dintr-o necesitate”, Al. Papiu Ilarian observă că această necesitate trebuia să conste în a înlătura „grămada apăsărilor de seculi ce nu mai era de purtat”⁹ (de către țărănime).

De la această denaturare mai atenuată, va urma aceea mult mai categorică a lui N. Densușianu. Autorul primei monografii românești de cercetare istorică profundă, care s-a scris despre răscoală, recunoaște, că „revoluțiunea se născuse, *ce e drept* (sublinierea noastră — G.-B.) sub asprimea regimului feudal și politic din Transilvania și ea ținea între altele (! — G.-B.) la desființarea privilegiilor nobilitare”¹⁰. După această constatare, afirmă însă: „Dar adevărata tendință a revoluțiunii *nu era schimbarea ordinii sociale. Ideea dominantă nu era ștergerea sarcinilor feudale*. Nu era lupta iobagului împotriva claselor libere...,”

¹ Marczali Henrink, Magyarország története II. József Kórában, Budapesta, 1881—1888, 3 vol.

² Jancsó Benedek, A román nemzetiségittörékvések története és jelenleg állapota, Budapesta, 1896—99, 2 vol.

³ Homan Szekfű, Magyar történet, Budapesta, vol. VI.

⁴ I. Toth Zoltán, Parasztmozgalmak az Erdély Érehegységben 1848-ig, Budapesta, 1951, p. 76—135.

⁵ Tezaur de monumente istorice, III (1868), p. 301—303.

⁶ Ibidem, III, p. 303.

⁷ Ibidem, p. 301.

⁸ Ibidem, p. 301—303.

⁹ Ibidem, p. 303.

¹⁰ N. Densușianu, Revoluțiunea lui Horia . . . 1784—1785, București, 1884, p. 3.

ci era lupta supusului în contra cuceritorului, lupta pentru recucerirea libertății naționale“¹. E limpede că prin această afirmație, ca și prin altele asemănătoare², asupra cărora considerăm că e de prisos a mai stăruii, N. Den ușianu caută, cu orice chip, să stabilească caracterul național primordial al răscoalei țărănești din anul 1784. Cit despre caracterul social al răscoalei, afirmă: „În linia a doua, revoluțiunea romină, ca toate revoluțiunile făcute de popor, avea și un caracter social“³. Se poate observa însă că însuși el e contrariat de o astfel de argumentare căci, printre afirmații ca acelea de mai înainte, se află și acestea: „La 1784, ideile erau mult mai radicale și mai progresiste. Țăranul romin lupta de astă dată pentru două lucruri: pentru libertate și naționalitate; pentru libertate din jugul sclaviei feudale, pentru naționalitate, în contra sclaviei poliice“⁴.

După cum se vede, N. Densușianu, ca de altfel și alți istorici romîni care vor urma linia tendențioasă trasată de predecesor, atribuia țărănimii o idee și un obiectiv de luptă care se încadrează în lupta revoluționară a burgheziei din Transilvania. Așadar, N. Densușianu confundă „lupta pentru recucerirea libertății naționale“, cu lupta pentru recucerirea libertății sociale. Aceasta i-a impus probabil și întrebunțarea termenului de „revoluțiune“ în loc de „răscoală“.

Pentru ca această teză să poată rezista, N. Densușianu a asociat forțat ideea de națiune cu „romanitatea“ acestei țări⁵, ceea ce este departe de a însemna „națiune“.

N. Densușianu consideră răscoala din 1784 ca fiind „înfiorătorul război țărănesc... *rezbel de rasă dintre romini și unguri*“⁶. De aceea, el nu-l observă decît foarte vag pe asupritorul național direct al popoarelor subjugate de aici — imperiul habsburgic, cel mai autentic grup al naționalităților, după cum trece cu discreție peste acțiunea îndreptată de țărăni răsculați împotriva organelor administrative imperiale. Doar undeva pomeneste despre o astfel de acțiune petrecută la Cîmpeni, Abrud și Roșia, unde „țărăni se aruncară cu furie violentă asupra caselor funcționarilor din Cîmpeni, a șpanului Alexe Intze, a schimbătorului de aur... țărăni din Zarand sechestrează aurul din casieria fiscală...“⁷.

Cum era și de așteptat, susținătorul tezei „revoluției“ antimaghiare, n-avea să sublinieze caracterul antihabsburgic al acestei acțiuni, căci aceasta ar fi contrazis în parte teza sa. Iar pentru ca acest caracter „național“ antimaghiar pe care i l-a dat răscoalei să dureze cit de cit, a trecut cu și mai multă discreție peste năpustirea țărănilor romini răsculați asupra elementelor rominești exploatatoare, folosite de imperiu în unele locuri în aparatul de stat local habsburgic.

Astfel, N. Densușianu evită să arate că primarii „domnești“ din munții Abrudului, asupra cărora s-a revărsat deopotrivă furia răsculaților, erau

¹ N. Densușianu, op. cit., p. 3.

² Ibidem, p. 3—6.

³ Ibidem, p. 150—151.

⁴ Ibidem, p. 6.

⁵ Ibidem, p. 6.

⁶ Ibidem, p. 161 (sublinierea noastră. — G.-B.;

⁷ Ibidem, p. 201.

români. El scrie cu discreție că erau „micii tirani“ de aici, „agenții fideli ai funcționarilor domeniului“.

Arată însă, fără să vrea, cum „o trupă de țărani prinse pe Vasile Goia, primarul din Vidra, un violent despot al Comunei sale, îl duse în locul numit la Piatră și aici, din vârful stîncii, țărani îl aruncară jos în prăpastie. Iar alți primari scăpară cu fuga prin comitatele vecine“¹.

În acest exemplu, ca și în altele, N. Densușianu nu vrea să observe că țărani răsculați au aplicat tuturor „despoților“ același tratament, fie ei maghiari, români sau austriaci.

Dar cea mai grea încercătură îi face lui N. Densușianu pățania Șiułuțeștilor de la Cărpiniș, din partea răsculaților, pățanie pe care o deplînge atît mitropolitul de mai tîrziu Alexandru Sterca Șiułuțiu, într-o lucrare despre răscoală, rămasă în manuscris², cit și un descendent al acestuia: Iosif Sterca Șiułuțiu, în niște memorii mai tîrziu³.

Ridicați din rîndurile burgheziei romîne din Transilvania, unii dintre acești Șiułuțești deveniseră arendași de mine în domeniul statului Zlatna și, deci, exploatare alături de arendașii de altă naționalitate. Țărani răsculați i-au tratat ca atare, după cum reiese din lucrările amintite ale Șiułuțeștilor. Același tratament au aplicat și acelor dintre preoții de acolo care au ținut „cu domnii“, în timpul răscoalei. Iosif Sterca Șiułuțiu dă amănunte despre pedeapsa exterminatoare pe care însuși Crișan i-a aplicat-o preotului Toader Șiułuțiu, pentru că în loc să îndemne țărani la răscoală, a încercat să-i convingă să se întoarcă la casele lor și să stea liniștiți⁴. N. Densușianu cunoaște acest episod și chiar îl consemnează, firește doar tangențial, corectînd numele de Toader în „Avram“ și explicînd că a fost executat pentru că „avusese imprudența (I — G.-B.) să se pună singur în contra unui torent ieșit din albia sa“⁵. Era „torentul“ revărsat și împotriva exploatare romîni.

Acest memorialist mai scrie că atît „Șiułuțeștii au fost jăfuiți de romîni la acest an de tristă aducere aminte“, cit și „mai multe sute de familii romînești“⁶, adică familiile elementelor burgheze romînești exploatare din regiune. Printre acestea, este menționat și camerarul Aron de Bistra⁷. Ne explicăm acum de ce N. Densușianu refuză să ia în considerare relatarea lui Alexandru Sterca Șiułuțiu despre răscoală⁸ și de ce n-a folosit deloc memoriile lui Iosif Sterca Șiułuțiu, care erau publicate și-i stăteau la dispoziție. O astfel de documentare era, firește, indezirabilă pentru N. Densușianu.

Dar N. Densușianu înregistrează în lucrarea sa și un alt fapt, despre care nu și-a dat probabil seama că-i infirmă teza sa cu privire la caracterul „național“ nel antimaghiar al răscoalei țărani romîni din 1784. Este

¹ N. Densușianu, op. cit., p. 201.

² Manuscrisul se află la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.P.R.

³ Iosif Sterca Șiułuțiu, O lacrimă fierbinte, partea a IV-a, Sibiu, 1881.

⁴ Ibidem, p. 89.

⁵ N. Densușianu, op. cit., p. 202.

⁶ Ibidem, p. 17—18.

⁷ Ibidem, 19, nota 1.

⁸ Ibidem, p. 24.

vorba de cazul petrecut la Orăștie, unde țărani români s-au oprit să atace populația săsească de acolo, cu care se declară în stare de „pace”¹.

Din aceleași motive arătate mai înainte, nu este decît vag amintită participarea la răscoală a iobagilor maghiari alături de iobagii romîni. Toate acestea erau elemente istorice nedorite, care infirmau teza autorului cu privire la caracterul național antimaghiar al răscoalei, astfel că nu ne surprinde voalarea lor de către N. Densușianu. Neîndoios că această lucrare scrisă în epoca „memorandului” era merită să servească pe plan ideologic lupta pentru libertate națională intensificată de burghezia romîină din Transilvania în anul 1881 și accentuată prin prezentarea memorandumului din anul 1892. George Barițiu, în raportul său pentru premierea lucrării lui N. Densușianu de către Academia Romîină în sesiunea 1885, nu corectează direct denaturarea autorului cu privire la caracterul național al răscoalei, dar constată că răscoala țintea la „acea scuturare a jugului feudal”². Aceeași poziție corectă față de caracterul răscoalei din 1784 a adoptat Barițiu și în sinteza sa „Părți alese din istoria Transilvaniei”, publicată curînd după aceea. El afirmă aici că răscoala a fost îndreptată „împotriva feudalilor”³.

În prima sa mare sinteză: „Istoria Romînilor”, A. D. Xenopol manifestă o preocupare obiectivă pentru stabilirea caracterului răscoalei din 1784, preocupare care izbutește însă numai în parte. Astfel, Xenopol stabilește că „mai înainte de toate ea (răscoala din 1784) seamănă cu antermergătoarele ei, revoluțiile vechi ale elementului țărănesc din Transilvania; era o revoluție socială care tindea a răspînge apăsarea neomenoasă, făcută de nobili asupra iobagilor”. Iată însă că numaidecît după această constatare justă, A. D. Xenopol adaugă: „Fiind însă că nobilii erau cu toții unguri, apoi revoluția își puse ca țintă stîrpirea tuturor unguirilor din Ardeal”⁴. Prin urmare, Xenopol dublează caracterul social al răscoalei, pe care îl consideră primordial, cu caracterul național, transformînd astfel răscoala într-o luptă națională între romîni și unguri. În acest sens, el este și mai explicit cînd scrie: „Astfel, Transilvania întregă era aprinsă de un război de stîrpire între două popoare, măcel îngrozitor de rase, între asupritori și asupriți”⁵.

Așadar, aici consideră ca asupritor al poporului romîn din Transilvania întregul popor maghiar, nu numai clasa dominantă. Această confirmare este însă infirmată de însuși A. D. Xenopol, căci în alt pasaj afirmă: „Țăranii (răsculații), odată porniți, se revarsă ca o lavă asupra nobilimii transilvane... răspîndind groaza cea mai cumplită în toți nobilii Ardealului”⁶.

Comparînd în altă parte, răscoala din 1821 cu cea din 1784, A. D. Xenopol exprimă mai lămurit în ce sens aceasta din urmă se transformase într-o luptă națională. Mișcarea lui Tudor — scrie el — era împinsă de aceeași îmboldire care sculase în 1784 pe romîinii din Ardeal și, dacă aici

¹ N. Densușianu, op. cit., p. 179 și nota.

² Analele Academiei Romîne, seria II, t. VII (1884—85), p. 173.

³ George Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei, I, Sibiu, 1889, p. 482.

⁴ A. D. Xenopol, Istoria Romînilor, ed. a III-a, X, 256 (sublinierea noastră — G.-B.).

⁵ Ibidem, X, 251.

⁶ Ibidem, X, p. 250 (sublinierea noastră — G.-B.).

ea luase și un caracter național, aceasta provenise din împrejurarea că *în Ardeal, o deosebire națională despărțea pe apăsători de apăsați*, pe când în Muntenia ambele clase erau de aceeași origine, deși una din ele fusese amestecată cu elemente străine...¹ Și Xenopol a adoptat, deci, aceeași poziție tendențioasă stabilită de Densușianu cu privire la caracterul național al răscoalei, în limita corectivelor făcute de el însuși.

Poziția pe care vor adopta-o după aceea autorii lucrărilor ce s-au scris despre răscoală, cu prilejul comemorării a 150 de ani de la izbucnirea ei, va fi aceeași cu unele deosebiri de nuanțe, iar nu de conținut. Autorul uneia dintre aceste lucrări: *I. Lupaș*, are meritul că a încadrat răscoala din 1784 în seria răscoalelor parțiale care o precedaseră de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și deci de la primele tentative de stabilire a dominației habsburgice asupra Transilvaniei, și în tot decursul celor trei sferturi ale secolului al XVIII-lea. Astfel, răscoala din 1784 a fost considerată, pe bună dreptate, ca o sumă a tuturor acestor răscoale. Pe de altă parte, I. Lupaș a fost atent și la climatul de efervescentă din țările anexate la imperiul habsburgic, climat care, la rîndul său, a influențat izbucnirea răscoalei de la 1784 din Transilvania. Dar dacă I. Lupaș a făcut un paș înainte privind răscoala prin „legăturile ei mai apropiate cu întreg complexul de manifestări revoluționare din Transilvania”², și din țările vecine, n-a făcut vreun progres în interpretarea caracterului răscoalei. Pe o cale intrucitva deosebită, I. Lupaș ajunge la aceeași concluzie ca N. Densușianu și discipolii săi. Situat ca și aceștia pe poziții idealist-naționaliste, I. Lupaș explică preludiul răscoalei din 1784, întâi de toate, prin luptele religioase ale românilor din Transilvania împotriva presiunii de catolicizare exercitată de imperiul habsburgic asupra lor. „Mulți dintre tovarășii lui Horia — scrie I. Lupaș — vor fi participat în anii lor de tinerețe la mișcarea lui Sofronie, de la care nu trecuse nici un sfert de secol și nu vor fi dat uitării pină la bătrîneță scopurile ei principale, care fuseseră *alungarea „unirii” și a „iobăgiei” din țara Ardealului pentru a restaura ortodoxia în vechile ei drepturi și deprinderi nestinjenite*”³. Deși recunoaște că răscoala din 1784 a fost călăuzită de „obicinuitele lozinci economice și sociale”, I. Lupaș accentuează „tendința ofensivă spre convertire confesională religioasă”⁴, manifestată de țărani răsculați, prin convertirea forțată la ortodoxie a nobililor maghiari eterodoși. I. Lupaș dă astfel răscoalei un caracter religios anticatolic, pe care îl dublează cu caracterul național, în sensul că țărani răsculați, în care „se trezise atunci conștiința vechimii lor milenare ca urmași ai dacilor”⁵, revendicau pămîntul Transilvaniei ca daci, iar nu ca iobagi. În acest sens este speculat acel pasaj din declarația nobilului român din Cîmpeni Alexandru Chendi, făcută organelor imperiale anchetatoare și în care se spune că Horia urmărea „să scoată pe unguri din principatul Transilvaniei” și să ajungă ei (țărani) stăpîni”⁶. Este pasajul speculat de altfel și de ceilalți istorici burghezi pentru a susține teza

¹ A. D. Xenopol, op. cit. 52—53.

² I. Lupaș, *Răscoala țărănilor din Transilvania, la 1784*, Cluj, 1934, p. 6.

³ *Ibidem*, p. 55 (sublinierea noastră — G.-B.).

⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁵ *Ibidem*, p. 55.

⁶ *Ibidem*, p. 56.

naționalistă șovină că țărani români răsculați ar fi luptat la 1784 pentru alungarea întregii populații maghiare din Transilvania. Or, țărani vizau prin această cerere pe nobili și-i vizau nu fiindcă erau maghiari, ci pentru că erau nobili, după cum ei, iobagii, se vroiau stăpîni pe moșiile nobililor nu fiindcă erau români, ci pentru că erau iobagi. Oare dorința de a pune stăpînire pe moșii'e nobililor nu era dorința iobagilor de pretutinderi? Pentru ca să reziste însă teza lor falsă că răscoala țărănească din 1784 din Transilvania a luat proporțiile unei lupte între rominii de aici și unguri, cei mai mulți istorici burghezi i-au dat, firește, acestei revendicări interpretarea care le convenea. În al doilea rînd, și I. Lupaș i-a acordat, așa-dar, răscoalei din 1784 caracterul național, care secondează însă pe cel religios. El conchide că răscoala a fost „o mișcare a ortodoxiei împotriva asupritorilor eterodocși“, iar în al doilea rînd, o mișcare „a elementului românesc căzut la iobăgie, împotriva aristocrației ungurești“¹, în sensul național arătat.

În aceeași vreme a comemorării împlinirii a 150 de ani de la răscoala din 1784, a apărut și lucrarea lui *Octavian Beu*, intitulată „Răscoala lui Horia în arta epocii“. Autorul are meritul de a fi reconstituit aproape întreaga iconografie a răscoalei din 1784, prin reproduceri după gravuri, stampe, medalii și insigne din epoca respectivă, pe care le-a căutat și cercetat cu asiduitate în mai multe biblioteci, muzee și arhive străine. Albumul cuprinde 104 reproduceri înfățișînd scene din răscoală, portretele și siluetele celor trei conducători: Horia, Cloșca și Crișan, scene înfățișînd prinderea și băgarea lor în lanțuri în închisoarea cetății de la Alba Iulia, precum și execuția.

În scurta introducere a acestui album, autorul schițează poziția sa interpretativă față de caracterul răscoalei din 1784. Din acest punct de vedere, se mișcă pe aceeași linie trasată de N. Densușianu în urmă cu 50 de ani, fiind îmbibat de un naționalism xenofob mai accentuat, care poartă pecetea perioadei de pregătire a fascizării țării.

Autorul recunoaște că răscoala din 1784 trebuie situată în rîndul nume-roaselor răzvrătiri țărănești dinainte. Se deosebește, însă, de acestea, care aveau — scrie Octavian Beu — „un caracter mai mult social“ și „urmăreau ca scop final realizarea unor reforme agrare menite să îmbunătățească soarta vitregă a unor iobagi asupriți de o clasă feudală beneficiară de privilegii medievale“. Deosebirea constă în faptul că răscoala din 1784, prelinde autorul, „de la primul moment părăsește cadrul strîmt al plîngerilor iobăgești și trece cu o hotărîre impunătoare pe planul *revendicărilor naționale*“².

În această ordine de idei, O. Beu afirmă că „de la începutul acestei răscoale, se poate distinge un *program politic precis*, mult frămîntat, din care se desprind perfect conturate (! — G.-B.) trei idei, de care a fost animată întreaga acțiune: ideea națională, socială și cea religioasă“³. Subordonînd factorului național factorul social care este determinant într-o răscoală țărănească, lucru cu care Octavian Beu este de

¹ I. Lupaș, op. cit., p. 58.

² Octavian Beu, *Răscoala lui Horia în arta epocii*, 1905, p. 9.

³ Ibidem (sublinierile noastre) www.dacoromanica.ro

altfel de acord, el scrie apoi contrariat: „Idea principală, oricât de straniu ar părea în primul moment, n-a fost cea socială, ci ideea națională“¹. Astfel, el atribuie conducătorilor răscoalei obiectivul „de a elibera Ardealul de sub stăpînirea unei clase sociale străine“², precum și un „program național de un radicalism dîrz și neobișnuit“³. Cît despre acest „program național“ al țărănimii, nici autorul nu pare convins, căci scrie jărecum mirat că „germenele naționalismului abia începea să-și dea primele roade“⁴, iar aceste roade știa probabil că nu sînt rezultatul unei ideologii naționale țărănești care, în realitate, nici nu exista, deoarece o astfel de ideologie aparținea burgheziei. Altfel în dificultate, O. Beu se vede silit să adauge că „ideea socială este izvorul cauzelor care au provocat această răscoală, însă avîntul eroic i l-a putut da numai ideea națională“⁵.

Cu alte cuvinte, țărănii care au pornit răscoala pentru desființarea iobăgiei, s-au îndirjit numai aducîndu-și aminte că ei sînt romini și că nobilii sînt unguri. Parcă altădată, la 1437 și 1514, nu luptaseră cu același avînt, fără să-i fi îndirjit cit de cit ideea națională, ci ura de clasă împotriva nobilimii, ură care a crescut pe măsură ce jugul feudal s-a îngreuiat în perioada de descompunere a feudalismului și de începuturi ale capitalismului.

Revenînd asupra răscoalei într-un studiu publicat peste zece ani, Octavian Beu a modificat concluziile de mai sus. De astă dată, el scrie că „această revoltă nu era un război între țărănii romini și unguri, dar o ridicare îndreptată exclusiv împotriva dominației ungurești (feudale, completarea noastră — *G.B.*) din Transilvania“⁶. Mult mai ponderat, el discernce acum: „La început, revolta a avut un caracter esențialmente social. Era o ridicare a maselor țărănești contra represiunilor clasei feudale. Dar, în urma violențelor și cruzimilor exercitate contra rebelilor, mișcarea se transformă în război, avînd un caracter național“⁷. N-a renunțat, așadar, complet la caracterul național al răscoalei, dar l-a atenuat mult, subordonîndu-l cu totul factorului social.

Fără a se pronunța categoric pentru caracterul național al răscoalei din 1784, *N. Iorga* se situează, totuși, pe aceeași linie „tradițională“ de interpretare. Capitolul respectiv din sinteza sa este intitulat: „Mișcarea spre libertate a rominilor din noua monarhie iosefină“⁸. Numai că însuși *N. Iorga* constată că în această mișcare „a rominilor“, „dintre cărturari nimeni n-a fost amestecat, decît pentru a duce un cuvînt de pace“⁹. E vorba de acele elemente ale burgheziei romine din Transilvania, care nu numai că nu s-au aliat în rîndurile de luptători ale țărănilor, dar au trădat răscoala, devenind „pacificatori“, puși în slujba curții imperiale de la Viena. Reproducînd din documente cele cîteva rînduri care lasă aparența

¹ Octavian Beu, p. 9 (sublinierea noastră — *G. B.*).

² *Ibidem*, p. 9—10.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Octavian Beu, *L'empereur Joseph II et la révolte de Horia*, Sibiu, 1944, p. 16.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *N. Iorga*, *Istoria Romînilor*, VIII, București, 1938, p. 21—32.

⁹ *Ibidem*, p. 25.

că țărani luptau pentru libertate națională¹, N. Iorga se află, așadar, la unison cu toți ceilalți istorici burghezi. Horia este considerat în acest cadru ca „un adevărat dac liber, un costoboc dintre aceia care după picarea statului lor, veneau din aceste adâncuri muntoase, ca să-și răzbune neamul asupra noilor stăpîni“². Deducția logică este că Horia lupta pentru libertate națională.

Altă dată însă, și anume în anul 1915, cînd a publicat „Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria“, N. Iorga evitase să se pronunțe în acest sens. Motivînd că nu se poate pune bază pe acele declarații cu caracter antimaghiar sau pe acelea care conțin „o lume de idei, care nu era desigur lumea de idei a țărănimii ardelenene“³, declarații smulse de organele imperiale anchetatoare în timpul procesului conducătorilor răscoalei, ceea ce presupune presiune polițienească și mistificare, N. Iorga constata cu judiciozitate: „Mișcările țărănești, mai mult decît mișcările populare din orașe, au oarecum un caracter ambiguu... un caracter puțin cam confuz în ceea ce privește ideea; este un vuet, nu este un glas“⁴. Așa fiind, N. Iorga refuza atunci să admită un „plan general de transformare socială, politică și națională a societății ardelenene“, plan care ar fi stat în intențiile conducătorilor acestei răscoale⁵. Nu era de acord nici cu concluzia lui Densușianu că acest plan ar fi cuprins „o idee națională atît de puternică și de exclusivă, încît tăgăduia pe pămînt ardelean dreptul de a trăi al oricărei alte națiuni“⁶. De aceea, făcea lui N. Densușianu, cel care pusese în circulație „programul“ răscoalei, imputarea că „a comis o mare greșeală cînd, înainte de povestirea sa, n-a tipărit bogatul material ce-l strînsese, făcîndu-se uneori cu neputință controlul și îniregirea“⁷. N. Iorga își făcea, prin urmare, rezerve față de „partea de izvoare pe care N. Densușianu a găsit cu cale s-o dea în notele povestirii sale, cuprinzînd, neapărat, tîlmăcirea *specială* pe care a dat-o evenimentelor“⁸. Scrupulozitatea și rezerva pe care N. Iorga le-a arătat altă dată față de această problemă nu se mai observă însă la capitolul respectiv din sinteza sa publicată mai tîrziu. După cum s-a văzut, aici folosește spicuri tocmai din acea categorie de izvoare pe care inițial o privise cu îndoială. Astfel, și N. Iorga s-a asociat la concluziile lui N. Densușianu pe care le respinsese dintr-un început.

Seria publicațiilor despre răscoala din 1784 a fost încheiată de *David Prodan*⁹. Deși urmărește răscoala într-un cadru local mai limitat: comitatele Cluj și Turda, David Prodan face asupra ei o serie de considerații generale, în cea mai mare parte juste. Cu cercetările lui David Prodan, bazate pe material arhivistic inedit din arhivele locale din Cluj și Turda,

¹ N. Iorga, *Istoria Romînilor*, VIII, București, 1938, p. 29—30.

² *Ibidem* p. 30.

³ N. Iorga, *Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria*, II, p. 39.

⁴ *Ibidem*, II, p. 40.

⁵ *Ibidem*, p. 39—40.

⁶ *Ibidem*, p. 39.

⁷ *Ibidem*, p. 41.

⁸ *Ibidem*, p. 39 (sublinierea noastră — G.-B.).

⁹ David Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, Cluj, 1938, 205 p.

se poate spune că începe seria lucrărilor istorice obiective, românești despre răscoală.

În capitolul introductiv, David Prodan face o privire critică retrospectivă asupra istoriografiei romine privitoare la răscoală, precum și asupra istoriografiei maghiare și săsești de până atunci (1938). Nu adâncește însă această critică și nici n-o face cu destulă combativitate, lăsând impresia unor menajamente. Astfel, observă, într-adevăr, alți tendințele lucrării lui N. Densușianu, cit și exagerările menite să deservească aceste tendințe. În această privință, constată că lucrarea lui N. Densușianu „e un monument frumos ridicat țăranilor porniți la luptă, dar care le întrece mult de tot și puterile și intențiile”¹. Își explică aceasta, pe bună dreptate, prin faptul că „Densușianu le împrumută (țăranilor de la 1784)... toate atribuțiile luptătorului național al timpului său”². Omite însă să sezeze că, dacă lucrarea lui Densușianu a făcut ca răscoala din 1784 să intre ca „un capitol important” în istoria patriei noastre³, a exercitat totodată o influență șovină bolnăvicioasă, care s-a prelungit atita vreme, după cum s-a arătat.

Cît despre lucrarea lui I. Lupaș, aceasta nu este cituș de puțin criticată, deși, după cum se va vedea, David Prodan folosește criterii de interpretare justă și ajunge la concluzii diferite, conforme cu adevărul istoric. Pozițiile celorlalți istorici romini burghezi față de răscoala din 1784 n-au intrat deloc în obiectivul criticii lui D. Prodan.

Trecînd la prezentarea răscoalei, David Prodan o consideră ca o răscoală țărănească constînd într-o „izbucnire spontană”, care n-a avut nici „ideologie” și principii, nici organizație și „programe de luptă”.

Spre deosebire de toți cercetătorii din seria N. Densușianu, David Prodan subliniază caracterul predominant antifeudal al răscoalei „Printre lozincile ei nestatornice, doar o singură țintă hotărîtă persistă: scăparea de iobăgie și de toate împilările legate de ea”, precizează David Prodan⁴.

Lupta aceasta pentru înlăturarea iobăgiei este prezentată de David Prodan ca o luptă comună a tuturor iobagilor din Transilvania: romini și unguri, uniți și ortodocși. În sprijinul acestei teze, se dau ca exemplu faptele petrecute în comitatele Cluj și Turda. „Răscoala care pornise dintr-o regiune curat românească își face (aici) proba pe un teren, unde populația se amestecă și național și confesional” — observă David Prodan. „Lozincile inițiale se adaptează locului, agitațiile prind și printre iobagii unguri, iar pe unde căzură și ei în drumul mișcării, îi vedem ridicîndu-se alături de iobagii romini. Realitatea iobăgiei comune era mult mai puternică decît să se mai respecte, în asemenea momente, liniile de despărțire națională. Răscoala țăranilor... nu mai e o luptă pe plan eroic, în marginile unor principii definite, cum e ispitit să creadă istoricul idealist, ci mai curînd o dezlănțuire tulburătoare de porniri și nevoi elementare ale unei mulțimi oprite. Rezultatele acestea vin ca o dovadă mai mult că mișcarea, în fond, nu era altceva decît o răscoală țărănească și mai precis o răscoală a ioba

¹ David Prodan, op. cit., p. 10.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem., p. 66.

gimii împotriva nobilimii în special și împotriva tuturor asupritorilor ei în general, pornită de români, fiindcă ei trăiau cele mai grele și mai asupritoare variații ale vieții iobăgești” — scrie David Prodan, reconstituind tabloul acestei lupte comune¹. Se citează și întâmplarea de la Singeorzul Trascăului, unde iobagii de pe moșia familiei contelui Sigismund Torotzkai, în marea lor majoritate unguri, au atacat curțile domnești împreună cu iobagii români, alături de care au trecut și slugile curții². Unii dintre iobagii unguri s-au aflat chiar printre conducători, cum au fost Mihail Rátz, Ion Jarái cel tânăr și Ion Csonka Rátz din Trascău³. Iobagii români și unguri se înfrățesc în această luptă ca pe „vremea curuților”, a cărei amintire se reîmprospețează în mintea lor, constituind un îndemn în plus, de astă dată la o luptă comună împotriva nobilimii, a „domnilor”⁴.

Pornind de la aceste constatări, putem considera pe David Prodan ca primul cercetător al istoriografiei noastre, care a studiat obiectiv caracterul răscoalei din 1784 din Transilvania. Există în alte privințe, în lucrarea sa, și unele interpretări eronate, ca de exemplu, teza „sîngerii conștiinței libertății” la iobagi⁵ sau participarea țăranilor la răscoală, de teama sancțiunilor anunțate de conducători⁶, ș.a., dar acestea nu-i infirmă meritele subliniate mai înainte.

Începutul interpretării materialist istorice a răscoalei încă înainte de 23 August 1944 îl constituie cartea lui Miron Constantinescu, „Cauzele răscoalei lui Horia”, scrisă în 1938, și publicată în anul 1940. Această carte a apărut în momentul cînd fasciștii români și maghiari, alimentați de Germania hitleristă au început să ațite în jurul problemei Transilvaniei o puernică campanie șovină. Luînd o poziție curajoasă față de aceste uneltiri mîrșave menite să dezbinе unitatea de luptă a maselor muncitoare romîno-maghiare împotriva fascismului, autorul de pe pozițiile proletariatului revoluționar, a demascat uneltirile naționaliste ale istoriografiei reacționare. În studiul acesta se subliniază două momente: 1. Răscoala din 1784 era o luptă comună a țăranilor români și maghiari împotriva exploataților lor. 2. Cauzele răscoalei nu erau de ordin național, ci de ordin economic și social.

Reconstituind regimul iobăgiei în Transilvania, autorul observă cum exploatarea țăranimii de aici s-a agravat, pe măsură ce sistemul economic feudal, constînd într-o producție de consum, a început să se transforme, făcînd loc economiei de schimb, ceea ce a făcut ca produsele muncii țăranesti să devină „mărfuri”⁷. Paralel cu înăsprirea iobăgiei, este reconstituit un tablou de date care exprimă lupta crescîndă a țăranimii, manifestată sub diferite forme⁸, pentru a culmina în răscoala din 1784. În cadrul economic al răscoalei, își face loc și capitolul desfășurarea comerțului și

¹ David Prodan, op. cit., p. 14—15 (sublinierea noastră — G.-B.).

² Ibidem, p. 32, 34 și 37.

³ Ibidem, p. 37.

⁴ Ibidem, p. 37 și 57.

⁵ Ibidem, p. 79.

⁶ Ibidem, p. 43.

⁷ Miron Constantinescu, Cauzele răscoalei lui Horia. Încercare de sociologie istorică, București, 1940, 47 p.

⁸ Ibidem, p. 20.

⁹ Ibidem, p. 21—24.

meșteșugurilor¹. Autorul reconstituie cauzele locale ale răscoalei, în capitolul „moșii“².

În acest cadru, răscoala din 1784 este fixată „într-un moment de mare răscruce a istoriei — *trecerea de la feudalism la capitalism*“³.

De pe această poziție de interpretare științifică, autorul a putut conchide că „răscoala iobagilor sub Horia a fost împotriva servituții feudale, pentru libertate, pentru pământ, pentru desființarea nobilimii“. În noțiunea de libertate, autorul cuprinde „scăparea din jugul iobăgiei sociale“, urmată de libertatea națională și religioasă“⁴.

„Plasată istoric în momentul cînd Ardealul era în curs de transformare capitalistă, cînd comerțul și industria erau în plină dezvoltare, lupta iobagi or împotriva nobililor a avut un caracter de răscoală împotriva regimului feudal“⁵, confirmă încă o dată Miron Constantinescu concluzia sa justă.

Mistificarea caracterului răscoalei țărănești de la 1784 din Transilvania se încadrează în sistemul istoriografiei burgheze de a interpreta caracterul tuturor răscoalelor țărănești din Transilvania din secolul al XVIII-lea, precum și din secolele XIX și XX. La rîndul său, acest sistem este aplicat și tuturor răscoalelor țărănești de dincoace de Carpați. El reflectă interesul burgheziei de a disimula caracterul social, de clasă, al acestor răscoale.

Pentru că, odată înscăunată la putere după acțiunea ei revoluționară pentru înlăturarea feudalismului și o dată ce a înlocuit exploatarea de tip vechi cu alta de tip nou, burghezia de la noi, ca și burgheziile de aiurea, nu mai era interesată ca istoricii să înfățișeze adevărul istoric, adică exploatarea poporului, fie ea mai veche, feudală, fie ea mai nouă, capitalistă, și cu atît mai mult să scrie sau să vorbească despre luptă permanentă a poporului împotriva exploatării. Această constatare este cu atît mai valabilă în exemplul istoriei noastre, unde la 11 februarie 1866, după răsturnarea domnitorului Alexandru Ion Cuza, burghezia a împărțit puterea și huzurul cu moșierimea, în cadrul regimului burghezo-moșieresc.

Semnalul în această privință a fost dat de I. C. Brătianu, acela care va deveni unul din personagiile politice omnipotente și tot atît de nefaste ale regimului burghezo-moșieresc. Astfel, în ședința din 5 martie 1859 a adunării electivă din București a rostit cuvinte ca acestea: „Declar că pentru mine, toate mișcările care s-au făcut în Țara Românească, de la 48 încînce, au fost mișcări naționale; *chestiile sociale au fost numai secundare*: și fiindcă am luat parte la 48, la 57, la 59, nimeni n-are dreptul a zice că mișcările din acele date au fost altfel decît naționale“⁶.

Pusă cu servilis în slujba regimului burghezo-moșieresc, istoriografia burgheză avea să transforme toate răscoalele țărănești în răscoale „națio-

¹ Miron Constantinescu, op. cit., p. 25—28.

² Ibidem, p. 28—37.

³ Ibidem, p. 43 (sublinierea noastră — G. B.).

⁴ Ibidem, p. 44.

⁵ Ibidem, p. 44.

⁶ Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, seria I, vol. II, p. 185 (sublinierea noastră — G. B.).

nale“, regindu-le aproape total caracterul social. În felul acesta, s-a făcut aproape sistematic din istorie un narcotic cu care se încerca să se adoarmă lupta de clasă a celor exploatați, propagându-se naționalismul xenofob, pentru a abate masele de la această luptă.

Iar, cînd un glas răzleț a sesizat caracterul social primordial al răscoalei din 1821, istoricul burghez I. C. Filitti s-a oțerit, protestînd că pe Tudor Vladimirescu „il cinstește mai mult... aceea năzuință națională, decît rolul de răzvrătitor al țărănilor împotriva boierilor...“¹.

Grijuliu, I. C. Filitti socotea că înfățișarea lui Tudor ca „răzvrătitor al țărănilor“, „il face să devină mai mărunt decît cel adevărat“².

A fost tactica indeobște cunoscută a istoriografiei noastre burgheze, tactică ce poate fi surprinsă cît se poate de elocvent în înseși cuvintele preopinentului nostru, care scrie: „Ca și cum ar fi nevoie de un indemn scos din istorie pentru eventualele noi tulburări sociale“³.

În schimb, trebuiau date indemnuri pentru învrăjbirea între popoare sau între naționalități.

Răscoala țărănească din 1784 din Transilvania a constituit un prototip de astfel de indemn. Iată de ce, o nouă sinteză asupra ei devine din ce în ce mai necesară.

În istoriografia noastră marxistă încă n-a apărut un studiu nou, de profunzime și de ansamblu asupra răscoalei din 1784, studiu care să fie just orientat prin concepția materialismului istoric. Lipsa unui atare studiu se lasă din ce în ce mai resimțită, iar întirzierea lui este cu atît mai puțin scuzabilă, cu cît chiar un material documentar de seamă privitor la această importantă răscoală se află cules⁴, dar neutilizat încă de cercetători.

ХАРАКТЕР КРЕСТЬЯНСКОГО ВОССТАНИЯ 1784 ГОДА В ТРАНСИЛЬВАНИИ В ОСВЕЩЕНИИ РУМЫНСКОЙ БУРЖУАЗНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Первое в румынской историографии обобщение данных по вопросу восстания 1784 г. было произведено Н. Денсушиану и опубликовано в 1884 г. по случаю 100-летней годовщины восстания. После опубликования ценного в известном смысле труда Н. Денсушиану прошло еще полвека, пока восстание 1784 г. вновь привлекло к себе внимание румынских исследователей в связи с 150-летней годовщиной этого события. Но ни один из этих исследователей не внес по этому вопросу никакого нового вклада ни с точки зрения материала, ни в смысле толкования. Все они следовали по пути, намеченному Н. Денсушиану, превратив историю восстания во все более шовинистическое средство

¹ I. C. Filitti, Tudor Vladimirescu (Rostul răscoalei lui), București, 1937.

² Ibidem (sublinierea noastră — G. B.).

³ Ibidem. (sublinierea noastră — G. B.).

⁴ Sînt copiile de documente transcrise de N. Densușianu și aflate la Biblioteca Academiei R.P.R., msele. 361—398.

раздора между румынским и венгерским народами, усилившегося в период подготовки фашизации страны.

Румынская буржуазная историография, пропитанная ядом шовинистического национализма, придала крестьянскому восстанию 1784 г. ярко выраженный национальный характер, изобразив трансильванского крепостного конца XVIII в. носителем национальной идеи и, следовательно, прежде всего борцом за эту идею. Таким образом, социальный, антифеодальный характер этого восстания учитывался недостаточно и искажался, как впрочем, искажался характер всех крестьянских восстаний.

На ту же исходную тенденциозную позицию Н. Денсушиану стал, с некоторыми поправками, А. Д. Ксенопол.

Если не считать некоторых оттенков толкования, ту же позицию заняли и авторы трудов, написанных о восстании по случаю его 150-летней годовщины (И. Лупаш, Октавиан Бей).

Не высказываясь категорически за преимущественно национальный характер восстания 1784 г., Н. Йорга в своем крупном обобщающем труде «История румын» дал все же аналогичное «традиционное» толкование. Таким образом, Н. Йорга присоединился к выводам Н. Денсушиану, которые он справедливо отвергал в своем труде «История румын Трансильвании и Венгрии», опубликованном в 1915 г.

Исключение составили лишь два исследователя этого восстания: Мирон КонстантINESКУ, сделавший первую попытку материалистически исторического толкования этого события, и Давид Продан, выявивший его антифеодальный характер.

Отсутствие нового глубокого и обобщающего исследования восстания 1784 г. становится все более осязаемым. Это исследование должно быть правильно построено на концепции исторического материализма.

LE CARACTERE DE LA RÉVOLTE PAYSANNE DE TRANSYLVANIE DE 1784 VUE PAR L'HISTORIOGRAPHIE BOURGEOISE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

La première synthèse approfondie de l'historiographie roumaine, relative à la révolte de 1784, est due à N. Densușianu. Elle a été publiée en 1884, à l'occasion de la commémoration du centenaire de cette révolte. Après l'effort de N. Densușianu, effort digne d'estime à ce point de vue, il fallut attendre encore un demi-siècle pour que la révolte de 1784 attirât de nouveau l'attention des savants roumains à l'occasion de la commémoration du cent-cinquantième anniversaire de la révolte. Mais ils n'ont presque rien apporté de nouveau en ce qui concerne le matériel ou l'interprétation. Ils ont suivi la voie tracée par N. Densușianu, transformant l'histoire de cette révolte en un instrument de plus en plus chauvin, instrument de discorde entre les peuples roumain et hongrois, discorde accentuée pendant la fascisation de la Roumanie.

Imprégnée de venin nationaliste chauvin, l'historiographie bourgeoise roumaine a interprété la révolte paysanne de 1784 dans un esprit national

primordial, présentant le serf transylvain de la fin du XVIIIe siècle comme un champion de l'idée nationale, par conséquent, combattant, en premier lieu, pour cette idée. De sorte que le caractère social, anti-féodal, de la révolte a été considéré secondaire, tout comme a été dénaturé, d'ailleurs, le caractère de toutes les révoltes paysannes.

Bien qu'ayant apporté certains correctifs, A. D. Xenopol a adopté la même attitude tendancieuse que N. Densușianu.

Les auteurs des travaux publiés au sujet de la révolte à l'occasion de la commémoration du 150e anniversaire (I. Lupaș, Octavian Beu) ont adopté le même point de vue, avec quelques différences de nuances.

Sans se prononcer catégoriquement au sujet du caractère national primordial de la révolte de 1784, N. Iorga dans son grand travail de synthèse „Istoria Romînilor“ (Histoire des Roumains et de la romanité orientale), se situe cependant sur la même ligne „traditionnelle“ d'interprétation. Ainsi, il a faites siennes les conclusions de N. Densușianu qu'il avait autrefois, à juste titre, repoussées dans son ouvrage „Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria“ (Histoire des Roumains de Transylvanie et Hongrie) paru en 1915.

Parmi les recherches à ce sujet, seules deux font exception, celle de Miron Constantinescu, à qui l'on doit la première tentative d'interprétation matérialiste-historique de cette révolte, et celle de David Prodan, qui a mis en relief son caractère anti-féodal.

L'absence d'une nouvelle étude, approfondie et d'ensemble, relative à la révolte de 1784, étude qui soit orientée par la conception du matérialisme historique, est de plus en plus ressentie.

CONTRIBUȚII NOI PRIVITOARE LA RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1514 ÎN TRANSILVANIA *

DE
ȘT. PASCU (Cluj)

Răscoalele țărănimii din Transilvania împotriva exploatării feudale constituie o problemă de cea mai mare importanță din trecutul de luptă al maselor populare din patria noastră, iar studierea lor, în cele mai mici amănunte, este o datorie științifică și patriotică a istoricilor noștri. De aceea cercetarea sistematică a arhivelor și publicarea întregii documentări cu privire la lupta țărănimii transilvănene nu poate fi socotită o muncă de prisos. Cu atât mai mult, cu cât istoricii mai noi n-au întreprins o asemenea muncă, mulțumindu-se, atunci când în preocupările lor au atins și problema luptei țărănimii transilvănene, să repete faptele cunoscute din câteva documente publicate sau cronici lipărite. Chiar și lucrarea recentă a lui Geréb și Székely¹ privitoare la cele două mari răscoale din Ungaria medievală (1437-1438 și 1514), se mulțumește cu reproducerea, — în traducere în limba maghiară — a părților privitoare la cele două răscoale din cronicile contemporane și a câtorva documente.

Cercetarea sistematică a fondurilor arhivale aflătoare în Arhivele Statului și la cele ale Filialei Acad. R.P.R. din Cluj cit și cele aflătoare în Arhivele Statului din Sibiu, a avut drept rezultat descoperirea unui număr însemnat de documente inedite cu privire la răscoalele țărănești din Transilvania secolului al XVI-lea. Aceste documente permit o mai deplină cunoaștere, sau cunoașterea unor aspecte noi, din marile răscoale din acest veac: 1514, 1527 și 1561-1562; altele întregesc știrile cu privire la cauzele — îndepărtate sau mai apropiate — care au determinat țărănimea să se răscoale; altele, în sfârșit, scot la lumina istoriei o serie de răscoale, mai mari sau mai mici, necunoscute pînă acum. Socotind aceste știri noi ca fiind de un real folos istoricului care va încerca studierea în adîncime și sub toate aspectele a răscoalelor țărănești din Transilvania, pe de o parte, iar pe de altă parte, ca un aport pozitiv la cunoașterea trecutului de luptă a maselor populare din patria noastră, prezentăm unele documente noi privitoare la marea răscoală țărănească din 1514. Cu acest prilej nu avem

* Comunicație prezentată la sesiunea științifică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., ținuță între 8-2 Decembrie 1954.

¹ Geréb L. și Székely Gy., *A magyar parasztháborúk irodalma 1437-1514*, Budapesta, 1950.

de gînd și nici nu putem încerca un studiu propriu-zis al acestei răscoale, ci doar încadrarea materialului nou în mersul general al evenimentelor. Este și un prilej de a comemora acest eveniment, la împlinirea a 440 de ani, de cînd țărani, prin sacrificii atît de mari, au încercat să-și îmbunătățească viața printr-o luptă aprigă împotriva exploatatorilor lor.

Intensificarea luptei țărănimii transilvănene împotriva nobilimii feudale a fost o urmare firească a accentuării exploatării, prin sporirea dijmelor bisericești, a rentei în bani, produse și muncă față de nobili, a dărilor și a altor obligații față de statul feudal. Rezultatul acestei exploatări sporite a fost sărăcirea țărănimii într-o măsură tot mai mare. Țărănimea nu are nici cel puțin posibilitatea de a părăsi moșia feudalilor neomenoși pentru a-și căuta adăpost aiurea, unde condițiile de viață puteau fi ceva mai ușoare, deoarece dreptul de liberă strămutare nu mai era decît o amintire față de piedicele nenumărate puse de nobilii feudali în calea plecării țărănilor, chiar înainte de a fi legiferată legarea de glie a țărănimii, iar după aceea cu atît mai mult. În această situație, țărănimii nu-i mai rămînea altă posibilitate de a-și schimba în bine situația, decît răscoala armată. Aceeași viață grea o duceau și țărani ce lucrau în ocnele de sare sau în minele de argint, aur și fier, exploatați de statul feudal, prin interpușii săi, diferiți slujbași. De aceea acești lucrători se răscoală și ei împotriva asupritorilor lor, participînd la răscoalele țărănești generale sau organizînd răscoale proprii. Nici viața țărănimii și a populației sărace din orașe nu era mai bună.

Aceste categorii sociale erau exploatare atît de către fisc cit și de orășenimea bogată. Răscoalele țărănești constituie și pentru această populație prilejuri binevenite de a încerca îmbunătățirea condițiilor ei de trai, alăturîndu-se răscoalelor țărănești, sprijinind aceste răscoale.

Iobagii din întreg regatul Ungariei trebuiau să dea stăpînului feudal din toate produsele a noua parte (*nona*), obligație impusă încă la 1351 printr-un decret al regelui Ludovic I.

Prin decretul său din anul 1492, regele Vladislav II, reînnoind dispozițiile decretului din 1351, precizează că nobilii vor lua de la toți iobagii: plugari și cei ce au vie, pe orice moșie ar locui, a noua parte din toate grînele sau vinul lor sau ocalele obișnuite (*akones consuetos*); aceeași obligație o au și iobagii regelui și ai reginei față de aceștia. Dacă iobagii nu-și puteau plăti aceste obligații, stăpînul feudal era îndreptățit să le ia averea¹. Deoarece nobilimea se credea păgubită prin echivalarea nonei cu ocaua, a intervenit la rege pentru a îndrepta această pagubă. Astfel prin decretul său din 1500, regele Vladislav precizează că de acum înainte de la iobagi nu se va lua ocaua din grîne, cum se obișnuia în anumite locuri, ci *nona*, adică a noua parte măsurată².

Obligația robotei, a muncii gratuite pe rezerva seniorială, pe partea moșiei exploatăată în regie proprie de către nobilul feudal, se fixează la

¹ Decretul I din 1492 al regelui Vladislav II, art. 47—49. Cf. *Corpus Juris Hungaric*, (*Magyar törvénytar*, I, 1000—1526, p. 512.

² Decretul IV din 1500 al regelui Vladislav II, art. 27, *ibidem* I, p. 658.

1514 la o zi pe săptămână¹. De la o zi de seceră sau de coasă pe an, la cît se stabilise obligația în muncă în actul de împăcare între nobili și țărani răsculați, în iulie 1437, robota a parcurs un drum progresiv sensibil, pentru a fi fixată în 1514 la o zi pe săptămînă în mod legal, fără să mai vorbim de abuzurile nobilimii, care silea pe țărani la obligații cu mult mai mari decît cele stabilite prin lege. Robota trebuia îndeplinită personal de iobagul cap de familie, posesor de sesie. Ea se extindea însă și asupra altor membri ai familiei: soție și copii. Robota era îndeplinită de iobag cu vitele, uneltele și mîncarea sa. Ea era și mai grea, deoarece era prestată mai mult vara, în timpul muncilor agricole, astfel că iobagul era luat de la muncă de pe sesia sa, cînd era mai mare nevoie de brațele sale de muncă. Robota era îndeplinită la mari depărtări de locuința iobagului, drumul însă nu era socotit. Ceea ce agravează și mai mult robota, sînt abuzurile nesfîrșite ale stăpînului de pămînt sau ale slujbașilor acestuia: abuzuri la stabilirea zilelor sau a cantităților de muncă, la socotirea zilelor de muncă, maltratarea și bătaia iobagilor etc.². Pe lîngă dijmele sau dările față de nobilii feudali, țărani mai aveau obligații de dijmă (1 din 10) din toate produsele agricole și față de biserică: din vin, grîu, seceră, orz, ovăz, miei și din altele și din unele animale: miei, iezi, și albine. Grînele se dijmuiau după clăi sau cruci: din zece clăi sau cruci se lua una; animalele se dijmuiau după număr: din zece miei sau zece stupi se luau cîte unul, dijma din stupi sau miei peste zece sau sub zece se rîscumpăra cu cîte doi dinari pentru un stup sau miel³. Cînd iobagii locuiau pe moșiile bisericii, mai întîi dădeau dijma bisericească, iar apoi nona teudală aceleiași biserici. Astfel, după ce țăranul plătea nona și dijma nu-i mai rămîneau decît opt clăi din zece. Pentru ca să nu scape cumva vreun țăran iobag fără să plătească dijma clerului superior, prin decretul din 1498 se impune dijma și iobagilor lipsiți de pămînt arător și de vii. Aceștia, sub numele de banii secerișului sau ai secerătorilor (*messoriales pecuniae*), trebuiau să dea a zecea parte din ceea ce cîștigau din munca lor la alții⁴. Pe lîngă aceste obligații, iobagii mai plăteau bisericii „banii creștinătății” (*christianitatis pecuniae*). Nesațiul de bani al clerului înalt nu se putea împăca cu situația, ca număr însemnat de țărani să rămînă nedijmuți. Căci potrivit legiurilor mai vechi dijmele față de biserică trebuiau plătite numai de țărani catolici, sîrbii, rutenii, romînii și alți „schismastici” fiind scutiți de această obligație față de biserică catolică⁵. Clerul înalt din teritoriile locuite de majorități ortodoxe nu se putea împăca cu această pierdere de venituri. În această situație erau episcopii de pe teritoriul Transilvaniei și din Slavonia, regiunile de sub jurisdicția lor fiind locuite de mari majorități ortodoxe: romîni, ruteni și sîrbi. Clerul, în mod abuziv lua dijma și de la țărani ortodocși după cum rezultă din mai multe decrete-legi de la sfîrșitul secolului al XV-lea. Abuzul a fost legiferat însă în scurtă vreme din

¹ Decretul al VII-lea din 1514 al regelui Vladislav II, art. 16, ibidem, I, p. 714. -

² D. Prodan, Despre condițiile în care se făcea robota, în Studii și referate privind istoria Romînici. Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, I, p. 841-857.

³ Decretul I din 1492 al regelui Vladislav II, art. 48; Decretul II din 1495 al aceluiași rege, art. 37-39; Decretul III din 1498 al regelui Vladislav II, art. 51; Decretul VI din 1507 al aceluiași rege, art. 15; Corpus Juris Hungarici, I, p. 512, 584-586, 622, 702.

⁴ Decretul III din 1498 al regelui Vladislav II, art. 52. Ibidem, p. 624.

⁵ Decretul II din 1495 al regelui Vladislav II, art. 16. Ibidem, p. 588.

partea aceluiași rege care căutase să-l frâneze. Astfel, la 22 mai 1500, episcopul Transilvaniei smulge regelui Vladislav o poruncă adresată tuturor nobililor și altor oameni cu moși de orice stare și condiție din părțile Transilvaniei „ca dijmele din cereale, grâne și din alte lucruri și venituri din acelea, anume din pământuri, din vii, care mai înainte au fost cultivate de creștini și pe care acum le string românii sau schismaticii ce locuiesc acolo să fie plătite celui episcop și capiiului”. Deoarece nobilimea nu respecta acele porunci și nu permitea „să se dea și să se plătească celui episcop și celui capiiului dijmele, ci dimpotrivă împiedica pe iobagi să dea darurile închinat lui Hristos atât de romini cit și de ceilalți la vremea sa”, regele dă poruncă aspră nobililor ca îndată ce vor vedea scrisoarea sa să fie „datori și ținuți să plătească și să dea într-adevăr fără nici o piedică și reținere, totdeauna, la vremea sa, celui domn episcop și capiiului dijmele din pomenitele pământuri care au fost cultivate de creștini și pe care acum le string românii sau schismaticii, adică iobagii voștri (ai nobililor)”¹.

Iobăgimea din Transilvania mai avea unele obligații și față de fisc. Printre acestea, era darea numită venitul cămării, (*lucrum camerae*) care consta din 18 dinari anual de fiecare gospodărie sau poartă iobăgească în vremea regelui Carol Robert, 3 groși în timpul lui Ludovic I². Regele Matei Corvin observând că vechiul sistem al acestei dări, în urma înmulțirii porțiilor iobăgești, e defavorabil fiscului, îi schimbă numele și conținutul. Sub numele de darea cămării regești (*tributum fisci regalis*), începând cu anul 1467 se încasau 20 de dinari de la fiecare poartă iobăgească. Această dare, cu excepția nobililor, era plătită de toți țărani, orașele libere regești, cumani, rutenii, tătarii, românii și de meșteșugari³. Populația românească din regatul Ungariei medievale mai plătea și o altă dare specifică, numită datul oilor (*quinquagesima ovium*), și care consta la început din o oaie cu miel și o mioară din 50 de oi⁴. Mai târziu această dare va fi tot mai apăsătoare, transformându-se în vigesimă, o oaie cu miel din 20 de oi și apoi în decimă, o oaie cu miel din 10 oi.

Pe lângă aceste obligații în natură și bani față de fisc, de pe la jumătatea secolului al XV-lea țărănimea mai era supusă unei noi obligații numită ajutor (*subsidium*). Din darea extraordinară, începând cu a doua jumătate a veacului al XV-lea, acest ajutor se transformă tot mai mult într-o obligație permanentă. Ea se încasa după porți și a cunoscut o continuă urcare: la 1466 era de un florin după cinci porți, pentru ca începând cu anul 1474 să se urce la un florin de poartă⁵.

Acestor sarcini legale, se adăugau abuzurile de tot felul săvârșite de nobili, de rege, de biserică și de slujbașii acestora, într-o vreme când anarhia feudală era nestăvilită, deoarece regele Vladislav II, căruia feudalii i-au

¹ Arhiva capitlului din Alba Iulia, L. 5, nr. 775; regest la B. Ke, Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt, p. 84.

² Decretul din 1342 al regelui Carol Robert, art. 20; decretul din 1351 al regelui Ludovic I, art. 4; Corpus Juris Hungarici, I, p. 154—155 și 170.

³ Decretul din 1439 al regelui Albert, art. 7; Al. Doboși, Datul oilor, București, 1937, p. 13; decretul I, din 1492 al regelui Vladislav II, art., 26; Corpus Juris Hungarici I, p. 282 și 496.

⁴ Al. Doboși, op. cit., p. 14.

⁵ Decretul din 1474 al regelui Matei Corvin, art. I, și din 1478, art. I, Corpus Juris Hungarici, I, p. 372—374, 380.

dat epitetul de „cel bun“ căci lăsa friu liber tuturor abuzurilor, nu era în stare să-și impună autoritatea și să fiineze aceste abuzuri. Aceste stări de lucruri au dus țăranimea la săpă de lemn, la o sărăcie tot mai accentuată. Sesii e iobăgești se fărîmîtează, iobagii decad tot mai mult în situația de jeleri. Astfel, de pildă, pe domeniul orașului Mediaș, existau, pe la 1512, 181 sesii iobăgești și 80 de jeleri, deci 31% jeleri; pe domeniul cetății Șiria, la 1525 de abia 20% dintre iobagi aveau sesii întregi față de 35% jumătăți de sesie și 45% mai puțin de jumătate, ajungîndu-se să locuiască pînă la 11 familii pe o sesie¹. În această situație nu este de loc surprinzător faptul că țăranii își părăseau casele, că infruntau cele mai mari riscuri, părăsind moșiile stăpînilor lor pentru a fugi în alte locuri unde viața li se părea mai suportabilă. Satele se pustiau. Cîteva date din a doua jumătate a secolului al XV-lea sînt concludente pentru ilustrarea acestui fenomen. La 1471 în șase sate din comitatul Satul Mare, 49% din sesii erau pustii; la 1487 într-un sat din comitatul Turda 50% din sesii erau pustii, la 1494 în 17 sate din comitatul Sălaj 59½% din sesii erau pustii, iar în două sate din comitatul Dobica 40% din sesii erau pustii; la 1496 în 36 sate din comitatul Bihor 58% din sesii erau pustii. Pustiirea satelor se datorește pe de o parte deselor epidemii de ciumă care au bintuit în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XV-lea, pe de altă parte repetatelor invazii și disrugerii turcești, dar nu mai puțin și fugii iobagilor pe alie moșii sau în tîrguri și orașe². În fața primejdiei de a rămîne fără brațe de muncă, nobilimea întrebunțează toate mijloacele legale și mai ales ilegale, pentru a împiedica plecarea iobagilor. Iobăgimii i-a fost răpită și posibilitatea, iluzorie de multe ori, de a părăsi moșia feudalului neomenos pentru a-și căuta puțința de trai în altă parte. Teoretic în regatul Ungaricii medievale, iobagii puteau să părăsească moșia feudalului respectiv după ce își plăteau darea după pămînt (*terragium*) și celelalte datorii sau gloabe față de stăpînul moșiei. Faptul că în cursul veacului al XIV-lea și al XV-lea această dispoziție a trebuit repetată de nenumărate ori, dovedește că ea nu era respectată de nobilimea alotpulerinică, care găsea felurite prelexte pentru a împiedica cu orice preț pierderea iobagilor, a forței de muncă. Cînd dispozițiile generale cuprinse în diferite legi erau nesocotite, regele adresează porunci acelor nobili care eludau legea. O astfel de poruncă a fost adresată la 1505 de regele Vladislav II: prelaților, baronilor, comiților, castelanilor, nobililor și slujbașilor acestora, precum și orașelor, tîrgurilor și satelor și cîrmuitorilor acestora, poruncindu-le să respecte vechea dătină a țării, potrivit căreia „orice iobag sau om de condiție iobagă, care locuiește pe oricare din moșiile“ bisericii, a nobililor sau tîrgurilor și orașelor — „după ce a plătit birul după pămînt și celelalte datorii ce le are, să aibă liberă voie de a se statornici pe moșiile allora“. Regele poruncește cu tărie nobilimii, clerului și slujbașilor acestora „să lase pe iobagi sau pe oamenii de stare iobagă, care după ce vor fi plătit birul după pămînt și alte datorii pe care le-ar fi avut, ar voi să plece, să aibă voie liberă să plece de pe moșiile, pămînturile și bunurile de sub stăpînirea lor sau din mijlocul lor spre a se statornici pe moșia episcopului Transilvaniei,

¹ I. Szabó, *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*, Budapesta, 1948, p. 17—24.

² I. Szabó, *Hányatló iobágság a középkor végén* în „Századok“, 1938, nr. 1—3, p. 14—19.

împreună cu bunurile și lucrurile lor, să-i lase să plece în pace, fără a le face vreo greutate". În caz potrivit, regele poruncește comiților, vicecomiților și juzilor nobililor din acele comitate unde nu s-ar respecta această poruncă, ca ei, „după ce se vor fi încredințat mai întâi despre adevărata stare a lucrurilor să-i silească pe aceia să încuvințeze și să ducă la îndeplinire porunca de mai sus, sub pedepsele ce se obișnuiesc în asemenea cazuri”¹. Chiar și în cazul când iobagii reușeau să părăsească moșia feudului respectiv, ei nu puteau să ducă cu ei sau să înstrăineze bunurile lor nemușcătoare: case, clădiri, garduri sau împrejmuiri, care rămăneau acolo, stăpînitorilor de pământ². Dar dreptul de mutare devine tot mai iluzoriu, căci sub pretextul nerespectării legilor și a datelor țării privitoare la dreptul de mutare, orice iobag plecat putea fi readus cu forța de fostul său stăpîn și reținut pe moșiile sale. Este concludent cazul judecat de vicevoievodul Transilvaniei Petru, la 4 iunie 1506. Un iobag român cu numele Ioan cnezul, deci un cnez ajuns în stare de iobăgie, a plecat de pe moșia familiei Vas și s-a așezat pe moșia regală Săcălaia. Nobilii Vas l-au prins, l-au pus la închisoare și au stors cu lorța 100 de florini și 180 oi, obținind din partea forului de judecată al comitatului Dobîca restituirea iobagului fugit. Pentru adevărarea „dreptății” lor, au adus mărturia a peste 70 de nobili, astfel că scaunul de judecată al vicevoievodului hotărăște că „Ion cnezul trebuie adjudecat din nou pomeniților Ioan și Blasiu Vas și înapoiat și restituit împreună cu toate bunurile și lucrurile sale, deoarece acela ridicindu se de pe moșiile acelora a plecat pe pomenitele moșii ale maiestății sale împotriva obiceiului țării și a rămas pe acelea”. Juzii nobililor din comitatul Dobîca restituie „pe acei Ion cnezul, împreună cu toate lucrurile și bunurile sale sus-pomenite, amintiților Ioan și Blasiu Vas, adică stăpînitorilor de odinioară a ai celui Ion cnezul și-l lasă în iobăgie veșnică”³. De aici nu mai era decît un pas pînă la legiferarea propriu-zisă de către staturile țării, a iobăgiei veșnice, decretată la 1514.

În aceste condiții, țărănimea nu mai avea decît un singur mijloc de a-și ușura viața, și anume transformarea uneltelor agricole în arme ucigătoare îndreptate împotriva nemiloșilor săi asupritori. Și în adevăr, țărănimea transilvăneană n-a pregetat să experimenteze și acest mijloc, organizînd numeroase răscoale, mai mari sau mai mici, care străbat istoria Transilvaniei ca un fir roșu de-a lungul veacurilor. Veacul al XVI-lea în mod deosebit poate fi socotit ca vremea celor mai multe și mai mari răscoale țărănești din Transilvania, culminînd cu marea răscoală țărănească din 1514, care poate fi socotită un adevărat război țărănesc.

Vara anului 1500 cunoaște o răscoală a țărănilor iobagi din Vințul de Jos împotriva slujbașilor regali de la depozitele de sare de acolo. Răscoala aceasta, cu totul necunoscută pînă acum, este atestată de o scrisoare a lui Emeric Czobor comitetele cămării de sare din Transilvania, dată din Turda

¹ Arhivele Statului din Cluj, fondul orașului Zalău.

² Decretul I din 1495 al regelui Vladislav II, art. 22; Corpus Juris Hungarici, I, p. 574—576.

³ Academia R.P.R., Filiala Cluj, Arh. Ist. CCYL.

la 26 august 1500. Emeric Czobor scrie autorităților din Sibiu că țărani iobagi din Vințul de Jos au năvălit înarmați maltratând și rănind pe unii dintre slujbașii regelui din Vinț. Comitele cămării, cere sibienilor să ia măsuri pentru prinderea și pedepsirea acelor răufăcători. „Ne-au spus slujbașii maiestății sale regești care au datoriat să păzească sarea de la Vinț — scria Emeric Czobor judeului și juraților din Sibiu — că în zilele trecute... țărani iobagi ai voștri (ai sibienilor) care locuiesc în pomenitul țîrg Vințul de Jos... au năvălit înarmați și cu silnicie împotriva lor și pe unii dintre ei, fără a avea vreo vină, i-au alungat, ba chiar i-au străpuns și i-au rănit“. Comitele cămării de sare scria sibienilor să cerceteze și să descopere pe acei „răufăcători“, să-i prindă și să-i pedepsească pentru ca astfel de întâmplări să nu se extindă și mai mult¹. Vințul de Jos era locul de depozit al sării extrase la Ocna Sibiului. Aici exista o cămară — filie a celei din Ocna Sibiului — cu mai mulți slujbași, în frunte cu comitele sau cămărașul. Munca grea, la care se adăugau abuzurile cămărașului și ale celorlalți slujbași ai cămării, au determinat răscoala țăranilor iobagi din Vințul de Jos.

Peste doi ani (1502—1503), se înregistrează mișcări ale țăranilor români din țara Făgărașului. La 1506 are loc o răscoală a secuilor, de care n-a fost străin nici chiar Gheorghe Doja, viitorul conducător al răscoalei din 1514. În același timp mișcări țărănești izbucnesc în nordul Transilvaniei, în regiunea Bihorului. La 1508 țara Făgărașului era din nou cuprinsă de o mare răscoală, la care participă și țărani din Țara Românească².

În anii 1511—1513 cele 7 + 2 scaune săsești au fost tulburate de o serie de mișcări țărănești, care neliniștesc nu numai pe cei împotriva cărora erau îndreptate, dar îngrijorau chiar și pe rege. Răscoalele țărănești erau îndreptate împotriva slujbașilor regelui, împotriva patriciatului orașenesc și împotriva nobililor din acele părți, adică împotriva celor trei exploatare ai țărănimii din părțile sud-estice ale Transilvaniei. Răzmerița din 1513 îndreptată împotriva autorităților secuiești era condusă de Ioan Secuiul, care va fi conducătorul răscoalei din părțile sud-estice ale Transilvaniei și în 1514.

¹ Prudentes et circumspecti amici sincere nobis dilecti, post salutem. Noveritis qualiter nobis exponunt familiari regie maiestatis qui sales in Vincz custodire debebunt, ut superioribus diebus nescitur quibus respectibus, coloni et iobagiones vestri in prefato oppido Alwyncz commorantes contra et adversus exponentes, armatis et potenciaris manibus insurrexissent et nonullos ex ipsis nullis culpis et demeritis exigentibus, etiam sagittis percussissent et vulnerarent. Ignoramus si amicitii vestris notum sit. Nos de ingentissimis periculis vestris proximis diebus eventum regie maiestati diripsisse et per proprium nostrum familiarem nostris propriis et expensis litteras nostras penes vos scriptas, regie sue maiestati destinandas duximus et in aliis amicis in quam ad nos confidentes habueritis in omnibus complicitis amicis vestris volumus et a vobis similiter omnem vestram amicitiam expectaturi sumus et propterea dominatio vestra illos malefactores qui talis exercitarunt secundum rectum et verum iudicium et iustitiam punire velitis, ne per amplius talia eveniant et si quid exinde vestre amicitie fecerint aut facere voluerint. Nos per dictas vestras litteras rogamus certificetis et tandem dominatio vestra et amicitie valent. Datum in oppido Thorda, feria quarta proxima post festum beati Bartholomei apostoli, anno domini 1500. Emericus Czobor comes camerarum salium partium regni Transilvanarum. Pe verso: Prudentibus et circumspectis iudici, iuratisque civibus in civitate Chybiensis constitutis, amicis nostris honorandis. Arh. Statului din Sibiu, L. 57, nr. 17.

² Pentru aceste răscoale cf. Șt. Pascu, Răscoale țărănești în Transilvania, I, p. 111—117.

Toate aceste mișcări și răscoale țărănești nu erau decît preludiul aceleia ce se va dezlănțui cu o furie neobișnuită la 1514 și care va lua proporții de adevărat război țărănesc. Scînteia aruncată de arhiepiscopul de Strigoniu, Toma Bakocz, a aprins focul ce mocnea sub spuză. Cruciada împotriva turcilor, proclamată de ambițiosul prelat, s-a transformat cu repeziciune într-un război țărănesc sub conducerea lui Gheorghe Doja, deoarece masele țărănești exploatare de regalitate, nobilime și clerul superior erau însuflețite mai mult de dorința de a iupta împotriva dușmanului intern, nobilimea și clerul înalt, decît de ideea de cruciadă. Atitudinea dușmănoasă a nobilimii și în aceste momente grele pentru ea, maltratarea familiilor iobagilor plecați la oaste, au avut un efect cu totul potrivit celui scontat de nobilime: țărănimia în loc să se înfricoșeze, întoarse armele împotriva ei. Răscoala cuprinde cu mare repeziciune regiunile de dincolo de Tisa, pentru ca la sfîrșitul lunii mai și începutul lunii iunie să cuprindă și regiunile de dincoace de Tisa: Maramureșul, Crișana, Banatul. Nobilimea înspăimîntată strînge rindurile, se organizează pentru a putea face față primejdiei. Cercetarea arhivelor de la Cluj și Sibiu ne-a prilejuit descoperirea unui număr de documente cu totul necunoscute pînă acum, cunoașterea lor în întregime, a altora cunoscute pînă acum numai din unele regeste sumare, cunoașterea, în al treilea rînd, a întregului cuprins a altor documente pe care istoricul răscoalei din 1514 S. Márki le-a cunoscut doar din informațiile unor arhiviști fără a le fi studiat personal și, deci, nevalorificate de-aiajuns. Toate acestea publicîndu-se în întregime acum pentru întia oară, completează într-o măsură apreciabilă documentarea privitoare la răscoala țărănească din 1514, dîndu-ne posibilitatea înțelegerii și mai bine a evenimentelor petrecute în Transilvania, cu acest prilej, a cunoașterii unor episoade, a unor noi căpetenii și a colaborării populației sărace din orașe și a lucrătorilor de la ocnele de sare și minele metalifere cu țărănimia răscoliată, precum și extinderea mare a răscoalei, ca și durata ei în timp.

Trecerea răscolăților în Transilvania a stîrnit o mare îngrijorare în rindurile clasei exploatare. Apeluri desperate sînt adresate de reprezentanții acesteia, cerînd sașilor ajutoare grabnice. Astfel episcopul Transilvaniei Francisc Várdai scria din Gilău la 9 iunie sibienilor despre „primejdia mare în care se găseau nobilii prin intrarea cruciaților în această țară a Transilvaniei“, amintindu-le de poruncile voievodului adresate nobililor din Transilvania „de a fi pregătiți pentru a face față acestei primejdii“. Episcopul roagă pe sibieni „să fie pregătiți și ei cu cele mai mari și mai puternice forțe pe care le au pentru salvarea țării, deoarece dacă nu vor face acest lucru este de temut în ce primejdie va fi întreaga țară și cum va putea fi salvată de această primejdie“¹. Peste cinci zi e, un apel asemănător este adresat aceluiași sibieni, din Orăștie, de către Ioan

¹ Prudentes ac circumspecti viri amici honorandi. Scripseram us dominum Stephanum de Thelegd secundum quod in litteris vestris a nobis optastis, quid respondit potestis intelligere ex litteris suis hiis reclusis. Consilium nostrum est caveatis ne in excusationem suam negligentiam vestram allegare possit vosque fuisse in causa quod munus legationis exequi non potuisset et cumque potestis ordinate et expensas et cuppas. Preterea credimus vos non ignorare que et qualia pericula a cruciatis illata sunt decreveruntque in hoc Regno Transilvanie penetrare. Quibus ut resistatur ad hoc regno excludantur Scripsit ad nos dominus Vayvoda in nobilibus huius regni parent et insruant se ad resistendum

Zápolya, voievodul Transilvaniei, care se găsea aici pentru întărirea cetății amenințate de înaintarea răsculaților. Voievodul scria sibienilor, că după cum au adus praf de pușcă și alte arme pentru întărirea altor cetăți, tot astfel le poruncește, în numele regelui, „să trimită cit pot mai repede praf de pușcă și alte lucruri necesare și la cetatea Orăștiei“¹. La 29 iunie Ioan Zápolya scria din nou sibienilor în numele regelui, poruncindu-le cu tărie, „să trimită în tabără, mai ales dincolo de Orăștie, din satele și tirguriile lor, tot felul de alimente, cit și cai și oameni potriviți dintre oamenii care au mai rămas acasă, asigurându-i pe toți și pe fiecare în parte că le va plăti cu bani la prețul convenit“².

tantis periculis. Hortamur vos quoque si vultis obtatisque rem publicam salvam fore sitis parati maiore ac fortiore manu quam potestis. Quod si non feceritis timendum est in tale periculum devenire totum hoc Regnum ac quo nescimus quas eliberare poterit. Consultatis inter vos et sitis bene parati. Data ex castro nostro Gyalu feria sexta proxima post Penth-costes, anno domini 1514.

Franciscus de Varda
Electus Transsilvanie etc.

Pe verso: Prudentibus et circumspectis viris magistro civium ceterisque consulibus civitatis Cibiniensis, amici honorandis. Arh. Statului Sibiu, L, 58, nr. 180.

¹ Prudentes et circumspecti amici nobis dilecti. Cum nos, deo volente, iam hic in Zazwaros essemus constituti perscrutando de ingeniis et pulveribus in arce existentibus et tulerunt nobis ingeniis ipsis et pulveribus ac aliis machinamentis ad conservationem domus huiusmodi, arx ista penitus nuda et vacua foret profecto mirati sumus sed que ut vos prout nobis datur intelligi et alias arces eius modi pulveribus et aliis indigendo providentis. Requirimus vos et nichilominus regia in persona committimus quatenus acceptis presentibus, quanto citius fieri poteritis huc ad arcem istam pulveres et alias necessitates mitteretis quoniam vivimus in hac potissimus (?) presente tempestate inordinate. Arx ista est nam et primus ante alias fortuna tangit et eum ob rem secus non faciatis. Ex Zazwaros predicta feria quarta post trinitatis, anno 1514.

Johannes comes et waywoda Transsilvanie etc. Pe verso: Prudentibus et circumspectis magistro civium ceterisque iuratis consulibus civitatis Cibiniensis etc., amicis nobis dilectis.

Arh. Statului din Sibiu, L. 58, nr. 170.

² Johannes de Zápolya comes perpetuus terrae Scepusiensis, Waywoda Transsilvanus et Siculorum comes etc. Prudentibus et circumspectis magistro civium ceterisque iuratis consulibus civitatis Cibiniensis salutem et favorem. Quoniam peroptime vobis iam constare poterit, nos gentes partium starum Transsilvanarum movisse itaque castrametasse ubi victualibus gentes ipsi et mediocriter indigere videntur. Quapropter requirimus vos et nichilominus harum serie regia in persona firmissime committimus et mandamus quatenus agnitis presentibus, omnia victualia, tam equis videlicet quam hominibus competentia cum ea parte gentium que domi est relicta ad loca castramenta ultra scilicet Zazwaro deferri et dirigere debeatis et teneamini, assecurando vos, omnes et singulos presentibus litteris nostris ut nichil penitus absque pecuniis et condigno pretio auferri faciemus, sed per omnibus persolvi committimus, nam alioquin cogemus gentes ipsas ne fame morerentur ad villas et oppida vestra exmittere. Secus igitur nullo ratione facere presumatis. Datum in civitate Zazwaros in festo beatorum Petri et Pauli apostolorum, anno 1514.

Arh. Statului din Sibiu, L. 13, nr. 176.

O poruncă asemănătoare trimite Ioan Zápolya bistrițenilor la 21 august 1514.

Johannes de Zápolya comes perpetuus terrae Scepusiensis, Waywoda Transsilvanus et Siculorum comes etc. Prudentibus et circumspectis magistro civium, iudicibus ceterisque iuratis consulibus quorumcumque sedium, civitatum et oppidorum Saxonicarum presentium notitiam habituris salutem et favorem. Quoniam nos tum ex gratia nostra specialiter tumque aliis certis et rationabilibus de causis prudentes et circumspectos iudicem ceterosque iuratos cives et hospites civitatis Bistriciensis ab illa solutione quam nuper tempore seditionis ex parte nobis exercitantes pro vectione bombardarum in medium universitatis Saxonicarum facere habebant dudum eximendum et supportandum, imo eximimus et supportamus presentium per vigorem. Quo circa requirimus vos et nichilominus harum serie regia in persona firmissime committimus et mandamus quatenus agnitis presentibus eosdem cives et hospites prefate civitate Bistriciensis contra formam noestre prescripti exemptionis ad quemquam solutionem puta pro vectione ut prefertur, ingeniorum sive bombardarum a tare

Aceeași poruncă este adresată de voievod comiților cămării de sare din Turda, Ștefan Josa și Benedict Dersy, care la rîndul lor o transmit bistrițenilor, cerindu-le „să pornească împotriva acestor hoți răsculați și care cuturea țara, să prindă pe căpitanul acestora numit Albert“ și apoi să-l înștiințeze pe voievod sau pe ei. Comiții cămării amenință pe bistrițeni cu mare pedeapsă ce vor avea de suferit din partea voievodului dacă nu vor da ascultare acestor porunci¹.

Amploarea și intensitatea răscoalei din 1514 în Transilvania rezultă din o seamă de documente descoperite în arhivele cercetate, care dovedesc participarea maselor orășenești, a acelei „opoziiții plebeiene“ (calfe, ucenici, meșteșugari săraci, lucrători), precum și a lucrătorilor de la ocnele de sare și minele metalifere în mare măsură. Pe lângă știrile mai vechi care atestau participarea la răscoală a orășenilor din Buda și din alte orașe ale Ungariei sau a celor din Cluj, documentele noastre ne dezvăluie participarea populației sărace și din alte orașe. Mai ales lucrătorii de la ocnele de sare din Turda și Dej, cei de la minele de fier din Trascău și cei de la minele de argint din Rodna au participat în mod foarte activ la răscoală, organizați chiar în cete cu căpetenii proprii.

Din două documente — unul din 18 iunie și altul din 9 decembrie 1514 — se cunoaște participarea orășenilor din Turda și a lucrătorilor de la ocnele de sare din apropiere. Prin cel dintîi, comiții cămării regale de sare din Transilvania scriau bistrițenilor să prindă pe căpitanul răsculaților din Turda cu numele Albert, refugiat în părțile Bistriței. Că e vorba de un căpitan de răscoală din Turda, poate un lucrător de la ocnele de sare, o dovedește faptul că e urmărit de comiții cămării de sare, că aceștia cer bistrițenilor să-l rețină pe seama lor dacă-l vor putea prinde. Dacă acel căpitan de răsculați n-ar fi fost de la Turda și mai ales de la ocnele de sare de acolo, comiții cămării de sare n-ar fi avut nici o autoritate asupra lui și nici împuternicirea ca ei să-l urmărească. Prin al doilea document, regele Vladislav poruncește voievodului

compellere seu cohortare aut ratione previa eidem dampnum inferre numquam et nequaquam presumatis, nec sitis ausi modo aliquali. Presentibus perlectis exhibenti restituti. Datum in oppido Zekelwasarhel feria secunda proxima post festum Stephani Regis, anno domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

Arh. Bistriței, la Arh. Stat. din Cluj, nr. 345 din 21 aug. 1514. Regest la A. Berger, Urkunden Regesten aus dem alten Bistritz. zer Archive, von 1203 — 1526, p. 93, nr. 579; amintit și la S. Márki, Dozsa György, p. 426.

¹ Providi ac circumspiciti nobis dilecti. Non dubitamus vestram amicitiam non audire famam hanc in tota Hungaria ortam ac etiam confluentiam latronum. Nunc autem spectabilis ac magnificus Johannes de Sapolya Waywoda Transsilvanus percepit et mandavit nobis firmissime ac etiam littere sue magnificentie sunt allate ad nos et etiam ad vestram amicitiam ut ubi inveniri poteritis hos latrones insurgentes ac etiam divagantes, capitaneum ipsorum Albertum nominis ex tunc rogamus vestram amicitiam ut detineri velitis usque ad scriptum sue magnificentie aut ad nostrum scitum. Quia si aliter contigerit et magnificus waywoda rescierit vestra amicitia magnum dampnum et scandalum pateretur. Hunc autem presentium ostensorem tardare ne velitis et per eundem rem veram et certitudinaliter, nobis cognitam significetis vestris in litteris aliud non facere audeatis.

Datum Thorde, dominica post festum sacratissimi Corpori Christi, anno domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

Stephanus Iosa et Benedictus Dersy.

comtes camerarum salium etc.

Arhiva Bistriței, nr. 340 din 18 iunie 1514.

Ioan Zápolya să ia apărarea orașenilor din Dej și Turda și mai ales a lucrătorilor de la ocnele de sare de acolo, față de nobilii din acele părți care asupreau și nu respectau vechile libertăți și privilegiile ale acelor orașeni și lucrători.

Ca și lucrătorii de la ocnele de sare din Turda, tot astfel nici lucrătorii de la minele de fier din Trascău (Rimetea) din apropierea Turzii, n-au rămas nepăsători față de războiul întregii sărăcimi din Transilvania. Dimpotrivă, lucrătorii de la minele de fier din Trascău după cum rezultă dintr-un act de confirmare din 9 noiembrie 1516 al regelui Vladislav unindu-se „țăranilor răsculați sub numele de cruciați, împotriva întregii nobilimi, au devastat moșiile din împrejurimi, reușind să intre chiar și să ocupe cetatea Trascău, devastând-o și distrugând-o”¹.

Participarea orașenilor săraci și a lucrătorilor de la ocnele de sare de lângă Dej la fel este dovedită prin două documente. Cel din 9 decembrie al regelui Vladislav amintit mai sus și altul din 15 decembrie al voievodului Ioan Zápolya. Regele Vladislav scria lui Ioan Zápolya voievodul Transilvaniei că orașenii din Dej și Turda i s-au plins cu durere că „mulți dintre nobilii și locuitorii din părțile Transilvaniei pentru cele mai neînsemnate pricini” îi duc înaintea voievodului, în ciuda vechilor lor drepturi, libertăți și privilegiile daruite de regii Ungariei dinainte și întărite de el; regele mai scrie că nobilii au început să-i apese și să-i împovăreze cu mari procese și cheltuieli, spunind „ca cei ce se pling și-au pierdut libertățile și drepturile dăruite lor mai înainte, deoarece s-au alăturat țăranilor care s-au răsculat acum în acele părți ale Transilvaniei”. Din această cauză „mai zilele trecute, atunci când orașenii din Dej și Turda fuseseră chemați înaintea voievodului de nobili, dar, bizuindu-se pe libertățile și privilegiile lor n-au voit să se prezinte, voievodul i-a condamnat la pedepse și gloabe”. Orașenii din Dej și Turda — continuă regele — potrivit acelor libertăți și privilegiile ale lor sînt cu totul scutiți de a se înfățișa înaintea judecății voievodului sau a oricăror alți judecători și împărțitori de dreptate din Transilvania, în orice pricină a lor și nu trebuie să se prezinte decît înaintea scaunului de judecată al regelui. „Cît privește învinuirea de mai sus a numiților nobili, ea nu pare a fi întemeiată — spune regele — deoarece acei locuitori nu de bună voie, ci doară siliți s-au făcut părtași la răscoala țăranilor și a poporului de jos iar pentru faptele lor rele, oricare ar fi fost acestea, noi i-am iertat”. Regele, nevoind ca din această pricină numitele țiguri și prin urmare locuitorii lor, „care și așa, în aceste vremuri, sînt destul de asupriți și păgubiți din toate părțile, sa fie și mai asupriți și păgubiți de către cineva, mai ales cînd e vorba de singurii oameni, „ce-i avea la îndemină” care

¹ Regele Vladislav ținînd seama de credința lui Francisc de Trascău îi întărește cetatea Trascău și cu alte două moșii din comitatul Turda, stăpînite de strămoșii săi și pentru care avea scrisori și acte îndestulătoare • sed superiore anno regnante videlicet adhuc ipsa paterna maiestate per rusticanam colluuiem que sub nomine cruciate contra universam nobilitatem predicti regni nostri Hungarie et partium sibi subiectarum hostili manu insurrexerat et que inter cetera etiam castrum Thoroczko predictum, pro ditione rusticorum in eodem castro pro tunc existentium subintrarat et occuparat, dillanniatas et comminuta extitisse... asserit .

Arh. Filialei Acad. R.P.R. din Cluj, fondul Toroczky; regist la S. Jakó și A. Valentiny, A. Torockoszentgyörgyi Thoroczko

lucrau cu atita hărnicie la ocele regești de sare, sporind veniturile regelui¹, poruncește cu tărie voievodului și vicevoievodului să nu îndrăznească a sili de acum înainte „pe numiții orășeni și locuitori din Dej și Turda să stea la judecată înaintea nobililor sau a oricăror altora sau a-i chema pe ei înaintea voievodului, ci să fie datori a-i scuti de orice poveri pe acei orășeni și locuitori și să-i păstreze pe veci în obișnuitele lor drepturi și libertăți”¹. Ca urmare a acestor porunci, voievodul Transilvaniei Ioan Zăpolya adresează la rîndul său, la 15 decembrie o poruncă slujbașilor săi în același sens. Voievodul Transilvaniei scrie slujbașilor săi că atit dintr-o milostivire a sa osebită cît și înduplecat de cererea stăruitoare a lui Ștefan Josa, comitele cămării regești de sare din Transilvania, a socotit cu cale să le dăruiască milostivirea osebită, atit din partea sa, cît și din puterea dăruită lui de rege, judelui și juraților, cît și tuturor oaspeților și căraușilor de sare din Dej, atit în ce privește persoanele lor cît și toate bunurile și lucrurile lor, iertîndu-i „cu privire la acele fapte neingăduite și smintite ale lor, prin care ei s-au făcut vinovați în zilele din urmă, adică în vremea răscoalei stîrnite de cruciați împotriva rînduielilor statornicite împreună cu cruciații lui Ion Nagy, care, de asemenea e orășean al pomenitului tirg Dej, și e socolit și cunoscut de ceilalți ca făptașul mai

¹ Vladislaus dei gratia rex Hungariae et Bohemie etc., fidei nostro spectabili et magnifico Johanni de Zapolya comiti perpetuo terre Scepusiensis, Waywoda Transsilvano, Siculorum nostrorum comiti ac capitane, nostre generali necnon vicewaywodis eiusdem, salutem et gratiam. Expositum est maiestati nostre pro parte et in personis fidelium nostrorum universorum civium et inhabitatorum nostrorum Dees et Thordensis gravi cum querela, qualiter plerique essent nobilium et regnicolarum partium ipsius regni nostri Transsilvanarum qui in causis et negociis quorumvis levibus eosdem exponentes contra vetusta iura ac libertates et privilegia ipsis a divi regibus Hungariae nostris scilicet predecesoribus concessa et per nos etiam eis gratiose confirmata, mediatis litteris vestris, vestri in presentiam evocare et istic gravibus et expensis gravare et opprimere cepissent allegantes, eosdem exponentes libertates et iura ipsarum ipsis superinde concesses ex eo ammississe quod scilicet rusticis qui in partibus illis quoque Transsilvanie sibus nuper insurrexerant, adhesissent. Nam et his quoque diebus proxime preteritis dum scilicet per tales nobiles iidem exponentes vestri in presentiam evocati fuissent et confisi in libertatibus et privilegiis huiusmodi ipsorum istic coram vobis comparare noluisset ipsos in certis birsagiorum oneribus condemnassetis. Quia tamen ipsi exponentes a iudicio vestro et aliorum quorumlibet iudiciariorum et iusticiariorum regni nostri in quibusvis causis et negotiis eorum vigore libertatis et privilegiorum huiusmodi suorum per omnia exempti et supportati habeantur et non nisi iudicio solus maiestatis nostre reservati sint premissaque allegatio ipsorum nobilium ad id minus sufficiens videtur, quandoquidem ipsi incole non sponte sed inviti consortium ipsorum rusticorum, et popularium... (documentul rupt vreo 10 cm.). Quibus etiam ut cumque excessissent, superinde gratiam fecimus. Itaque nolentes per hoc oppida ipsa nostra et consequenter eos in cives qui alloquin hoc tempore satis et oppressi et dampnificati undique existunt magis per quempiam opprimi seu dampnificare et maxime hos quos solos habemus in manibus qui scilicet pro nostro et regni nostri privato commodo istic in preventibus salium nostrorum regalium nobis assidue inserviunt. Propterea volumus et mandamus fidelitati vestre harum serie firmissime, quatenus a modo deinceps dictos cives et incolas nostros ad standum coram vobis iuri, ad instantiam dictorum nobilium vel alterius cuiusvis cogere et compellere vel ad evocandos illos in presentiam vestram, litteras vestras cuippiam dare minime audeatis, sed ipsos cives et incolas nostros ab onere huiusmodi insolito in iuribus et libertatibus eorum illesos semper et indempnes conservare et conservari facere modi omnibus debeatis. Aliud nulla ratione facturi. Presentibus perfectis exhibenti restituti. Datum Bude, Sabbato proximo post festum Conceptionis beatissime virginis Marie, anno domini millesimo quingentesimo quarto decimo. Relatio reverendi simi domini Petri episcopi wesprimensis thesaurarii regie maiestatis.

de seamă în stîrnirea unor astfel de nenecociri și căpetenia tuturor crimelor săvîrșite și pe care, prin scrisoarea de față — scria Ioan Zápolya — vă poruncim să-l prindeți oriunde l-ați găsi și după ce-l veți fi prins să-l păziți pe seama mea". Cei păgubiți urmau să ceară despăgubiri de la făptași pe calea legii, iar făptașii trebuiau „să se năzuiască de aci înainte să se lase de astfel de fapte nelegiuite, căci altfel milostivirea noastră de acum nu le va mai fi de nici un ajutor". În încheiere, prin scrisoarea sa, Ioan Zápolya poruncește cu tărie, atît vicevoievozilor din Transilvania, cit și comandanților și vicecomandanților de cetăți și juzilor nobililor din toate comitatele, de asemenea juzilor și juraților orașelor, tirgurilor și satelor, cit și tuturor persoanelor de orice stare sau treaptă care se află oriunde în părțile țării Transilvaniei și care vor lua cunoștință de scrisoarea sa, să nu tulbure sau să cuteze să aducă vreo pagubă, călcînd iertarea acordată acelora, „pentru amintitele fărădelegi sau rele săvîrșite numiților orașeni și oaspeți din tirgul Dejului, fie lor personal, fie bunurilor lor”¹.

Aceste două documente au o împătrită însemnătate. Pe de o parte ne dezvăluie participarea intensă la răscoala țărănească atît a orașenilor săraci din Dej și Turda, cit mai ales a lucrătorilor de la ocnele de sare din apropierea celor două orașe și acțiunea acestora împotriva nobilimii din Dej, Turda și din împrejurimi; în al doilea rînd scot la lumină numele și activitatea intensă a unei căpetenii de răsculași, Ioan Nagy, orașean

¹ Nos Johannes de Zapolya comes perpetuus terre Scepusiensis, Waywoda Transilvanus et Siculorum comes et ., memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos tum ex gratia nostra speciali tumque petitionibus et intercessionibus egregii Stheplani Iosa omittis camerarii salium regalium partium Transsilvanarum Inclinati, prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus ac universis hospitibus et ceteris oppidi Deesensis capitibus rebusque et bonis ipsorum universis de et super illis illicitis et ineptis actibus quibus iidem novissimis hiis diebus tempore scilicet exorte seditionis per cruciatos unacum aliis cruciatis contra statu a Johanni Nagh civi consimiliter eiusdem oppidi Dees, qui inter ceteros in excitandis huiusmodi malis insignior quasi omnium scelerum per eos perpetratorum caput fuisse reputatur et dinoscitur, quod in serie presentium ubique inventum delineri et detentum nobis reservari iubemus, gratiam et misericordiam duximus faciendam specialis — Ita tamen quod lesi sive damnificati eorum lesiones et dampna iure mediante, per eosdem requirere valeant atque possint seque de cetero a talismodi nephandissimis actibus immunes studeant preservari, alioquin presens nostra gratia ipsis minime videatur suffragari —, timmo auctoritate regia facimus per presentes. Quo circa vobis vicewayw dis nostris partium ipsarum regnum Transsilvanarum necnon castellanis, vicecastellanis comitibus vel vicecomitibus et iudicibus nobilium quorumcumque comitatuum item iudicibus ceterisque iuratis civibus civitatum oppidorumque et villarum cunctisque aliis cuiusvis status et conditionis homini us, in ambitu partium regni Transsilvanarum ubilibet constitutis et existentibus presentem notitiam habituris harum in serie regia in persona firmissime committimus et mandamus, quatenus agnitis presentibus memoratos cives et hospites prefati oppidi Dees ratione premissorum criminum et delictorum hac vice qualitercumque patrorum et commissorum contra formam huiusmodi gratie nostre in personis aut rebus ipsorum quovismodo turbare molestareque seu amplificare nullatenus presumatis, nec sitis ausi modo aliquali. Presentibus perfectis exhibenti restituti. Datum Bude, feria sexta post festum beate Lucie virginis et martiris anno domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

Arh. Statului din Cluj, fondul orașului Dej, nr. 97, din 15 decembrie 1514. Aceste două documente sînt amintite și în lucrările: S. Márki, *Doza György*; S. Belu, *Despre participarea orașenilor din Transilvania la răscoala din 1514*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, I, p. 635; t. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania plină în sec. XVI-lea*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, p. 333, dar în întregime se publică acum pentru înfrînarea oară.

din Dej, poate meșteșugar, poate un lucrător la ocnele de sare de la Ocna Dejului, care nici la 15 decembrie 1514 nu era încă prins¹; în al treilea rând dovedesc politica regalității față de orașeni în general și față de lucrătorii de la ocnele de sare din Dej și Turda în deosebi. Regele caută să se sprijine din ce în ce mai mult pe orașenime, noua categorie socială producătoare de bunuri materiale și deținătoare de valori economice de seamă. Regele ia apărarea lucrătorilor de la ocnele de sare care lucrau pentru a-i aduce lui câștiguri și numai mînat de aceste considerente, așa cum va face de altfel și nobilimea, care cruță viața țărănimii răscolite doar pe motivul că nobilimea nu poate trăi fără țărănime². În al patrulea rând, rezultă contradicțiile dintre orașenime și nobilime pe de o parte și contradicțiile în sînul orașenimii însăși, între păturile sărace și bogate pe de altă parte.

Din alte trei documente sîntem în situația de a cunoaște acțiunea țărănimii răscolite în alte trei orașe: Bistrița, Rodna și Sighișoara. La 18 februarie 1515 voievodul Ioan Zápolya răspunde, din Lipova la o scrisoare a vicevoievodului său, Nicolaie Thuróczi, care-i scria „din partea celui cismar (suttor) din Vișea, căpitan al cruciaților, care anume se găsește în prinsoare la bistrițeni” și-i cerea voievodului sfaturi în legătură cu acel căpitan de răsculați, ce anume trebuie să facă cu el. Voievodul îi răspunde să hotărască el, vicevoievodul, acea pedeapsă, să aibă grijă însă și să se înțeleagă cu bistrițenii, deoarece acela trebuie să-și ispășească pedeapsa. De aceea voievodul poruncește bistrițenilor ca să-l pedepsească pe acel căpitan cu pedeapsa cuvenită, după cum va rîndui vicevoievodul³. Ni se descoperă, prin această scrisoare, o nouă căpetenie de răsculați, în persoana unui meșteșugar sătesc, cismarul din Vișea, din apropierea Bistriței. Ceea ce înseamnă că la răscoala țărănească din 1514, meșteșugarii, atît cei sătești cît și cei orașenești, vor fi participat în număr mare, dînd chiar și căpitani din mijlocul lor, dintre care unul descoperit de acest document. Acest căpitan cu ceata sa își va fi desfășurat acțiunile în părțile Bistriței și chiar în Bistrița din moment ce a fost prins acolo, era ținut în închisoarea orașului Bistrița și urma să fie pedepsit de autoritățile bistrițene.

Dintr-o scrisoare (adeverință) dată din Bistrița la 5 martie 1515 de către Ioan Kutsan de Șomcuta și Theodor de Tamani, slujbașii comite-

¹ G. Szerémi, Emlékirata Magyarország romlásáról în Mon. Hung. Hist., Scriptores, I, p. 70 pomenește numele unei căpetenii cu numele Benedict Nagy care acționa în părțile sudice ale Ungariei însă. Ant. Verancsics, Opere complete, II, p. 8—9 numește pe acest căpitan de răsculați Anton Nagy, dînd și amănunte despre acțiunile acestuia, amintind și de un fel de proclamație a lui. • Nu există în Ungaria alt stăpîn decît regele Vladislav, fiul lui, Ludovic, Gheorghe Secuul (Doja) și apoi eu Anton Nagy •. Benedict și Anton Nagy amintiri de Szerémi și Verancsics e una și aceeași persoană, dar Ioan Nagy din Dej nu credem să fie identic cu cel de mai sus.

² Hotărîrile dietei din 1514, art. 14. Hurmuzaki-Densușianu, Documente, II, 3, p. 195.

³ Johannes comes et waywoda Transsilvanus etc. Egregie nobis sincere dilecte. Scribitis nobis ex parte illius Suttoris de Wycze capitanei cruciatorum qui scilicet modo apud Bysthriensem foret detentus cupitisque a nobis superinde informari, quid scilicet cum eo ageretur. Nos cuperemus ut medio vestri summeret idem penam sed ex quo studeretis cives ipsos affectare ne idem in hoc deferendo amittentur ibidem apud ipsos illum penam luere debere. Ideo que ipsis annuimus dummodo pro ut inseritis illi debitam infligant penam. Ex Lyppa die dominico carnisprivum, anno 1515. Pe verso: Egregio Nicolao Thurochy vicewaywode nostro nobis sincere dilecto. Arhiva Bistriței nr. 350 din 18 februarie 1515.

lui Ioan Drágffy, aflăm că au primit și au luat o sumă de bani în numele lui Ioan Drágffy „de la judele și jurații din orașul Rodna ca despăgubire pentru pagubele săvârșite în vremea acelei răscoale a mizerabililor cruciați“. Pentru toate aceste daune și nedreptăți judele orașului Rodna a plătit 28 de florini, în urma cărei plăți cei doi stringători de gloabe socotesc „pe numitul jude și pe jurații orașului și întreaga obște a des pomenitului oraș deslegați și descărcați“¹. Importanța acestui document constă nu numai în faptul că atestă participarea la răscoală a întregii orășenimi din Rodna, adică a lucrătorilor de la minele de argint și a meșteșugarilor de acolo, dar și în faptul că ei săvârșesc pagube pe moșiile din vecinătate, proprietatea lui Ioan Drágffy; pagubele erau însă mici, dacă despăgubirea pe care o plătește orașul se ridică la 28 florini.

În sfârșit, un document păstrat în arhivele capitlului din Alba Iulia, ne dezvăluie acțiunea răsculaților într-un alt oraș transilvănean, la Sighișoara. Printr-un act al său din 27 iunie 1520, regele Ludovic al II-lea, întărește, ca nouă danie, nobililor Ioan și Gheorghe de Merghindeal moșiile Valdorf, Hărtăbăgi și Racovița, ca răsplată pentru meritele cîștigate de aceștia în luptele „atît împotriva turcilor, dușmanii înrăiți ai creștinătății, cît și împotriva cruciaților sau țăranilor care s-au răsculat în anii trecuți în întreaga țară a noastră împotriva nobilimii și care cu îndărătnicie au săvârșit cruzimi și au pîngărit deopotrivă pe Dumnezeu și pe sfinți“. Nobilii pomeniți mai sus au avut acte și scrisori cu privire la acele moșii, „dar în vremea pomenitei răscoale a țăranilor“, actele care se găseau la Anton Polnar, judele regal al Sighișoarei, au fost distruse, atunci cînd „Anton Polnar împreună cu soția sa, mama numiților Ioan și Gheorghe au fost omoriți în chip jalnic de un blestemat, Ioan Szekele (Secuiul), căpitanul acelor țărani răsculați în acele părți“². Importanța acestui document constă în faptul că răscoala e atestată și în unele regi-

¹ Nos Johannes Kutsann de Zomcuti et Thador de Thamanj recognoscimus publice per presentes universis et singulis quibus presentes ostenduntur, quod nos in persona domini nostri gratiosissimi Johannis Dragffy recipimus et levamus a circumspectis iudici et civibus civitatis Rodnensis ratione et pretextu dampnorum tempore istius disturbii illorum pessimorum cruciatorum per dictos pro tunc iudicem et iuratos dicti civitatis Rodnensis vobis illatorum pro omnibus istis dampnis et injuriis pro, plenaria solutione et satisfactione finali illoreni viginti octo quos quidan iudicem et iuratos cives ac totam comunitatem sepedicti civitatis quietos et absolutos presentium per vigorem reddimus. In cuius rei et testimonium presentes litteras sigillis nostris quibus utimur consignat s duximus concendendas. Datum Bistricie feria secunda proxima post dominicam Reminiscere, anno domini 1515.

Arhivele Bistriței, nr. 351 din 5 martie 1515.

Doc ment pomenit și la S. Márky, op. cit., p. 456 și Șt. Pascu, op. cit., p. 333.

² Ioan și Gheorghe de Merghindeal au fost răsplătiți la 27 iunie 1520 din partea regelui pentru faptul de a fi luptat împotriva turcilor și « contra cruciatos seu rusticos superioribus annis in hoc toto fere Regno nostro contra omnem nobilitatem tumultuantes in deumque et in b atos crudelia queque atque impia promisque patratantes constanter »; nobilii amintiți și-au pierdut actele de moșie « tempore prefate seditionis rusticane, nobili Antonio Polnar, magistro civium civitatis noastre Segeswar... ero scilicet prefixo termino in praestanda fidelitate sacre coronae et genitorum nostro pie memoriae, tunc in humanis agenti debita, una cum uxore sua matri corundem Iohannis et Georgii quorum manibus tam fidedignis, per eosdem conservandi gratia tradita fuerant, per quendam sceleratum Iohannem Szekele, capitaneum ipsorum rusticorum in illis partibus tumultuanum miserabiliter trucidatis, in eadem civitate Segeswar amissa fuisse asserunt ». Arhiva capitlului din Alba Iulia nr. 79 din 27 iunie 1520; cf. Arch. des Vereins, ... vol. XXVII, 1896, p. 399.

uni de pe teritoriul scaunelor săsești, chiar în inima acestor regiuni, că răsculații au reușit să pătrundă în Sighișoara, desigur ajutați de populația săracă a orașului care se răscolise de altfel cu trei ani în urmă, că patriciatul orașenesc a încercat să se opună răsculaților, așa cum făcuse și în 1511 și, în sfârșit, că judele regal din Sighișoara, Anton Polnar, de data aceasta n-a scăpat de răzbuunarea răsculaților, așa cum scăpase, prin intervenția regelui, la 1511, ci a căzut victima fărădelegilor sale. Documentul de față dezvăluie numele altui căpitan al răsculaților, în persoana lui Ioan Székely (Secuiul) conducătorul unei cete de răsculați dintre secui, care și-au desfășurat activitatea din Secuime până în scaunul Sighișoarei, săvârșind „fărădelegi” și la Brașov și în alte locuri în părțile sudice ale Transilvaniei. Căci la 9 iulie 1514, Ioan Zápolya scria brașovenilor să prindă pe Ioan Székely și pe părtașii săi și să-i pedepsească și să-i omoare, fără să țină seamă nici de sex, nici de starea socială sau religie¹.

Frământările și agitațiile țărănimii n-au luat sfârșit o dată cu înfrîngerea răscoalei sub zidurile orașului Timișoara, la 15 iulie 1514 și nici o dată cu uciderea în chinuri a lui Gheorghe Doja, la 20 iulie 1514 și a altor zeci de mii de țărani în diferitele regiuni ale Ungariei și Transilvaniei. Dintr-o scrisoare adresată la 28 decembrie 1514 de Ioan Zápolya bistrițenilor, aflăm că în toată Transilvania „niște hoți neiegiuiți, care săvârșesc unele fapte nespuse de rele s-au adunat într-un loc oarecare, punind în primejdie atât pe strângătorii de dare” ai voievodului cât și pe unii nobili din această țară. Voievodul Transilvaniei scrie bistrițenilor că este nevoie „să se ia măsuri la timp împotriva acestor uneltiri atât de nelegiuite, deoarece este de temut ca după topirea zăpezii să nu se întâmple... asemenea răscoale și mai mari”, ca acești răufăcători „să nu ațite pe alți asemenea hoți chemați la ei și să se nască răscoale și primejdii”. Pentru preîntâmpinarea unor asemenea primejdii, Ioan Zápolya roagă și totodată poruncește cu tărie, în numele regelui, bistrițenilor, ca îndată ce vor cunoaște scrisoarea trimisă lor „să fie datori să pregătescă șaisprezece pedestrași buni și să-i trimită în ziua de sâmbătă, adică la sărbătoarea bobotezii viitoare (6 ianuarie 1515) la Turda, în așa fel ca acci pedestrași să fie acolo la Turda, exact în acea zi, nici mai degrabă nici mai târziu”; voievodul mai poruncește bistrițenilor ca această poruncă să fie ținută de ei „în mare taină, ca nimeni să nu știe că s-au trimis oamenii pentru acea zi la Turda”². Importanța acestui document trebuie subliniată în mod deosebit pentru știrile pe care le cuprinde. El dezvăluie faptul că

¹ Székely oklevéltár, III, p. 185. Este același Ioan Székely care la 1513 se găsea în fruntea răzmeriței secuiești împotriva patriciatului săsesc.

² Prudentes et circumspecti amici nobis dilecti. Qualia nuper post nostrum de hoc Regno exitum per quosdam sceleratissimos latrones qui patratim nonnullis pessimis facinoribus ad quendam locum simul convenissent tum super dicatores nostros uam quosdam nobiles huius regni commissa fuerint periculum, non dubitamus vobis satis aperte constare et quod pro ut satis manifeste edocti sumus nil quodammo lo ipsorum huiusmodi nephandissimis mahinationibus tempestive et interverte resisteri nus et remedium adhibuerimus opportunum, verendum est ne post dissolutionem nivis vere superveniente maiora similia ceteris etiam similibus latronibus sibi advocatis per eosdem incitentur et orientur sediciones et pericula occurrentes igitur hiis malis tempestive deo nobis propicio duximus. Reperimus igitur vos et nichilominus harum serie regia in persona firmissime committimus et mandamus quatenus agnitis presentibus sedecim pedites paxidarios bonos, appromptuare et ad sabbatum diem

incă nici la sfârșitul anului 1514 răscoala nu era cu totul și peste tot înăbușită, că țărani nu depuseseră cu toții armele, nu renunțaseră încă la luptă, ci mai continuau să reziste, mai ales în părțile Transilvaniei unde relieul era aliatul prețios al țărănimii; că țărani, în frunte cu căpeteniile lor, care nu fuseseră încă prinse, — de fapt nici Ioan Nagy de la Dej, nici Albert de la Turda (care abia în februarie 1515 va fi prins) și nici poate Ioan Szézely din părțile sudice ale Transilvaniei și muți alții ale căror nume nu ne-au fost transmise de știrile documentare, nu erau încă prinși — mai săvârșeau încă atacuri, maltratind sau omorînd pe nobilii ce le cădeau în mîini sau jefuiau pe stringătorii dărilor. Cetele de țărani se adunau în diferite locuri, ceea ce înseamnă că o oarecare organizare a țărănimii răscolute nu dispăruse cu totul. Această stare de lucruri neliniștea nespuse de mult oficialitatea, care se temea de o reaprindere a răscoalei în primăvara anului 1515, printr-o nouă sculare a gînatelor și adunarea lor în jurul nucleelor de răscolăți ce scăpaseră răzbunării nobilimii. Un asemenea nucleu exista și în părțile Bistriței, alcătuit din țărănimea răscolată care nu se întorsese, de frica răzbunării nobililor după distrugerea armatei lui Gheorghe Doja, pe moșiile de unde plecaseră, preferînd viața de codru sau adevîndu-se în alte părți¹. Din porunca voievodului Ioan Zápolya adresată bistrițenilor mai rezultă faptul că primejdia reinvierii răscoalei în primăvara anului 1515 era reală și serioasă. De aceea voievodul se gîndea la înjghebarea unei noi armate în vederea luptelor ce aveau să reînceapă o dată cu topirea zăpezii. Căci acesta este înțelesul poruncii voievodului adresată bistrițenilor — și de sigur și altor orașe și comitate — de a trimite oșlași înarmați la Turda. Teama voievodului transilvănean s-a dovedit întemeiată. Căci în părțile Țării Birsei țărănimea răscolată nici în iulie 1515 nu era adusă la supunere. Pentru întrîngerea țărănimii din regiunea Branului, brașovenii cereau ajutor regelui, care la 5 iulie 1515 încredințează această misiune voievodului transilvănean, poruncindu-i să meargă împotriva acelor țărani și iobagi răscolăți (*populares et colonos... rebelles*), pentruca răscoala să nu se extindă și în alte părți ale Țării Birsei și chiar în orașul Brașov. Brașovenilor le dă dreptul, că dacă acei țărani ar continua răscoala să-i potolească și

festem scilicet Epiphaniarum domini nunc venturum ad oppidum Thorda mittere et dirigere debeatis et ita quidem appromtuets et mittatis ut iidem pedites diem sabbatum premissum nec antec dant nec retrocedant sed modis omnibus directe ipsa die istic Thorde constituentur et hoc sic apud vos nimis secreta ne quispiam sciat commisimus eundem et alii s ut illo die gentes ipsorum ad Thorda mittant. Secus igitur non facturi, Ex Coloswar feria quinta, in festo sanctorum Innocentium anno 1514. Johannes comes et waywoda Transilvanus. Pe verso: Prudentibus et circumspectis iudici ceterisque incolis civibus civitatis Bystriensis amicis nobis honorandis. Arh. Statului din Cluj, arh. Bistriței, nr. 347 din 28 decembrie 1514.

¹ Printr-o scrisoare din 11 februarie 1515 Leonard Barlabássy, vicevoievodul Transilvaniei, porunca bistrițenilor să restituie, împreună cu toate bunurile lor, pe Simion din Sintandrei și pe Grigore din Căila iobagii nobililor Pavel și Ladislau Ger mi de Blăjeni, care în vremea răscoalei cruciaților, fugind în taină de pe moșiile acelora s-au așezat pe moșiile aparținătoare orașului Bistrița; bistrițenii erau amenințați cu pedeapsa de zece mărci dacă nu vor împlini porunca de mai sus. • Ut providos Simonem in Sen handras et Gregorium in Kayla aliis possessionibus commorantes iobagiones eggregiis Pauli et Ladislai Geremi de Balasfalva qui videlicet tempore seditiois cruciatorum nuper per eosdem extortarum de bonis eorum ad perinentias eiusdem civitatis vestre furtive discessissent moratur, simul cum omnibus rebus eorum reddere et restituere deberetis •. Arhiva Bistriței, nr. 349 din 11 februarie 1515.

să-i frizeze cum li se va pareă lor mai potrivit¹. Țaranimea însă, zdrobită, ucisă, flămînzită și islovită, n-a mai avut vigoarea necesară pentru a reaprinde singeroasa epopee, cînd rănile ei mai singerau încă.

Istoriografia veche a socotit răscoala din 1514 ca o răscoală exclusiv țărănească, ignorînd aproape total participarea și rolul orășenimii sărace cu prilejul acestor evenimente. Cercetările mai recente au sesizat participarea orășenimii din Transilvania la răscoala țărănească din 1514². Documentele înfățișate cu acest prilej pentru întîia oară în întregime, dovedesc, în chip neîndoielnic, nu numai participarea orășenimii transilvănene la răscoala din 1514, dar mai dovedesc și rolul de scama al populației sărace din orașe, al păturilor plebeiene în această răscoală, precum și participarea și rolul activ al lucrătorilor de la ocnele de sare, de la minele de fier și de argint, care au dat chiar și căpitani răscoalei. Căci acel Ioan Nagy de la Dej și Albert de la Turda foarte probabil erau lucrători de la ocnele de sare din apropierea acelor orașe. Toate aceste realități imprimă răscoalei din 1514 caracterul de adevărat război țărănesc. Acest caracter mai rezultă și din intensitatea și extensiunea în spațiu și durata în timp a răscoalei. N-au fost cruțate nici moșii, nici castele, nici cetăți și nici orașe; n-au fost cruțate nici nobilii și familiile acestora și nici chiar orășenii bugați. Răscoala a cuprins cea mai mare parte a Ungariei, iar din Transilvania n-a rămas nici un colț ferit de răscoală, din Banat și pînă în Rodna și din Maramureș pînă la Bran inclusiv Munții Apuseni. Țăranii de toate neamurile: unguri, din Ungaria și Transilvania, romîni din toată Transilvania, sîrbi din Banat, secui din colțul sud-estic al Transilvaniei și de pe Arieș, sași din jurul Brașovului, Sibiului, Sighișoarei, Bistriței, au pus mîna pe arme pentru a-și răzbuna veacurile de mizerie și asuprire. Răscoala începută la 24 aprilie 1514 n-a durat numai trei luni cum socotea vechea istoriografie. Durata ei în timp depășește chiar și termenul *ad quem* socotit de dietă, 19 noiembrie³, căci după cum rezultă din scrisoarea lui Ioan Zápolya adresată la 28 decembrie 1514 bistrițenilor și din cea din 5 iulie 1515 adresată de regele Vladislav lui Ioan Zápolya, nici la mijlocul anului 1515 răscoala nu putea fi socotită cu totul înăbușită.

Războiul general al țăranilor din Ungaria și Transilvania, cum îl numește Engels⁴, s-a terminat printr-o înfrîngere jalnică și o asuprire îndoită a țăranimii, a lucrătorilor de la ocne și mine și a populației sărace de la orașe. Aceste pături erau din nou sub ascultarea stăpînilor lor, clerici, nobili, slujbași regali, patriciat orășenesc. Sarcinile feudale, bisericesti și fiscale au fost sporile prin grele despăgubiri pe care învingătorii le-au impus învinșilor, prin sporirea robotei, a dijmilor și a birului, prin legarea de glie a iobagilor.

Prin hotărîrile dietei din 18 octombrie — 19 noiembrie 1514 și prin codificarea de către Ștefan Verböczy într-un sistem juridic a diferitelor

¹ Zur Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums, anhang, XI, (1871), p. 16.

² Cf. Șt. Pascu, Răscoale, p. 117 — 124 și S. Belu, op. cit., p. 685—696.

³ Art. 69 al hotărîrilor dietei din 1514, Hurmuzaki-L'ensușianu, Documente, II₃, p. 211.

⁴ Fr. Engels, Războiul țărănesc german, Edit. P.M.R., ed. II, 1950, p. 77.

decrete legi, legislatorii s-au comportat ca un partid politic sau o grupare socială a doua zi după victorie¹. Acești legislatori orbiți de patimă au adus hotărâri draconice, care chiar dacă sînt lipsite de multe ori de logică și conțin multe contradicții, totdeauna urmăresc exploatarea fără milă a țărănimii. Mii sau poate zeci de mii de țărani au fost masacrați de nobilime fără nici o judecată. Dacă n-ar fi avut nevoie de brațele de muncă ale țărănilor, nobilimea n-ar fi cruțat pe nici unul din ei, fapt ce rezultă în mod fățiș din hotărârile dietei din 1514, cînd se hotărâște (art. 14), că, deși toți țărăanii care s-au răscolat împotriva stăpînilor lor firești ar fi vrednici de pedeapsa cu moartea, dar pentru a nu curge atîta sînge și pentru a nu fi distrusă întreaga țărănime (fără care nobilimea nu poate trăi), erau pedepsiți cu moartea numai căpitanii, centurionii, decurionii, instigatorii la răscoală și cei ce au ucis nobili sau au violat fete și femei nobile². În cinci articole (art. 4—9) dieta din octombrie-noiembrie hotărâște despăgubirile pe care țărăanii trebuiau să le plătească drept răscumpărare a pagubelor — reale sau imagine — și a crimelor săvîrșite în timpul răscoalei.

Țăranului iobag i se impune obligația de robotă față de stăpînul feudal la o zi pe săptămînă în mod legal (art. 16), căci în realitate, datorită feluritelor abuzuri și samavolniciei ale nobilimii și slujbașilor ei, robota era mai mare. Țăranul iobag trebuia să dea stăpînului feudal a noua parte (*nona*), din toate roadele pămîntului : bucate, lin, vin, pe lingă dijma bisericească (art. 18). Prin decretul regelui Ludovic al II-lea din 1523, iobagii sînt supuși la dijma și după animale mici : oi, capre, albine și porci, trebuind să plătească cîte doi dinari de bucată ; erau scutite de dijma doar animalele tinere, sub un an : viței, minji, miei și porci (art. 5). Nu scăpau de dijmuire nici păsările din bătătura țăranului, deoarece daniile sau daturile se transformă, prin hotărîrea dietei din 1514, în obligații legiferate : un pui pe lună, două gîște pe an, un porc gras de fiecare zece gospodării la crăciun (art. 16, 19, 20). Birul sau darea în bani la fel este sporită. Fiecare țăran căsătorit (fie cu sesie, sau avînd casă, fie jeler) trebuia să plătească stăpînului feudal o sută de dinari (un florin) anual, iar dacă în vreun loc se obișnuia să se plătească mai mult de o sută de dinari, darea (*census*) răminea așa cum se obișnuise în acel loc și nu se micșora (art. 15, 22). Chiar și darea față de rege este sporită sințitor. Prin decretul regelui Ludovic al II-lea din 1523 darea față de rege cunoscută sub numele de ajutor (*subsidium*) care la 1474 era fixată la un florin după poartă, acum se dublează la doi florini după fum (gospodărie). De această contribuție nu sînt scutiți nici libertinii și nici jelerii care posedau bunuri în valoare de trei florini (art. 23).

Întreaga țărănime a fost pedepsită din generație în generație, ca o aducere aminte că este o mare crimă răzvrătirea împotriva stăpînului

¹ E. Tarlé, *Az 1514 évi magyarparasztfelkelés in Magyar történelem kongresszus, 1953*, Junius 6—13, p. 327.

² Dieta din 1514 mai ia și alte hotărîri tot atît de nedrepte și crude : o persoană născută din părinți țărani nu poate ajunge la rangul de episcop, iar dacă ar fi ajuns cumva nu trebuiau să i se plătească dijmee bisericești (art. 24) ; voievozii (romîni) și beșlii (paznici la hotare organizați su) influență turcească) trebuiau desființați ; nobilii care ar fi ținut mai departe voievozi pe moștile lor erau pedepsiți cu patruzeci mărci (art. 46) ; țăranului găsit purtînd armă se tăia mina dreaptă (art. 60).

— cum motivează dieta — prin pierderea libertății de a se muta dintr-un loc în altul, fiind supusă la totală și veșnică iobăgie față de stăpînii ei de pămînt (art. 14)¹. Această hotărîre a dietei din 1514 a fost codificată în Tripartitul lui Verböczy cu motivarea că, vara trecută, din pricina răsmeriței și a răscoalei lor nelegiuite împotriva întregii nobilimi sub numele de cruciați sub conducerea unui oarecare foarte nelegiuit hoț numit Gheorghe Secuiul (Székely), iobagii au căzut în vina trădării veșnice și astfel au fost legați cu totul și pe veci de glie ca șerbi ai stăpînilor lor de pămînt, neavînd nici un alt drept decît simbria și plata muncii pe pămîntul stăpînului lor, căci proprietatea întregului pămînt este și o are stăpînul pe pămînt². Ca urmare a acestor dispoziții, prin decretul regelui Ludovic II din 1523 se hotărîște ca toți iobagii fugiți în urma răscoalei să fie restituiți stăpînilor lor, iar comiții și vice-comiții care nu i-ar fi restituit erau pedepsiți (art. 52). Legiuirile din 1514 și Tripartitul lui Verböczy au îndeplinit în istoria țărănimii din Ungaria feudală și, deci, și în Transilvania, rolul pe care l-au îndeplinit ordonanțele țărănești din Germania în sec. XVI, ca urmare a înfrîngerii țaranilor germani în războiul din 1525, adică au realizat și au codificat definitiv teoria ce stăpînea mai mult mințile nobilimii, potrivit căreia toți iobagii și alte categorii ale țărănimii trebuiau să fie șerbii nobilimii feudale³. Astfel a fost încoronat acel edificiu social început cu mulți ani mai înainte, împărțind societatea în două mari tabere, oșuse una alteia: poporul (*populus*), minoritatea privilegiată (*populus verböczianus*) și mulțimea oproșită (*plebs*), marea majoritate a adevăratului popor, țărănimea iobagă, care nu posedă nimic altceva decît lanțurile iobăgiei și dreptul de a îngrișa prin munca sa o mină de trîntori.

Chiar dacă rezultatele imediate ale răscoalei din 1514 au fost negative pentru țărănime, ajungîndu-se la o întărire a feudalismului și la o și mai mare creștere a puterii feudalilor, războiul țărănesc din 1514 a avut și rezultate pozitive, din punct de vedere al dezvoltării societății de pe teritoriul patriei noastre în general: edificiul feudal a primit o puternică lovitură care l-a zguduit din temelii; un număr însemnat de țărani, ca urmare a distrugerii și pustiirii gospodăriilor lor și a dezordinii generale, au fugit la orașe, îngroșînd rîndurile sărăcimii orașelor, contribuind însă și la prosperitatea acestora și deci la subminarea societății feudale.

НОВЫЕ ДАННЫЕ ОТНОСЯЩИЕСЯ К КРЕСТЬЯНСКОМУ ВОССТАНИЮ 1514 ГОДА В ТРАНСИЛЬВАНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исходя из важности изучения борьбы трансильванских крестьян против феодальной эксплуатации, автор подчеркивает необходимость систематического исследования архивов в связи с этим вопросом. В результате проведенных до настоящего времени исследований было обна-

¹ Chiar și copilul plecat în alt loc cu mama sa în fragedă copilărie, la vîrsta adolescenței era readus cu forța la locul de unde plecase (art. 21).

² St. Verböczy, Tripartitum iuris inc yti regni Hungariae, III, 25, art. 1-2, III, 39, art. 7.

³ E. Tarlé, op. cit., p. 328.

ружено значительное количество невиданных документов, относящихся к крестьянским восстаниям в Трансильвании в конце XVI века, причем эти документы позволили ознакомиться с новыми характерными чертами крестьянских восстаний 1514, 1527, 1561 и 1562 гг.

На основании новейших исследований, в этой работе освещается состояние порабощения, в котором находились крепостные в конце XV и в начале XVI столетий и приводятся характерные примеры обязательств, которые вынуждены были выполнять крепостные крестьяне, как например исполщина, барщина, обязательство отдавать владельцу-феодалу девятую часть всех продуктов и т. д.

В силу этого вполне понятно, что крестьяне оставляли свои дома и подвергали себя самым большим опасностям, покидая поместья своих господ с целью уйти в другие места, где жизнь казалась им более терпимой. Однако для облегчения своей участи крестьянам оставалось лишь одно средство — превратить сельскохозяйственные орудия в оружие борьбы.

Именно XVI век может считаться веком, изобиловавшим крестьянскими восстаниями в Трансильвании, вылившимися в крупное восстание 1514 г., которое может считаться подлинной крестьянской войной.

Автор анализирует в своем труде это крупное крестьянское восстание в свете недавно найденных документов и обосновывает некоторые выводы, новые по сравнению с толкованием этих событий старой историографией.

NOUVELLE CONTRIBUTION À LA QUESTION DE LA RÉVOLTE DES PAYSANS DE TRANSYLVANIE, EN 1514

(RÉSUMÉ)

Étant donné l'importance que présente l'étude de la lutte des paysans de Transylvanie contre l'exploitation féodale, l'Auteur de cette étude souligne la nécessité d'un examen systématique des archives ayant trait à ce problème. Les recherches effectuées jusqu'ici ont abouti à la découverte de nombreux documents inédits, relatifs aux mouvements paysans du XVIe siècle en Transylvanie; documents que ont fait connaître quelques aspects nouveaux des grandes révoltes paysannes de 1514, 1527 et 1561—1562.

S'appuyant sur les résultats des recherches les plus récentes, l'Auteur étudie l'état d'assujettissement auquel étaient réduits les serfs vers la fin du XVe siècle et au début du XVIe. Il cite quelques exemples caractéristiques des obligations auxquelles ceux-ci étaient astreints, tels : la dime, la corvée, le „neuvième“, (obligation de céder au propriétaire féodal un neuvième de tout produit), etc.

Dans cette situation, il n'est nullement surprenant de voir les paysans abandonner leurs maisons, affronter les plus grands risques, quittant les terres de leurs maîtres pour se réfugier là où la vie leur paraissait plus supportable. Pour alléger, malgré tout, son existence, le paysan ne disposait que d'un seul moyen : transformer ses outils en armes meurtrières.

Le XVIe siècle, surtout, a été, en Transylvanie, riche en révoltes paysannes, atteignant leur point culminant avec la grande révolte de 1514, qui peut être considérée comme une véritable guerre paysanne.

Poursuivant son étude, l'Auteur analyse cette révolte à la lumière des documents récemment découverts et expose quelques points de vue nouveaux, différents de l'interprétation donnée par l'ancienne historiographie à ce sujet.

NOTE ȘI DOCUMENTE

DATE PRIVIND SITUAȚIA ÎNTERNĂ A MOLDOVEI
LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA
ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

DE

D. CIUREA (Iași)

Moldova a trecut prin grave dificultăți, la sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul secolului următor, datorită cunoscutelor evenimente (invazii, lupte pentru scaunul domnesc și ocupație străină) din anii 1595, 1600 și 1602. Ecoul acestora a rămas adinc imprimat în documentele timpului¹. În aceste documente este vorba de acte pierdute sau deteriorate prin ascunderea în pământ, când a fost în Moldova „multă pradă și multe limbi, unguri și tătari și leși, când a fost alungat Răzvan voievod din țară“, „când s-a sculat hanul cu toată puterea sa asupra Țării Moldovei, și a voit să pună pașă în Țara Moldovei“, „când s-a turburat țara, când a venit hanul la Țuțora“, „când s-a ridicat acel lotru Mihai Voievod și multe limbi asupra lui (Ierimia Movilă) și a țării și a prădat și pustiit...“² etc.

Agricultura nu se putea face normal, vitele au pierit de molimă sau au fost luate de tătari și poloni. Este semnificativ faptul că în toamna anului 1603, Ierimia Movilă a trimis să i se aducă vite din „Țara Nemțescă“³. S-a adăugat seceta din anii 1602 și 1603, care se constată în întreg estul Europei, și ciuma din 1603, care a făcut ravagii. Ierimia Movilă, cum declara el însuși, cuprins de panică și pentru a evita contagiunea,

¹ Nu corespund deci realităților istorice afirmațiile lui Miron Costin despre o pretinsă prosperitate a Moldovei în acest timp. Ele sînt bazate, de altfel, pe o tradiție orală înregistrată de cronicar de la boierii mai bătrîni, care considerau, prin prisma intereselor lor egoiste de clasă, vremea lui Ierimia Movilă ca o perioadă de liniște, stabilitate și refacere față de gravele evenimente care au urmat. Miron Costin, ca membru al clasei dominante, n-a putut să desconsidere aceste informații și să ia o atitudine critică. Cf. Letopisețul Țării Moldovei, ed. M. Kogălniceanu, București, 1872, p. 266, « Meritul » lui Ierimia Movilă de a fi restabilit pacea, dar o pace oneroasă pentru masele populare, a fost subliniat și în inscripția sa funerară de la Sucevița. (Cf. facsimilul lui Hurmuzaki supl. III). În această perioadă de război, invazii și calamități naturale, relațiile comerciale ale țării cu Transilvania și Polonia au fost stînjinite, dar n-au încetat. Tranzitul internațional a fost restabilit, după unele întreruperi (Cf. Hurmuzaki, XII, XV₂, Veress, Documente, V și VII etc.).

² Ghibănescu, Surete și izvoade, XX, p. 79—80; Surete și izvoade VIII, p. 233—235; Ispisoace și zapise, I₂, p. 6—7; Documente privind istoria României, A, XVI, vol. IV, 1596 august 1, 1602 aprilie 28.

³ Hurmuzaki, XV₂, p. 805.

a fost silit să rățăcească cu cancelaria și curtea sa peste cimpuri și prin păduri, de la un capăt la altul al țării, cum rezultă din datarea topică a documentelor sale din anii 1603 și 1604¹. În 1604, flagelul încetase².

În aceste împrejurări țărănimea asuprită de boieri, cler și stăpînire și infometată, a părăsit satele pentru a se refugia în alte părți, dacă nu spre mai bine, cel puțin pentru a scăpa de apăsări și de datorii insuportabile.

Cum a remarcat istoricul sovietic Porșnev, în afară de formele superioare și fățișe ale luptei de clasă, răscoalele în regimul feudal au fost și altele, între care și abandonarea de către țărani a moșiilor și mutarea lor în alte locuri³.

Citeva date, trecute cu vederea de vechea istoriografie, se referă la această emigrare continuă a țăranilor dintr-un sat în altul, în căutarea unor condiții mai bune, care nu putea exista decît temporar în regimul de exploatare feudală.

Astfel, în 1598, Ierimia Movilă amintea de țăranii moldoveni fugiți în Polonia și de servi ai panilor poloni veniți în Moldova și urmăriți de stăpînii lor. La fel în 1599. În decembrie 1597, Ierimia Movilă reclama lui Zamoyski pe Dlužniowski, care a venit la el să ceară restituirea servilor săi. Ierimia Movilă i-a dat o scrisoare către pircălabul de Cernăuți, pentru a-i face dreptate după cercetare. Dar Dlužniowski, cu cavaleria, sa, a invadat un sat moldovenesc, a ucis oameni și a luat 200 de vite⁴.

În august 1599 Ierimia Movilă arată lui Zamoyski că a venit la el panul Pniowski pentru restituirea servilor săi. Dar boierii sînt foarte indignați pe domn că a cedat altor pani servii și nu profită de reciprocitate, fiindcă supuși de-ai săi, aflați în mare număr în Polonia, nu sînt restituiți. Cereea instituirea unei comisii⁵. În august 1599 Ierimia Movilă arată că în Polonia sînt numeroși servi (adică vecini) fugiți din Moldova, care n-au fost restituiți (în legătură cu extrădarea reciprocă)⁶. Unii moldoveni fugiți în Polonia s-au convins însă că acolo nu este mai bine și au revenit acasă.

Marea expatriere s-a produs însă în 1600, în condiții deosebite. Ierimia Movilă raporta lui Zamoyski, în februarie 1601, că mulți moldoveni pleacă cu femeile și cu copiii în „țara sultanului“, Volhinia, Podolia și aiurea, din cauza foametei și opresiunii soldaților poloni, cu toate străjile de la frontieră. Pentru întreținerea trupelor polone, nu se mai poate lua nimic de la „sărăcime“ și au fost incartiruiți la „Sleahta“ și „panii“ moldoveni,

¹ Cf. Hurmuzaki, supl. II₂, p. 245—246, 318—319; Hurmuzaki, IV₂, p. 287. Itinerariile lui Ierimia Movilă; 1603, 28 august—2 septembrie Hîrlău, 6 octombrie Iugani (Hîrlău), 9 octombrie Hîrlău, 15 octombrie Jijia, 1 noiembrie Rezina, 18—19 noiembrie Săpoteni, 4, 21 decembrie Văseni, 16 decembrie Săpoteni, 1604, 8 ianuarie Dulcești, 3 iulie Galata, 16, 18, 30 iulie Băiceni, 14 august Hărmănești, 7 septembrie Băiceni, 17 septembrie Mitești, 9, 16, 20 octombrie Buciuștești, 29 octombrie Davideni.

² Hurmuzaki, XV, p. 807—808.

³ B. F. Porșnev, Creșterea rolului maselor populare în istorie, în «Analele romno-sovietice» (Istorie) 1 (1955), p. 35; idem, Formele și căile luptei țărănești împotriva exploatarei feudale, în «Studii», III, 1951, p. 106—121. Cf. și E. A. Cosmînski, O probleme classovoi borbi v epohu feodalizma, în «Izvestiia Akademii Nauk SSSR», vol. VIII₃, 1951.

⁴ Hurmuzaki, II₁, p. 438.

⁵ Ibidem, p. 476—477.

⁶ Ibidem, p. 540.

ceea ce a indignat profund „țara“. Populația nu se mai sperie de amenințarea domnului cu pedeapsa cu moartea dacă nu se comportă bine față de ocupanții poloni. Ierimia Movilă nu ascundea deloc teama de izbucnirea unei revolte, care ar fi pus în pericol însăși existența lui și a anturajului său¹.

Un demnitar polon (M. Sobieski) scria în septembrie 1602, regelui Poloniei, că „bucovinele“ sînt pline de bande de moldoveni și că este pericolul să se circule pe drumurile Moldovei².

Abandonarea în masă de către țărani a moșiilor a agravat criza prin care trecea Moldova și virturile statului feudal, domnul, clerul și boierii amenințate în existența lor, și care au apelat la soluții de remediere grabnică, prin lansarea unor apeluri la elementele din afară, cărora li se ofereau condiții aparent favorabile cu caracter temporar, în cadrul așa-ziselor slobozii.

Există o serie de documente, desigur au fost mult mai numeroase, dar nu s-au păstrat, din timpul domniei lui Ierimia Movilă, emise în legătură cu acțiunea de colonizare, de repopulare a Moldovei, devastate și depopulate³. Particularii și mănăstirile au obținut privilegiile speciale pentru a aduce în satele lor, devenite siliști, coloniști străini sau uneori oameni din interior, neînscși la dare, cărora li se acorda o scutire de dări și contribuții față de stat, în bani și în natură și de alte obligații pe termen de 3 ani. Uneori li se iartă și birul.

Paralel s-au luat măsuri și pentru readucerea de la vechile locuri a vecinilor fugiți în interior, cum arată, de exemplu, un fel de „circulară de urmărire“ dată de Ierimia Movilă călugărilor de la mănăstirea Aroneanu, cu data de 15 iulie 1601. Documentul se referă la vecinii fugiți din satele Girov și Nicorești, care vor putea fi luați și readuși chiar din „slobozii“, adică din satele cu privilegiile speciale de scutire pentru coloniști. Documentul nu arată dacă pot fi scoși și din tirguri, unde eventual s-au refugiat, așa cum se prevede în cele ulterioare de acest gen⁴. Circulara pentru mănăstirea Aroneanu, în legătură cu vecinii fugiți din satele Girov și Nicorești, a fost repetată de domnii ulteriori (Constantin Movilă în 1608 iunie 3). O alta, din 1608 iunie 15, pentru mănăstirea Pobrata, prevedea aducerea lor în sate, slobozii, tirguri sau de oriunde din Moldova⁵.

Urmărirea vecinilor fugiți în interiorul țării pe timpul domniei lui Ierimia Movilă a continuat și sub Ștefan Tomșa⁶. Este interesant de remarcat că mai tirziu, chiar și în 1644, se fixau în anumite cazuri, ca

¹ Hurmuzaki, II₂, p. 13—16.

² Hurmuzaki, supl. II, p. 211—214.

³ Privilegiile de colonizare au emis și alți domni anteriori și ulteriori, dar sînt mai sporadice. Cf. și V. A. Urechia, *Notițe despre slobozii*, în *An. Acad. Rom.*, s. II, t. IX, 1886—1887, p. 149—174.

⁴ Documente privind istoria României, A, XVII, Acad. R.P.R., București, vol. I, nr. 24, p. 16.

⁵ *Ibidem*, vol. II, nr. 198, p. 154—155 și nr. 204, p. 158—159.

⁶ *Ibidem*, vol. III, nr. 116, p. 71—72, nr. 120, p. 74, 1612 martie 25 și 1612 aprilie 16 Tomșa se adresează marilor vătăfi de ținuturi Suceava și Iași să dea pe vecinii fugiți • cu streangul de gît •, în mlinile călugărilor de la mănăstirea Vooneț și Pobrata și să ia măsuri contra ureadnicilor și vătămanilor boierești care i-au reținut în satele lor.

limită maximă a readucerii iobagilor, anii domniei lui Ierimias Movilă. Cei așezați pe o moșie în acest timp vor rămâne pe loc ¹.

Patru din documentele pentru coloniști, cunoscute pînă acum, sînt acordate mănăstirii Pobrata, două mănăstirii Neamț, unul mănăstirii zise a lui Iațco de lingă Suceava și unul lui Grigore Talpă (Mlinovschi) vel-stolnic.

Actele din 1603 martie 27, 1605 iunie 15, 1606 februarie 25 și 1606 mai 19 pentru Pobrata se referă la satul Vălenii, ținutul Tigheci, satul Pri-seaca, ținutul Suceava și seliștea Ciulinești și Dobîrcina din ținutul Iași. Vor putea fi aduși acolo ruși, sirbi, unguri, vlași, ungureni, moldoviți etc., sau, oameni din Moldova neînscriși, cu scutiri pentru trei ani de iliș, goș-țină, sulgiu, desetină de albine, robot (munci domnești), 50 aspri, oaste, alte dabile (angherii) și de bir cei din Ciulinești și Pri-seaca ².

Actele din 1597 ianuarie 13 și 1602 ianuarie 13 se referă la satele Orțești, ținutul Suceava și Horodiștea, ținutul Orhei, ale mănăstirii Neamț. Ambele prevăd aducerea de oameni din afară (poloni, ruși, sirbi, greci, vlahi, unguri etc.), cu scutirea pe trei ani de iliș, gorștină, sulgiu, 50 aspri, cai de olac, robot domnesc și alte dabile. Vor da „birul împărătesc” o dată pe an ³. Documentul pentru mănăstirea lui Iațco, din 1597 septembrie 19, este mai amplu și se poate pune în legătură cu altul anterior, cu aproximativ același conținut, din 1453 februarie 23 ⁴. Mănăstirea va putea aduce în satul mînăstiresc poloni, ruși, sirbi, greci sau oameni de orice neam din Moldova, care să lucreze în țarina tirgului, ca și tirgoveții sau să exercite meserii (în special cojocăria, curelăria și ciubotăria, fapt important pentru Suceava) și să practice comerțul de detaliu fără dări și bir, cu scutiri de podvoade și robot la mori sau cetate (posada nu mai apare) și care vor fi judecați numai de mănăstire sau domn (imunitate judiciară parțială) ⁵.

Aceleași scutiri se acordau în esență, prin documentul din 1602 aprilie 17, și pentru coloniștii ce va aduce Grigore vel stolnic în satul Vertiporoh, pe Ciuhur. Apare aici și scutire de angăria Iașului, ce se ia la ținutul Hotin ⁶.

Noii veniți, scutiți pe trei ani de sarcini față de domnie, dacă condițiile și termenul erau respectate, aveau însă de suportat exploatarea proprietarului, cleric sau laic, exercitată prin vătămănu ⁷ satului sau moșiei,

¹ Acad. R.P.R., C/LX/143 (1644 iunie 4).

² Documente privind istoria României, A, XVII, vol. I, nr. 166, p. 77, nr. 332, p. 248, vol. II, nr. 9, p. 8–9, nr. 47, p. 43–44. În 1606 august 16, Șimion Movilă confirmă scuti-rile pentru oamenii din satul Pri-seaca (cu excepția birului mare împărătesc) aflați « la drumul mare și mîncăți de toți ». Cf. ibidem., nr. 64, p. 60.

³ Documente privind istoria României, A, XVI, vol. IV, nr. 207, p. 154–155, ibi-dem, A, XVII, vol. I, nr. 46, p. 31.

⁴ Documente privind istoria României, A, XIV–XV, vol. I, nr. 312, p. 260–261.

⁵ Documente privind istoria României, A, XVI, vol. IV, nr. 239, p. 179–181.

⁶ Documente privind istoria României, A, XVII, vol. I, nr. 59, p. 39. Satul Vertiporoh a fost acaparat de Gr. Talpă vel stolnic de răzeși, urmași al lui Hodco Costețchi postelnic, porțiune cu porțiune, în 1602–1603, cu bani, oi și cereale (grîne, secară și mei) în timp de secetă. Cf. Documente privind istoria României, A, XVII, vol. I, nr. 94, p. 62–163, nr. 122, p. 83–84, nr. 163, p. 113–114, 1602 noembrie 15, 1603 aprilie 6 și august 28.

⁷ Este termenul folosit în majoritatea documentelor prezentate aici. În regimul de slobozie nu era necesar decît un vătămănu, care, aparent, menaja interesele obștii țărănești. În alte documente mai noi, cu același conținut, este menționat și ureadnicul (« diregător »). Într-un document din 1568–1571, se folosește termenul « iconom » pentru reprezentantul

zile de lucru la cimp, dijmă din produse, corvezi (lucru la case, mori și eleștee), transporturi, slugi la curte, folosirea obligatorie a morii, brudina etc.

Documentele prezentate aici sînt importante și din alte puncte de vedere. Ele ne arată obligațiile nominale ale țărănilor față de statul feudal moldovenesc în jurul anului 1600. Apoi în ele se face distincție netă între n'unteri, unguri și vlahi (aromîni). Aceste documente luate separat nu spun prea mult, cum se vede din lucrarea lui V. A. Ureche, citată deja, dar coroborate cu alte știri, cum s-a făcut aici pentru prima oară, ne arată o acțiune specială întreprinsă de domnie. În ele nu se indică motivele apelului la coloniști; toată lumea cunoștea însă împrejurările critice de atunci prin care trecea Moldova.

Nu știm în ce măsură au fost eficace aceste dispoziții. Documentele ulterioare nu ne dau posibilitatea să aflăm. Desigur însă ele se bazau pe condiții reale interne și externe, adică era nevoie de oameni și puteau fi aduși. Se pune întrebarea dacă acești oameni erau aduși cu asentimentul conducerii statale respective și răspunsul pare a fi în favoarea acestei a doua alternative¹. O scutire totală pe termen de trei ani, dacă împrejurările erau favorabile, mai precis condițiile politico-militare, putea atrage oameni și contribui la refacerea, cel puțin parțială, a economiei țării. Dar, cum a remarcat Porșnev, acești țărani ademeniți de condiții mai bune, garantate numai pentru cîțiva ani, puteau fi supuși apoi unei exploatare și mai aspre decît aceea de pe moșiile de unde fugiseră.

mănăstirii Pobrata la satul Herești. Într-un document din 1568 noiembrie 5, apare termenul vornicel, cu același sens. Cf. Documente privind istoria Romîniei, A, XV, vol. II (1551—1570), nr. 184, p. 177—178, nr. 188, p. 181. În secolul al XVII-lea se folosesc termenii ureadnic (dregător) sau vornicel pentru reprezentantul stăpînului și vătămă pentru cel al sătenilor. Termenul ureadnic (urzednik) a fost folosit și în Polonia contemporană, cu același sens, de unde pare a fi fost introdus în Moldova. Acolo însă exista separat și vornicul (Dwornik și faktor) inferior față de ureadnic. Cf. J. Rutkowski, Histoire économique de la Pologne avant les partages, Paris, 1927, p. 105, 126. (Lucrarea a fost tradusă și în limba rusă). La fel termenul vătămă a fost reintrodus în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

¹ Pentru modul cum erau «convinși» și aduși oamenii străini din Transilvania în Moldova (în 1635) cf. Veress, Documente IX, p. 345.

Un document din 1598 martie 10, examinat superficial, ar părea să ne dea informații cu privire la acești coloniști străini. «Oamenii străini, țărăni» de aici nu sînt decît răzeși, care nu sînt «zălogiți» cum traduce Ghibănescu, ci aduși, așezați de o persoană, care nu avea bani să răscumpere o ocină pe bază de protimis. Ierimia Movilă nu admite așezarea unor țărani străini de ocină. Cf. Surete și izvoade, XX, .p. 56—57.

JURNALUL LUI IVAN ILINSKI (1721—1730)

DE

C. ȘERBAN

După lupta de pe Prut (1711), potrivit tratatului încheiat cu Petru cel Mare, Dimitrie Cantemir a trecut în Rusia cu toată familia sa și cu mulți moldoveni, al căror număr atingea cifra de câteva mii de oameni.

Mărturiile documentare care oglindesc viața lui Dimitrie Cantemir în Rusia sînt răspîndite în diferite arhive rusești. O parte din ele au fost aduse în țară — în copie — în anul 1878 de către Grigore Tocilescu care făcuse o călătorie de studii în Rusia. Altele s-au publicat în diferite periodice rusești și românești. Unul din aceste documente care oferă interesante date biografice asupra lui Dimitrie Cantemir în ultimii săi ani de viață este jurnalul zilnic al lui Ivan Ilinski, secretarul său personal.

Imprejurările în care Ivan Ilinski a avut prilejul să-și noteze zi de zi activitatea lui Dimitrie Cantemir sînt cunoscute. La doi ani după venirea în Rusia, Dimitrie Cantemir părăsește viața patriarhală de stăpînitor de întinse domenii și sate în regiunea Harkovului și se stabilește la Moscova, în cartierul Pokrovska. În noua sa situație el se consacră preocupărilor politice și cercetărilor științifice. Pentru educația copiilor săi, pe care o supraveghea personal, el angajase pe preotul Anastasie Kondoidi. Din anul 1716 constatăm existența unui nou secretar personal și translator în casa lui Dimitrie Cantemir, și anume pe Ivan Ilinski¹.

Ivan Ilinski era de origine din gubernia Iaroslav. După terminarea studiilor la Academia teologică din Moscova, el a fost angajat translator și secretar personal de către Dimitrie Cantemir. De la început, I. Ilinski a fost mult apreciat pentru calitățile sale de către D. Cantemir. Acest fapt l-a determinat pe fostul domn moldovean să ceară lui Petru cel Mare anularea ucuzului prin care se ordona trimiterea lui Ivan Ilinski la Praga, în 1716, ceea ce i s-a și admis². Uneori, noteaza istoricul rus Maikov, el ținea și evidența registrelor de socoteli ale casei lui D. Cantemir și se ocupa și cu educația copiilor acestuia. El cunoștea limba latină, limba și literatura

¹ St. Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia, București, 1925, p. 15—16.

² P. Pekarski, Știința și literatura în vremea lui Petru I, St. Petersburg, 1862, p. 232—233.

rusă, precum și limba greacă și cea moldovenească¹. În timpul cit a stat în casa lui D. Cantemir el a tradus lucrări din limba greacă și limba latină. Astfel se cunosc traduceri în rusește ale lucrărilor lui Agapet, Polidor, Epictet, precum și unele din operele lui Dimitrie Cantemir, cum sînt: *Loco obscura*, *Sistema religiei mahomedane*². În 1727 Ivan Ilinski a fost numit translator pe lângă Academia de Științe din Moscova, cu un salariu de 180 ruble anual pe lângă alte avantaje materiale³. Ca translator al Academiei de Științe din Moscova el a fost apreciat de academicianul Schumacher⁴. După Trediakovski, Ivan Ilinski a fost un „om drept, cinstit și cu bune moravuri”⁵. Ivan Ilinski a exercitat o puternică influență asupra lui Antioh Cantemir, fiul lui D. Cantemir, căruia i-a fost profesor de limba și literatura rusă și latină. Din corespondența lui Antioh Cantemir se constată continuarea acestor legături cu Ivan Ilinski și pe vremea cînd fiul lui D. Cantemir era ambasador al Rusiei la Londra. Scrisorile schimbate între ei pun în discuție cereri de cărți și aparate științifice necesare Academiei de Științe din Moscova⁶. După toate probabilitățile, el a contribuit la compunerea lucrării lui Antioh Cantemir intitulată „Simfonia asupra psaltirei”. Ivan Ilinski a scris *Simfonia sau Acordul religios al tetraevanghelului și faptele sfinților apostoli* (Petersburg, 1733).

La 20 martie 1737 a încetat din viață⁷.

Pe lângă activitatea menționată mai sus, Ivan Ilinski a ținut între anii 1721—1730 un jurnal zilnic, intitulat „*Notationes quotidianae*”⁸. Notele lui prezintă un interes din multe puncte de vedere. Ele conțin unele date importante în legătură cu biografia lui D. Cantemir și a celorlalți membri ai familiei sale. Din aceste însemnări se poate vedea mediul în care a trăit satiricul rus Antioh Cantemir și sora lui Maria Cantemir, una din puținele femei culte ale epocii.

D. Cantemir este una din puținele persoane care frecventa societatea restrînsă a lui Petru cel Mare. După numirea sa ca senator și consilier secret în 1721⁹. D. Cantemir se mută la St. Petersburg, unde își cumpără case și își modernizează felul de viață. În calitatea sa de senator, D. Cantemir participă în mod activ la ședințele senatului, ședințe la care de multe ori lua parte însuși Petru cel Mare. El vizitează șantierele din Petersburg, lucrările din insula Kotlin, de la Kronșlot (vechii nume al Kronstatului), se interesează de exercițiile militare de la Preobrajenskoe. I. Ilinski ne dă apoi informații prețioase cu privire la serbările desfășurate în cinstea

¹ L. N. Maikov, *Materiale pentru biografia cneazului A. D. Cantemir în « Sbornic otdeleniia russkogo iazyka i slovenosti Imp. Akad. Nauk. »*, St. Petersburg, 1903, LXXIII, p. 295; D. Bantis-Kamenskii *Slovar dostopamiatnih liudei russkoi zemli Moscova*, 1836, vol. II, p. 430—431.

² L. N. Maikov, op. cit., p. 296, 308, 312; St. Ciobanu, op. cit., p. 32, 43.

³ Ibidem p. 313.

⁴ Ibidem p. 295.

⁵ D. Bantis-Kamenskii, op. cit. vol. II, p. 430.

⁶ L. N. Maikov, op. cit. p. 49—50, 73—74, 76—77, 86—87.

⁷ Ibidem p. 295—313. și p. 295.

⁸ P. P. Panaftescu, St. Ciobanu: *Cantemir în Rusia*, recenzie în « *Dacoromania* », 1926, vol. II, p. 1238—1250 și extras.

⁹ I. Ilinski notează în jurnalul său data de 22 ianuarie 1721; L. N. Maikov crede însă că ucazul de la această dată a fost verbal, întrucît în arhiva senatului din St. Petersburg există ucazul scris cu data mai tîrziu, și anume din 28 februarie 1721. L. N. Maikov, op. cit. p. 296.

păcii încheiate între Rusia și Suedia (pacea de la Nystat), serbări la care a participat și D. Cantemir. De asemenea, se dau amănunte despre strînsele relații ale lui D. Cantemir cu ambasadorii străini din St. Petersburg. Astfel constată vizitele lui D. Cantemir cu familia sa la ministrul Prusiei, Gustav von Mardefeld, unde se auzea muzică aleasă; la ministrul Austriei, contele Kinski, unde se dansa după gustul epocii; întâlnirile ministrului Franței, Campredon, în palatul imperial cu D. Cantemir și cu Petru cel Mare¹.

În casa lui D. Cantemir venea însuși Petru cel Mare, miniștrii de stat, reprezentanții diplomației rusești, înalți funcționari de stat. Ivan Ilinski menționează în jurnalul său vizitele lui Petru cel Mare și ale următoarelor persoane: Alexandru Dailovici Menșikov, guvernator general al St. Petersburgului și șef al administrației afacerilor imperiului; Ivan Iurevici Trubețkoi senator, feldmareșal, socrul lui D. Cantemir, ducele Karl Frederich de Holstein, pretendent la tronul Suediei și ginerele lui Petru cel Mare; Petru Andreevici Tolstoi, ambasador rus la Constantinopol în anii 1702—1710 și apoi președinte al cancelariei secrete; Vasili Lukici Dolgoruki, diplomat și ambasador; Pavel Ivanovici Iagușinski, procuror general al senatului; Gavril Ivanovici Golovkin, cancelar al imperiului; Grigore Feodorovici Dolgoruki, diplomat și ambasador; Ian Vasilievici Panin, general al imperiului; Alexei Vasilievici Makarov, secretar general al lui Petru cel Mare etc.

Insemnările lui Ivan Ilinski se referă și la chestiuni cu privire la gospodăria lui D. Cantemir: rezolvarea problemelor de moșie, atitudinea lui D. Cantemir față de țărani de pe domeniile sale, personalul de conducere al domeniilor etc.

Multe date amănunțite se referă la pregătirea și desfășurarea războiului ruso-persan. Aflăm astfel că în preajma campaniei din 1722, D. Cantemir făcea parte împreună cu P. A. Tolstoi și amiralul F. M. Apraxin din consiliul celor trei, cu care se consulta Petru cel Mare, consiliu în care se discutau cele mai importante chestiuni de stat. D. Cantemir a fost solicitat de către Petru cel Mare să participe în această campanie, ca fiind bun cunoscător al problemelor orientale. Alegerea oamenilor pentru rezolvarea problemelor mai importante era una din nările calități ale lui Petru cel Mare. Se cunoaște, de altfel, participarea lui Nicolae Milescu Spătarul în campania împotriva cetății Azovului din 1695, tot în calitate de bun cunoscător al problemelor orientale².

În preajma izbucnirii războiului ruso-persan (1722) fusese de asemenea tipărită în Rusia, din porunca lui Petru cel Mare, cartea lui D. Cantemir: „Sistema religiei mahomedane“, care cuprindea multe amănunte asupra vieții materiale și a cultului mahomedan. D. Cantemir a organizat o tipografie de campanie cu litere arabe, pentru tipărirea manifestelor în limba arabă, persană și tătară.

I. Ilinski, care l-a însoțit pe D. Cantemir, notează evenimentele mai importante din această campanie. El descrie deplasarea convoaielor de

¹ P. P. Panaitescu, D. Cantemir în «Convorbiri literare», LXXXVI, 1943, 9—10, p. 594.

² Al. Grecu, Despre legăturile lui Nicolae Milescu Spătarul cu Rusia, în «Studii», III, (1950), p. 112—120.

vase cu trupe pe Volga, staționarea în marile orașe, recunoașterile ordonate de Petru cel Mare (pe uscat și pe apă), întâlnirea lui Petru cel Mare cu șefii triburilor calmuce și acelea din Daghestan care i se închinau. După atingerea orașului Astrahan și a frontierei de sud a Rusiei se descriu luptele trupelor ruse împotriva triburilor din Caucaz, aliate cu perșii, cucerirea Derbentului, construirea forturilor pentru apărare etc¹.

În timpul campaniei din Persia, I. Ilinski notează și unele preocupări științifice ale lui D. Cantemir. Astfel, în apropiere de Astrahan se arată că D. Cantemir a stabilit paralela locului (latitudinea locală) de 45° și 20', ceea ce dovedește cunoștințele sale înaintate în domeniul astronomiei. În apropiere de Derbent, D. Cantemir împreună cu câțiva ingineri din armata rusă întreprinde o excursie științifică, pentru a studia un important monument arheologic, zidul Caucazului. Cu acest prilej, D. Cantemir copiază unele inscripții din limba arabă și persană, execută un profil al munților Caucazului, descrie regiunea, culege tradiții și legende, face măsurători meteorologice, ridică o hartă a regiunii. Multe din aceste însemnări științifice se află cuprinse în lucrarea „Collectanea orientalia”².

Secretarul lui D. Cantemir înregistrează în același timp corespondența acestuia cu înalți funcționari ruși, cu miniștrii și ambasadorii străini. D. Cantemir ținea corespondență cu P. P. Safirov și cu ambasadorii Rusiei din străinătate, în special cu Ivan Ivanovici Nepliev din Constantinopol pe lângă care a intervenit pentru eliberarea fratelui său Antioh Cantemir, fostul domn al Moldovei. Printre scrisorile trimise de D. Cantemir în anii 1722—23 se află și una adresată cunoscutului arhitect rus Bartolomeo Rastrelli care în prima jumătate a sec. XVIII-lea a construit importante monumente civile la St. Petersburg, printre care se numără și cunoscutul Palat de iarnă³.

Ivan Ilinski, care a trăit tot timpul în preajma lui Dimitrie Cantemir, a lăsat și o amănunțită însemnare a începutului și desfășurării bolii care a provocat încetarea din viață a fostului domn moldovean. Notele sale se întind pînă în anul 1730, cu amănunte biografice asupra sa și asupra membrilor familiei Cantemir.

Jurnalul lui Ilinski a fost cunoscut pînă în prezent parțial, prin datele procurate de Ștefan Ciobanu⁴ din cartea lui P. Pekarski⁵.

O altă redactare tot atât de necompletă și nepublicată se mai află în manuscrisele rusești aduse de Tocilescu din Rusia. E vorba de manuscrisul nr. 325 din Biblioteca Acad. R.P.R. din București. În 1903 s-a publicat într-o ediție mai largă a acestui jurnal de către istoricul literar L. N. Mai-

¹ Amănuntele cu privire la desfășurarea acestei campanii pot fi confruntate cu notele de călătorie ale lui Jean Bell d'Antermony, care a însoțit armata rusă pînă la înapoierea lui Petru cel Mare la Moscova. Reiese din această comparare a textelor că D. Cantemir ocupa un loc deosebit în suita țarului, în timp ce Jean Bell d'Antermony se afla atașat pe lângă una din unitățile rusești.

Vezi: Jean Bell d'Antermony, *Relation d'un voyage à Derbent en Perse avec l'armée de Russie, commandée par sa majesté impériale Pierre I dans l'année 1722, in Voyages depuis St. Petersburg en Russie dans divers contrées de l'Asie*, Paris, 1766, vol. III, p. 201—262

² Operele prințului Demetrius Cantemir publicate de Academia Română, vol. VII—București, 1883, p. 32.

³ D. A. Arkin, *Rastrelli, Moscova*, 1954, p. 10.

⁴ Dimitrie Cantemir în Rusia, București, 1925.

⁵ Știința și literatura în secolul XVIII, St. Petersburg, 1862, vol. I, p. 236—237.

kov¹, ca o anexă la cartea intitulată : Materiale pentru biografia cneazului A. D. Cantemir.

Originalul jurnalului lui Ivan Ilinski se află printre manuscrisele arhivei Ministerului afacerilor străine din Moscova (în 8°, catalog, nr. 40/839 în anul 1862).

După descrierea lui L. N. Maikov, manuscrisul are o copertă de pergament legată cu curea de piele. Cea mai mare parte a manuscrisului cuprinde notele autentice ale lui Ivan Ilinski din anii 1721—1730. Istoricul literar rus Maikov, care a văzut manuscrisul, afirmă că aceste note nu sînt întotdeauna într-o ordine cronologică, această ordine fiind păstrată numai acolo unde notele sînt absolut zilnice. Dacă însă notele au un caracter prescurtat, ca acelea care se referă la anii de mai tîrziu ai perioadei amintite, atunci ele sînt împrăștiate, fără a se mai menține cronologic, pe diferite foi ale manuscrisului unde mai rămînea loc liber pentru scris. Unele note din anii 1722—23 sînt în două forme : mai detaliate și mai scurte. Ele privesc în mod deosebit amănunte cu privire la traducerea lucrărilor lui D. Cantemir².

Luînd de bază textul publicat de L. N. Maikov și comparînd cu celelalte texte ale acestui jurnal, publicate de P. Pekarski, St. Ciobanu și cu cel nepublicat aflat în ms. de la Bibl. Acad. R.P.R., constatăm că materialul publicat de Maikov se completează în anumite locuri și cu unele date provenite din celelalte texte cunoscute ale jurnalului. Aceasta înseamnă că textul lui Maikov este pînă în prezent cel mai amplu și că originalul aflat în Arhivele de stat din Moscova poate să ofere unele completări ale acestui jurnal. De altfel, L. N. Maikov a căutat să publice numai acele note din jurnalul lui I. Ilinski care interesau biografia lui D. Cantemir. Așa se explică unele puncte (...). Alteori istoricul literar rus a rezumat unele texte. Ele sînt publicate în cursive.

Jurnalul lui Ivan Ilinski rămîne în felul acesta un izvor prețios pentru studierea vieții lui D. Cantemir în Rusia și el nu poate să fie neglijat de cercetătorii istorici care se ocupă cu studiul vieții și activității lui Dimitrie Cantemir în anii 1721—1723.

JURNALUL LUI IVAN ILINSKI

translator al Academiei de științe din St. Petersburg

« *Notationes quotidianae* »

1721

Januarie

22. Cneazul nostru a fost numit senator și consilier intim.

iunie

19. Majestatea sa imperială s-a reîntors la St. Petersburg și s-a consfătuît cu cneazul imperial.

¹ Sbornic ot deleiia russkogo iazyka i slovenosti Imp. Akad. Nauk. St. Petersburg, LXXIII, p. 295—313.

² L. N. Maikov, op. cit. p. 295—296.

20. A fost invitat să meargă la senat pentru ședință dar n-a fost nimeni.
21. A fost la senat. Generalul Cantacuzino a prânzit la noi.
22. Am primit o scrisoare de la cămăraș, împreună cu o poliță în valoare de 90 ruble, a lui Luca Armeanul.
23. A fost la senat. Scrisoarea prea luminată cneaghine adresată cneazului Ivan Iurievici a fost trimisă lui Panin.
24. Ziua onomastică a lui Ivan Iurievici Trubețkoi. Baturin s-a dus la Moscova.
25. Sărbătorirea încoronării marelui împărat.
26. Cneazul nostru fiind invitat a fost la senat, dar fiindcă n-au fost și alții s-a întors curțud acasă.
27. Aniversarea luptei de la Poltava. Ducele de Holstein a sosit...
28. Stolnicul Lupu a sosit și a adus lupii mei.
29. Am sărbătorit după-amiaza în grădină.
30. L-am terminat pe «Agapit» și l-am dat cneazului.

iulie

1. S-a dat lui Ivan Iurievici o poliță de 59 ruble.
2. Am început să-l învăț pe Filip să scrie.
3. A fost la senat.
4. Un an de cînd a încetat din viață cneajna Smaragda.
5. A fost la senat.
6. A ascultat procesul țaranilor cu Lupul vătaful.
7. A fost la senat.
8. Ivan Boroda s-a înecat; pe Istrate l-a bătut.
9. Ducele de Holstein a fost la noi după-amiază.
10. N-a fost invitat să meargă la senat.
11. Cneazul Menșikov venind seara la noi împreună cu cneaghina și cu cumnata sa a stat la noi mai mult de o oră.
12. A fost la senat.
13. Polița lui Petronell a fost restituită pentru 170 ruble.
14. A fost la senat.
17. A fost la senat. Ducele de Holstein împreună cu miniștrii săi au prânzit la noi, au dansat mult și au cinat.
18. A venit de la cancelaria cneazului Petre Mihailovici Golițin, un funcționar, Vasili Greaznov, pentru catagrafierea locului viran al lui Korsakov <să vadă> dacă se află pe el clădiri sau legume, cine îl stăpînește și în baza căror acte.
19. A fost la senat, dar n-a stat mult timp. S-a primit ordinul din partea lui Potemkin ca astăzi sau în celelalte zile să se strîngă toți cu familiile lor pe cheul Troițki pentru exerciții cu bărcile, cu luntrile, cu vasele, cu iahtele la semnalul ce va fi dat la ora 1 după amiază, după darea semnalului.
21. A fost la senat.
22. Alpilei a fost băgat în gardă.
25. A luat masa la cneazul Golovkin.
26. A fost la senat.
27. Sărbătorirea victoriei asupra celor patru fregate suedeze.
30. Au plecat, înainte de amiază, toți domni, fără doamne, la Kronșlot cu flota de lumtre
31. I-am înregistrat pe toți zidarii, au fost 47 oameni.

august

1. S-au primit scrisori din insula Kotlin de la cneaz pentru cneaghină și pentru cneajna.
4. Lupul stolnicul a fost expedit de aici și din celelalte curți, s-a dus la Moscova.

10. ...
11. Toți domnii s-au înapoiat de la Kronșlot.
14. S-a primit invitația de la senat, dar cneazul nostru nu s-a dus, fiind indispus.
15. Majestatea sa Imperială și împărăteasa țarină au ascultat vecernia de noapte și au fost și la liturghie, dar au mâncat la Alsufiev.
17. S-a primit invitație de la senat, dar cneazul s-a îmbolnăvit și nu s-a dus. Lui Kervide i s-a dat o poliță de 260 ruble.
18. A fost la senat.
19. Ducele și miniștrii săi, cu câțiva dintre ai noștri, au petrecut aici și au cinat cu prilejul onomasticelei cneajnei.
20. Nașterea țarinei Natalia Petrovna, sărbătorirea s-a făcut în grădină.
23. A fost la senat.
24. A luat masa la Șafirov, deoarece a fost onomastica acestuia.
25. A fost la senat.
26. A luat masa cu ducele la rezidentul Prusiei.
27. Cneazul nostru cu cneaghina și cu cneajna au fost fără etichetă la masa de la Petre Andreevici Tolstoi, la curtea de aici.
28. A fost la senat.
29. A fost la senat.
31. A fost la senat și a fost la masă la Bassewitz.

septembrie

1. A fost la senat.
4. A fost la senat. După amiază majestatea sa imperială a sosit și pacea care s-a încheiat a fost anunțată pe toate ulițele cu steag alb, cu surle, cu țimbale.
5. Onomastica țarevnei Elisabeta Petrovna.
6. A fost la senat.
9. A fost la senat și cneazul nostru a luat masa cu ducele.
10. Cneazul l-a însurat pe popa cu multă ceremonie și au mâncat la senat.
- 11–14.
18. ...
20. A fost la senat.
21. S-a trimis răspuns lui Gavril arhimandritul mănăstirii Sf. Ipatie Ipatievski la decizia Sf. sinod¹.
22. A fost la senat.
24. A fost la senat chiar majestatea sa imperială împreună cu toți senatorii. S-a obținut ratificarea păcii. S-a început construcția corăbiei cu 120 tunuri.
26. Scrisorile au fost date lui Polikala, care astăzi trebuie să plece la Țarigrad.
28. A fost la senat. Sărbătorirea victoriei de la Lesnaia.
29. A fost la senat. Nunta lui Platon Ivanovici Murin.

octombrie

3. A plecat la Kronșlot o flotilă de vase în ținută de mascaradă.
4. Ziua nașterii cneaghinei Anastasia Ivanovna Cantemir.
6. S-a înapoiat de la Kronșlot.
16. A fost la senat dimineața și după amiază pînă la ora 9.
19. A fost la senat și dimineața și după amiază.
20. A fost la senat.

¹ În limba latină – *Nota trad.*

22. Sărbătorirea păcii cu un măreț foc de artificii. Ratificarea a fost făcută publică și majestățile sale imperiale i s-a conferit titlul de părinte al patriei, Petru cel Mare și împărat al tuturor rușilor și i s-au adus în mod public acestea de la tot poporul. Ratificarea în limba rusă și germană a fost trimisă cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi prin locotenentul Elaghin.
26. Majestatea sa imperială și domniile miniștrii și întreaga mascaradă mănăstirească a mâncat la noi.
29. După amiază au petrecut la senat în haine de mascaradă.
30. O scrisoare a cneazului Vasili Lukici Dolgoruki sub numărul 1, s-a dat secretarului de cabinet dl. Makarov pentru trimiterea ei la Paris. Cneaghina Maria Iurievna Dolgoruki a cinat la noi.

noiembrie

1. A fost la senat. Pavel Ivanovici Iagușinski cu medicul Lavrentie și cu Tatischev au venit să constate dacă cneaghina și cneajna sînt într-adevăr indispușe din care cauză n-au fost la senat. Generalul Cantacuzino a luat masa și a petrecut două nopți la noi.
4. A fost la senat. Scrisoarea de la cneazul Vasili Lukici sub nr. 4, s-a trimis prin cabinet.
6. Majestatea sa imperială cu amiralul și cu prealuminatul cneaz Menșikov au prînzit la noi; ei au venit de la Petru Andreevici.
7. Pe seară a plecat la Moscova.
10. În satul Berezovka care se află la 355 verste distanță de Moscova, cneaghina a lepădat.
14. S-a întîlnit cu majestatea sa imperială în satul Ceășnikova la 40 verste distanță de Moscova și majestatea sa a vizitat pe cneaghina noastră.
18. Aniversarea nașterii țarevnei Elisabeta Petrovna și majestatea sa imperială a intrat cu solemnitate în Moscova.
24. Alpilei a adus vestea că generalul Cantacuzino a încetat din viață la 21 ale lunii în satul Truhnovo, în apropiere de Ustiușno din Jelezopolski, la 70 verste. Rodivon împreună cu Alpilei au trimis la miezul nopții <această veste> cneazului.
28. Prea luminatul cneaz Menșikov a fost la noi. Cneaghina Irina Grigorievna Trubețkoi împreună cu cneajna au venit și au înoptat la noi.
30. Cneazul nostru a cinat la generalul cneaz Ivan Iurievici Trubețkoi; acolo a înoptat cu cneaghina.

1722

ianuarie

1. A luat masa la palatul Granovski.
3. Au sosit micii cnezi și micile cneajne.
6. Micii cnezi au fost la exerciții.
8. A fost la senat. Cnezii <cei mari> au sosit.
9. A fost adunare la Curtea cea mare.
10. 11, 12. La fel.
13. A fost la senat.
14. Cneazul nostru n-a fost la senat, fiind indispuș.
15. Nici astăzi cneazul nostru n-a fost la senat, tot din aceeași cauză¹.
- 16—25. Într-aceste zile, din cauza boalei, cneazul nostru n-a fost nici la curte și nici la senat. Generalul Cantacuzino a fost înmormîntat. Cneazul Petru Mihailovici Golițin a fost înmormîntat.
26. S-a însurat Rodivon.
- 26—27. În aceste două zile cneazul nostru a fost la senat.

¹ Din ms. rom. 325, f. 31 v. Bibl. Acad. R.P.R.

28. Aniversarea nașterii țarevnei Ana Petrovna și sărbătorirea păcii cu foc de artificii.
 30. S-au adunat la prea luminatul cneaz în haine de mascaradă, iar de acolo au plecat la Vsesviatskoe și acolo au înopțat.
 31. A intrat mascarada în Moscova.

februarie

1. Cneazul nostru n-a mers în societate, fiind indispus.
 2. Iar n-a mers <cneazul nostru>, ci s-a plimbat prin sat ¹.
 3. Onomastica țarevnei Ana Petrovna. Cneazul nostru a fost la adunare cu toți boierii și s-au plimbat la Preobrajenskoe.
 4. A fost la senat dimineața; după-amiază s-a plimbat în bărci de mascaradă și a cinat pe livedea Tarițin ².
 5. A fost la senat. Majestatea sa imperială a fost de asemenea și și-a luat ziua bună plecând la Oloneț.
 7—9. A fost la senat.
 12. A fost la senat.
 13. A fost la senat și societatea a luat masa la noi.
 14. A fost la senat. Ducele a cinat la noi. S-a celebrat ziua nunții.
 15—16. A fost la senat.
 17. A fost la senat. A mers la Constanța.
 19—23. A fost la senat.
 26. A fost la senat. Duelul cu locotenentul Alexeevici.
 27. A fost la senat. La noi a fost asamblée.
 28. A fost la senat.

martie

1. A fost la senat, dar n-a stat acolo.
 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10. A fost la senat.
 12. A fost la senat. A luat masa la moșia cneazului Menșikov. Noaptea a venit împăratul de la Oloneț.
 13. A fost la senat.
 14. N-a fost la senat.
 15. A fost la senat și a fost însuși împăratul. Asamblée la cneazul Menșikov.
 16. Cneazul nostru n-a fost la senat, ci a mers în satul Preobrajenskoe ³.
 18. A luat masa la prea luminatul cneaz, dar ultimul asamblée a fost la cneazul imperial.
 20. A fost la senat.
 21. A fost la senat. Curierul Dumitrachi a plecat la Țarigrad.
 22. Cneazul nostru n-a fost la senat, fiindcă n-a fost invitat. Apoi s-a împărțășit ³.
 27. A fost la senat.
 28. Cneazul nostru n-a fost la senat, fiind indispus.
 29, 30, 31. A plecat în <satul> Preobrajenskoe.

aprilie

3. A fost la senat. Seara a fost la noi solul turc; un pachet de scrisori turcești a fost trimis lui Gavril Ivanovici prin Ermak.
 5. Cneazul nostru n-a fost dimineața la senat, ci numai după amiază ³.
 6. A fost la senat și <a fost> însuși împăratul.
 9. Cneazul nostru n-a fost la senat, fiindcă a luat medicamente; căpitanul <din regimentul> Preobrajenski a venit să-l ia pe cneaz ca să... ³.

¹ Din ms. rom. 325, f. 31 v. Bibl. Acad. R.P.R.

² Ibidem.

³ Ibidem f. 32 v. Bibl. Acad. R.P.R.

10. A fost la senat și de acolo cneazul nostru a plecat la Preobrajeskoe. A venit de la Romanovski egumenul și în acea noapte a plecat la Cernaia Greazi.
11. La ora 8 după miezul nopții a venit un dragon de la senat și a anunțat că majestatea sa imperială va fi acolo, dar cneazul nostru nu s-a întors din satul Cernaia Greazi și a venit seara.
12. A fost la senat.
S-a trimis duplicatul d-lui G. M. Kropotov¹.
Majestatea sa imperială împreună cu miniștrii a binevoit să fie la Colegiul de externe și apoi a stat mult timp la senat, iar cneazul nostru n-a fost, fiindcă n-a fost invitat.
13. A fost la senat și <a fost> însăși majestatea sa imperială.
14. A fost la senat. Cneazul nostru, cneaghina și cneajna au luat masa la rezidentul imperial.
16. A fost la senat. Nunta cneazului Nichita Iurlevici Trubețkoi.
- 17, 19. A fost la senat.
20. A fost la senat. Cneazul nostru a plecat cu copiii în împrejurimile Moscovei.
23. A fost invitat să meargă la senat, dar cneazul nostru nu s-a întors încă de la moșie, apoi a mers de la moșie direct la senat¹.
24. N-a fost invitat să meargă la senat, dar au fost primite alte invitații; cneazul nostru a mers la tipografie.
- 25, 26. A fost la senat, fiind invitat.
27. A fost la senat, fiind invitat; a fost și majestatea sa imperială. S-a poruncit să se dea moșia Saburov de la noi. Cneazul a plecat la moșie¹.
30. Cneazul s-a întors de la moșie¹

mai

1. Cneazul nostru a mers la senat fără să fie invitat.
3. Cneazul a mers la Preobrajeskoe².
4. Cneazul a mers la senat fără să fie invitat².
5. Cneazul a plecat la moșie².
6. Cneazul a venit pentru o oră acasă..
7. Eu cu sora și ginerele ne-am luat rămas bun.
11. Cneazul a fost la senat fără să fie invitat; a fost și majestatea sa imperială. De la senat, plecând, au pornit într-o călătorie spre sud.
14. La Kolomna a sosit dimineața. Majestatea sa imperială a binevoit să sosească seara.
27. Dis-de-dimineață a sosit la Murom; spre seară a sosit la Pavlov, al cneazului Cerkaski.
28. Spre seară au sosit la Nijni-Novgorod <la 700 verste distanță de Moscova> dar majestatea sa imperială a binevoit să sosească cu flota la 26 <mai>, într-o simbătă.
30. Sărbătorirea nașterii însăși a marelui împărat și marele împărat a binevoit să plece seara în campanie.

iunie

1. Spre dimineață au pornit la drum din Nijni <Novgorod>.
3. Dis-de-dimineață am sosit la mănăstirea Makarev <la 60 verste de Nijni>. În fața ei se află satul Liscov al țarinei Militinska.
4. Dimineața am sosit în orașul Vasiliev, la amiază în satul Iurino al arhiepiscopului Nițegorodului, apoi la Kozmodemiansk.
5. Seara am sosit la Kazan <140 verste de Kozmodemiansk>.

¹ Din ms. rom. 325, f. 32, r. Bibl. Acad. R.P.R.

² Ibidem 325, f. 34 r. Bibl. Acad. R.P.R.

6. Cneazul a luat masa în oraș cu împăratul. La aceeași dată, la miezul nopții, au plecat din Kazan.
9. Dis-de-dimineață au plecat spre Simbirsk, la 180 verste de Kazan.
11. Au prinzit lângă satul Morkvaș, acolo jumătate <din sat> este al prealuminatului cneaz Menșikov, cealaltă jumătate a diferiților moșieri, anume: Cirikov, Iarțoviki. Acolo e muntele Llsaia, pe el, pe o piatră cneazul și-a săpat numele său și anul, în apropiere de Samara, la 40 verste.
12. În zori au trecut prin Samara.
15. Cneazul Constantin Cantacuzino s-a îmbolnăvit dimineața și seara cneazul Șerban.
17. A fost chemat medicul regimentului al II-lea de grenadiri și a luat sînge cneazului Constantin Cantacuzino.
20. La Samara am sosit și la aceeași dată am și plecat.
26. Am sosit noaptea la Țarițin.
27. Am plecat din Țarițin după liturghie, cneazul și cneaghina au prinzit la comandantul colonel Serghiei Vasilievici Sokiotov.

iulie

4. Am ajuns de vreme la Astrahan, unde ni s-a dat ca locuință palatul pescăriei al împăratului.
5. Majestatea sa Imperială împreună cu amiralul și cu Petru Andreevici Tolstoi și cu ceilalți au fost seara la noi.
18. Seara am plecat din Astrahan în campanie, <după amiază la ora 7¹/₂>.
20. Dimineața am sosit la Uciug Uruslov unde Volga este despărțită de mare pe o distanță de 15 verste. Am înopțat pe mare. Observațiile le-a făcut cneazul și a constatat 45 grade și 20 minute. La aceeași dată, cneazul nostru a scris o scrisoare cneaghinei sub nr. 1, și a trimis-o cu vasul, prin Mitrok.
24. Marele împărat cu amiralul s-au adunat la 2 mile distanță de Terki, de unde toți au plecat, iar noi am rămas pe bancul de nisip.
26. Am sosit aproape de Terki la ora 2, dar majestatea sa imperială și amiralul au sosit la 24 (iulie). Cneazul nostru s-a dus la împărat și a plecat în campanie la ora 2 și un sfert după amiază. La aceeași dată a scris o scrisoare cneaghinei, sub nr. 2, și a dat-o secretarului de cabinet Makarov.
27. A sosit la rîul Astrahan <înainte de amiază>. A participat la te-deumul pentru luarea celor 4 fregate și s-au tras salve cu toate tunurile odată. După masă, pe toți domnii l-a scîldat împăratul pe vasul amiral, coborîndu-i de pe rampă și cufundîndu-i de trei ori.

august

3. De pe vas ne-am mutat în tabără. Majestatea sa imperială a binevoit să dea dimineața rachiul cneazului nostru, iar seara a cinat.
4. Am scris la Moscova, sub pachetul baronului Șafirov, iar acel pachet s-a trimis prealuminatului cneaghine, sub nr. 4, la Astrahan; a dat-o guvernatorului Volinski.
5. Toată armata a plecat în campanie.
S-au expediat 150 manifeste turcești lui Vasili Vasilievici, prin translatorul Lev Zalievski¹
6. Cneazul a scris cneaghinei, nr. 5, s-a dat în cabinet, a primit-o cancelarul Ivan Grigoriev. Majestatea sa imperială cu miniștrii au binevoit să plece <dimineața> și în aceeași zi au sosit la rîul Sulak și s-au așezat în tabără; acolo a fost acordată o audiență cneazului de Șafhal și mutbegului cerchezilor.
10. Spre seară au trecut peste <rîul> Sulak.

¹ Vezi P. Pekarski, op. cit., vol. I, p. 237.

12. Au sosit în orașul Tarhu.
13. Majestatea sa imperială cu domniul ministru i a binevoit să meargă spre munte și în casa cneazului Șafhal, unde s-a dăruit majestății sale un cal cu șea ferecată în aur.
14. Majestatea sa imperială a dăruit un cal cneazului nostru, adus de la un oarecare bei.
15. S-a săvârșit în lagăr o sfântă liturghie și pe acel loc a fost ridicată o movilă de piatră cu o înălțime de 5 stînjeni și cu circonferință de 20 stînjeni; ia piatră a adus fiecare, cite una, cîți soldați și oameni au fost în toată armata. Cneazul a scris cneaghinei, nr. 6 și a dat-o lui Volinski. Majestatea sa imperială cu amiralul și cu alții au cinat la noi.
16. De la Tarhu a plecat în campanie în zori.
17. ... I s-a scris de 2 ori sultanului Timiș ca să primească protecția majestății sale, dar el n-a ascultat. *Se vorbește despre înfrîngerea suferită de atacul a 5 000 tătari ai lui Timiș din partea cazacilor de la Don.*
20. Prizonierii sînt chinuți.
21. <Prizonierii> sînt executați cu anunțarea vinei în limba turcă. De dimineață au plecat în campanie. După amiază au vizitat fîntina cu apă fierbinte pe care mîna nu o suportă. Au înnoptat aproape de riul Bug.
23. La Derbent au sosit dimineața în zori și s-au oprit, iar după amiază au mers în coloană prin oraș și au așezat tabăra dincolo de oraș.
24. Majestatea sa imperială a binevoit să înopteze în oraș la o gazdă.
25. Au sosit la gazdă în oraș.
26. Sărbătorirea onomasticeii țarevnei Natalia Petrovna.
27. Cneazul a scris cneaghinei, nr. 7. S-a dat domnului Makarov.
29. Majestatea sa imperială a binevoit să cîneze la noi.
30. Împăratul a binevoit să plece cu armata în marș spre riul Rubas (care se află la 10 verste distanță de Derbent), iar cneazul nostru s-a oprit la Derbent.
31. A mers cu inginerii pe munte¹.

septembrie

5. Cneazul s-a dus în lagăr, fiind onomastica țarevnei Elisabeta Petrovna. Andreevii au trimis soli la majestatea sa imperială, aducînd darurile lor și cerînd lertare. S-a primit de la cneaghină o scrisoare din 31 iulie. Majestatea sa imperială, după ce a făcut meterezuri la riul Rubas, s-a înnoptat cu armata la Derbent, iar la meterezuri au rămas 300 cazaci.
6. Cneazul nostru a fost chemat în zori la împărat. Astăzi pleacă un transport de la Derbent la Astrahan.
7. Armata pleacă în expediție la Astrahan. A început lîngă riul Derevak.
9. Au plecat mai departe și au poposit la riul Bug.
20. S-au primit 3 scrisori de la cneaghină; din 19 august, 2 septembrie și 7 septembrie; de la cneazul Ivan Iurievici, o scrisoare din 17 iulie. S-a adus de la majestatea sa imperială o sticlă <cu vin> unguresc.
21. Amiralul și P. A. Tolstoi au stat cu cneazul pînă noaptea la ora 2.
22. Cneazul a scris cneaghinei scrisoarea nr. 11, a dat-o adjutantului cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi. A sosit Avet, aducînd 2 scrisori de la cneaghină, din 12 și 19 august, și de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi o scrisoare de la Moscova din 5 iunie. De la Cancelaria soșilor s-a primit un pachet cu cîteva scrisori de la Ermak din Țarigrad și o scrisoare de la cămăraș, din 2 iunie.
23. S-a primit o scrisoare de la P. P. Șafirov, din 30 august. Între aceste scrisori era una de la ministrul francez Campredon din 1 septembrie, de la cămărașul din 14 august, de la prealuminatul cneaz Menșikov s-au primit scrisori din 23 și 29 august.

¹ Vezi P. Pekarski, op. cit., vol. I, p. 237.

24. Majestatea sa imperială a fost la noi după amiază la ora 1. S-a primit o scrisoare de la prealuminata cneaghină, din 13 septembrie.
25. Cneazul nostru a fost către seară la împărăteasă, pentru afacerile sale.
26. Au făcut metereze lângă Sulak și dimineața au plecat mai departe. De la Sulak au fost trimiși înapoi la Derbent vreo cinci mii calmuci sau mai mulți, și cazaci de la Don. Majestatea sa imperială a sosit tot atunci la meterezul de la Agrahan, a binevoit să sosească și cneazul nostru.
27. S-a aflat dintr-o știre că surkii au venit lângă fortăreața de la Rubas cu mai mult de 10 000 <oameni>, însă ai noștri s-au apărat cu vitejie și au ucis 500 dintre ei și au luat 2 steaguri de la aceștia <și> pe mulți i-au rănit¹.
28. S-au tras salve de tun pentru sărbătorirea victoriei asupra lui Levenhaupt de la Lesnaia. S-a primit o scrisoare de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, din 8 august, de la prcălab, de la Bacaria <Zaharia>. Prealuminatul cneaz a scris prealuminatului cneagline, s-a dat scrisoarea guvernatorului Volinski.
29. Majestatea sa imperială a binevoit să plece în zori în expediție spre Astrahan.

octombrie

9. Au sosit după amiază la Astrahan. Majestatea sa imperială a binevoit să sosească a patra zi, într-o joi. S-au primit scrisori de la Șafirov, din 26 septembrie, de la Tarigrad din 6 august și de la Nepluev, din 22 august.
11. S-au tras salve de tun de pe țârm, deoarece s-a sărbătorit victoria de la Schlussenburg. Seara, majestatea sa imperială a fost la cneazul nostru.
12. S-a primit o scrisoare de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, din 27 august, nr. 100.
13. S-au expediat scrisori cămărașului și cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi, nr. 1, prin cabinet.
14. Insulițe; a sosit după amiază în Astrahan; curierul de stat Ștefan Sultov a remis scrisori de la prealuminatul cneaz Menșikov din 5 octombrie, de la Petru Petrovici Șafirov din 4 octombrie, de la cămăraș, din 26 septembrie.
15. Cnezii noștri cei mari au sosit noaptea.
16. Spre seară a sosit amiralul cu corabia sa și cum s-a urcat pe vas s-a înălțat pavilionul și i s-a dat onorul de pe țârm, prin salve din 9 tunuri.
18. S-au trimis scrisori pentru: baronul P. P. Șafirov, prealuminatul cneaz Menșikov, cămărașului, lui Rodivon din același cabinet, sinodalului Lavrentie Șitov.
20. A sosit și vasul; între alte lucruri care s-au scufundat în mare se aflau și lăzile mele cu scrisori, acolo era și rozariul.
23. S-a expediat scrisoarea cneaghinei către cneaghina Maria Iurievna Dolgoruki, scrisoarea mea către cămăraș, către Mekinin, către spătarul și o scrisoare scurtă a cneazului către cămăraș.
26. S-au expediat scrisori cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi, nr. 2, cneazului Grigorie Feodorovici Dolgoruki, cămărașului, lui Mekinin, cneaghinei Irina Grigorievna, cneaghinei Ivanovna, cneajnei Smaragda, prin Semen Grigorievici Narșkin. Majestatea sa imperială a binevoit să vină la noi seara și a stat aproape 3 ore. A binevoit să ia pentru traducere pe « Polidor » și traducerea lui « Agapit », făcută de mine.
28. Majestatea sa imperială și cu miniștrii străini au prânzit și au cinat la cneazul nostru.

noiembrie

1. S-au primit scrisori de la baronul P. P. Șafirov din 22 octombrie; seara s-au primit scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, din 29 septembrie, fără număr.
3. Petru Andreevici a fost la noi și au vorbit între ei despre oarecare afaceri particulare.

¹ În limba latină (n. tr.).

1. Vasele au plecat pe mare la portul Zinzili și majestatea sa imperială fiind pe punte și dându-le ordin de plecare a binevoit ca, împreună cu amiralul și cu Petre Andreevici, să treacă pe la noi spre seară, au stat la noi vreo 3 ore și și-au luat rămas bun de la toți.
5. După amiază, majestatea sa imperială cu toată curtea a plecat pe apă la Moscova.
6. S-au expediat scrisori baronului P. P. Șafirov, prealuminatului cneaz Menșikov, cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi, nr. 3, lui Rodivon, arhitectului Rastrelli, cămărașului, prin omul lui P. P. Șafirov, Atanasie Tobolkin. Cneazul nostru s-a simțit mai rău azi dimineață și a chemat pe episcop, s-a spovedit.
N.B. S-a îmbolnăvit încă din timpul marșului, când a plecat din Derbent. După amiază l-a vizitat cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, cneaghina și amiralul.
7. Cneazul nostru s-a împărțășit. S-au primit scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, fără nr., din 10 octombrie, de la baronul P. P. Șafirov, din 23 octombrie, de la cămăraș, din 20 octombrie, prin sergentul Ștefan Bocearov, din regimentul Astrahanski.
12. S-a primit o scrisoare de la Nepliuiev, din Țarigrad, din 27 septembrie, prin caporalul Nichita Nekrasov; și de la Colegiul de externe s-a primit o scrisoare de la baronul P. P. Șafirov, din 1 noiembrie, când s-a trimis o scrisoare către majestatea sa imperială.
22. Guvernatorul și Kropotov au fost la cneazul nostru pe seară.
23. Cneazul a scris majestății sale imperiale. În același timp, s-a trimis o scrisoare expediată de baronul P. P. Șafirov, tot atunci a scris lui Makarov și lui Petru Pavlovici despre aceleași lucruri; s-au dat guvernatorului Artiom Petrovici Volinski.
27. Cneaghina noastră a lepădat.

decembrie

1. S-au primit scrisori de la Țarigrad și de la N. din 4 octombrie, de la Nepliuiev, din 7 octombrie, de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi două scrisori din 25 oct., nr. 3 și 28 (oct.), de la prealuminatul cneaz Menșikov 3 scrisori: din 3 sept. și 20 și 31 oct., de la pircălab din 7 noiembrie, de la cneazul Radu, din 8 noiembrie, prin curierul senatului V. Rodivonov.
3. S-au expediat scrisori prealuminatului cneaz Menșikov, cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi, cu nr. 4, cămărașului, prin același curier al senatului.
19. Cneazul nostru a fost la plimbare cu trăsura.

1723

ianuarie

1. Cneazul nostru a dăruit bani tuturor oamenilor săi.
6. Amiralul a venit la cneazul nostru și și-a luat rămas bun ¹.
17. Cneazul nostru a mers să observe drumul plină la mănăstirea care se află... la 3 verste de Astrahan.
27. Am plecat din Astrahan spre Moscova, când s-a anunțat începerea vecerniei.

februarie

2. Am ajuns la Cernți Iar ².
5. Din Cernți Iar am plecat la miezul nopții ³.
8. Am plecat după amiază la Țarițin.
11. Cneazului i s-a citit slujba maslului și după liturghie a plecat la drum, la ora 2 după amiază din Țarițin.
12. Am mers și am înnoptat în orașul Kacealino (33 verste).
13. Am mers la Sirotin, 28 verste, am înnoptat la Grigorievici <11 verste>.

¹ Din ms. rom. 325, f. 35 r, Bibl. Acad. R.P.R.

² Ibidem.

³ Ibidem.

14. Am mers la Perekop, <21 verste>, am innoptat la Clețca, <20 verste>. S-au primit scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, de la cneaghina Irina Grigorievna Trubețkoi, de la cămăraș, prin vagmistrul Ivan Petrov, fiul lui Rakovski.
15. S-au trimis scrisori pentru amiral și un pachet împărătesei țarina, contelui Golovkin, lui Petru Andreevici Tolstoi, și un pachet cămărașului, cneazului Feodorovici Dolgoruki, Visloboko este trimis la Ukolovo, cu el <s-a trimis> o scrisoare către guvernatorul Voronejului, colonelul Ribinski.
19. Seara am mers spre Pavlovsk.
22. S-a publicat în trg ucazul despre menținerea curățeniei în Dmitrevca și despre plantarea de brazi și mesteceni în fața porții; s-a publicat și în ce mod să se deschidă circumi de către cerchezi și romini...¹.
25. Am plecat din Pavlovsk, am innoptat la Belogore. Conducător plină la Daimin a fost un strb, căpitan Vasili Bulubaș, cu 5 companii².

martie

6. Am mers și am innoptat la Scigrah.
7. Am ajuns pe la amiază la Daimin <40 verste>. Spătarul Semen a remis scrisori de la cămăraș din 3 februarie, de la Rodivon din 19 febr., de la cămăraș din 24 febr.
9. A sosit din Moscova de la garda senatului Petre Vekentev, aducând scrisori de la Petru Andreevici Tolstoi, din 25 februarie, de la Rodivon din 19 febr., de la cămăraș din 24 febr.
10. Căpitanul strb Vasili Bulubaș cu tovarășii săi au fost concediați, pentru a se înapoia la Pavlovsk și s-a scris guvernatorului Voronejului, Petru Vasilievici Izmailov. Seara am ajuns la Ukolovo.
12. Am scris colonelului Mirgorodului, cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi, lui Ivanenko, lui Tansko și lui Mllescul.
13. S-au primit scrisori de la cămăraș din 24 febr., de la arhiereul Voronejului, prin spătarul Neniul.
15. S-a scris colonelului Cernișev despre Dimitrie Karpov și lui Miakinin cu care scrisori a plecat slugerul.
16. S-a scris lui Rodivon și s-au trimis desenele cămărașului, lui Potemkin, lui Petru Andreevici Tolstoi, cneaghinei Irina Grigorievna Trubețkoi.
17. Am plecat din Ukolovo.
19. Am ajuns la Dmitrevka.
23. Colonelul Cernișev a venit din Susk și a prinzit la cneaz, s-a dat o scrisoare cneazului nostru către cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi¹.
25. Crierul Dumitraki a plecat din Țarigrad, a ajuns la Dmitrevka.
26. Prin el s-a scris cămărașului și lui Juvenet. Spre seară a sosit, venind de la Kiev, cneazul Hilkov cu scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, din 20 martie.
28. Dragonul Zahar a fost expedit de dimineață la Kiev cu scrisori pentru cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi. Cneazul Hilkov a fost trimis de asemenea dimineața la Moscova; a luat cu el o scrisoare pentru cneaghina Irina Grigorievna Trubețkoi.

iunie

27. Căpitanul Zvenghițev a plecat la Moscova; cu el a luat scrisori pentru Tolstoi, Makarov, Iankov, Volinski, cămăraș.
29. Vizitiul din Sevsck a adus scrisori în pachet pentru Sagarov de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi, din 24 iunie și scrisorile din Țarigrad.

¹ Din ms. rom. 325, f. 35 www.dacoromanica.ro

² Vezi P. Pekarski, op. cit., vol. I, p. 237.

iulie

3. Am scris lui Ivan Iurievici Trubețkoi, prin omul lui, Ivan Carnauhov.
5. Am ajuns la mănăstire.
8. De la mănăstire ne-am înapoiat la Dmitrevka.
19. Am scris la Moscova cneazului Dmitrie Mihailovici Golițin și cămărașului.
23. Au scris lui Ivan Semenovici, fiul lui Nepliuiev, prealuminatul cneaz Menșikov, lui Golovin, lui Petru Andreevici Tolstoi, cneazului Grigorie Dolgoruki, lui Pavel Ivanovici Iagușinski, lui Makarov și lui Rodivon.
30. Au scris la Kiev cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi, prin Lavrov.

august

8. S-a primit o scrisoare de la cneazul Ivan Iurievici Trubețkoi din 5 august, prin ordonanța lui, Zveghințev, și în același timp s-a răspuns prin același, lui Zveghințev.
14. A plecat dragonul Zahar la Nijni; pentru drum i s-a dat un cal de poștă.
18. Cneaghina Irina Grigorievna Trubețkoi a sosit în zori.
19. S-a scris cneazului Ivan Iurievici Trubețkoi, prin Simeon Klianșev; s-a dat de către cneazul nostru un bilet de drum pentru o căruță de poștă¹.
21. Cneazul nostru a încetat din viață, după amiază, la ora 7 și 20 minute. În aceeași seară a fost trimis Kriukov la Kiev.
22. S-au expediat la Moscova și la St. Petersburg scrisori pentru împărăteasă, Makarov, cneazul Vasili Lukici Dolgoruki, Semen Grigorievici Narișkin.
24. Trupul cneazului a fost transportat la Morevo.
30. De la Morevo s-a transportat la Moscova; cneazul Matei a mers să-l însoțească.
31. Am plecat din Dmitrevka și am rămas la Gnezdilovo până la 5 septembrie.

septembrie

5. Am plecat din Gnezdilovo la Moscova.
20. Am ajuns la Cernaia Greazi.
29. Trupul cneazului a fost transportat de la Cernaia Greazi la Moscova.

octombrie

1. Cneazul a fost înmormântat seara.
12. Am plecat la St. Petersburg cu Constantin².
24. Am ajuns la St. Petersburg.

1724

mai

7. Ziua încoronării majestății sale împărăteasa Ecaterina Alexeevna.
28. Am înaintat majestății sale imperiale pe « Epictet » și o jalbă, în casa prealuminatului cneaz Menșikov, la Sloboda, deoarece întregul senat a ținut ședință acolo.

iunie

21. Am plecat la St. Petersburg cu toți cnezii și cu cneaghina.

iulie

9. Am ajuns la St. Petersburg.

1725

ianuarie

28. La ora 6 spre seară a încetat din viață împăratul nostru Petru Alexeevici.

¹ Din ms. rom. 325, f. 30. www.dacoromanica.ro

² Din ms. rom. 325, f. 26, r, Bibl. Acad. R.P.R.

aprilie

7. S-a primit ucaz prin care am fost numit traducător pe lângă Academia de Științe. Se scrie astfel: • În numele majestății sale imperiale, țarina, prin ucaz se ordonă Academiei de Științe ca Ivan Ilinski să fie numit traducator și să i se atribuie un salariu de 180 ruble pe an, locuință liberă, cu curte și lumânări, ca și alte privilegii ale slujbașilor de pe lângă Academie și să i se plătească salariul pe anul curent 1725 pentru 3 luni, aprilie, mai și iunie, 45 ruble, sub luare de dovadă și să fie trecut în bugetul Academiei, drept pentru care semnează: Laurentius Blumentrost. St. Petersburg, 1725, aprilie 1 •.

1727

mai

6. La ora 9 seara a încetat din viață Ecaterina Alexeevna.
24. Cneazul Constantin Dimitrievici s-a însurat.

1730

august

29. Am primit pentru trimestrul din septembrie anul trecut salariul de 60 ruble ; am primit de la Paul.
-

UN STUDIU NECUNOSCUȚ DE ISTORIE SOCIALĂ AL LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU, GÎTUIT DE CENZURĂ

DE
D. SIMONESCU

Scoaterea la iveală a unor texte privind gândirea social-politică și istorică progresistă din trecut, uitate în mod voit de istoriografia burgheză, este o problemă importantă care poate contribui la cunoașterea multor izvoare noi.

Aceste texte au fost gîtuite, în momentul publicării lor, de cenzura regimurilor exploatoare. Istoriografia burgheză dacă le-ar fi folosit, ar fi găsit în ele idei potrivnice ideologiei clasei dominante.

Mă voi mărgini să arăt două cazuri, din multele exemple pe care le oferă opera uitată a lui M. Kogălniceanu.

Se știe că Mihail Kogălniceanu a primit de la spătarul Antohi Sion, spre cercetare, un manuscris cu texte vechi. Cele mai multe din ele au fost publicate în „Arhiva Rominească” I (Iași, 1841). Dintre ele, scrie Kogălniceanu, numai „Cuvîntul unui țaran către boieri și corespondența între doi străini nu se vor publica pentru astă dată, din pricina unor stavili cam grele ce se împotrivesc la tipărirea lor”.

„Cuvîntul unui țaran” era un protest violent împotriva abuzurilor boierilor; cit privește corespondența celor doi străini, ea cuprinde păreri despre corupția și venalitatea clasei stăpînitoare — donni, boieri, cler. Se înțelege că un asemenea panflet, plămuit la începutul secolului al XIX-lea, nu putea birui în presa literară „stavilele” cenzurii.

Alt exemplu: în 1853, cînd forțele și relațiile de producție favorizau în Principate o viață economică de schimburi comerciale internaționale, care scotea spre fructificare capitalul teaurizat al boierilor, apare la Iași opera literară: „Coliba lui Moș Toma sau viața negrilor din sudul Statelor Unite din America” (2 vol. în traducerea din franțuzește a lui T. Codresco). Acest roman de simpatie pentru nenorocii negri avea pronunțate tendințe antisclavagiste și arăta, de pe pozițiile capitalismului, binefacerile muncii libere pentru industrializarea pustiuilor din America. Autorul romanului este scriitoarea americană Harriet Beecher Stowe (1811—1896)¹.

¹ Tendințele mai mult aparent antisclavagiste ale autoarei au fost demascate de K. Marx; vezi Capitalul, București, Ed. P.M.R., 1947, vol. I, p. 647—648.

Este cert, însă, că romanul a plăcut și a fost tradus în rominește, în 1853, nu numai de Codrescu, dar și de Dimitrie Pop¹. O altă traducere s-a făcut mai târziu de Iosif Nădejde². Romanul s-a bucurat de o largă răspîndire mai ales în opinia publică a Moldovei. În lista prenumeranților din anul 1853, găsim nu numai eroși abonaji printre moșieri, militari, cler, „doamne” și „domni” (=burghezi), comercianți, pînă și printre „țigani dezrobiți” (Necula Angheluță, Iordachi Angheluță, Gh. Barbu, Irina țiganca)³.

Problema sclavajului era discutată de toți și desființarea lui cîștigase mulți adepți printre moldoveni, încă din 1844, cînd sînt liberați prin lege țigani mănăstirilor pămîntene și străine din cuprinsul Moldovei. Cu acest prilej Kogălniceanu salută legea eliberatoare și-și exprimă speranța că cel mai târziu în 1849, la centenarul reformei lui C. Mavrocordat, să se realizeze și eliberarea țiganilor statului și boierilor, fără răscompărare⁴.

În 1853, la apariția romanului social Coliba lui Moș Toma, în Moldova existau noi condiții economice, sociale și politice. Se înfiripase o industrie națională. Insuși Mihail Kogălniceanu era, din octombrie 1852, în tratative cu ocirmuirea, pentru înființarea unei fabrici de postav, pe care a și ridicat-o pe platoul din fața Mănăstirii Neamțului, la confluența Ozanei cu apa Neamțului. Industria nouă cerea o evadare a oamnerilor de la sat, de la munca agricolă, la munca telnică de la oraș.

Se știe că în afară de lucrătorii străini, la fabrica lui, Kogălniceanu a angajat și țigani liberați⁵.

Din punct de vedere social, se pregătise de către generația pașoptistă atmosfera favorabilă ideilor progresiste și democratice. Este adevărat că revoluția a fost înfrîntă, că moșierii îi cîștigaseră pe unii dintre „progrisiști”, dar rămînea deschisă lupta ce se iscase între boierime și țărănime. Se cerea rezolvată problema țărănească, pentru care o parte din literatura epocii arăta o largă simpatie. Mihail Kogălniceanu, în linii mari, a rămas consecvent în sentimentele lui de dragoste pentru țărănime. Opera lui este auzesea un prilej de a-și arăta simpatia față de țărănime.

Din punct de vedere politic, războiul Crimeii (1853—56) atrăsese atenția opiniei publice europene asupra Țărilor Romîne. În aceste condiții, M. Kogălniceanu găsește oportun să publice ca prefață la „Coliba lui Moș Toma”, în traducerea lui Codrescu, un studiu de istorie socială intitulat „Ochire istorică asupra Sclăviei” (ediția citată, p. IX—XXXII), articol îndreptat împotriva sclăviei și șerbiei. În articol, Kogălniceanu studiază nu numai din punct de vedere istoric, ci și economic și politic, sclavajul din antichitate la greci și romani, șerbia caracteristică orînduirii feudale, precum și vecinătatea (iobăgia) la romîni pînă în 1749. Cum însă Kogălniceanu înțelegea să facă și repetate aluzii la stările contemporane din Moldova, cenzura lăie brusc articolul tocmai la expunerea evenimentelor anului 1749 din Mol-

¹ Bordeicul unchiului Tom, sau Viața negrilor din America, traducere de Dimitrie Pop, Iași, 1853.

² În Biblioteca pentru toți, nr. 1159—1161.

³ Coliba lui Moș Toma . . . , trad. de T. Codrescu, Iași, 1853, vol. II, p. 389—396.

⁴ „Propășirea”, suplimentul din 6 februarie 1844.

⁵ Gh. Zane, M. Kogălniceanu, întemeietorul marii industrii textile din Romînia, în „Arhiva Romînească”, VII (1941), p. 60.

dova, la jumătatea cuvîntului „eman“-cipație (este vorba de opoziția boierilor la emanciparea vecinilor).

Și astfel articolul, în curs de publicare, a rămas neterminat. Autorul a făcut în 1855 a doua încercare de a-l publica, de data aceasta sub titlul schimbat: „Sclavie, vecinătate și boieresc“, dar ocîrmuirea n-a îngăduit nici de data aceasta decît publicarea introducerii și a capitolului I: „Sclavia în antichitate“¹, deci într-o formă mai ciuntită decît în 1853.

Autoarea unei teze de doctorat asupra lui Kogălniceanu² este de părere că articolul despre sclavie a fost tăiat de cenzură, dar nu documentează aceasta afirmație justă. Iată dovezile: articolul este intrerupt brusc; este tipărit într-o chirilica maruntă, alta mărime de litera decît restul cărții, adică romanul „Coliba lui Moș Toma“; are grave greșeli de paginație (succesiunea p. XII—XIV), ceea ce arată tipărirea lui grăbită, poate ilicita. Observăm că numele istoricului democrat-revoluționar Bălcescu nu este amintit decît cu indicația „autorul stăii sociale a plugarilor“. Operele acestuia folosite de Kogălniceanu, sînt *intenționat* citate incomplet sau greșit: „Muzeul istoric“ (în loc de „Magazînul istoric“), ceea ce arată că pomenirea lui Bălcescu și folosirea ideilor lui revoluționare constituia între 1853—1855 un pericol pentru ocîrmuire. Din anul 1855, articolul nu a mai fost reeditat, cu toate că s-au făcut numeroase ediții din opera lui Kogălniceanu³. Amintit doar de unii cercetători, el a rămas neutilizat de istoriografuli burghezi în caracterizarea pe care au făcut-o activității istorice a lui Kogălniceanu.

Intenția și conținutul studiului sînt exprimate clar de Kogălniceanu, dar numai în versiunea din 1855. Autorul spune că va studia sclavajul din antichitate, sclavia modernă (din Statele Unite), cit și sclavia țiganilor; va continua cu *șerbia* din Evul Mediu, apoi cu „boierescul și claca de astăzi“, adică din vremea cînd scria (1853).

Este drept că planul propus de Kogălniceanu nu a fost realizat în studiul sau. Astfel, sclavia negrilor din America nu a mai fost tratată, probabil pentru că însași opera lui H. Beecher Stowe, pe care o prefața Kogălniceanu, cuprinde aspecte ale sclaviei negrilor. Tratarea șerbiei la romini, sub aspectul *boierescului și ciacii*, pînă în zilele lui, nu a fost îngăduită de ocîrmuire. Totuși chestiunile au fost dezbătute de Kogălniceanu, mai tîrziu, în discursurile lui la legea agrară din 25 mai și 1 iunie 1862, cit și în cel ținut la Academia Romînă, în 1891.

Pentru autor, studiul sclavajului din antichitate a fost *numai un pretext* — o spune el însuși — și anume: „sa contribuieze a răspîndi lumina între romini și a-i face să înțeleagă că Europa nu-și da simpatiile și sprijinul decît țărilor care aspirează a-și potrivi instituțiile cu instituțiile lumii civilizate“. Aceasta o mărturisea Kogălniceanu în 1853 cînd începea războiul

¹ « Romînia literară », Iași, 1855, p. 69—73, 81—84, 96—98.

² Lucreția Rădulescu-Pravăț, Activitatea lui M. Kogălniceanu pînă la 1836, Iași, 1913, p. 110.

³ Lipssește și în Mihail Kogălniceanu, Opere, tomul I. Scrieri istorice. Ed. îngrijită de A. Oțetea, București, 1946, în 4, 712 p., Prima reeditare după edițiile chirilice din 1853 și 1855 a apărut în M. Kogălniceanu, Scrieri sociale, ed. comentată de Dan Simonescu, București, Colecția « Vatra », 1947, p. 111—168. De curînd, în M. Kogălniceanu, Scrieri alese, ed. îngrijită de Dan Simonescu, București, 1955, vol. II, p. 63—95.

Crimeii. Fară a parafraza ideile lui Kogălniceanu, găsec necesar să evidențiez numai pe acelea care se susțin pînă azi, cu privire la subiectul respectiv. Astfel, Kogălniceanu combate teoria veche a lui Aristotel, că sclavia este un fenomen natural în dezvoltarea societății. Originea sclaviei stă în economic, caci ea „au început cînd arta producției au luat îndestulă dezvoltare spre a-i da omului mai mulți decît îi trebuia neaparat pentru viețuirea lui“. Lăcomia, spoliația, furtișagul au îndemnat pe unii la „munca altuia“. Cine s-a năruptat mai mult din exploatarea muncii sclavilor au fost „vroința biruitorilor“ și „înțelepciunea preoților“. Biruitorul a folosit „sclăvia politică a staturilor despotice“, în timp ce preoții își asigurau puterea prin arma ipocriză a înblînzirii: „preoții... își asigurară puterea, înblînzind prin trepte sclăvia politică a staturilor despotice. Prin ordinul castelor, ei așăzară... o piramidă de stări exluzive, în capul cărora ei vroiră a fi singuri. Inconjurați de popoare nomade, atît staturile despolice cît și acele teocratice nu văzură pretulinderi decît stăpîni și sclavi și niciodată oameni“.

Odată condiționată și deterninată de legile economice și social-politice, sclavia se întinde prin moștenire, prin vindere-cumpărare, prin războaie. Kogălniceanu trece la analiza nuncilor înjositoare la care erau supuși sclavii, dar nu citează întotdeauna izvoarele consultate. Astfel, citează vag „dritul roman care orînduia, ca atunci cînd un stăpîn se găsea ucis să se trimeata la moarte toți sclavii care locuiau sub același acoperămint...“. Sursa este desigur Tacit, care dă (*Annales*, XIV, 42) un interesant exemplu despre duritatea cu care erau tratați sclavii, chiar pe vremea imperiului roman: prefectul orașului, Pedanius Secundinus, fiind găsit asasinat în casa lui, cei 400 de sclavi ai prefectului au fost condamnați la moarte. Executarea sentinței s-a făcut însă cu mare greutate și numai cu ajutorul unei mari forțe militare, deoarece poporul de jos luase apărarea sclavilor și încercase împiedicarea execuției.

Tot așa. adică fără să citeze sursa, Kogălniceanu se întrebă: „cine nu-și aduce aminte de acel ilot, pe care stăpînul îl îmbăta, spre a arăta copiilor săi urmările degradante a patimei beției?“ Mențiunea faptului o găsim în „Viața lui Lycurg“, scrisă de Plutarch¹.

Kogălniceanu mai arată, în cifre, marile realizări în producția industrială din Atica, săvîrșite prin întrebuintarea sclavilor la munci grele. Informațiile le găsim întocmai în discursul lui Demosthenes, „Impotriva lui Afobos“, cunoscutul exploatare al Greciei, precum și în discursul lui Aischines, „Impotriva lui Timaios“².

Folosind „Resbelul civil“, opera lui Appian, autorul arată că înmulțirea numărului de sclavi duce la o viață trîndavă și deci la decăderea statului. Într-adevăr, Appian, în opera citată de Kogălniceanu (cartea I, cap. 7—8, afirmă acest lucru și îl explică drept o consecință a expansiunii romane în bazinul mediteranean³.

Kogălniceanu interpretează științific faptele, cînd studiază mișcările revoluționare ale sclavilor împotriva împilatorilor, văzînd în toată dez-

¹ Plutarch, *Viețile paralele* (Viața lui Lycurg, cap. 28, par. 5—8).

² J. Bloch, *Griechische Geschichte*, III, 1, p. 319—327.

³ Léon Homo, *Les institutions politiques romaines*, Paris, 1927 (Col. L'évolution de l'humanité, nr. 18, p. 111—112).

voltarea sclavajului o continuă luptă între asupriți și asupritori; povește despre răscoala lui Spartacus (anul 74—71 î.e.n): „ocîrmuirea pedepsea cu chinurile cele mai aspre revoltele scivilor. Cu toate aceste, revoltele nu erau mai puțin rare, și resbelele sclivilor adese compromitară siguranța și chiar existența republicii“. Cu interes urmarește, apoi, măsurile de ameliorare a situației sclivilor, „în urma scrierilor unor moralisți“ (Seneca, Plinius, Plutarch) și „prin decretale împăratului Antonin-Piul“. Afirmația, deși vag enunțată, este totuși justă, pentru că, în „Digeste“ I, titlul VI, 2, găsim următorul rescript adresat de Antonin cel Pios (138—161) proconsulului Aelius Marcianus: „Dacă te convingi că sclavii lui Iulius Sabinius au fost tratați mai aspru decît se cuvine, ori au fost victimele unor acte inflamante sau insultătoare, scoate-i în vinzare cu grija ca să nu mai cadă vreodată în stăpînirea actualului lor proprietar. Iar dacă Sabinius încearcă să eludeze hotărîrea mea, să știe că îl voi pedepsi cu cea mai mare asprime“¹.

În sfîrșit, ajungînd la cercetarea cauzelor care au contribuit la dispariția sclavajului și la înlocuirea lui cu „șerbi, coloni sau slobozieri“, Kogălniceanu aprobă cuvintele lui Pliniu: „Marile atelii agricole, mișcate de brațe sclave (latifundia) izbutiră de a stoarce pămîntul Italiei“. Afirmația este ușor de identificat în „Historia naturalis“, XVIII, 35: „Latifundia perdidere Italiam, mox et provincias“ (latifundiile au pierdut Italia, în curînd vor pierde și provinciile).

Combate teoria mistico-teologică, după care „meritul aboliției sclăviei s-ar atribua numai cristianismului îndulcitor“, și califică just această explicație drept „un examen superficial“. Desființarea ei „se trage din ordinul economic“, întrucît deținătorii de pămînt din antîchitate aveau tot interesul a îmbunătăți cultura pămîntului. Aceasta s-a realizat prin transformarea sclavului în șerb.

Șerbia este studiată cu aceeași competență pe un întreg plan: economic, istoric și politic, deci de pe poziții avansate pentru vremea aceea: „Sclavul era lucrul stăpînului lipit de persoana sa; șerbul era lipit de pămîntul său“. A fost „un drit de proprietate moștenitoare“, în puterea căruia șerbii împlineau cele mai grele munci „domanialilor“ și „feodalilor“. Se citează cazul seniorilor De Montjoie și De Mesles din Franța, care își încălzeau picioarele în măruntaiele fumegînde ale șerbilor lor arși de vii. Citează *dritul fetiei*, „după care stăpînul lua gloabă de la fiecare fată ce purcedea îngreunată“ și *dritul copsăritului sau prelibafiei*, după care se „da stăpînului întîia noapte a mireșelor șerbe, drit pe care îl întrebuița și chiar stăpînii ecleziastici“². Arată, apoi, sfîrșitul iobăgiei prin cruciade, prin alcătuirea comanelor (nașterea orașelor și a burgheziei), prin „propășirea luminilor și a dezvoltării principiilor de umanitate“. Neobservat (camuflat din punct de vedere grafic) începe capitolul III, *Șerbia la romîni*, care nu este evidențiat tehnic cu un titlu special ca cele două capitole precedente.

¹ G. Lacour-Gayet, Antonin le Pieux, Paris, 1888, p. 264—265.

² În zilele noastre H. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte, Leipzig, 1892, vol. II, p. 666—671, a susținut că acest drept de înstrăinare a soției șerbe era răsкупărat în bani.

La romini, primele organizații politice au fost în „capitanaturi sau voevozii sau în republice. La o asemenea organizație nu putea să fie șcrbi”. Teoria se susține pînă azi, admițîndu-se aceste organizații ca forme sociale prelungite ale comunei primitive, cînd exista o proprietate socială asupra mijloacelor de producție, cînd nu exista exploatare, nici clase sociale. Ideea a prins și în literatura vremii lui Kogălniceanu, de exemplu la Alecu Russo („Slobozenia e îndoită; cea din năuntru și cea dinafară... ele sînt surori” etc., în „Cîntarea Romîniei”, versetul 16 și urm). Prizonierii din războaie, luați de la popoarele vecine (de unde numele: *vecini*), devin șerbi.

Mihai Viteazul i-a legat de pămînt, dar Kogălniceanu nu este de părerea lui Bălcescu, că a făcut-o din îndemnul aristocrației, ci „pentru a pune o stavilă emigrațiilor sau bejeniiilor”, care lăsa țara fără apărări împotriva dușmanilor din afară. Invoacă pasaje din D. Cantemir („Descrierea Moldovei”) pentru a arăta că răzeșii cu mici proprietăți au devenit șerbi prin silă. În ce privește această idee, că răzeșii cu mici proprietăți, neputînd să-și plătească birurile, au fost apoi înghițiți cu sila de marii proprietari, este și teoria lui Bălcescu (1846). Citează din „Cronica” lui M. Costin, pentru a arăta măsurile luate de Constantin Duca Vodă în favoarea vecinilor: boierul care nu-și reclama vecinul timp de 10 ani, nu mai avea dreptul asupra lui; dar și cu aceste știri Kogălniceanu este tributar lui Bălcescu, care utilizase chiar aceleași pagini citate de Kogălniceanu.

Caracteristica iobagului era „lipirea lui de pămînt”. Pentru ilustrare, el reproduce un fragment din „Pravila lui Vasile Lupu” (1646), pe care îl vom alătura cu un pasaj similar din Codul Teodosian (confirmarea legii leudale a lui Constantin cel Mare, din anul 332), pentru ca să se vadă originea bizantină a legiuirilor agraro-feudale aplicate pe teritoriul Țărilor Romîne.

Pravile 1646

• Cînd va fugi țăranul de la locul și stăpînului său, nime nicăiri să nu-l primească, fără de-l va și primi deodată, de sîrg să-l întoarcă înapoi la satul lui, de unde este; iar de va fi avînd vreo treabă ca aceea cu dînsul, acesta ce l-au primit, ca să aibă a-și spune cătră domnul celui sat. Iar de va meșterșugui într-alt chip și va călca pravila aceasta, ca să plătească la domnie 12 litr de arănt și 24 litre boiarinului celuiui cui va fi țăranul •.

Cod. Teodosian

• Acela la care se va găsi un colon aparținînd altuia, va trebui nu numai să-l restituie moșiei pe care colonul s-a născut, dar va trebui să plătească și capitația pentru timpul petrecut <de acest colon> pe moșia lui •. <Tot așa, codicele mai arată dreptul stăpînului ce a- i elua colonii oriînd i-ar fi găsit > •. (După F. Lot., *La fin du monde antique*, Paris, 1927, p. 124—131).

Spre sfîrșitul articolului, Kogălniceanu reproduce din N. Bălcescu un pasaj demn de relevat: „...țărani, desperați de îndoita tirănie (oprimarea turcească, deci *tirania politică* și oprimarea boierească, *tirania socială*) ce îi apăsa, își părăsea în gloate patria sau își căuta ușurarea chinurilor ce-i muncea, în tîlhărie, umblînd să dobîndească, prin silă, aceea ce li se răpîsă prin si'ă”.

Prin aceste rînduri, Kogălniceanu, ca și istoricul revoluționar democrat N. Bălcescu, dă explicația științifică și motivarea socială a haiduciei și, implicit, a poeziei populare de codru și haiducie.

Lupta de clasă stă deci și la baza tilhăriei de codru, ambele atât de ascuțite în secolul al XVIII-lea, la români.

Țăranii muncitori agricoli sînt împărțiți de Kogălniceanu în „trei clase“ (categorii) :

1. „Răzeșii, cnezii sau moșnenii“ care aveau libertate și-și păstrasera și moșiile.

2. „Lăturașii, oameni slobozi, oameni domnești“, care aveau libertatea persoanei lor, dar își vinduseră moșiile. Din categoria acestora domnul recruta, de obicei, slujitorii lui mărunți, de ordin militar și administrativ. Se numeau „lăturași“ — spune M. Kogălniceanu — pentru că erau „alatură cu vecinii sau hrivolii“.

3. A treia categorie o formau „vecinii sau șerbii“, trăsătura lor caracteristică fiind aceea că „ei sta lipiți cu pămîntul“.

Trecînd la reformele lui Constantin Mavrocordat dintre 1746—1749, autorul este înclinat a le judeca drept acte juridico-sociale de mare importanță, favorabile țărănimii, întrucît le „hotărî emanciparea țăranilor fără răscumpărare“. Constantin Mavrocordat, prin aceste reforme, „își făcu numele nemuritor în istoria națională“.

Kogălniceanu socotește reformele mavrocordătești ca alcătuite și *unanim* consimțite de *întreaga populație a țării* : „de clerul episcopal și egumenic, de toată boierimea, veliți, a doua și a treia stare și de altă obștie“. Izvoarele documentare arată, însă, opoziția multora dintre boieri.

Aceste exagerări în aprecierile lui Kogălniceanu, cred că trebuie explimate prin scopul practic urmărit de el, în întregul lui studiu : acela de a arăta boierimii din vremea lui că trebuie să meargă pe aceeași linie a concepțiilor, admițînd, în 1853, ceea ce înaintașii lor consimțiseră în 1746—1749, adică abolirea privilegiilor feudale. Articolul lui Kogălniceanu se întrerupe brusc, cum am arătat mai sus, din cauza tăierii de la cenzură, tocmai cînd începuse să trateze reforma șerbiei sub domnia lui Constantin Mavrocordat (1749), adică în momentul apropierii studiului de stările contemporane.

Cu toată vigilența cenzurii, Kogălniceanu a reușit, totuși, să strecoare neobservat în paginile studiului său referitor la trecutul îndepărtat, numeroase aluzii la evenimentele contemporane. Această referire la contemporaneitate sporește valoarea documentară a studiului său și pentru istoria modernă. Astfel, sclavia și transformarea ei în șerbie sînt instituții „degradante, barbare“, spune Kogălniceanu. Se știe că sclavii îndeplineau oficiul de preceptor ai copiilor de nobili și Kogălniceanu adaugă imediat : „precum nu de mult încă și la romîni educația cuconășilor era dată pe mîna țăganilor“.

Altă dată, Kogălniceanu folosește istoricul Appian pentru a demonstra că numărul mare de sclavi făcea ca ei să trîndăvească, ajungîndu-se astfel la o cantitate insuficientă și la o calitate proastă a muncii, deci la destrămarea și apoi la căderea imperiului. El găsește imediat prilejul unei analogii cu starea de la noi : „Cine, în aceste cuvinte ale lui Appian, nu vede o mare asemănare cu soaria locuitorilor romîni, cu cîtiva ani mai înainte ?“

Autorul se manifestă deseori ca anticlerical și combate părerile care atribuie clerului vreun rol de îndulcitor al sclaviei, ba mai mult arată ca

tocmai biserica a fost ultima instituție care a renunțat la privilegiile ei feudale: „În Europa răsăriteană, sclăvia se păstrează pînă în zilele noastre și chiar în țări cristiane, adică în Principatele Romine; iar Biserica noastră nu conținea de a avea sclavi decît în anul 1844“.

Discutînd dreptul feudalilor de a dispune de însoțirea a doi tineri de pe moșia lor, Kogălniceanu amintește cu umor cazul unei „proprietărite“ din Dorohoi, care încă „exerțiază cu tot dinadinsul“ obiceiul de a lua de la șerbi înșurăței „o vulpe vie sau mai tîrziu numai pielea ori simplu valoarea sa“. Pentru frecvența la romîni a acestui „drept“ seniorial, azi avem nume-roase mărturii¹.

Toate aceste mărturii, despre stări existente în vremea cînd scria autocrul, supărau regimul, pentru că prin ele se atrăgea atenția asupra barbariei de la noi. Rezervele lui Kogălniceanu, formulate diplomatic: „precum nu de mult încă la romîni“, „cu cîțiva ani mai înainte“ — arată tocmai *abuzul* în ciuda *legii*. Despre abuzurile boierilor călcători ai legilor, Kogălniceanu are de altfel, în operele sale, pagini foarte elocvente. Rezervele amintite sînt făcute tocmai pentru ca articolul să poată trece la cenzură.

Studiul lui Kogălniceanu are și unele lipsuri, inerente epocii în care l-a scris. În lumina cercetărilor actuale², el rămîne în cea mai mare parte valabil, dar are și afirmații, azi cu mult depășite.

Astfel, δῦδεις din „Iliada“ lui Homer erau sclavi, dar nu erau sclavi, cum zice Kogălniceanu; ei erau oameni liberi, votau, dar deveneau sclavi în măsura în care nu-și achitau datoriile.

Numărul celor prinși de Ștefan cel Mare de la poloni (în 1498, mai mult de 100 000) este exagerat. S-a dovedit ulterior că cel mai mare efectiv militar posibil pe atunci era de 12—15 000 oameni. De asemenea numărul sclavilor din antichitate este indicat după cercetători azi depășiti³. După G. Glotz⁴ știm că în sec. V î.e.n. în Atica numărul sclavilor era de 200 000—210 000, în loc de 580 000, cum susține Wallace, citat de Kogălniceanu.

M. Kogălniceanu, care își făcuse studiile în Germania, arată (se știe și din alte împrejurări) o mare admirație pentru reformele agrare ale principelui von Hardenberg și ale baronului von Stein (14 septembrie 1811). Kogălniceanu nu a văzut, nici chiar în discursul său academic din 1891, ca aceste reforme „prusace“ nu sînt democratice, ci liberale. Scopul reformelor agrare germane din 1811 era să mențină, în cadrul relațiilor burgheze, cît mai multe din stările economice și politice ale feudalității.

Din lucrările clasice ale marxismului-leninismului știm că prusacismul militarist și tiran a dominat în Germania și a ținut societatea germană

¹ Dr. N. Lăbușcă, Despre cuni ă, un impediment la căsătorie în vechiul drept românesc, o dare în Moldova din sec. XVIII, Iași, 1925.

² Pentru verificare am folosit monografia lui Ettore Ciccotti, Il tra non' o della schiavitù nel mondo antico, Udine, 1940; N. A. Ma kin, Istoria Romei antice, București, Editura de Stat, 1951 p. 39; V. S. Sergheev, Istoria Greciei antice, București, Ed. de stat, 1951; D. Berciu, Despre sclavajul la geto-daci, în Studii, III, 1949, p. 113—120.

³ Th. Boekh, Wallace, Sainte-Croix, Hume, Letrone, Dureau de la Malle.

⁴ Gustave Glotz, Histoire grecque, II, 1931, p. 226—227.

intr-o stare semiteudala pîna dupa 1864. Engels a combatut cu vehemență acele stări sociale retrograde, potrivnice democrației adevărate.

Din felul cum Kogălniceanu pune problemele, se vede că lucrările lui Bălcescu au avut asupra lui o puternică influență. Totuși Kogălniceanu nu subliniază în mod stăruitor — cum a făcut Bălcescu — lupta de clasă ca element esențial al fenomenelor sociale. Lupta de clasă apare ca factor și cauză în numeroase interpretări din studiul lui Kogălniceanu, dar nu apare ca unicul fir conducător. Aceasta explică interpretarea idealistă pe care o da fenomenelor sociale. De fapt, articolul lui M. Kogălniceanu era scris pentru a duce mai departe, dar într-un mod reformist, lupta lui Bălcescu în favoarea împroprietăririi țăranilor. El vroia să cîștige boierimea de partea țăranimii, să o alăture în lupta împotriva forțelor vechi și să realizeze pe calea reformelor rezolvarea problemei agrare.

Cu toate aceste lipsuri inerente istoriei sociale de acum 100 de ani, studiul lui Kogălniceanu rămîne totuși un studiu istoric scris de pe poziții avansate. Insemnătatea lui stă, în primul rînd, în aceea că sclavajul este descris nu numai pentru a da informații de senzație, ci este explicat din punct de vedere economic și politic. Din acest studiu reiese clar simpatia autorului față de masele populare, poziția lui anticlericală, antiaristocrată, anti-asială (cînd combate pretinsa „inferioritate a soiului african comparat cu soiul alb“), poziția lui protestatară, ironia îndreptată împotriva iezuitismului ipocrit al țărilor apusene, Anglia și Franța (ele fac — scrie Kogălniceanu — regulamente care „opresc cruzimile asupra dobitoacelor“, dar a căror „protecție nu avu vreodată decît o întindere foarte mărginită“), barbaria în S.U.A. îndreptată acum 100 de ani „asupra oamenilor de color“ (expresia este din 1853, a lui Kogălniceanu).

Patriotismul lui Kogălniceanu nu apare tradiționalist și șovin, cum l-a caracterizat istoriografia burgheză, ci un patriotism luminat, umanitar, însuflețit de idei generoase, progresiste și democratice.

UN ECOU AL REVOLUȚIEI RUSE DIN 1905 ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

DE
E. MANU

Institutul de istorie al Academiei R.P.R. a studiat în cadrul unor cercetări de specialitate influențele istorice pe care le-a exercitat prima revoluție burghezo-democratică din Rusia asupra evoluției evenimentelor politice din patria noastră.

È interesant de notat că această revoluție nu s-a og'ndit numai în literatura politică a gazetelor muncitorești ce apăreau la noi, literatură de comentarii sau simple consemnări, care marcau totuși o atitudine, ci s-a reflectat chiar în operele unor poeți care au scris pentru revoluție. Confuze ideologic, nercalizate suficient din punct de vedere artistic, poeziile lor marchează totuși un entuziasm major pentru lupta împotriva tiraniei. În ziarul „Alarma“ din Craiova, nr. 150 din 17.I.1905, găsim poezia „Rossia Rediviva“, semnată de N. Burlănescu-Alin.

N. Burlănescu-Alin, poet social, influențat de Traian Demetrescu, originar din Tg. Jiu, trăiește între anii 1869 și 1912. Scrie câteva volume de versuri în care se afirmă ca un nemulțumit Poezia sa nu se ridică la valoarea artistică a „Senzitivelor“ lui Traian Demetrescu, dar cuprinde multe elemente progresiste, reliefându-se prin combativitatea ei. În atară de teme de iubire în care nu depășește linia comună a poezilor minori contemporani, în poeziile sociale poate fi reconsiderat. Iată de exemplu sonetul „La Aninoasa-n sat“ (volumul „Sonete“, Craiova 1905):

Din greu muncind, amar o duc țărani,
Nici hore mari și nici o vesclie
Ci i totul stin: ca după-o vijelle
Și numai pielea pe-os mai au sârmanii!

Râzleți tot trag la brazde pe cîmpie,
Pămîntu-l tare, trag din greu juncanii,
Nădejdi de rod ei nu mai au cu anii,
Îi mistuie amar cumplita sărăcie!

Și să mai fie horă-n Aninoasa
Cînd moartea-n față își ascu e coasa
Spre al pieirii seceriș drumeață?

Cînd ei nu au nici ce mîncă iar boii
Sînt istoviți de ghiarele nevoii.
În sat la Aninoasa-i tristă viață!

La 17 ianuarie 1905, deci la șase zile de la începerea revoluției, poetul scrie „Rossia Rediviva“ de aproximativ 250 versuri, dedicat lui Lev N. Tolstoi.

E cunoscut acest moment de început al revoluției, când 140 000 de muncitori cu copii și femei, neînarmați, au mers la palatul de iarnă să discute cu țarul Nicolae al II-lea, care i-a întâmpinat „neprietenos“¹, împușcând peste 1 000 de oameni.

Această „duminecă singeroasă“ a ucis credința muncitorilor în țar și a adevărit convingerile bolșevicilor, că numai prin luptă își vor putea cuceri drepturile“².

Suferințele poporului „ajuns la capătul răbdării“, l-au inspirat pe Burlănescu-Alin, care, înfiăcărât de avântul maselor de muncitori ruși și revoltat de comportarea țarului, scrie :

Poporul vrea să-l vadă pe țar și să-i vorbească
De fapta lui cea crudă ca să-și reamintească,
Să judece mai bine și să vadă ce el vrea,
Să vie în mijlocu-i durerea a-i vedea.

Poemul e confuz, compus din mai multe elemente mistice, justificate de lipsa de orientare ideologică a poetului. Chiar croită pe aceste coordonate demascate azi ca manifestări de diversivitate țaristă, poezia de care vorbim e un moment de entuziasm și sincer atașament față de revoluție. Strofele pe care le vom cita o dovedesc cu prisosință :

Uitat-ai, țare mare, cuvîntul tău de pace,
Ne-ajung războaie două, mai vrei și-n țară-a face?
De ce-i vorbit de lege, de drepturi, de popor
Cînd tu de toate astea erai nepăsător?
Azi ne-am găsit *clrmacii* și pe-ale vieții valuri
Nu alergăm spre-o pline, ci chiar spre idealuri!

Documentat, poetul vorbește de războiul care a secătuit averea statului rus și a distrus armatele imperiale, aducînd o robie neagră peste tot :

Ne-ai împărțit în două: robi ție făr-să crezi
La robi, iar pe-alții-n lupte și robi la japonezi.

Poemul are versuri retorice care trec de la tonul blestemului la apo-teosa odei :

O sfință libertate coboară-te-n Rusia
În glasul disperării ce-l dusă vijelia . . .

În unele strofe, imaginile, deși urmează un drum bătătorit în poezia romînească, oglindesc totuși deplinul atașament al poetului la lupta muncitorilor ruși, pe care îi socotește influențați de opera lui Tolstoi. Pentru poetul craiovean, revoluția este determinată de exploatare, de suferință, de selea de pace, dar și de geniul lui Tolstoi. Adevărul istoric este cu totul altul și N. Burlănescu-Alin nu avea de unde să-l cunoască în 1905.

¹ Cursul scurt de istorie a partidului comunist (bolșevic) al U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, București ed. III-a, 1953, p. 83.

² Ibidem.

Totuși versurile :

Destulă tiranie sub cnutul stăpînirii
Azi pacea este visul cel sfînt al omenirii

cu toată coloratura lor poetică de supraiață, cu tot retorismul lor obositor, formează manifestul liric al unui contemporan.

Uneori imaginile devin complexe, singele care curge formează o hlamidă roșie de purpură care-l îmbracă pe țar, iar lacrimile poporului sînt mii de briliante :

Și curge viața-n sînge și sîngele-nghetat
Îmbracă în hlamidă pe țaru-nspăimîntat
Și curge jalea-n lacrimi ca roua de pe plante
Orînd a lui hlamidă cu mii de briliante.

Ideologic, poemul „Rossia Reliviva“ e axat pe o confuzie curentă în epocă, anume faptul că se poate discuta cu țarul. Din poem nu reiese rezolvarea principală a întrebărilor pe care muncitorii și le puneau după primul măcel din 1905. Noi știm că bolșevicii au lămurit pe loc pe revoluționari, că numai organizarea lor temeinică și lupta armată le poate aduce eliberarea. Poemul nu conține învățămintele revoluției, fiind scris în același timp cu prima manifestare revoluționară. El are aproape același conținut, cu valoare de vas comunicant istoric, ca și sufletul celor 140 000 de oameni care mergeau în „duminică singeroasă“ spre Țarskce-Selo.

Totuși valoarea documentară a poemului rămîne în picioare, cu toate lipsurile lui ideologice sau artistice. E un manifest de simpatie pentru revoluție, cald, entuziast, dur.

Tonul poemului e variat, de la note sobre cu durități lexicale inerente, la optimismul risipit în timp și istorie :

În van e orice ordin venit de la cîștire
Ca fulgerul străbate a furiei pornire !
Cu bombe, gloanțe, cnuturi poporul e lovit
Izbinda este însă a celui asupra.

Așa visă poporul în noaptea cea de sînge
Și tresări de-odată nemaî putînd a plînge
În lanțul de robie în care sta tot strîns ! . . .
A plîns prea mult poporul ! Prea mult, prea mult a plîns !

Un „leit motiv“ al poemului e cuvîntul „pace“, cuvînt care capătă variate întrebunțări în cursul șuvoiului liric dirijat de poet prin strofe imperative, directe, sau prin pasaje de comentare a faptelor expuse.

Finalul poeziei e un salut adresat poporului rus care luptă pentru libertate :

Trăiască luptătorii, nainte cu poporul
A lor e libertatea, al lor e viitorul, !
Și dacă pentru pace va trebui război
Nainte ruși, nainte, și D-zeu cu voi !

Salutul acesta este cu atît mai sincer și valabil cu cit același ziar, într-o rubrică de informații, avea să publice cu șase numere mai tîrziu telegrama prin care „țarul prin ministrul său plenipotențiar din România, mulțumea generalului Lahovary (ministru de externe) pentru atitudinea sa energică avută față de emigranții de pe vasul „Potemkin“.

Subliniem aceasta, de oarece poemul „Rossia Rediviva“ este un document de solidaritate cu revoluția. Și alături de muncitorii înaintați ai patriei, inima unui poet, într-un ziar de provincie, a sîngerat pentru libertatea care începea să-și spună cuvîntul acum 50 de ani.

Poemul citat ar trebui să stimuleze cercetări și studii mai ample; mergînd pe acest drum, ar putea fi urmărită oglindirea revoluției ruse din 1905 în literatura romînă.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNEA GENERALĂ ORDINARĂ A ACADEMIEI R.P.R. d n 27 iunie — 2 iulie 1955

Între 27 iunie—2 iulie a. c. a avut loc sesiunea generală științifică a Academiei R.P.R.

Coraportul tovarășului acad. prof. P. Constantinescu-Iași intitulat « Realități și perspective în științele sociale » ce a fost ținut cu acest prilej, din cauza abundenței de material din acest număr, va fi publicat în numărul viitor al revistei noastre.

În continuare vor fi publicate dezbaterile ce au urmat coraportului, lista comunicărilor științifice din domeniul istoriei și discuțiile ce au avut loc pe marginea comunicărilor citite în cadrul sesiunii.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A UNIVERSITĂȚII « C. I. PARHON » din București (8—9 iunie 1955)

Cea de-a III-a sesiune științifică a Facultății de istorie a însemnat o încununare a muncii depuse pe tărâm științific de cadrele didactice ale facultății, antrenate în majoritate în rezolvarea unor probleme importante din domeniul istoriei patriei noastre.

Această sesiune a scos în evidență preocuparea cadrelor didactice ale facultății pentru ridicarea necontenită a nivelului lor profesional, condiție absolut necesară îmbunătățirii predării științei istoriei în facultate.

Ca urmare a acestui fapt, cadrele didactice s-au oprit asupra problemelor legate de cursurile predate și asupra clarificării unor probleme aflate încă în discuție.

Pe această linie se situează problema genezei feudalismului pe teritoriul R.P.R. sau Regatul celtic din Tylis și legăturile lui cu coloniile grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre etc.

Cadrele didactice din facultate au acordat de asemenea o atenție deosebită problemelor legate de istoria mișcării muncitorești din patria noastră precum și clarificării unor probleme legate de relațiile româno-ruse în decursul veacurilor.

Cadrele didactice s-au preocupat de asemenea de aducerea la cunoștința corpurii didactice a rezultatelor obținute de arheologii și istoricii sovietici în unele probleme ale istoriei U.R.S.S.

Această situație a reieșit clar în cadrul desfășurării celei de-a III-a sesiuni științifice a cadrelor didactice din facultatea de istorie.

Sesiunea științifică s-a desfășurat în perioada 6—8 iunie 1955. Prima zi a sesiunii a fost deschisă prin raportul activității științifice pe anul 1954—1955 ținut de către tov.

decan Florența Rusu. În raport s-au arătat condițiile în care s-a dus munca științifică, progresul marcat în acest an în raport cu ceilalți ani, scopul cercetărilor științifice, precum și antrenarea tot mai largă a cadrelor tinere în procesul activității de creație științifică.

Raportul a analizat aspectele pozitive din munca științifică, arătând pe de altă parte faptul că aceasta nu a ajuns să reprezinte un rezultat al muncii colective, ea având încă un caracter individual. De asemenea că rezultatele obținute nu reflectă întru totul posibilitățile cadrelor didactice din facultate. Cu toate că a existat o preocupare pentru îndrumarea muncii științifice din partea colectivelor de catedră, aceasta nu este satisfăcătoare.

Sesiunea științifică a avut următorul program:

Luni, 6 iunie, s-au ținut următoarele comunicări ale catedrei de istoria R.P.R.:

1. Prof. univ. Gh. Ștefan despre: «Contribuții la problema forței de muncă în exploatarea minelor de aur din Dacia».

2. Asist. S. Popescu-Ialomița și asist. V. Zirra, despre: «Contribuția dacilor liberi la eliberarea Daciei».

3. Conf. univ. Georgescu-Buzău, despre: «Deposdarea violentă a țăranilor de către boieri în Țara Românească și Moldova în perioada de descompunere a feudalismului și începuturile capitalismului».

4. Asist. Popescu Eufrosina, despre: «Atitudinea clasei muncitoare din România față de războaiele balcanice (1912—1913)».

5. Conf. univ. I. Gheorghiu și A. Roman, despre: «Eliberarea României de către Armatele Sovietice. Rolul forțelor democratice din țara noastră conduse de P.C.R. pentru răsturnarea regimului fascist antonescian, pentru crearea unui regim de democrație populară».

Discuțiile purtate pe marginea comunicărilor au scos în evidență seriozitatea cu care tovarășii au abordat problemele respective și contribuția acestora la lămurirea unor chestiuni încă neclarificate.

În ziua a II-a a sesiunii științifice, lucrările s-au desfășurat după următorul program care a cuprins comunicările catedrei de istorie generală medie, modernă și contemporană.

1. Acad. A. Oțetea, despre: «Băciurile și târgurile în Țările Române (1774-1820)».

2. Conf. M. Berza, despre: «Observații asupra rolului exploatarei otomane în dezvoltarea economică și socială a societății românești în secolele XVI—XVIII».

3. Asist. R. Manolescu, despre: «Geneza feudalismului în R.P.R.».

4. Conf. D. Almaș, despre: «Acapararea României de către capitalul german în perioada 1880—1900».

5. Asist. D. Rosenzweig, despre: «Poziția Rusiei față de lupta Țărilor Române împotriva jugului otoman între 1798—1812».

6. Conf. E. Campus, despre: «Politica externă a României în etapa înfeudării totale a României de către Germania hitleristă» (acordul economic din 1939).

7. Lector S. Mușat, despre: «Unele ecouri ale frământărilor din sinul Internaționalei a II-a în perioada 1907—1914 în mișcarea muncitorească din România».

În după amiaza aceleiași zile, sesiunea a continuat cu lucrările prezentate de membrii catedrei de istorie U.R.S.S., astfel:

1. Conf. V. Costăchel, despre: «Cultura Novgorodului în lumina ultimelor descoperiri în arheologia sovietică».

2. Conf. S. Vianu, despre: «Influența gândirii revoluționare ruse asupra societății românești la sfârșitul secolului al XVIII-lea».

În cea de-a III-a zi a lucrărilor sesiunii științifice, membrii catedrei de istorie generală veche au prezentat următoarele lucrări:

1. Asistent Popescu Achim, despre: «Raporturile dintre regatul celtic din Tylls și coloniile grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre».

2. Preparatoarea Birzu Ligia, despre: « Neoliticul pe teritoriul R.P.R. după noile descoperiri arheologice ».

Privind în ansamblu desfășurarea celei de-a III-a sesiuni științifice a cadrelor didactice din Facultatea de istorie a Universității « C. I. Parhon », se pot trage anumite concluzii, care pot constitui un îndreptar pentru viitoarea sesiune.

Considerăm ca pozitivă prezentarea unui număr mai mare de lucrări, care au început să rezolve unele probleme din istoria patriei noastre. În bună parte scopul acesta a fost atins, datorită muncii depuse, precum și sprijinului permanent dat pe această linie de conducerea facultății.

Trebuie relevat faptul că în această sesiune participarea tinerelor cadre a fost mai bogată, atât prin numărul lucrărilor prezentate, cât și prin interesul arătat în cadrul discuțiilor.

Socotim, de asemenea, ca pozitiv faptul că sesiunea a cuprins lucrări, care s-au referit la probleme de istorie contemporană a R.P.R., precum și la aspecte din istoria relațiilor româno-ruse și româno-sovietice. Conducerea lucrărilor sesiunii a fost asigurată de tovarăși cu experiență care s-au achitat meritoriul de sarcina primită.

Deși au fost înregistrate o serie de succese, nu trebuie trecute cu vederea lipsurile ce s-au manifestat cu prilejul acestei sesiuni.

Din punct de vedere organizatoric sesiunea nu a fost bine pregătită. Întocmirea programului sesiunii, pe Universitate în ceea ce privește Facultatea de istorie, a fost necorespunzătoare, făcându-se în ajunul sesiunii numeroase schimbări. Astfel au fost scoase din programul real al sesiunii, lucrările tov. prof. E. Virțosu, conf. M. Kandel, acad. prof. Em. Condurachi, fie din motive obiective (cazul acad. prof. Condurachi), fie din motive subiective. Pe de altă parte temele unor lucrări deja anunțate au fost schimbate (acad. prof. A. Oțetea, conf. S. Vianu), și mai mult decât atât, unii tovarăși care anunțaseră lucrări, și le-au retras în ajun, pentru ca în ziua sesiunii să ceară reintroducerea lor (E. Campus).

În ceea ce privește stilul de muncă în desfășurarea sesiunii, socotim că nu a fost cel mai potrivit, deoarece au fost citite fie largi rezumate, fie capitole întregi, care uneori durau o oră, ceea ce a obosit asistența. De asemenea, nedepunerea în termen a lucrărilor a dus la nestudierea în adâncime a lor de către tovarășii membri ai corpului didactic. Acest lucru s-a reflectat în slaba participare la discuțiile referitoare la lucrările ce au fost prezentate cu întârziere, precum și conținutul superficial în bună măsură al discuțiilor.

Ca o remarcă generală pe care o facem, este faptul că lucrările au prezentat în această sesiune un caracter individual. Chiar lucrarea tov. conf. I. Gheorghiu și A. Roman, care aparent este o lucrare colectivă, în fond este o lucrare cu două capitole lucrate separat.

Considerăm că în cadrul colectivelor de catedră nu s-a acordat un sprijin permanent cadrelor tinere, care ar fi trebuit să fie antrenate în lucrări colective împreună cu tovarășii cu experiență științifică pentru a se bucura de controlul și îndrumarea permanentă a acestora.

Participarea unor cercetători din domeniul istoriei dinafara facultății, precum și a tovarășilor de la catedrele de științe sociale a fost foarte slabă, acest lucru lipsind sesiunea de un aport important în clarificarea unor probleme ridicate. Din acest punct de vedere, socotim necesar să fie popularizată din vreme sesiunea științifică a facultății și să se creeze condiții pentru ca și alți tovarăși cercetători dinafara facultății să ia cunoștință de conținutul lucrărilor și de programul real al sesiunii.

În ceea ce privește data ținerii sesiunii credem că fixarea ei în zilele de 6-8 iunie nu a fost bine aleasă, deoarece era perioada de examene și de practică de vară a studenților, ceea ce a făcut imposibilă participarea unor tovarăși. Propunem ca pe viitor sesiunea să se desfășoare imediat după sesiunea examenelor de vară.

Făcând bilanțul activității științifice desfășurate în cadrul Facultății de istorie din București, reiese în mod incontestabil faptul că s-a realizat un însemnat pas înainte în munca de cercetare științifică a cadrelor didactice în anul universitar 1954—1955.

Aceste rezultate au putut fi obținute de cadrele didactice din Facultatea de istorie a Universității «C. I. Parhon» datorită grijii permanente a partidului, și guvernului, care acordă o deosebită atenție muncii științifice prin crearea celor mai bune condiții de muncă lucrătorilor din domeniul științei.

*I. Negoiu, D. Rosenzweig,
Z. Zorin*

ROBERTO BATTAGLIA, *Storia della resistenza italiana — 8 settembre 1943 — 25 aprile 1945* (Istoria mișcării de rezistență italiene — 8 septembrie 1943 — 25 aprilie 1945)

Torino, Einaudi, 1953, 624 p. + 45 pl.

• La 8 septembrie 1943, eram un cercetător liniștit al istoriei și artei, închis într-un cerc imitat de interese și prietenii; un an după aceea, la 8 august, am primit comanda unei divizii de partizani, care a cauzat naziștilor multe neplăceri. Astfel se prezenta Roberto Battaglia în 1945, în cartica sa: «Un uomo, un partigiano».

Au trecut 10 ani de atunci și mișcarea de rezistență italiană a continuat să-și afirme vitalitatea ei. Toată viața italiană s-a resimțit de cele 22 de luni de lupte aprige contra dușmanului necruțător. Italia progresistă, care a dat contribuția cea mai eficace, revendică cu mândrie mișcării de rezistență titlul de «noul risorgimento». Literatura, arta, cinematograful stau sub semnul ei. Antiretorismul, care este în fond realism, s-a născut în luptele din văle și munții înzăpeziciți, în ateliere, în uzine, pe străzile orașelor.

Închegarea într-un tablou viu a acestor evenimente a încercat-o pentru prima oară într-o monografie Roberto Battaglia, lucrarea sa fiind nu numai o încercare de reconstituire, ci și de valorificare într-un mod cu totul nou a acestui fapt istoric.

Rezistența italiană își are începutul în prăbușirea fașcismului. Dar tocmai această prăbușire, istoriografia idealistă nu e capabilă s-o înțeleagă și s-o explice pentru motivul că nu a fost niciodată în stare să dea o explicație științifică fașcismului. E simplu să spui că a fost o nebunie, o aberație sau o rătăcire. Fașcismul a fost în realitate guvernul și regimul clasei burgheze italiene, așa cum a ieșit ea închegată din Risorgimento, în cei peste cincizeci de ani de la unire până la primul război mondial. Numai explicându-se această problemă, se poate da o justă interpretare problemelor istoriei contemporane a Italiei.

Prăbușirea fașcismului reprezintă falimentul unei clase. Mișcarea de rezistență

reprezintă afirmarea clasei muncitoare în fruntea națiunii. Pentru a avea măsura justă a acestui fapt istoric este suficient a-l compara cu cele petrecute în alte țări. Fără îndoială că și în Franța mișcarea de rezistență a fost animată de un spirit de critică vehementă contra sistemului de guvernământ al celei de a 3-a republici. Dar istoria ne-a arătat că ruptura a fost aici așa de puțin profundă, încât chiar în momentele cele mai grele ale ei era greu să distingi între diferitele grupuri care aderaseră la mișcarea de rezistență. În Italia, dimpotrivă, ruptura a fost așa de puternică, încât prăbușirea fașcismului a lovit și a paralizat oameni și grupuri politice care se separaseră de mai multă vreme de el. Din rândurile generalilor și a marii burocrații nu s-a arătat nimeni capabil să înfrunte noua situație creată prin prăbușirea fașcismului. În ceea ce privește pe conducătorii partidelor burgheze, ei au trebuit să accepte o lecție în 1944 la Salerno și Napoli, când un comunist, Palmiro Togliatti, le-a arătat că singurul drum al eliberării Italiei este lupta dusă până la capăt contra invadatorilor și contra fașcismului.

Meritul lucrării lui Battaglia constă în primul rând de a fi arătat că noua clasă conducătoare, care este protagonistul mișcării de rezistență, nu se prezintă pe scena istoriei la o simplă lovitură de baghetă magică, nu este produsul unui fenomen întâmplător. Ea are o istorie proprie lungă, plină de sacrificii și lupte. Este o istorie ce vine de jos. În lupta clandestină, în emigrație, în războiul din Spania. În aceste acțiuni s-a afirmat capacitatea clasei muncitoare italiene. În aceste condiții, momentul prăbușirii fașcismului a asit pregătită clasa muncitoare pentru noi acțiuni.

Procesul de descompunere a fașcismului culminează la 25 iulie 1943, când în urma unei ședințe furtunoase, marele consiliu fașcist luă înălătură pe Mussolini în mod zgomotos

și monarhia, care în lășitate a ei îl suportase peste două decenii, se hotărăște în sfârșit și ea să-l scoată de pe scena politică. Există în aceste pagini de istorie și în cele ce au urmat — și Battaglia a făcut bine că a subliniat-o — o incapacitate reală și una formală de a transforma această răsturnare într-un moment bogat în consecințe. Clasele exploatoare se temeau să împingă mai departe acest eveniment și se pare că legăturile cu lumea anglo-saxonă nu erau străine de aceste acțiuni. Se remarcă o încetineală, o amorțire într-un moment în care se cerea maximum de rapiditate și decizie. Naziștii erau pe pământul țării și Badoglio, un exponent al castei militare, era obligat de împrejurări să continue războiul alături de ei. Inerția clasei exploatoare permite naziștilor să se regroupeze aducându-și noi forțe pentru orice eventualitate. Și când la 8 septembrie, guvernul Badoglio, victimă a propriei sale lășități, e obligat să accepte un rușinos armistițiu cu naziștii în urma trecerii de partea anglo-americanilor, indignarea populației atinge culmea. Monarhia, marea burocrație părăsesc în fugă capitala. În fața acestei situații, se naște din vechiul comitet de opoziție, noul «Comitet de eliberare națională», al cărui manifest suna astfel: «În momentul când nazismul încearcă să restabilească în Italia și la Roma pe aliatul său fascist, partidele antifasciste se constituie în Comitetul de eliberare națională pentru a chema pe italieni la luptă și la rezistență, pentru a recuceri Italiei locul ce trebuie să-l ocupe în rândul națiunilor libere». Iar Partidul Comunist Italian lansa și el următorul apel: «Actul cel mai frumos și mai nobil pe care poate să-l facă astăzi orice italian este acela de a lua pușca și a se bate contra naziștilor și a aliaților lor abjecți fasciști. Numai cu arma în mână ne simțim încă oameni în fața dușmanului și putem reafirma demnitatea și umanitatea noastră. Pe cât de mari vor fi sacrificiile noastre, cu atât mai mare va fi binecunoscutul care-l vom cuceri: independența și libertatea». Incep aici la Roma luptele de rezistență și alături de armata luptă și populația. În oraș, în mijlocul zvonurilor contradictorii, a confuziei, se organizează primele grupuri armate conduse de partidele de stînga, comuniștii Longo, Trombadori, socialiștii Pertini și Graccera, partidul acțiunii, Baldazzi și Lussu.

Primele grupuri de civili se găsesc imediat în primele linii în anul din punctele cele mai delicate ale frontului, amestecți cu un detașament militar, la bifurcarea drumului de la Ardeatine. În ziua de 10 septembrie, se accentuează intervenția elementului popular. Regimentul de granadieri primește întăriri; sosește regimentul «Monopartito»

care contraatacă în repetate rânduri, sacrificînd aproape pe toți ofițerii și piesele existente. E pentru prima oară în Istoria Italiei, de la 1848 înainte, când poporul intervine alături de armată în mod spontan. De la piramida lui Caio Cestio pînă la Testaccio se găsesc în primele linii civili înarmați și printre ei cade lângă Porta Testaccio, Raffaèle Persichetti, tînăr student, primul intelectual căzut în mișcarea de rezistență. Dar forțele au fost inegale și Battaglia remarcă că «Roma nu a căzut fără să reziste. A fost evitată, prin sacrificiul solidar al armatei și al poporului, cea mai adîncă umilință care putea fi dată capitalei». Urmează pagini dedicate luptei armatei italiene pe teritoriul străin, în Grecia, Albania, Jugoslavia, pagini de eroism descrise cu căldură de autor. Rezistența opusă de forțele armate italiene pe pămînt străin a fost lupta contra naziștilor, contra ordinilor de a se preda în mâinile lor; în tot arhipelagul grecesc nu a fost o unitate arătată care să nu se împotrivescă nazismului. În Creta, mulți militari italieni au luat drumul munților și s-au unit cu partizanii greci; în Eubea, bersaglierii și soldații atacă pe dușman, în Corfu de asemenea. Episodul cel mai dramatic s-a petrecut în insula Cefalonia. Aci lupta este dusă contra comromisului cu dușmanul și revolta militară pornește de jos în sus. În noaptea de 13 spre 14 septembrie 1943, are loc un plebiscit agitat, în care toată divizia se pronunță pentru lupta contra naziștilor. A doua zi de dimineață generalul comandant Gaudin anunță comandamentul nazist că «din ordinul comandamentului suprem și prin voința ofițerilor și a soldaților divizia Acqui nu cedează armele!». Naziștii nu întîrzie atacul, care începe în după amiaza zilei de 15 septembrie. Șapte zile naziștii au bombardat în mod continuu insula cu avioane Stukas. După sosirea unor noi rezerve de pe continent, rezistența este înfrîntă și dușmanul începe baia de sînge. În ziua de 22 septembrie sînt uciși circa 4 500 de ofițeri și soldați; în zilele următoare sînt conduși în fața plutoanelor de execuție ofițerii supraviețuitori și la San Teodoro sînt uciși încă 400 de oameni pînă când și naziștii încep să o'osească împușcînd. În total au fost uciși la Cefalonia 8 400 de italieni și osemintele lor au rămas nelngropate, deoarece o bestie nazistă, maiorul Hirschfeld, spunea: «rebelii italieni nu merită un mormînt». Locuitorii greci ai insulei au adunat în gropi provizorii rămășițele pămîntești, care acum s-au întors în patrie.

În Interiorul țării naziștii nu se retrag din sud fără a întîmpina rezistență și sînt pagini prin care Battaglia face să vibreze de admirație pe cititor, cînd descrie insu-

rectia populară la Napoli. Bătrîn', femeii și copil contribuie prin jertfa lor la alungarea dușmanului. Băiatul de 12 ani Gennaro Capuozzo, decorat post mortem cu medalia de aur a valorii militare, apără cu grenade de mână un cuib de mitraliere atacat de tancurile naziste.

Băieții de 17 ani Pasquale Formisano și Mario Menichini se împotrivesc unei mașini blindate și cad răpuși de gloanțe după ce aruncaseră grenade. Apare un element care prefigurează ceea ce se va întâmpla mai târziu în nordul Italiei: un grup de oameni din popor, între care se distinge muncitoarea de 20 de ani Maddalena Cerasuolo, atacă pe naștiți la podul de la Sanità, asigurându-și posesia lui și conservând astfel orașului unicul apeduct rămas intact. Dar de abia ieșit din oraș, dușmanul atacă din nou. Au loc frumoase lupte corp la corp. Constrâns la fugă, dușmanul își descarcă furia sa distrugând la San Paolo Belsito, lângă Nola, toată arhiva istorică a orașului Napoli, cel mai important izvor al istoriei Italiei meridionale din evul mediu până astăzi.

După 8 septembrie 1943, începe mai întâi în mod izolat, apoi pe o scară tot mai largă, alcătuirea grupurilor de partizani. Evenimentele de la 8 septembrie produc o criză în rândul partidelor antifasciste, criza trecerii de la legalitate sau semilegalitate la ilegalitate. Mii și mii de italieni sînt fără adăpost, soldații din regimentele descompuse parcurg în toate sensurile peninsula. Decizia de a lua armele, arată Battaglia, e adesea spontană și individuală. Într-o singură regiune în Piemonte, găsim o legătură directă între dizolvarea armatei și începutul mișcării de partizani. Cam 1 000 de soldați din corpul IV de armată, între care se află și un număr de ofițeri, se concentrează în zona Boves (provincia Cuneo), păstrînd armele și materialul. Cîteva zile de așteptare și la 19 septembrie naziștii atacă și sînt respinși. Din cauza aceasta își varsă furia pe bieții locuitori din Boves, incendînd 44 de case și ucigînd 33 de persoane. E prima acțiune de represalii a naziștilor în Italia. În sudul Italiei se formează în zona orașului Teramo un grup de 1 600 de partizani. Dintre aceștia 320 sînt soldați fugiți iar 1 200 sînt tineri din oraș care fug în munți. Avem de a face cu o emigrație masivă a părții celei mai active a unei populații urbane. La 25 septembrie naziștii atacă și întîlnesc o rezistență îndrăzită. Prima zi de luptă se încheie în favoarea partizanilor (57 morți și răniți naziști, față de 6 partizani căzuți). Dispozitivele de apărare au funcționat perfect. Numai după ce naziștii, în ziua de 26, atacă cu forțe noi — circa 1 000 de Alpenjäger — grupul de partizani se des-

face în grupuri mai mici, care vor continua lupta pe cont propriu. În nord în regiunea Belluno, nașterea unei brigăzi de partizani ne este astfel descrisă: «Compoziția detașamentului de 22 de oameni era alcătuită din antifasciști care au luptat în perioada clandestină în rândurile Partidului Comunist Italian. Mai erau foștii prizonieri sovietici și slăbii, tinerii fugiți de înrolările fasciste. Compoziția socială era aproape exclusiv muncitorească, armamentul se limita la 12 puști înzestrate cu 4—5 încărcătoare fiecare, trei revolve, cîteva grenade de mână și o pușcă mitralieră cu o rezervă de 600 de gloanțe. Rezerve de alimente inexistente. mijloace financiare 25 000 lire a lu e din Bologna». Din această formație modestă, care în tot cursul iernii petrecute în munții pleșuvi din Veneto, se luptă zi de zi contra dizolvării, se va naște mai întîi detașamentul «Garibaldi-Buscarin» și apoi divizia «Nino Nanetti», una din protagonistele luptelor din Veneto. Multe din cadrele acestor brigăzi provin din Emilia Spiritul de organizare și de solidaritate, caracteristic țăranilor emilieni, contra cărora fascismul se deslănțuie și de attea ori, se afirmă cu hotărîre. Mișcarea de rezistență din șes pornește direct din spiritul țăranimii și exemplul eroic al celor 7 frați Cervi executați de nazifasciști este semnificativ pentru această atitudine. În Toscana, Battaglia ne descrie un alt aspect interesant, cel al formării alianței dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare. Dacă în provincia Abruzzo rezistența se naște din mișcarea țăranilor săraci din munți, dacă în provincia le Marche clasă muncitoare exercită rolul ei de avangardă, aci în Toscana, raporturile dintre țăranii și muncitori se pun într-un mod cu totul nou. Clasa muncitoare nu este izolată în Toscana, ci se întinde din marele centru de la Florența spre orașelele dimprejur și se ramifică prin regiunile agricole, prin nuclee familiare, astfel încît stabilește o rețea deasă de comunicații care întăresc și răspîndesc spiritul de rezistență. Pe de altă parte, țăranii sînt în Toscana în majoritatea lor «mezzadri» dijmași, care se bucură de o mai mare autonomie față de alte regiuni. Au în fața lor pe «proprietarul» care este adeseori «colaboracionist», dacă nu e absent de pe pămînturile sale. Țăranul din Toscana nu desfășoară numai o muncă de asistență ci și cea efectivă de partizan și în anumite brigăzi elementul țăranesc atinge un procent de 40%. Este fără îndoială un merit al lucrării lui Battaglia de a nu fi neglijat acest aspect care revine mereu din 1945 încoace.

În timp ce partizanii duc lupte în munți, păduri și orașe, Italia împărțită în două, vede formîndu-se în nord noua «republică socială» fascistă cu capitala la

Saló. Battaglia arată că încercările deperate ale fascismului de recu erire a puterii, acuzând marele capital de trădare, cochetând cu ideea unei simpatii pentru muncitori, erau pură demagogie. Clasa muncitoare îi că replică prin continuarea sabotajului și a luptelor. Situația este într-adevăr comică. Un regim care peste 20 de ani a terorizat clasa muncitoare înăbușind în sine luptele și revendicările, ucigând și condamnând pe cei mai buni fii ai ei, își aduce aminte de ea la mare nevoie și caută să-și schimbe politica, acuzând mereu marele capital. Dar uită sau mai bine zis ignorează în mod voit, că regimul trăise acești 20 de ani pe spinarea muncitorilor, hrânindu-se din belșug din profiturile marelui capital. Toate încercările fascismului muribund, menținut în viață numai de repetatele ajutoare naziste, nu au avut nici un efect. Unul din aspectele cele mai valoroase ale lucrării lui Battaglia este acela de a fi arătat, de pe poziții de materialismului istoric, că mișcarea de rezistență italiană, atât pe linie politică cât și militară, a fost o luptă între poziția maselor populare în frunte cu clasa muncitoare, hotărâtă să ducă lupta până la capăt pentru un ideal bine definit, și cea a clasei exploatare, având un caracter conservator, temătoare de mișcări de masă și gata să apere capacitățile militare ale anglo-americanilor.

Teza lui Battaglia că acțiunile lui Kesselring și cele ale lui Alexander, pornind din tabere opuse, s-au întâlnit totuși într-un punct, este justă. Iată cuvintele lui Battaglia: « Dincolo de semnificația morală și chiar de cea militară a episodului (masacrul de la gropile Ardeatine) se găsește o învârtură istorico-politică, care nu poate fi trecută cu vederea; cei doi comandanți militari, pentru motive cu totul diferite, militau la cel dintâi, politice și sociale la cel de al doilea, luptându-se între ei, erau duși ca acțiunile lor să se întâlnească într-un singur punct: acela de a descuraja în orice chip mișcarea militară a maselor. Pe plan politic, masacrul de la gropile Ardeatine și mesajul generalului Alexander tind spre același rezultat: acela de a înstrăina poporul italian de război¹

¹ În ceea ce privește capacitatea militară a lui Alexander și tactica folosită de anglo-americani în Italia, Roberto Battaglia analizează în două articole publicate în « Rinascita » « Fama della condotta di guerra degli anglo-americani in Italia », 1952, nr. 9, p. 552; nr. 10, p. 552, cauzele eșecului ofensivei. Fallimentul ei se datoră slabei capacități strategice a generalilor aliați, care s-au încăpăținat să sfarme frontul în unul din punctele sale cele mai grele, rămânând cramponați de teren din cauza armamentului greu și sacrificând în mod inutil multe vieți omenești într-o îndrăjită ciocnire frontală. Unicul rezultat concret, dar cu totul negativ, a fost distrugerea istoricelor mănăstiri de la Montecassino, lucru ce a fost apoi exploatat de propaganda nazistă.

Răspunsul poporului italian a fost însă altul. Nici masacrele de intimidare, nici tergiversările aliaților nu au descurajat lupta partizanilor.

O altă problemă careia îi acordă atenție Battaglia este cea a responsabilității intelectualilor italieni din această epocă. Și aici execuția lui Giovanni Gentile, exponent al intelectualilor fasciști, oricât de dureroasă ar părea, a fost o necesitate. Cum poate fi justificată execuția lui? Explicația ne-o dă un ziar al partizanilor, « La lotta nostra »: « Dar astăzi poporul italian luptă pentru viață și pentru moarte, fără șovăire și fără milă. Nu e o luptă oarbă pentru un ideal ridicol și nesăritos de imperiu, care să justifice un regim de teroare și de imoralitate, ci o luptă pentru o conștiință omenească mai limpede, pentru o viață liberă și civilizată, care să se conducă după un regim de dreptate și egalitate », iar mai departe « și dacă se va voi să se vorbească de bună credință, ce trebuie să se spună despre un filozof, care nu a înșelat numai pe alții, dar s-a înșelat și pe sine însuși, în ceea ce — filozof sau nu — orice om are mai scump: dragostea și respectul de adevăr? Astfel nefericitul care în fața triumfului răului a lăudat de atâtea ori, cu mândrie de profet, providențialitatea istoriei, cade victimă moralității istoriei ». De cealaltă parte, căliți în lupte alături de popor, Italia progresistă se poate mândri cu figurile lui Giaime Pintor, Eugenio Curiel sau cu fostul rector al universității din Padova, Concetto Marchesi, savant cu renume mondial, care în plin amfiteatru al universității, cu toate că fa ciștii erau de față, termina cuvântarea de deschidere a anului academic nu în numele regelui, ci în acela al « muncitorilor, al artiștilor și al oamenilor de știință ». La 28 noiembrie 1943, același savant, părsind universitatea, lansa un apel studenților, care se termina prin următoarele cuvinte: « Pentru credința care vă animă, pentru disprețul care vă mână, nu lăsați ca dușmanul să dispună de viețile voastre. Creați batalioane, eliberați Italia de rușine, adăugați steagului universității gloria unei și mai mari recompense în această bătălie supremă ce se dă pentru dreptate și pacea lumii ». În urma acestui apel, universitatea din Padova devine centrul cel mai important de conspirație din regiunea Veneto și exemplul ei constituie prima bază pentru o intervenție activă a oamenilor de cultură italieni în lupta de eliberare.

Capitolul dedicat luptelor partizanilor italieni, fără să se piardă în amănunte ce pot fi găsite în monografiile detaliate, dă cititorului posibilitatea să înțeleagă și mai bine amploarea luptei poporului itali n.

La începutul iernii lui 1943, loviturile partizanilor devin din ce în ce mai frecvente

și mai eficace. Centrul luptei de partizani este deocamdată în provincia Lazio; în cadrul ei acționează cam 100 de detașamente de partizani și din cauza structurii geografice a regiunii aceste detașamente se sfărâmă în grupuri mici, care atacă fără răgaz garnizoanele nazifasciste. În alte regiuni, plină în nord, luptele se generalizează, astfel încât încetul cu încetul fiecare regiune va avea o mișcare masivă și eficace de partizani. De-abia la începutul lui 1944 se pare că nașiștii și-au dat seama de pericolul ce reprezenta pentru ei rezistența italiană. Tactica pe care o întrebuițează, învăluirea masivă a centrelor suspectate, prin arme grele de foc, atacul masiv, arată continua nesiguranță și teamă ce-i urmărea de a nu fi luați pe la spate. În peste 200 pagini documentate (în general toată lucrarea se bazează pe un material documentar impresionant, autorul folosindu-se și de material inedit), Battaglia descrie lupta eroică a diferitelor grupe și centre contra dușmanului. El nu prezintă numai aspectul militar, ci arată cititorului viața de zi de zi a partizanilor, literatura ce se naște pe câmpul de luptă, folclorul ce reflectă ura contra dușmanului. În carte palpită viața. Din punct de vedere militar, noi condiții politice atrag după sine și noi principii de luptă. Lupta nu se bazează, ca să spunem așa, pe principiile clasice. Acțiuni armate raide, minări de poduri, în orașe atacuri rapide date uneori de pe biciclete ale G.A.P.-iștilor (Gruppi di azioni patriotiche). Tendința este de a-l hărțui pe dușman și a-l face viața imposibilă.

Se renunță la sistemele de luptă clasice în favoarea unei tactici mobile, care ține seama de teren, de posibilitățile lui de valorificare. Un astfel de exemplu ni-l dă Battaglia în descrierea bătăliei de la Montefiorino, care a rămas cea mai mare bătălie de șes dintre partizani și nazifasciști (31 iulie - 3 august 1944).

Atacul se desfășoară din trei direcții principale: două dinspre nord (Carpinatti și Castellavanna) și una din sud (Piancaldogotti). Materialul cu care atacă nașiștii e mult superior celui posedat de partizani: 3 divizii de artilerie (piese de 152 și 88), obuziere, tancuri, aruncătoare de flăcări. Planul era de a prinde într-un inel pe partizanii. Citeodată partizanii trec și la contra atac. Luptele durează 4 zile și se termină numai după ce sînt incendiate toate centrele locuite ale zonei. Încercuirea e în sfîrșit ruptă în punctul ei cel mai slab, la sud, și masa partizanilor se scurge spre sud, ducînd cu sine armele și răniții. Pierderile partizanilor: 250 morți și 70 răniți; pierderile dușmanilor: 2 080 morți (radioul fascist anunță pierderea a 1 400 de oameni). În fața acestei situații, dușmanul, ca de obicei, se răzbuună pe popu-

lația nevinovată a zonei: cînd se retrage, reapar iarăși formațiunile de partizani.

În noiembrie 1944, avîntul luptei suferă o criză, din fericire însă trecătoare. Cauza este tristul comunicat al generalului Alexander, care invită pur și simplu pe partizani să înceze lupta pe scară mare. Momentul era rău ales, căci venea tocmai cînd nașiștii se pregăteau de contraofensivă. Prin acest comunicat, generalul Alexander nu dădea nașiștilor numai mîna liberă contra luptei partizanilor, ci provoca în sînul acestora cele mai grave îndoieli cu privire la perspectivele viitorului. În fața acestei situații și a consecințelor ce s-au ivit, se ridică acțiunea hotărîtă a Partidului Comunist Italian. La începutul lui noiembrie se hotărăște lansarea cuvîntului de ordine «cătze șes», marea ofensivă contra dușmanului. Mobilizînd întreaga energie populară, Partidul Comunist Italian a cruțat pe partizani de izolare în munți și noul cuvînt de ordine, «cătze șes», reprezintă prima fază în planul general de insurecție.

La 10 aprilie 1945 Partidul Comunist Italian lansează ordinul de insurecție nr. 16, care reprezintă punerea în practică a tot ceea ce s-a discutat cu o lună înainte. La 5 prilie, anglo-americanii atacă sectorul tirenian; în 9, celelalte sectoare. Cu începutul ofensivei aliate se deschide prima fază a bătăliei insurecționale. Data de 25 aprilie, care este data aleasă pentru a indica insurecția națională, corespunde unui adevăr istoric, deoarece ea marchează culminarea mării bătălii; după ruperea frontului de la Argento (17 aprilie), aliații ajung la 20 km de Bologna și nu există nici un loc pe întreg arcuț apus și în cîmpia padană care să nu fie martorul uotelor aspre și neînterupte ale partizanilor. Luptele sînt generale și aspre și Battaglia le urmărește din loc în loc. Acolo unde este posibil, partizanii salvează patrimoniul național, împiedicînd pe dușman să distrugă uzine, hidrocentrale și alte instituții. Rămînea să pună mîna pe cele 3 poziții principale ale lăciei de nord, Genova, Torino și Milano. Battaglia explică cum insurecția simultană care a precedat sosirea anglo-americanilor nu are numai o continuitate cronologică (Genova se răscoală între 23 și 24, Milano în după amiază zilei de 24, Torino între 25 și 26) ci are și o ordine precisă logică: fiecare oraș tinde nu numai să se salveze pe sine însuși, ci să se integreze rînd pe rînd într-o situație mai generală în continuă dezvoltare. Insurecția de la Genova taie scurgerea trupelor naziste din sud spre Milano, cea din Torino o taie pe cea din apus și Milano intră în acțiune la momentul potrivit pentru a-și exercita acțiunea spre nord-est și a transmite semnalul insurecției pînă la granițele răsăritene ale Italiei.

Insurecția de la Genova reprezintă un model al genului și nu poate fi citată fără

a se admira logica planului strategic întreprins de Comitetul de eliberare națională. Într-un oraș în care toate condițiile obiective militare erau în favoarea dușmanului, cu 30 000 de oameni așezați pe coasta Liguriei și posedând un material de război suficient, lupta este dusă în așa fel încât în ziua de 25 aprilie 1945, la orele 14,30, comandantul trupelor naziste, generalul Meinhold, este obligat să se predea. Actul este semnat de general și de președintele Comitetului de eliberare națională din Genova, muncitorul Remo Scappini.

În mod direct legată de insurecția de la Genova e cea de la Milano: decizia insurecției a fost luată de comitetul insurecțional, format încă din martie, din Longo, Pertini, Sereni, Valian de îndată ce s-a primit prin telefon știrea insurecției de la Genova. Luptele au fost mai ușoare și orașul a căzut mai lesne ca Genova. Explicația interesantă pe care o dă Battaglia este următoarea: «Insurecția a fost ușoară deoarece la Milano mai mult decât în orice alt oraș al Italiei, clasa muncitoare a dus până la capăt ofensiva; ultima mare grevă din martie, înainte de insurecție, a fost condusă ca o adevărată operațiune militară, fabricile fiind legate între ele în mod continuu de stafete. În ceea ce privește fascismul, el dispăru repede, așa era de putred și gata de prăbușire regimul «republicii sociale de la Saló». Battaglia încadrează într-un tablou viu prăbușirea fascismului, fuga capilr regimului care avea să se sfârșească cu execuția la 27 aprilie, la Dongo, lângă lacul Como, a lui Mussolini. La Torino, greul insurecției l-au suportat muncitorii din fabrici. În noaptea dintre 25 și 26 aprilie toate fabricile mai mari au fost ocupate de muncitori, și a doua zi tancurile «Tiger» au început atacurile contra lor. Mărca'rezistența în acest oraș industrial, orașul mișcărilor muncitorești din 1919—1924, în care au luptat Gramsci și Togliatti. La uzinele Grandi Motori, repetind fapta eroică a lui Gennaro Capuazzo din timpul luptelor de

la Napoli, muncitorul Eligio De Fina își sacrifică viața încercând să arunce în aer un tanc; la uzinele Lancia, atacul nazist este respins printr-un tir de mitraliere de 20 m/m.

În zadar încearcă naziștii compromisuri. Răspunsul este unul: ori predare fără condiții ori distrugere. Naziștii părăsesc în grabă orașul printr-un singur punct și la 3 mai, după un marș obositor prin Val d'Aosta, cu intenția de a se retrage în Elveția, ei se predau anglo americanilor.

Ultimele pagini ale cărții ne descriu lupta din întreaga câmpie a Padului. Una după alta, Padova, Verona, Bergamo, Bassano cad și trupele aliate intră în Veneția la 29 aprilie, după ce orașul fusese eliberat de partizani. 46 000 de eroi au rămas pe câmpul de luptă; 21 000 au rămas invalizi sau mutilați.

Dar de-abia lucrurile s-au liniștit puțin și n-ua situație se arată a nu corespunde nici sacrificiului făcut, nici așteptărilor altor luptători. În toate părțile anglo-americanii frânează entuziasmul, împiedică afirmarea voinței popoarelor și primul guvern italian, după eliberarea de nazi-fasciști, sub președenția lui Parri, e rezultatul unor grele compromisuri. Cartea lui Battaglia se încheie cu următoarele cuvinte: «Acțiunea armată a mișcării de rezistență nu a fost un scop în sine; ea s-a realizat, în ciuda tuturor greutăților, în instaurarea Republicii italiene și în promulgarea actului fundamental al noului stat: constituția. Punct de plecare și nu de sosire. Oricare vor fi evenimentele pe care viitorul le rezervă Italiei, un lucru este sigur: drumul viitorului trece prin mișcarea de rezistență; este sigur că forțele populare au prins în țară acele rădăcini adânci care au lipsit primului Risorgimento, e sigur că niciodată vre-o încercare de dominație străină sau internă nu va putea smulge poporului italian patria câștigată cu atita trudă».

T. Sotirescu

Prameny k dějinám třicetileté války (Izvoare în legătură cu istoria războiului de 30 de ani)

Regesta fondu militare, Praga, III, 1951, 814 p.; IV, 1953, 396 p.; V, 1954, 370 p.

«Izvoare în legătură cu istoria războiului de 30 ani», cum intitulază aceste trei volume, constituie numai o p'rioadă dintr-o serie mai mare de documente și regeste publicate în colecția «Izvoare cu privire la istoria artei militare».

Primul volum din această colecție a apărut încă din 1937¹ și cuprinde epoca

¹ Prameny k ceskoslovenským dějinám vojenským. Regeste fondu militare, Praga, 1937.

de la 1527, deci după lupta de la Mohaci, și pînă la 1589.¹

Regestele din primul volum privesc, în general, războaiele habsburgilor cu turcii, la care poporul ceh a participat prin contribuții de bani grei, storși de feudații germani.

Actele arată deslușit contribuția bănească a țării lor cehe și pomenesc despre organizarea oștirii locale, despre arme, muniții, proviant și obuze. Cu alte cuvinte, este vorba de participarea indirectă a poporului ceh la lupta împotriva cuceririi otomane. Alte regeste conțin ecoul unor răscoale populare din 1547, îndreptate pentru înfrângerea oară împotriva habsburgilor.

Volumul următor cuprinde regeste după documente din perioada anilor 1590—1617. Ele se referă la luptele din Ungaria împotriva turcilor începînd cu anul 1593, la discordia dintre arhiducele Mathias, fiul lui Maximilian al II-lea, și Rudolf al II-lea, căruia avea să-i urmeze la tron în 1612 și la incursiunea făcută în Cehia de către oștile imperiale de la Passau. În general, actele conțin pro-

¹ Istoriografia cehă posedă mai multe ediții de izvoare, apărute în rîstimpuri foarte diferite. Pentru informarea cititorilor noștri, semnalăm pe cele mai importante: Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandea Pragensis, t.I.p.I. Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585, Praga, 1830, t.I.p.II; Archiv českých čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivu domacích i cizích, Praga, 1840, I sqq; Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Praga, 1855, I-VI; Goll J. Quellen u. Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder, Praga, 1871, I; Fonte rerum bohemicarum, Praga, 1873; Sněmy české od léta 1526 až po n. š. dobu, Praga, 1877-1917, I-XI; Soudné Konsistore pražské z rukopisů, Praga 1893—1901, I-VII; Codex diplomaticus et epistolaris: regni Bohemiae, Praga, I-III, 1904 sqq; Bidlo J. Akty jednoty bratrské, Brno, 1915—1923, I-II; Navrátil B. Olomučtí jesuité za protireformace, Aky a listiny z let 1558—1619, Brno, 1916, I; Macurek J. Prameny k dějinám československým v archvech a knihovnách sedmihradských, v Věstník české královské společnosti nauk, Praga, 1924, 1—94; Chaloupecký V., Středověké listy ze Slovenska, Slovenský Archiv, Bratislava 1937, I; V. Pesák, Protokoly českí na r. d. y z let 1602-1610 in col. « Prameny a studie k českým dějinám », II, Praga, 1952; V. Pesák, Berm rejstříky z roku 1544—1620, ibidem, III, Praga, 1953; J. Pelikan, Rožemburské dluhopisy z let 1457—1481, ibidem, IV, Praga, 1954.

bleme cu caracter organizatoric și administrativ.²

Cu volumul al III-lea, seria acestor regeste intră în sfera războiului de 30 ani și anume, în prima perioadă a acestui îndelungat război, 1618—1625. Pentru poporul ceh, începutul războiului de 30 ani duce la luptele de la Muntele Alb (1620) și la pierderea libertății naționale. Războiul de 30 ani a fost și el pregătit de către feudații din Europa veacului al XVI-lea. Încă mai de mult, habsburgii duceau o luptă dîră pentru consolidarea pozițiilor lor în ținuturile austriace, ungurești și cehe. Pentru aceasta au căutat să se sprijine îndeosebi pe nobilimea catolică și pe cler, care duceau împreună o cruntă acțiune de recatolicizare.

Pe de altă parte, mișcarea de reformă imbogățise și întărise poziția nobililor protestanți germani, care erau interesați să se împotrivescă tendințelor de centralizare ale habsburgilor. Acțiunea acestora lovea în privilegiile nobilimii protestante și astfel s-a ajuns la rezistența națională a nobilimii și orașelor. Împotriva habsburgilor s-au ridicat și țările vecine, care nu se bucurau de întărirea acestora și nu le convenea ca Austria să pătrundă pînă la Marea Baltică, unde le putea prejudicia comerțul cu orașele hanseatice.

O dată izbucnit, războiul de 30 ani a prins în urzeala lui și țările cehe. Însă orientarea politică a claselor sociale din prea ma războiului e nesigură și inegală. Majoritatea latifundiarilor se aflau în tabăra antihabsburgică și anticatolică și numai o mică parte se sprijinea pe alianța cu habsburgii și biserica papală. O parte dintre ei șovăiau între cele două tabe e. Cavalerii și orașele, decăzute acum din punct de vedere politic și economic, luară, cu mici excepții, o poziție antihabsburgică. La rîndul lor, masele populare nu înțeleg să mai fie simple instrumente în mîinile celor două tabere și trec la luptă, atît împotriva exploatării feudale, cît și împotriva acțiunilor militare. De aceea, ciocnirea de la Muntele Alb, din 8 noiembrie 1620, n-a fost altceva decît lupta «dintre două tabere exploătatoare, care a avut consecințe incalculabile pentru poporul ceh». (Cuvînt introductiv, p. 6)

Regestele volumului al III-lea încep cu ziua de 26 mai 1618 și se încheie cu 30 decembrie 1625. Ele cuprind date privitoare la evenimentele din această perioadă de timp, atît de importante pentru istoria poporului ceh. De la sfîrșitul lunii mai 1618 pînă la finele lui octombrie 1619 — adică timp de 17 luni — țările cehe au fost conduse de un directorat, de la care au rămas o serie de documente în legătură cu organizarea oștirii

² Prameny k československým..., op. cit., Praga, 1938, vol. II.

interne, cu procurarea de arme, muniții, proviant, cu îmbunătățirea sistemului de fortificații în jurul orașului Praga, cu plata mercenarilor, cu expulzarea iezuiților, confiscări de bunuri aparținând catolicilor și altele. Începând din noiembrie 1619, se înfățișează acte provenind de la noul rege al Cehiei, Friedrich Palatinul, și în care se oglindesc mersul evenimentelor politice și militare pînă la lupta de la Muntele Alb. După aceea a intervenit o acțiune de pacificare, condusă de noul guvernator, Karel din Liechtenstein, din cancelaria căruia s-au păstrat o sumedenie de acte cu un conținut foarte variat. Ele privesc măsurile luate pentru dezarmarea poporului ceh, pentru înăbușirea răscoalelor și pentru dislocarea trupelor imperiale, rămase încă în Cehia. Alte știri ne informează despre soarta generalului Mansfeld, căpetenia trupelor cehe în lupta de la Muntele Alb, și a oștilor sale, despre noile dădii și impuneri, despre recrutarea ostașilor, despre desființarea și plata vechilor formații militare etc.

Volumul al IV-lea se deschide cu un reges, datat 3 ianuarie 1626, prin care Ferdinand al II-lea cere lui Karel din Liechtenstein să strângă din Cehia 50—60 mii banițe de grâu, pe care să-l trimită trupelor imperiale din Saxonia de Jos. Anul 1626 e cel mai bogat în documente și coincide cu acțiunea de recatolicizare a Cehiei după expulzarea clerului catolic. Știrile din regeste ne informează că armata imperială continuă să ocupe Cehia și ajută, fie la acțiunea de recatolicizare, fie la înăbușirea multor răscoale țărănești. Numeroase știri privesc situația din Saxonia de Jos, unde se aflau față în față cele două tabere: de o parte Cristian al IV-lea, regele Danemarcei, alături de generalul Mansfeld, iar de cealaltă parte, Wallenstein și Tilly Tserclaes. Numeroase regeste vorbesc și de intervenția lui Gabriel Bethlen, voievodul Transilvaniei, în perioada daneză a războiului de 30 ani. Se aduc precizări în privința numărului de ostași oferiți de Bethlen care, deși era sprijinit formal de turci, nu stăruie prea mult în această acțiune și încheie pace cu împăratul. Intervenția lui Bethlen împotriva habsburgilor, deși nu de lungă durată, poate fi socotită ca un ajutor adus lui Mansfeld și răsculaților din Cehia și Austria. A fost în realitate o acțiune progresistă dusă împotriva forțelor catolice reacționare, acțiune care avea să fie repetată ceva mai târziu (1645), de către Gheorghe Rákóczi I.

Un document din 3 august 1626 vorbește (p. 133) despre o acțiune a tătarilor din Moldova spre părțile bucovinene. Autorul știrii explică această deplasare sub forma unei alternative, fie că ei s-au temut ca sultanul să nu-i recheme în Moldova, fie că au pornit într-acolo, în urma indemnurilor lui Bethlen.

care urmărea îndeaproape mișcările de oști din Polonia¹.

Volumul al V-lea începe cu un regest din 2 ianuarie 1636 și se termină cu 31 decembrie 1639. Știrile din cursul anului 1636 vorbesc despre retragerea prin Cehia a cazacilor polonezi, care fuseseră în slujba împăratului și se întorceau acum spre casă, despre aprovizionarea cu proviant a oștilor aliate, conduse de mareșalul Hatzfeld, despre greutatea financiară ale guvernatorului din țările cehe, despre transportul pe Elba, spre Saxonia a cerealelor pentru subsistența trupelor ș. a. O sumedenie de regeste pomenesc de jafurile și rechizițiile făcute de oștile imperiale. O comisie, alcătuită cu scopul de a evalua aceste pagube, a constatat că despăgubirile, pe care urma să le primească populația locală, ce pe urma stricăciunilor săvîrșite în cursul anilor 1631—34, se ridicau la frumoasa sumă de 19 500 000 galbeni. Se pare că în afară de incursiunile armatelor străine, care s-au produs de mai multe ori în cursul războiului de 30 ani, popul ția țărilor cehe suferea foarte mult de pe urma deplasărilor trupelor imperiale. Există numeroase documente care vorbesc despre vagabondajul mercenarilor. Aceștia, trecînd dintr-o parte în alta, fără rost și fără căpetenii, se dedau la jafuri și la pradăciuni. Populația se plîngea împotriva acestui lucru și prin 1638, Ferdinand al III-lea ia une e măsuri de îndreptare. To'uși, această stare de lucruri continuă, mai ales că în iunie 1639 se produce o incursiune a trupelor lui Baner în Cehia. Toate măsurile de ordin militar, pe care le ia guvernatorul țării cehe, pentru a opri înaintarea suedezilor, îngreunează în mod deosebit viața populației locale. În iulie aceiași an, un patent imperial stabilește noi contribuții, în bani și în natură, pentru întreținerea trupelor. Sfîrșitul anului 1649 aduce și schimbări în comandamentul armatei. Generalul Gallas e înlocuit de fratele împăratului, episcopul Leopold Wilhelm, căruia i se încredințează și sarcina conducerii administrative a țărilor cehe. Cu aceste date se încheie al VI-lea volum, ultimul apărut pînă acum din această serie.

Importanța acestor regeste — și deci a documentelor — e în afară de orice discuție. Pe lângă faptul că ele aduc știri noi despre evenimentele din cursul războiului de 30 ani, care a pîrjolit în lung și în lat țările cehe, regestele mai conțin și o sumedenie de știri

¹ Știrea se referă probabil la prezența tătarilor la Nistru, după lupta cu polonii, din 1626, cînd se pregăteau să jefiască spre a se răzbuna împotriva lui Radu Miineea. Sursa pe tron a lui Miron Barnovski scutește Moldova de o astfel de pradăciune. (Vezi Miron Costin, *Letopiscitul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, București,

în legătură cu foarte multe probleme economice, sociale, organizatorice și administrative. Istoricul va găsi date despre starea economică a claselor sociale, despre numeroasele răcoale țărănești și înăbușirea lor, despre mizeria provocată de luptele îndelungatului război de 30 ani și despre neconștientă hărțuială, la care a fost supusă populația țărilor cehe. Ele conțin mai ales un material prețios privitor la participarea sub orice formă a țărilor cehe la războiul de 30 ani. Istoricul preocupat de arta militară va descoperi aici elemente prețioase care îl vor ajuta să studieze organizarea oștirii din această epocă, gradele din armată, armele folosite în lupte, cu toată terminologia vremii, sisteme de luptă și de apărare, fortificații, organizarea subșetenilor și a manutanței, uniformele militare, depozite și aprovizionări, raționalizarea alimentelor, recrutarea ostașilor, plata mercenarilor, rechiziții, sisteme de încartiruire, servicii de spionaj, trenuri de luptă, meseriași care însoțeau trupele pe timpul campaniei, pradă de război, unelte de lucru pentru geniști, solde etc. Cu alte cuvinte, în aceste regeste se oglindește întreg arsenalul instituțiilor artei militare de la începutul secolului al XVII-lea.

Metoda publicării regestelor. Regestele sînt ordonate sub anul respectiv, în ordine strict cronologică. Deci, fiecare registru începe cu anul, ziua și luna, apoi urmează emitentul actului și adresantul. Documentele sînt

rezumate în mod inegal, probabil după extinderea și importanța faptelor din cuprinsul originalului. Se înțelege că într-un astfel de caz, totul depinde de aprecierea celui care rezumă documentul regestului poartă expresia unor elemente subiective. Una sau două inițiale în paranteză ne informează, pe de o parte ca regestul a fost alcătuit după un original, copie sau text tipărit, iar pe de altă parte, ne indică limba în care sînt scrise, cehă, latină, germană, franceză, spaniolă, italiană și maghiară. Nu se spune nimic despre principiile și metoda care stau la baza acestei ediții. Documentele n-au cotă și nici nu sînt numerotate.

Cite o introducere substanțială, în care se reconstituie înlănțuirea faptelor istorice pe baza regestelor, însoțește fiecare volum. Datele sînt, în această privință, atât de complete, încît dr. Václav Liva, redactorul acestei ediții, izbuteste să reconstituie întreaga organizare a vechilor cancelarilor din Praga, cu date precise despre fiecare pisar și copist, ceea ce e remarcabil. Fiecare volum e însoțit de un indice de nume proprii, altul toponimic și un altul de materii, care înlesnesc orientarea cercetătorului.

Documentele se găsesc în arhiva centrală a Ministerului de Interne, care, împreună cu Institutul de istorie militară, editează această frumoasă publicație.

Tr. Ionescu-Nișcov

Sobranie vostocinîh rukopisei (Colecția de manuscrise orientale)

Ed. Acad. de Științe a R. S. S. Uzbekă, tom. I, Tașkent, 1952, 111 p. + 21 pl. : t. II, 1954, 592 p. + 33 pl.

Din « *Predislovie* » academicianului sovietic prof. dr. A. Semenov, redactorul acestei lucrări monumentale, aflăm că numărul manuscriselor orientale (arabe, persane, tadjice, turce, etc.), păstrate la Institutul de orientalistă al Academiei Uzbecce, atinge cifra de 90 000. Prin bogăția și valoarea fondurilor sale, acest Institut ocupă unul din cele mai importante locuri din lume.

Arătîndu-se că inventarierea acestor fonduri s-a început abia în 1870, cu rezultate foarte modeste pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, redactorul amintește citeva lucrări bibliografice. Una dintre acestea aparține lui E. Kali¹, citată adeseori în cuprinsul colecției. În continuare, subliniindu-se marile progrese în munca de inventariere, după 1917, se arată că aceste fonduri reflectă viața intelectuală a Orien-

tului, în special a Asiei Centrale, pe o perioadă de un mileniu. Este vorba de perioada așa zisei « Culturi musulmane », cel mai vechi manuscris arab fiind din anul 955/344.

După ce se arată obiectivele colectivului, care a lucrat la această operă importantă, acad. A. Semenov dă o valoroasă listă bibliografică de manuscrise orientale, apărute în Rusia, U.R.S.S. și în străinătate.

Spre deosebire de vechile colecții, cata loage și inventare, bazate pe criteriul simplității de ordin cronologic, în ediția sovietică, materialul (743 msse) se clasifică după conținut (9 categorii), respectîndu-se ordinea cronologică a manuscriselor.

La început sînt prezentate manuscrisele istorice, în număr de 285 (p. 15-115), clasificate în șase categorii distincte. Primele (nr. 1-91) fac parte din categoria *Istorie generală*, începînd cu « *Letopisețele cronice* » ale arabilor « *Tabari* » (« *Ta'rich-i at-Tabari* »), scrise pe la mijlocul veacului al X-lea, precum și « *Istoria Iranului* » pînă la

¹ *Persidskie arabskie i tiurskie rukopisi Turkestanskoj publicnoi biblioteki*, Tașkent, 1889, 75 + 2 pp.

Islam » de același autor. Urmează prezentarea și descrierea amănunțită a manuscriselor: «Istoria cuceririi lumii» (*Ta'rich-i ghan keşa*), de Muhamed al-Djuveni (m. 1281/681), care tratează trecutul mongolilor din Iran (*Ilchane*) pînă la expediția lui Hulagu-chan împotriva ismailiților, precum și istoria șahilor din Horezm. O valoare deosebită prezintă «Colecția de cronici» (*Djami et-Tevarich*) a lui Fazullah Rașid ad-Din (m. 1318/718). O foarte amplă istorie a mongolilor și popoarelor turcești. Se dă și un facsimil, reprezentînd prima pagină din redacția uzbekă a acestei cronici.

Această serie se încheie cu o «Istorie Universală» (*Ta'rich-i unumli*) de Ibrahim Hakkî, alcătuită în 1889/1306. Prezintă interes parțial privitoare la istoria sultanilor otomani, restul fiind o compilație.

Cel mai important loc îl ocupă manuscrisele privitoare la *Istoria Asiei Centrale* (p. 46—96), atît prin valoarea lor istorică cît și prin numărul bogat, variat și interesant (nr. 92—278). Menționăm printre acestea: «Istoria regiunii Buchara» (*Tahkik el-Vilâiet*) de Abu Belch Muhammed (m. 959/348) și «Cod'cele lui Timur-Lenk» (*Tezuk-i Timur*). În variante de manuscrise se arată că este vorba de viața și faptele lui Timur-Lenk. Se amintește că această operă măreață se completează cu «Jurnalul expediției în India» (*Ruzname-i Gazavat Hindustan*), scris din porunca lui Timur, de Ghias'ed-Din Ali. Cronicarul Șaraf ud-Din Ali Iezdi (m. 1454/858), în «Letopisețul cuceririi lumii» (*Tarich-i Ghanghir*), tratează istoria mongolilor, începînd de la Ghinghis-chan și pînă la Timur-Lenk (sec. XII—XV). Se descrie și o altă operă a istoriografului Iezdi intitulată «Cartea victoriilor» (*Zafername*), începută pe vremea lui Timur-Lenk și încheiată în 1425/875. Cronicarul Abdurrazzak b. Ishak as-Samar-kandî (m. 1482/887) este autorul unei «Istorii a lui Timur și a Timurizilor» (*Mab'es Sa'dein*), scrisă la 1470/875.

Aflăm că vechea «Cronică a lui Oguz» (*Oguzname*) s-a păstrat într-o copie făcută de marele poet uzbek Alișer Navoi (m. 1501/906). Ea tratează istoria mongolilor și în special a turcilor-oguzi sau uzi, care au fost și în părțile noastre. În legătură cu istoria oguzilor se prezintă și o altă operă, aparținînd lui Allah Murad Baioglu.

În Cronică lui Baber (*Babername*), scrisă de însuși chanul Muhammed Zahir ud-Din Babur, întemeietorul imperiului mongol din India (1526—1530), se tratează istoria mongolilor din acea țară. Din această grupă fac parte și cele două opere ale cunoscutului istoriograf «Abu'l Gazi-Bahadur chan (1643—1663/1053—1074)».

neamul turcilor și mongolilor» (*Kitab segere-i Türk ve Mogol*) și «Arborele genealogic al turcmenilor» (*Segere-i Terachime*).

Bogata serie de izvoare narative privitoare la istoria Asiei Centrale se încheie cu cea mai nouă dintre ele «Istoria Revoluției din Buchara» (*Buchara inkilabtn ta'richi*) de scriitorul sovietic contemporan Sadr' ud-Din Aini (1920/1389).

După prezentarea unui număr de 17 manuscrise (nr. 242—259) sub rubrica Istoria Indiei (p. 97—104), aparținînd veacurilor XVI—XVII, se descriu cele 18 manuscrise (nr. 260—278) privitoare la *Istoria Iranului* (p. 105—110). Autorii acestora din urmă în frunte cu Abu'l-Hasan Ali, Vassaf, Mirza Bek etc. au trăit între veacurile XII—XVIII.

Cele patru cronici otomane, încadrate la *Istoria Turciei* (p. 211—214), ne interesează mai îndeaproape, deoarece au relații interesante cu privire la istoria R.P.R. Prima intitulată «Grădina celor virtuoși» (*Ravdet ul-abrar*), aparținînd lui Abdul Aziz Karacelebizade (m. 1657/1067), este o cronică universală (2 vol.), începînd de la «Adam» și pînă la mijlocul veacului al XVII-lea. Amintim că manuscrisul acestei cronici este necunoscut turcologilor burhezi din apus. Urmează prețioasele «Tabele Cronologice» (*Takvim et-Tevarich*) ale poliistoricului otoman Kiatib Celebi numit și Hadji Chalifa (m. 1657/1068).

Este deosebit de interesantă «Descrierea soției în Rusia» (*Sefarename-i Rusia*) de 'Osman Şehdi efendi a cărui misiune era de a anunța urcarea pe tron a sultanului Mustafa al III-lea (1757). Ultima pagină a acestui manuscris redat într-un facsimil splendid, are cîteva mențiuni în legătură cu întîmpinarea soției de domnul și boierii Moldovei la Suroca, trecerea prin Isaccea, Babadag și traversarea Dobrogei.

«Cartea Cezarilor» (*Kaisername*) de Hakim Ibrahim efendi, tradusă în persană de Ahmed b. Muhammed al-E'ini din Şirvan (1863/1280), încheie seria manuscriselor turcești. Acestea cuprind biografiile sultanilor otomani pînă la începutul domniei sultanului Abdul Aziz (1861—1876), avînd și o descriere a orașelor Constantinopol, Cairo etc.

Urmează trei manuscrise privitoare la *Istoria țărilor apropiate* (p. 115—117). Primul, scris în 1409/812, de Şehab ed-Din al-Kalkaşandî (m. 1418/821), printre altele se ocupă și de genealogia vechilor triburi arabe. În vederea valorii acestui manuscris i se acordă o descriere mai amănunțită, făcîndu-se unele aprecieri critice asupra conținutului lui. În manuscrisul următor, «Podoaba Cronicelor» (*Zeinel et-Tevarich*) de Husein Ali (sec. XVIII) se arată, în cîteva rînduri, că este vorba de istoria

dinastiei Durrani din Afganistan, începând cu prima expediție în India condusă de Ahmed şah (1747—1773) și până la sfârșitul domniei lui Zaman şah (1793-1800).

Bogata serie de manuscrise orientale cu caracter istoric se încheie cu o operă în limba tătară intitulată «Culegere de informații despre faptele bulgarilor și tătarilor» (*Mustafad ul-achbar fi ehval Kazak ve Talar*) de Șehan ud-Din b. Baha ud-Din al Murdjanî (m. 1888/1306), în care se tratează istoria vechiului chanat bulgaro-tătăresc din regiunea Volga (Cazan).

În capitolul *Biografii* (p. 121—142) se descriu sumar un număr de 61 manuscrise, începând cu prețioasa operă: «Conseruatorii Înțelepciunii» (*Tatmat-i Savan el Hükmet*) de Muhammed b. Tahir al-Sidjazi (m. 980/370); cuprinde viețile filozofilor, învățaților, medicilor și altor gânditori ai orientului musulman. Se subliniază că este o completare foarte prețioasă la cunoscuta operă a lui Zahir ud-Din Abu'l-Hasan: «Istoria filozofilor musulmani» (*Ta'rich hükma-i ul-islam*) prin 99 biografii de filozofi și învățați, începând cu Hunei b. Ishak (m. 870/260) și terminându-se cu Zain ud-Din Abu Ibrahim Ismail (m. 1135/530). Manuscriselor privitoare la opera și viața marelui gânditor și medic *Ibn Sina* «Avicenna» (980/370—1037/428) li se acordă o descriere destul de amănunțită.

În «Faptele vizirilor» (*Asar-i ul-Vüzera*), scris de Seif ud-Din (1473) se descrie viața vizirilor, începând din cele mai vechi timpuri până în secolul al XV-lea. Sunt și alte manuscrise în legătură cu vizirii: «Pravila pentru viziri» (*Düstür ul-Vüzera*), compusă în 1509/915 de istoriograful Ghias ud-Din, cuprinzând schițe biografice de viziri omeiazi, abasizi, samanizi, fatimizi, hulaghizi, timurizi etc.

Urmează 9 manuscrise (nr. 292—300), în diverse variante și redacții, în care se descrie viața și operele poetilor persani, tadjici și uzbeki (*Tezkere-i us-şu'ara*). Primul, scris în 1486/892, aparține lui Muhammed şah (m. 1494/900). Celor 6 manuscrise ale poetului uzbek A. Navoi i se acordă o descriere mai amplă (nr. 301—306).

Aflăm de existența operii lui Ahmed Taşköprüzade: «Eş-Şa-Ka'ik al-nummania fi, ulama al daulat al-'Uşmanie» din 1558/965, un dicționar enciclopedic, cuprinzând biografiile șecilor și învățaților otomani (p. 129, nr. 309). Un alt manuscris de Mahinud Suleiman al Kafavi tratează biografiile marilor juriști musulmani din școala hanifită (nr. 311).

Se subliniază că manuscrisul «Roadele șecilor» (*Semerat-i el-meşaich*) de Seid Zende Ali, scris în 1680/1091, prezintă o deosebită importanță pentru cercetarea frământărilor sociale din Asia Centrală, preșum

și pentru hagiografia (dervișism) orientală. Aflăm că această operă de mare valoare tratează viețile șecilor din ținutul *Mavera-nahr* (*Oxus*) pe o perioadă de trei veacuri (p. 133).

De o altă factură este manuscrisul «Societatea chanilor» (*Chitab-i endjumen hakan*) de Muhammed Fazl «Ravi» (m. 1836/1252) a cărei primă pagină este redată printr-un facsimil frumos (p. 136, nr. 329). Asemănător ca subiect și conținut este «Descrierea vieții sultanilor» (*Tezkere-i Selatin*), scrisă în limba uzbekă și tătară de Muhammed Siddik b. emir Mustafa, care tratează biografiile sultanilor poezii (p. 139, nr. 340). În limba uzbekă este și «Povestirea despre Abu Ali ibn Sina» (*Abu Ali Sina hikiaiesi*), aparținând unui anonim, care dă o biografie amănunțită a lui Avicenna.

Ultimele manuscrise (nr. 343—347) ale seriei biografice tratează tot despre poezii orientului, în special ai Asiei Centrale.

O categorie aparte formează *Acele, scrisorile și copiile* (p. 145—168), care încep cu un act al vizirului poet Alişer Navoi din 1476/881, privind instituția fundațiilor pioase numite «vakf». *Colecția de scrisori* (*Medjum'a merislat*) este însoțită de un facsimil, reprezentând o scrisoare autograf a poetului uzbek Abdurraman Djami (sec. XV) etc.

Seria *Căldorii și memorii* (p. 169—173) începe cu «Minunile evenimentelor» (*Beda'i el-vekai'*), redactată pe la începutul veacului al XVII-lea de Zain ud-Din Mahmud «Vasfi». Se subliniază că este o operă interesantă și foarte prețioasă pentru istoria Asiei Centrale, necunoscută bibliografilor europeni. Ca încheiere se dă «Însemnările memoriale» (*Ruzname*) ale lui Mirza Muhammed, ultimul cadu al emirului din Buchara (m. 1935/1353), în care se descrie epidemia de holeră din 1888/1306.

Rubrica *Stilistica* (p. 175—178) adică proza epistolară, se inaugurează cu «Tezaur pentru scribi» (*Kenz ul-Kitab*), scris în arabă, de Abu'l-Mansur (m. 1038/429). Se subliniază că este o operă importantă care conține 2500 de fragmente și citate din poezii Orientului. Același autor are și «Extrase de discursuri» în zece capi tole, din marii oratori ai Orientului.

Sub rubrica *Gramatica* (p. 179—187), se prezintă 17 opere de acest caracter, cele mai multe fiind scrise în limba arabă. În continuare, la *Dicționare* (p. 188—213) se descriu 51 de manuscrise cu caracter lexicografic și etimologic. Amintim, printre acestea, un «Dicționar al limbii vechi persane» (*Lugat-i fars Kadim*) de Hafiz Ubehi, însoțit de un facsimil, operă intitulată «Introducere la literatura artis-

ucă » (*mukademay-i ut-udab*) de vestitul învățat filolog și literat horezmian Abu'l-Kasim Zamahşari. Din această categorie tace parte și « Letaif ul-lugat » (*Dicționarul anecdotelor*) de Abdul Latif Hervi (m. 1638/1048) etc.

În capitolul *Științele naturii* (p. 215—238) se descriu 13 opere din domeniul matematicii, una de fizică (nr. 500), 32 de astronomie și astrologie, precum și 4 opere din domeniul chimiei și alchimiei. Cele mai multe dintre acestea sînt scrise în arabă, între veacurile IX—XIV.

Cele 138 de opere, în ms., din domeniul: Medicină (p. 241—294) se împart în trei capitoale distincte: *umane*, printre care se află și operele lui Avicenna (nr. 538 și 548), *farmaceutice* în frunte cu un « Tratat despre ierburi » de Diauddin b. Abdullah « Al-Meki » (m. 1248/648), foarte popular în evul mediu (nr. 635) și *veterinare* (3 msse.), încheindu-se cu un « Tratat pentru lecuirea păsărilor » (nr. 675).

La *Geografie* (p. 295—300) se prezintă 13 opere din domeniul cosmografiei și 17 din domeniul geografiei istorice. Amintim numai de « Culegerea de minunății » scrisă în 1575/983 de sultanul Muhammed b. Derviş, de « Șapte climate » (*Heft Aklım*) din 1593/1002, de un « Dicționar geografic-istoric » de Amin Ahmed Razi și mai cu seamă de « Opera geografică » (*Gihannuma*) a învățatului Hadji Chalifa (sec. XVII), în versiune tadjiică, cuprinzînd o amănunțită descriere istorică a lumii, în special a Rumeliei (Turcia europeană) și a țărilor noastre.

Pășind la *Economia agricolă* (p. 309—314) se descriu cinci Tratamente despre cai (*Fersname*) și două *Tratate agricole*, însoțite de facsimile executate în condiții tehnice admirabile.

Între operele de *Artă* (p. 314—325) figurează, cu descrierea respectivă, opt tratate de muzică intitulată « Rîs-ai-i musiki » de Mevlana Kevkibi etc., trei de calligrafie « Fevaid al-hutut » de Derviş Mehmed Al-Buchari (m. 1585/993), nouă de sport în frunte cu un « Tratat de vînătoare » de Ilchane

(*Sukiarname-i Ilchane*), însoțit de un facsimil și cîteva « Tratamente de șoimi » (*Bazname*). Interesanta colecție se încheie cu un « Tratat despre jocul de șah » (*Kitab-i Satrandj*) de Abu'l-Fath Ahmed l'îndu-se cîteva lămuriri asupra conținutului se arată că este o copie de la începutul veacului trecut. Urmează ca anexă, nouă Indici (toponimic, onomastic, cronologic, etc.) foarte utili pentru folosirea rapidă a lucrării.

Cele 21 de facsimile ale Colecției sînt redactate în diverse tipuri și genuri de scris (ta'lik, nesih, rik'a etc.); indicarea tipurilor de scris a fost trecută cu vederea de membrii colectivului. De asemenea ar fi fost foarte bine dacă se indicau și autorii de mai tîrziu, care au folosit unele manuscrise ca izvor istoric.

Manuscrisele acestei colecții splendide constituie o mărturie vie a bogăției creatoare a popoarelor din Orient. Ele constituie o dovadă a faptului că popoarele orientale au contribuit încă din timpuri vechi la îmbogățirea tezaurului culturii mondiale.

Această monumentală colecție, pe lângă faptul că scoate la lumină tezaurul arhivelor din R.S.S.Uzbecă, prin rigurozitatea metodei științifice în care a fost întocmită, oferă un ghid foarte prețios pentru cercetarea celor vre-o mie de manuscrise orientale din arhivele și bibliotecile noastre, care așteaptă de mult să fie catalogate¹.

În ceea ce privește t. II, apărut la a X-a aniversare a Academiei de Științe a R.S.S. Uzbece (1943-1953), deși are un conținut mai puțin variat, totuși aduce completări prețioase la volumul mai sus arătat. Acesta, pe lângă *Predistopia* academicanului A. A. Semenov, cuprinde descrierea amănunțită a unui număr de 1134 msse. orientale (nr. 744-1878) cu caracter literar și folcloric. Grandioasa colecție se încheie cu cîva *Indici* (onomastic, toponimic, cronologic etc.) și o listă a facsimilelor. Nu insistăm asupra acestui tom, deoarece mss-le sînt mai mult de natură literară decît istorică.

M. Guboglu

FRANZ TAESCHNER: *GIHANNUMA, Die altosmanische Chronik des mevlana Mehmed Neschri...* (Istoria dinastiei osmane a lui Mehmed Neşri...)

Leipzig. Ed. Otto Harrassowitz. t. I, 1951, IV + 31 + 12 + 255 p.

Turcologul Franz Taeschner a editat în fotocopii (234 p.) partea a VI-a din *Cronica Universală (Gihannuma)* a lui M. Neşri « *Ta'rich al-i Osman* » (Istoria dinastiei osmane), precedată de o prefață și de un studiu introductiv. Aici, editorul trecînd în revistă istoricii și cercetătorii care l-au folosit pe Neşri, ca izvor, uită să menționeze pe orientalistul Dimitrie Cantemir, marele că-

turar al Moldovei. Printre cei care au făcut extrase sînt amintiți: Th. Nöldeke (1859—1861). J. Thury (1893) și V. D.

¹ O mică parte din Biblioteca Academiei R.P.R. a fost inventariată de mine (cf. M. Guboglu, *Inventarul Manuscriselor Orientale*, în An. Ac. Rom. mem. sec. ist. 1946, p. 17—51); restul, în special fondul « T. Cipariu » din Cluj, așteaptă să

Smirnov (1903). Indirect, extrasele lui Nöldeke și J. Thury au fost folosite în vechea istoriografie română de N. Iorga și Ion Ursu, ceea ce nu e menționat de editor.

Din lipsă de date, Fr. Taeschner nu poate reconstitui biografia istoriografului M. Neșri care a fost *ulema*, adică învățat pe vremea sultanului Baiazid al II-lea (1481—1512) și arată că ar fi murit pe vremea domniei lui Selim I (1512—1520). Vorbindu-se mai pe larg de opera « Gihannuma », compusă din șase părți (*Kısm*), din care s-a păstrat numai Introducerea (*medhal*) și ultima parte (VI, se subliniază că aceasta începe cu legendarul Oguz-Chan, tratează istoria turcilor selgiuchizi de Rum și a osmanliilor pînă pe vremea lui Baiazid al II-lea (1493/898). Scoțîndu-se în relief valoarea istorică a acestei cronici, se arată că nu este o compilație, cum înclina să creadă P. Wittek, ci conține știri bogate și interesante care nu se întîlnesc la alți istoriografi otomani.

După ce trece în revistă un număr de 17 manuscrise, aflătoare în Codex Menzel și în diverse biblioteci din Asia și Europa, editorul subliniind valoarea lor, își concretizează observațiile asupra ediției sale. Deși ediția de față începe cu istoria oguzilor și selgiuchizilor de Rum, totuși partea cea mai interesantă și originală o formează capitolul III (*tabakat-i salise*), în care se tratează istoria imperiului feudal otoman, începînd de la apariția osmanliilor pe arena istoriei (1299—1300/699) (p. 18) și pînă la 1493, februarie 8 898, Rabi II 20, încheindu-se cu 14 versuri (*kaside*), în care se elogiază domnia lui Baiazid al II-lea (p. 234).

Textului îi urmează un Indice *onomastic* (p. 235—245) și altul *toponomic* (p. 246—255), care facilitează utilizarea textului.

O ediție completă a cronicii lui M. Neșri era de mult așteptată în cercurile istorice, deoarece extra-sele mai sus amintite erau departe de a fi satisfăcătoare. Ea prezintă o valoare deosebită nu numai pentru istoria universală, ci și pentru trecutul patriei noastre. Pe baza acestui text interesant, se poate urmări lupta dîră a popoarelor sud-slave și a poporului român împotriva cîmpirii otomane pe o perioadă mai bine de un secol.

*

Prima mențiune care ne interesează este rezervată lui Dobrogea-Oglu, care nu poate fi decît « fiul lui Dobrotici » (Ivanco). Acesta în înțelegere cu Șışman (*Susmanus*), țarul Bulgariei, se răscoală împotriva sultanului Murad I (p. 66—70). Cu ocazia expediției vizirului Ali Pașa împotriva Bulgariei și Dobrogei răscolate, se subliniază că acesta a trecut Dunărea în ținutul Eflak (Valahia) și a luat *Berkoz'ul* și alte fortărețe, unde și-a instalat o garnizoană.

După ce menționează participarea românilor în lupta de la Cosova (p. 71,75 și 80) se amintește de incursiunea (*akın*) lui Firuz bei în Valahia (p. 81). Spre a asigura liniștea țării sale (Mircea) trece cu oastea valahă Dunărea și atacă *Karlin-ova* (Cavarna). Răscoala lui Mircea împotriva turcilor îl determină pe Baiazid « fulgerul » să renunțe la expediția împotriva Kastamunlei și să se îndrepte împotriva Valahiei. Deși menționează lupta de la Argeș (Arkaș), totuși Neșri, contrar altor cronicari, arată înfrîngerea lui Mircea, ceea ce scoate în evidență lipsa de obiectivitate a lui Neșri în relatarea unor evenimente.

Relațiile amicale cu emirul Musa, instalat cu ajutorul lui Mircea pe tronul de la Edirne, sînt redată pe larg (p. 130—131).

Cu ocazia expediției lui Mehmed I « Celebi » în Valahia (1416—1417/819) se amintește pîntre altele de construirea cetății *Ierkökü* (Giurgiu), precum și repararea cetăților *Iakgh* (Isaccea) și *Ieni-Sale* (*Novi-Selo*) din nordul Dobrogei (p. 143—144).

Spre deosebire de alți cronicari, M. Neșri aș ză răscoala învațatului seich Bedr ed-Din, care a pōsosit un timp și în Valahia, după anul hegirei 822, ce începe la 28 ianuarie 1419. Este una din rarele surse care aruncă o rază de lumină asupra compoziției sociale și naționale, asupra elementelor care au participat la această mare răscoală fărănească din sud-estul Valahiei și nord-estul Bulgariei (Deliorman-Teleorman) împotriva feudalilor otomani (p. 146—147).

Eflakoglu Draculea (Vlad Dracul) atacînd Siliștra îi urmează replica lui Firuz bei «oglu Mehmed» (p. 151). În continuare se amintește că « haraminii » (araminii) treceau mereu Dunărea pe la Vidin și devastau regiunile învecinate.

Cu ocazia incursiunii lui Ali bei Evreno soglu în Ungaria, se spune că au trecut pe la *Damașkar* (Temesvár—Timișoara), după care urmează expediția lui Murad al II-lea de la Vidin pînă la Zibin (Sibiu) (p. 166—167).

Spre deose ire de alți cronicari, M. Neșri are numai o vagă mențiune despre înfrîngerea lui Mezid bei în Valahia, deși este mai bogat în știri despre înfrîngerea dezastruoasă a lui Kula' Şahin, beiler bei de Rumelia, în părțile noastre (p. 170).

După înfrîngerea suferită de turci la trecătoarea *Izladi* (Zlatica) din partea lui lancu de Hiniade (p. 171—172), urmează descrierea amănunțita a luptei de la Varna din 1444/848 la care au participat și românii (p. 172—174).

După a doua luptă de la Cosova (1448 852) are loc ase i rea Belgradului, de Mehmed al II-lea, apărît cu multă bravură de lancu Huniade. Eșecul turcesc, Neșri îl atribuie faptului că beii din Rumelia n-au vroit sa

lupte pentru că o dată cu luarea acestei cetăți nu le-ar mai fi rămas dușmani puternici și că ei ar fi fost puși în situația de a ara moșiile (p. 184).

Lupta dără dusă de voievodul *Kazıkl* (Țepeș), împotriva turcilor în 1462/866, este redată într-o formă clară, chiar cu lux de amănunte (p. 195–196).

Un capitol foarte interesant din ultima parte a cronicii îl constituie lupta dără a Moldovei (*Kara Bogdan*) împotriva armatelor cotoptroape ale sultanilor Mehmed al II-lea și Balazid al II-lea. Este vorba de expedițiile turcești: din anii 1474–1475, condusă de Suleiman Pașa care a suferit o mare înfrângere; din 1476/881 condusă de însuși sultanul Mehmed al II-lea și din 1484/889 de Balazid al II-lea. Invaziei lui Ali bei Mihaloglu din toamna anului 1485/890 (p. 227) i se acordă o atenție deosebită.

Merită să fie subliniat pasajul în care M. Neșri prezintă pe Ștefan cel Mare (*Kara Bogdan-oglu*) ca un ghiaur «puternic, orgolios și foarte ambițios». Se arată că acesta înfrânse pe Suleiman bei, luptase cu îndjire cu sultanii Mehmed al II-lea și Balazid al II-lea, prin oștile sale numeroase împrăștiate pretutindenii slăbise pe domnul Valahiei și călcase craiul unghuresc.

În plus, cronica are o serie de amănunte interesante care aruncă lumină asupra unor puncte întunecate din trecutul patriei noastre. Acestea au fost traduse (40 p.) de noi în colectivul «Cronici otomane».

În concluzie, din cele semnalate mai sus, se vede că lupta poporului român, sub Mircea cel Bătrîn, Vlad Dracul, Vlad Țepeș și mai cu seamă, sub Ștefan cel Mare împotriva cotoptitorilor otomani, străbate ca un fir roșu cronica lui Neșri.

M. G.

ȘTEFAN PASCU, Meșteșugurile în Transilvania pînă în secolul al XVI-lea

Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, 379 p. + 48 fig.

Lucrarea aduce o contribuție de seamă în domeniul istoriei patriei noastre, prin faptul că este prima operă de sinteză cu privire la dezvoltarea meșteșugurilor din Transilvania în secolele XII–XVI, scrisă pe baza materialismului istoric. Totodată, este una din cele mai întinse și valoroase monografii despre un important capitol al istoriei R.P.R., alcătuită în perioada de dezvoltare a noii istoriografii românești din anii 1944–1954.

Lăsînd la o parte monografiile mai de amănunt, referitoare la dezvoltarea meseriilor dintr-un oraș transilvan sau a unei singure meserii, lucrările de sinteză scrise cu privire la istoria meșteșugurilor din Transilvania, fie că se refereau numai în parte la situația din această provincie, în cadrul unor istorii a meșteșugurilor din Ungaria (ca opera lui L. Szádeczky: Dezvoltarea meșteșugurilor și istoria breslelor din Ungaria, Budapesta, 1912), fie că tratau numai unele aspecte ale meseriilor și breslelor din Transilvania (ca lucrarea lui A. Veress: Viața breslelor de meșteșugari din Transilvania, Cluj 1929), înfățișau incomplet istoria acestui important capitol de istorie economică și nu o interpretau marxist.

Lucrarea: Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea ridică și rezolvă o serie de probleme de căpetenie din istoria țării noastre: originea și dezvoltarea orașelor, a meșteșugurilor, a breslelor, a caracterului producției de mărfuri în timpul feudalismului, în condițiile istorice concrete din această provincie.

Lucrarea are marele merit de a dovedi că dezvoltarea meșteșugurilor și calitatea obiectelor produse în Transilvania, prin tehnica folosită și execuție, pot sta cu cînte alături de produsele similare ale apusului; autorul arată chiar că în unele branșe, meșteșugarii transilvăneni erau apreciați și chemați să lucreze chiar peste hotare.

Autorul își sprijină afirmațiile și concluziile pe o mare băgăie de material, în bună parte inedit și care nu fusese decît superficial folosit de vechea istoriografie.

Autorul înfățișează evoluția meșteșugurilor din Transilvania, încadrîndu-le în dezvoltarea generală a modului de producție feudal, în legătură strînsă cu caracterele sale esențiale economico-sociale.

În lipsa știrilor documentare care să arate concret nașterea și dezvoltarea meșteșugurilor medievale în Transilvania, autorul se bazează pe învățătura marxistă și pe realizările științei istorice sovietice, referitoare la procesul de apariție a meșteșugurilor în general. De la stadiul străvechi al meșteșugurilor casnice, nediferențiate de agricultură, în cadrul economiei naturale feudale, începe să se treacă la apariția meșteșugurilor sătești, despărțite de agri cultură, fenomen care are loc în Transilvania în cursul secolului al XII-lea, sub impulsul creșterii forțelor de producție în mediul sătesc (capitolul I).

Documentele transilvănene folosite de autor vădesc existența meseriilor sătești în secolele XII–XIII; ele sînt legate mai

ales de satisfacerea nevoilor esențiale ale feudalilor și ale țăranilor liberi sau dependenți. În veacul al XIV-lea meșteșugurile sătești cresc ca număr și specializare, fiind documentate aproape pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Cei mai mulți meșteșugari săteni erau țărani ca ocupație principală, dar care practicau și cîte un meșteșug; datorită acestui fapt, starea lor materială era în genere mai bună decît cea a țăranului obișnuit. Atît timp cît obștea sătească a fost liberă, ei erau oameni liberi; cînd ea a fost aservită, au devenit și ei iobagi, meșteșugari ai feudalului, mai ales începînd din secolul al XIII-lea. Ei dădeau feudalului o rentă în produse și bani, la care se adăugau uneori și alte sarcini.

Alături de meșteșugarii robi sau slugi, meșteșugarii iobagi au dus o luptă de clasă nencetată împotriva feudalilor, luptă care se manifesta mai ales prin fuga lor de pe domeniul feudal.

Apariția și dezvoltarea meșteșugurilor orășenești transilvănene din secolele XIII—XIV (capitolul II) este prezentată în strînsă legătură cu creșterea orașului medieval. Dezvoltarea forțelor de producție în cadrul meșteșugurilor sătești, care are loc în veacurile XII—XIII, era frînată de relațiile feudale; de aci, necesitatea ca meșteșugarul iobag să se elibereze de dependența feudală stînjeitoare. Era bine dacă autorul ar fi precizat că prin fuga meșteșugarilor șerbi și apariția orașelor, se manifestă acțiunea legii economice obiective a concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție. Prin eliberarea meșteșugarului iobag, forțele de producție pînă atunci încătușate de relațiile feudale, se pot dezvolta în chip liber, ajungîndu-se astfel la o concordanță a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție.

Se face o prea succintă critică asupra teoriilor burgheze străine și ardelenne referitoare la apariția orașului medieval.

Autorul arată că și în Transilvania orașele au luat naștere în procesul separării meșteșugurilor de agricultură, al despărțirii orașului de sat. Orașele din Transilvania au fost întemeiate în primul rînd de către meșteșugarii șerbi sau iobagi fugiți, la care s-au adăugat negustorii și țăranii; ei s-au așezat în locuri prielnice desfacerii produselor lor, mai ales în jurul cetăților regale sau de-a lungul unor drumuri. Alte orașe au luat naștere din dezvoltarea satelor coloniștilor liberi sași.

Primele orașe ardelenne (civitates) pomenite în prima jumătate a sec. al XII-lea sînt Sibiu și Brașovul. Dezvoltarea orășenească, deși a fost brusc frînată de marea invazie tătară din 1241—1242, și-a conti-

nuat mersul ascendent. Astfel, în cursul celei de a doua jumătăți a sec. al XIII-lea, sînt documentate orașele: Alba-Iulia, Turda, iar în sec. al XIV-lea: Clujul, Dejul, Sighișoara, Sebeșul, Bistrița și altele.

Orașul, ca centru de producție meșteșugărească, cu o populație de meșteșugari, deși încă legată de agricultură și creșterea vitelor, a determinat nașterea schimbului de mărfuri dintre oraș și sat, zdruncinînd economia naturală și izolarea tipică anterioară. Dar îngustimea pieții locale, datorită sărăciei țăranilor iobagi, a frînat dezvoltarea meseriilor și orașului medieval, care, și în Transilvania, nu ajungea să aibă în medie, peste 4—5 000 locuitori. Datorită slăbiciunii lor și puterii regalității, orașele transilvănene n-au ajuns la autonomie, ci au trebuit să împartă conducerea administrativă cu un reprezentant al oficialității.

Socotesc că trăsăturile economice, sociale, administrative etc. ale orașului au fost înfățișate de autor prea generalizat, fără referiri, cu unele excepții, la situația specifică a Transilvaniei, ceea ce constituie o prezentare a caracterelor orașului în general și nu atît ale celui din Transilvania.

Documentar, meșteșugurile orășenești din Transilvania sînt pomenite la sfîrșitul secolului al XII-lea, dar, desigur, ele apăruseră ceva mai înainte. Ele sînt documentate la Rodna, Rimetea, Sibiu, Brașov (minerit, toporit, clopotărit, aurărit, olărit etc.). La Rimetea este pomenită în 1291 și prima organizație profesională a minerilor și meșteșugarilor transilvăneni.

În secolul al XIV-lea meșteșugurile din Transilvania iau avînt, ajungîndu-se la noi procedee tehnice și la o mai mare specializare, prin împărțirea meseriilor în branșe mai numeroase.

Meșteșugarii încep să lucreze acum nu numai la comandă, ci mai ales pentru piața locală, regională sau chiar pentru export; astfel, meșteșugurile au un rol deosebit de important în formarea pieții interne și a comerțului intern și extern.

Examînd știrile documentare, autorul înfățișează ramurile mai însemnate ale meșteșugurilor orășenești: (1) le amintesc succint, pentru a le relua mai pe larg cu prilejul analizei meșteșugurilor orășenești din sec. XV—XVI: meseriile în legătură cu a) alimentația, b) îmbrăcămintea și încălțămîntea, c) locuința și nevoile gospodărești, d) armurăritul și turnătorăria, e) aurăritul și f) meserii diverse (p. 58—76).

Dezvoltarea meșteșugurilor transilvănene — arată autorul — a determinat în mod necesar apariția breslelor. Breșla era o asociație alcătuită din persoane care lucrau în ac eiași branșă în branșe înrudite și care aveau ca scop apărarea împotriva jafului feu

dalilor, asigurarea producerii și desfacerii obiectelor meșteșugărești și ținerea în frâu a cailor. Ele au apărut atunci când dezvoltarea producției și creșterea numărului meseriașilor a pus problema concurenței, iar lărgirea atelierului în care lucrau calele și ucenicia a necesitat ținerea lor în supunere. De aceea și breslele dintr-un oraș nu apar deodată pentru toate branșele, ci pe măsură ce producția și numărul meseriașilor din acea branșă ating un anumit nivel. Toate aceste condiții pe care le arată autorul vădesc că breslele apar într-un anumit stadiu al dezvoltării orașului. De aceea pare oarecum contradictorie afirmația autorului că « breslele meșteșugărești apar simultan cu apariția orașelor » (p. 77). Dar chiar autorul arată mai departe că « nașterea breslelor de meșteșugari din Transilvania trebuie socotită ca având loc în primele decenii ale veacului al XIV-lea » (p. 86), ceea ce nu corespunde cu nașterea orașelor transilvănene, care a început din secolul al XIII-lea.

Supunând criticii concepțiile istoriografiei burheze cu privire la nașterea breslelor, care vedea originea « corporațiilor » din Transilvania în anumite asociații religioase, autorul subliniază că breslele s-au născut mai întâi nu în centrele cu o intensă viață religioasă (Alba-Iulia, Oradea), ci în orașele cu o producție meșteșugărească mai dezvoltată (Sibiu, Cluj etc.). Primul nucleu al unei asociații profesionale meșteșugărești din Transilvania este documentat la Rimetea în 1.91. În secolul al XIV-lea este pomenită documentar existența și organizarea a numeroase bresle (la Bistrița și Sibiu în 1367, la Cluj în 1369; la 1376 breslele din Sibiu, Sighișoara, Șebeș și Orăștie își reînnoiesc statutele, înlocuindu-se vechile regulamente necorespunzătoare).

Aceste știri dovedesc că breslele din Transilvania trebuie să se fi născut, după cum arată autorul, nu în preajma pomenirii lor, ci cu cel puțin câteva decenii înainte, adică în primele decenii ale secolului al XIV-lea.

Socotesc că reorganizarea breslelor din 1376 ar trebui pusă în legătură nu numai cu sprijinul lui Ludovic cel Mare în acel moment (p. 86), ci mai ales în legătură cu noile condiții economice obiective ale societății transilvănene, care cereau cu necesitate trecerea de la regulamentul de breaslă vechi, la altele noi, corespunzătoare condițiilor economice și sociale respective.

În capitolul III autorul arată că în secolele XV—XVI evoluția meșteșugurilor orășenești din Transilvania are loc în condiții economice ale lărgirii crescânde a pieții

interne. Aici dezvoltarea meșteșugurilor a fost favorizată și de unele măsuri economice ale puterii centrale, care în lupta sa anti-feudală se sprijinea pe orașe (Sigismund de Luxemburg, Matei Corvin, Ștefan Băthory). Dezvoltarea ascendentă a meseriilor a fost însă frînată, după cum arată autorul, de deseale năvăliri turcești și apoi austriace și de anarhia politică de la sfârșitul secolului al XV-lea și din anii următori bătăliei de la Mohács (p. 94—95).

Socotesc însă că frâna principală a dezvoltării forțelor de producție din cadrul meșteșugurilor erau relațiile de producție feudale, care prin exploatarea crescândă a șerbilor făceau din țărâניה secolelor XV—XVI o slabă clientelă pentru orașe, în timp ce clasa feudală laică și bisericăscă, prin numărul ei nu prea mare, nu putea suplini slaba putere de cumpărare a maselor populare.

În secolele XV—XVI dezvoltarea meșteșugurilor se caracterizează prin următoarele trăsături: apariția unor noi branșe, perfecționarea tehnicii, creșterea numărului meșteșugarilor și a producției de mărfuri pentru o piață tot mai largă, apariția lucrătorilor salariați permanenți, intensificarea luptei dintre meșteri și calfe, apariția și dezvoltarea unor noi meșteșuguri sătești, pe care breslele orășenești tind a le sugruma, nașterea primilor germei ai manufacturilor (p. 97—98).

În secolele XV—XVI branșele meșteșugărești mai însemnate din orașe sînt:

a) Meșteșugurile alimentare (măcelăritul, în legătură cu care se amintește o grevă a măcelarilor din Baia Mare din 1588, brutăritul, morăritul și berăritul).

b) Meșteșugul pielăritului (tăbăcitură, blănăritul-cojocăritul, în legătură cu care sînt menționate în secolul al XVI-lea unele uniuni interurbane pentru procurarea materiei prime și o asociație a cailor de blănari de la Cluj din 1560; cizmăritul, în legătură cu care se menționează asociația cailor de cizmari « Frăția Sfîntului Ioan », cuprinzînd în 1484. 690 calfe din Transilvania și 20—30 din afară; șălăritul, curelăritul, mănășăritul, trăistăritul).

c) Meșteșugul țesătoriei-postăvăritului cuprindea mai multe operații prin care se îndeplineau succesiv diferitele etape ale procesului de producție (scărmănatul lînei sau pieptăritul fuioarelor, torsul lînei sau fuioarelor, țesutul lînei sau pinzei, pînatul, tunderea și finisajul postavului, vopsitul postavului sau înălbitul pinzei). În legătură cu țesătoriei se menționează existența unei asociații de calfe la Brașov în 1481.

d) Meșteșugul croitoriei, e) meșteșugul fierăriei (lăcătuși, potcovari, cuțitari etc.), f) meșteșugul armurăritului și turnătoriei.

în legătură cu care se pomenește și o asociație de ucenici la Brașov în 1593, g) meșteșugul lemnăritului, h) meșteșugul olăritului i) meșteșugul funăritului, j) meșteșugul zidăriei-pietăritului, k) meșteșugul aurăritului, l) alte meșteșuguri (pălărieritul, sticlăritul, săpunăritul, luminăritul, bărbieria, chirurgia etc.), m) meșteșugul fabricării hirtiei și al tiparului.

Autorul socotește « morile » de hirtie înființate la Brașov în 1546 și la Cluj în 1587, drept « manufacturi în germene », datorită procesului de producție, conducerii întreprinderii și rolului social al produsului; apariția lor sporadică nu atrage însă nașterea modului de producție capitalist în acea epocă (p. 227—229). Tiparul, apărut la Sibiu în 1529, la Brașov în 1533, la Cluj în 1550 etc., este, ca și moile de hirtie, un indiciu al dezvoltării culturii în straturi mai largi.

Masivul capitol referitor la dezvoltarea meșteșugurilor orășenești din secolele XV—XVI, bazat pe o foarte bogată documentare, în bună parte inedită, înfățișează numeroase aspecte ale problemei, din care amintim cîteva mai caracteristice : răspindirea meșteșugurilor în cuprinsul Transilvaniei, procedee tehnice folosite și mai ales inovațiile aduse în branșa textilă (p. 142), în fierărie (p. 167—168), lemnărit (p. 182), ceasornicărie (p. 216—217), descrierea unor obiecte de artă create de meșterii transilvăneni, luptele dintre branșele înrudite, pentru procurarea materiilor prime și desfacerea mărfii, atitudinea egoistă a corporațiilor față de meseriașii nebreslași, știri cu privire la : înființarea breslelor, a uniunilor interurbane de calle și meșteri, desfășurarea unor greve, creșterea predominanței sociale a meșteșugarilor prin deținerea unor funcții municipale sau chiar prin imobilități, desfacerea mărfurilor pe piața locală și relatări cu privire la exportarea lor în Țara Românească și Moldova etc. (p. 99—230).

Paralel cu meseriile din orașe au continuat să se dezvolte și meșteșugurile sătești, a căror evoluție din secolele XV—XVI este înfățișată în capitolul IV. Dezvoltarea lor, deși frînată de oraș, care caută să le îngrădească pentru a-și păstra monopolul economic, a urmat totuși o linie ascendentă, datorită creșterii nevoilor populației sătești. Numărul branșelor crește și în multe sate se organizează chiar bresle, mai ales în sud-estul Transilvaniei, unde satele săsești, de coloniști, își păstrează libertatea. Meșteșugurile documentate sînt mai ales în legătură cu necesitățile populației locale. și anume : pielăritul (mai ales cizmari și cojocari), țesătoritul, postăvăritul, croitoritul, fierăritul, lemnăritul, olăritul, funăritul, zidăritul și altele mai puțin importante.

Autorul arată că lipsa de documente referitoare la starea meșteșugurilor sătești poate fi suplinită în parte prin analizarea numelor de sate și familie, pomenite în izvoarele vremii și care pot da unele indicații asupra răspîndirii lor.

Cu privire la dezvoltarea meșteșugurilor sătești și orășenești din secolele XV—XVI, autorul trage în încheiere concluzia că ele trec printr-o fază de consolidare și avînt, caracterizată prin :

1. dezvoltarea tehnicii ;

2. specializarea meșteșugurilor, concretizată prin împărțirea lor într-o serie de branșe și prin apariția unor meserii ca : sticlăritul, tiparul, fabricarea hirtiei etc., ceea ce determină o creștere a numărului meseriașilor de la orașe și sate și a populației orășenești în general. Dezvoltarea crescîndă a meșteșugurilor a determinat o lărgire a producției de mărfuri, care a împins pe meșteșugar la producția pentru piață și a făcut tot mai necesar rolul negustorului ; acesta înlătura treptat din procesul schimbului pe producătorul direct și uneori ajungea să și-l subordoneze. Dezvoltarea producției de mărfuri meșteșugărești a determinat, de asemenea, creșterea concurenței, care în condițiile îngustimii pieței locale a dus cu necesitate la politica economică a breslelor de : acaparare a pieții locale, limitarea producției, îngrădirea corporatistă, subordonarea meseriilor sătești de către cele orășenești, înlăturarea egoistă a meșterilor nebreslași, prohibirea importului de produse industriale străine pe piața locală etc.

În ceea ce privește rolul social al producției de mărfuri, autorul arată că ea a deservit feudalismul (p. 250). Socotesc însă că ideea este exprimată prea axiomatic, fără a arăta în ce constă, în condițiile istorice concrete ale Transilvaniei, deservirea feudalismului de către producția de mărfuri (posibilitatea feudalului de a se aproviziona cu produse meșteșugărești locale, de a-și desface produsele agricole ale domeniului său, care iau tot mai mult caracter de marfă prin existența unei piețe de desfacere, orașul puțința de a obține bani, cu ajutorul cărora să-și satisfacă toate nevoile etc.) ;

3. organizarea în bresle a aproape tuturor meșteșugurilor mai importante, diferențierea socială tot mai pronunțată între meșteșugarii bogați și săraci, apariția unei păături de lucrători salariați permanenți, înasprirea luptei de clasă între meșteșugari și calle. caracterul de castă al breslelor etc.

Dezvoltarea meșteșugurilor, transformările în producție și în baza economică au determinat — arată autorul — și unele aspeete noi în științele tehnice și în suprastructura și limba vremii : lucrări ardelen

cu privire la tehnica meșteșugărească, preocuparea meșteșugurilor de probleme de cultură, comunitatea de interese și a felului de viață al orașelor din Transilvania, răspîndirea limbilor populare în statutele de breaslă etc.

Ultimul capitol al lucrării — al cincilea — se încheie cu caracterizarea organizării în bresle a meșteșugurilor din Transilvania. După o caracterizare a breslelor — corporații de tip feudal, alcătuite din meșteri patroni și constituite în vederea reglementării și desfacerii produselor în interesul acestora și pentru ținerea în supunere a calfelor — autorul înfățișează o serie de aspecte concrete din viața lor. În primul rând se indică denumirile sub care apar breslele în izvoarele vremii (p. 263). După aceea, se înfățișează într-un alt subcapitol etapele pe care trebuie să le parcurgă o persoană pentru a deveni membru al breslei: ucenicia și călfia (p. 263—295).

Autorul dezvăluie greutățile pe care le întâmpină candidatul la ucenicie, mai ales în secolele XV—XVI (origine de neam, religie, naștere din căsătorie legitimă, taxe mari), iar apoi viața grea din timpul uceniei (stagiu îndelungat, 3—5 ani, exploatarea și capriciile meșterului etc.).

Autorul înfățișează apoi condițiile de muncă ale calfei: salariu mic, restricții în ceea ce privește părăsirea meșteșugului, ziua de lucru foarte lungă, plină la 16 ore, rezolvarea părtinitoare de către breaslă a neînțelegerilor dintre meșteri și călfă în genere în favoarea meșterului; se dezvăluie apoi caracterul asociațiilor obligatorii de calfe, documentate în a doua jumătate a secolului al XV-lea și organizarea după modelul breslelor și care ajung sub conducerea meșterilor, devenind un mijloc de supunere față de patroni. Se înfățișează apoi o serie de aspecte din viața calfei: călătoria de perfecționare după terminarea anilor de călfie și prezentarea capodoperei pentru a putea ajunge la treapta de meșter, costul ei ridicat, la care se mai adaugă și alte obligații, din ce în ce mai grele, sînt tot atîtea piedici puse în calea calfei doritoare de a deveni meșter-patron și vădesc transformarea breslei într-o castă.

Înfățișarea vieții calfei se încheie cu numeroase și interesante stiri privitoare la lupta dintre calfe și meșteri (p. 287—295). Combătînd afirmațiile istoriografiei burgheze referitoare la relațiile idilice dintre meșteri și calfe, autorul arată că exploatarea ucenicilor și calfelor, transformarea breslei într-o castă, greutatea tot mai mare pentru călfă de a deveni meșter și transformarea ei în salariat permanent, existența lucrătorilor

zilierii etc., constituie cauzele fundamentale ale luptei de clasă dintre meșteri și lucrători. Aceasta luptă este concretizată prin boicot, greve, ca aceea a calfelor de aurari din Cluj în 1576, sau chiar prin lupta deschisă, ca răzvrătirea calfelor de aurari din Cluj din 1591, înfrîntă datorită sprijinirii meșterilor de către puterea politică locală.

Socotesc că era mai potrivit ca înfățișarea luptei dintre calfe și meșteri să fi fost inclusă în lucrare după subcapitolul: « Meșterii », deoarece cititorul ar fi putut urmări mai bine lupta dintre ei, în urma analizei intereselor și atitudinii fiecărei categorii. Subcapitolul « Meșterii » înfățișează baza materială a acestora, drepturile și îndatoririle ce le au față de breaslă, oraș și cumpărători; sînt pomeniți de asemenea și meșterii clandestini, nebreslași, urmăriți de regulamentul breslei pentru concurența ce o fac membrilor corporației.

Aspectele din viața breslei sînt înfățișate în mai multe subcapitole. În capitolul « Conducerea breslei » se enumără organele de conducere (staroștii, « părintele calfelor », meșterii supraveghetori, sfatul meșterilor bătrîni, diacul, meșterul cel tînăr, meșterii de serviciu) cu atribuțiile, drepturile și obligațiile lor; în subcapitolul « Adunările breslei » se descrie desfășurarea și problemele care se dezbate în adunări; în subcapitolul « Avera breslei » se înfățișează date referitoare la bunurile mobile și imobile ale breslei, administrarea lor, veniturile și cheltuielile corporației, bilanțul ei financiar, în general excedent etc.

De însemnătate teoretică sînt subcapitolele: « Constrîngerea breslașă » și « Funcțiile breslei ». Autorul arată că sistemul breslelor este întemeiat pe principiul constrîngerii, care se realizează prin aplicarea unor numeroase și precise regulamente corporatiste, referitoare la: procurarea materiei prime, calitatea, producerea și desfacerea obiectelor, înlăturarea concurenței meșterilor nebreslași, crearea unor uniuni breslașe interurbane pe măsura lărgirii pieței etc. Explicația constrîngerii breslașe, arată autorul, constă în caracterul închis al corporațiilor și în limitarea pieței, datorită slabei puteri de cumpărare a maselor fărănești și numărului redus de orașeni înstăriți, feudali și clerici (p. 319). Cu privire la explicarea de mai sus este necesară o precizare: caracterul protecționist al politicii economice a breslelor are drept cauză principală îngustimea pieței, deoarece caracterul închis al corporațiilor este o urmare necesară a ei și nu o cauză de sine stătătoare a protecționismului corporatist.

De asemenea, socotesc că era necesar să se facă o mai evidentă precizare a caracterului obiectiv al legilor economice și să se arate că politica economică a breslelor era

determinată în mod necesar de legile economice obiective, care acționau în timpul ornduirii feudale și pe care corporațiile le-au înțeles, acționând în general conform cerințelor lor.

drept urmare și bresleși au admis regulamentele corporatiste și li s-au supus, deoarece ele erau necesare desfășurării micii producții meșteșugărești, în condițiile unei piețe limitate.

Funcțiile breslelor sînt împărțite în a) funcția economică (asigurarea producției și desfacerii mărfurilor, producerii în bune condiții; p. 321—325); b) funcția socială (organizare de petreceri, ajutoare pentru boală, înmormîntare, văduve, orfani etc., p. 325—327). Socotesc că aici ar fi trebuit inclusă funcția socială esențială a breslei: asigurarea menținerii călfelor în exploatare și supunere față de meșterul patron, cu ajutorul regulamentelor cu caracter de clasă ale breslelor; c) funcția politică și militară: lupta breslelor împotriva patriatului feudal, în vederea cîștigării puterii politice în oraș și a dominării consiliilor municipale de către elementele bogate din corporațiile care duc o politică de clasă fiscală și socială. Politica lor, determină însă mișcarea maselor populare orășenești, care se ridică la Si hișoara în 1511, la Sibiu în 1556, la Florești în 1366, în 1437 și 1514 (p. 327—335). Socotesc că funcția militară a breslelor, de apărare a orașului, trebuia tratată ca o funcție aparte de cea politică, care are un conținut mai larg și deosebit; d) funcția religioasă: obligația de a participa la procesiuni, de a întretine altarul breslei etc. (p. 335—337).

În concluzia referitoare la bresle, autorul subliniază că nașterea lor se datorește nevoii

de a se apăra de feudall, de a înlătura concurența și de a stăpîni piața locală.

Îngrijindu-se de producerea și desfacerarea mărfurilor, breslele asigurau reînnoirea procesului de producție, dar apoi, în secolele XV-XVI îngădirile lor cu tendințe net anticapitaliste, deși n-au reușit să împiedice crearea unei diferențieri sociale între bogați și săraci, au avut totuși ca rezultat oprirea sau frînarea reproducerii pe o scară lărgită. Deși aveau tendințe antifeudale și l' era frică de concurența meșteșugarilor lobiagi, breslele au împiedicat venirea acestora la oraș și deci eliberarea lor din starea de aservire mai ales în secolele XV-XVI, contribuind astfel la menținerea iobăgiei.

În încheierea lucrării, autorul arată, prea succint în raport cu importanța subiectului, că datorită predominării relațiilor feudale, producția de mărfuri din timpul feudalismului nu a dus la o producție de mărfuri de tip capitalist decît mai trîziu (p. 342).

Lucrarea: Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea este alcătuită metodic, problemele sînt prezentate în chip clar, stilul este curgător, iar pe alocuri, mai ales în capitolul privind viața breslelor atrăgător, plastic și pitoresc.

Cele 48 de reproduceri fotografice, alese cu îngrijire și bine executate tehnic, ilustrează sugestiv nivelul de dezvoltare al meșteșugurilor și produselor lor.

Lista bibliografică, indicele și mai ales glosarul de termeni sînt de un real folos, nu numai pentru publicul larg, ci și pentru specialiști, cărora le este înlesnită munca de cercetare sau de verificare.

R. Manolescu

« COMUNICĂRI ȘI ARTICOLE DE ISTORIE »

București, 1955, 111]p. Societatea de științe istorice și filologice — Secția istorie —

Unul din aspectele revoluției culturale din țara noastră a fost înființarea societăților științifice pentru profesori și studenți, în scopul lărgirii cercului cercetătorilor în diferite domenii ale științei și literaturii. În iunie 1949 au fost puse bazele Societății de științe istorice, filologice și folclor care la adunarea generală din 1954 a devenit Societate de științe istorice și filologice. Filialele societății din 27 orașe ale țării au depus o rodnică activitate prin comunicări și referate îmbrățișînd cele mai variate probleme ale istoriei și filologiei. Lucrările membrilor societății s-au remarcat prin folosirea materialelor documentare din arhivele locale și prin aplicarea teoriei marxist-leniniste.

În Statutul societății s-a prevăzut de la început editarea de reviste și publicații de

specialitate în scopul punerii la dispoziția maselor largi a cuceririlor istoriografiei și filologiei noi, pe de o parte și pe de altă parte pentru stimularea și încurajarea muncii de cercetare a membrilor societății. Conducerea Societății a procedat încă din 1950 la întocmirea unei tematici și la stringerea lucrărilor ce urmau să fie publicate. Din motive pe deplin justificate, problema înființării unui asemenea periodic a întîmpinat unele greutăți pînă cînd în prezent Societatea a reușit să tipărească prezenta culegere de « Comunicări și articole de istorie » cu care se face începutul unei serii de noi publicații în domeniul istoriografiei R.P.R.

Prezentul volum începe cu articolul redacțional intitulat « Către cititori » (pag. 3—4) în care se explică pe scurt scopul ace-

tei publicații precum și programul de viitor al Societății de științe istorice și filologice în munca pentru « cunoașterea trecutului poporului nostru, a limbii și literaturii lui ». Urmează apoi cele șapte comunicări și articole în care sînt dezbătute probleme din cele mai interesante și variate: istorie locală, istorie economică, istorie socială, etc.

Primul articol, al lui Dan Berindei, este intitulat « Orașul București în veacurile XIV, XV, și XVI » (p. 5—16). De la început se vede că autorul și-a propus ca pe mărturiile documentelor publicate de Academia R.P.R. (sec. XIV—XVI, seria A și B). pe baza rezultatelor ultimelor săpături arheologice și folosind datele din jurnalele călătorilor străini, să reconstituie viața și activitatea orașului București în primele sale trei veacuri de existență. Dan Berindei pune în discuție vechea problemă a cetății Dimbovița pe care unii cercetători o identifică cu prima așezare feudală a orașului București (p. 5—6), precum și problema vetrei orașului. Chestiunea stabilirii capitalei Țării Românești la București este privită prin prisma luptei poporului nostru împotriva jugului otoman și în legătură cu procesul de fărîmîțare feudală. Autorul pune de asemenea în discuție întinderea orașului pe ambele maluri ale râului Dimbovița precum și stabilirea centrului politic și economic pînă în secolul al XVI-lea. Prin citate din jurnalele de călătorie ale lui Lescapier, Sivori, Bonfars se încearcă să se reconstituie aspectul fizic al orașului. În același timp se acordă un le rînduri problemei organizării sociale, economice și administrative a orașului București.

Articolul lui Dan Berindei apare în preajma aniversării a 500 de ani de la stabilirea capitalei patriei noastre în orașul București, și constituie prin aceasta o interesantă evocare. Era totuși necesar ca în problema genezei orașului București să se stabilească atitudinea față de oraș a feudalului ca senior al orașului — în cazul nostru a domniei — precum și pe baza unei schițe sumare, un contur probabil al țarinei țirului în funcție de limitele actuale ale orașului nostru.

Tov. S. Vianu pune în discuție din punct de vedere teoretic, o problemă referitoare la caracterul relațiilor de producție din primele întreprinderi industriale din țările române la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (pag. 17—28). Autorul, sprijinit pe temeinice cunoștințe teoretice în domeniul teoriei capitalismului (folosind din plin tezele marxiste din « Capitalul », vol. I și cele leniniste din « Dezvoltarea capitalismului în Rusia »), analizează documentele publicate de istoricul burghez V.A. Urechea în Istoria Romnilor (vol. I, II, V, VIII, XI) pentru a stabili caracterul relațiilor de

producție și al producției din manufacturile înființate la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, precum și rolul lor în dezvoltarea economiei țării. Se studiază astfel: forța de muncă (p. 19—20) condiția juridică a muncitorilor (p. 22), formele feudale ale recrutării forței de muncă (p. 22), proprietatea asupra mijloacelor de producție (p. 23—24), relațiile de producție (p. 24—25), formele luptei de clasă (p. 26) și uneltele de producție (p. 27—28). În concluzie, autorul arată că în manufacturile dela sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în Moldova și Țara Românească, « au predominat relațiile feudale » (p. 28).

Problema ridicată de S. Vianu, foarte interesantă, a fost pusă în discuție încă de acum cîțiva ani în revista « Studii » (vezi « Studii » 1952, III, p. 86—106) și în prezent ea este încă departe de a fi rezolvată. Din punct de vedere teoretic, autorul rezolvă unele probleme, dar în lipsă de noi materiale documentare și mai complete decît cele care sînt pînă acum cunoscute, ele nu pot fi în întregime verificate și deci acceptate. Așa de pildă, în titlu autorul se referă la întreprinderile industriale din Țările Române (adică din Țara Românească și Moldova) însă în text sînt interpretate numai documentele referitoare la manufactura de postav de la Pociovaliște. Numai pe baza acestor documente nu este posibil în prezent să se facă generalizări pentru stabilirea rolului și caracterului tuturor întreprinderilor manufacturiere din țara noastră în epoca amintită.

Lucrarea acad. Andrei Oțetea « Casa de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Românească » (p. 29—44) este de fapt, un fragment dintr-o lucrare mai mare prezentată la Sesiunea Academiei R.P.R., Secția VIII-a, în iulie 1955, intitulată « Dezvoltarea comerțului în Țara Românească în anii 1774—1821 ».

Autorul studiază pe baza unor documente publice de Z. Furnică și altele aflate în Arhivele Bibliotecii Acad. R.P.R. din București, unele probleme legate de activitatea acestei case de comerț pe o perioadă de mai bine de o jumătate de secol (1768—1828). Iată care sînt aceste probleme: originea și dezvoltarea casei Const. Pop (p. 29—33), exportul făcut de această casă cu produsele din Țara Românească (p. 33—36), importul cu produse străine (p. 36—37), comisiioanele sau importul la comandă (p. 37—39) comerțul de bani (p. 39—41) și instrucțiunea negustorilor (p. 42—43).

Lucrarea tov. acad. Andrei Oțetea ridică probleme destul de interesante ca: 1) Cunoașterea dezvoltării comerțului Țării Românești cu Transilvania prin intermediul casei de comerț amintite; 2) Procesul de

atrageră al unei părți din boierime în operațiile comerciale; 3) Cunoașterea produselor naturale și meșteșugărești ale Țării. Românești intrate în circuitul comercial.

Cum de altfel s-a afirmat și în discuțiile care s-au desfășurat în cadrul Sesiunii Academiei (iulie 1955), lucrarea are și unele lipsuri de ordin teoretic care fac pe unii cercetători să accepte concluziile autorului cu unele rezerve, de exemplu: rolul capitalului comercial în procesul descompunerii relațiilor feudale. De asemenea, în lucrare nu se arată procesul de dezvoltare al vieții interne prin intermediul căreia casa de comerț Hagi Constantin Pop pune în circulație unele produse naturale și meșteșugărești amintite la capitolul import sau export. Cu toate acestea, comunicarea tov. acad. Andrei Oțetea contribuie la completarea unor probleme legate de dezvoltarea comerțului în țara noastră acum 150 de ani.

Un aspect puțin cunoscut din desfășurarea revoluției din 1848 în Țara Românească prezintă tov. I. Popescu-Cilieni în comunicarea sa intitulată «Participarea unor profesori olteni la revoluția din 1848» (p. 45—58). Autorul scoate la lumină din dosarele prefecturii Dolj, aflate la Arhivele Statului din Craiova, o seamă de documente care oglindesc prin conținutul lor, frământările din rândul profesorilor și învățătorilor olteni în vara anului revoluționar 1848. Totodată este înfățișată starea însoțită a școlilor sătești și de la orașe în preajma revoluției, precum și samavolnicile la care erau supuse cadrele didactice din partea organelor administrative.

Comunicarea lui I. Popescu-Cilieni prezintă date biografice asupra unor reprezentanți înaintați ai cadrelor didactice din Oltenia, care prin activitatea lor au contribuit la răspîndirea ideilor revoluționare ale burgheziei și la mobilizarea maselor populare. Astfel, apar figurile lui: Ion Măiorescu, Gr. Mihăiescu, Ion Panaitescu, Vasile Puianu, Const. Codrescu și Gh. Călinescu. În contradicție cu uelmirile trădătorilor vinduți reacțiunii, activitatea acestor învățători și profesori revoluționari scoate în evidență rolul pe care l-a avut clubul revoluționar craiovean în vara anului 1848, în răspîndirea și aplicarea articolelor «Proclamației de la Izlaz».

Prin interpretarea acestor documente inedite, autorul contribuie la completarea materialului documentar cu privire la anul revoluționar 1848 în țara noastră. Totodată se pune în lumină activitatea unor reprezentanți ai micii burghezii pe care istoriografia burgheză i-a ignorat. Pentru aceasta este necesar de menționat citatul din porunca Prefecturii de Dolj din 4 noiembrie 1848 (p. 51), care confirmă rolul important

avut de unii învățători în mobilizarea maselor la lupta revoluționară.

Deși în comunicarea tov. I. Popescu-Cilieni nu se scoate îndeajuns în evidență cauza eșuării luptei duse de învățători și profesori pentru mobilizarea maselor populare în jurul burghezii din Oltenia, totuși prin felul în care au fost prezentate noile documente, reiese că în fața istoricilor revoluției de la 1848 stă sarcina cercetării arhivelor regionale și raionale pentru stabilirea activității unor reprezentanți ai micii burghezii (cadrele didactice) în timpul revoluției, și în celelalte regiuni ale țării.

O problemă, larg dezbătută în ședințele Institutului de istorie al Academiei R.P.R. și în colectivul de la catedra de istorie R.P.R. de la Facultatea de istorie de pe lângă Universitatea C. I. Parhon-București, este problema instaurării relațiilor capitaliste în agricultură. Tov. V. Maciu în articolul intitulat: «Caracterul legiurilor agrare din România din deceniile 6 și 7 ale secolului XIX (p. 59—79), reia această problemă, analizând faptele istorice din perioada 1848—1866 când se legalizează coaliția burgheziei cu moșierimea.

Autorul face o amănunțită analiză a intereselor clasei dominante și a diferitelor ei părturi din țara noastră în lupta pentru transformarea proprietății funciare feudale în proprietate funciară capitalistă. Articolul are patru părți. În prima parte (p. 59—63) se prezintă problema din punct de vedere teoretic, pe toată întinderea perioadei de la 1848 la 1866. În partea a doua (p. 63—67) se prezintă perioada de la 1849 la 1851 și se studiază în mod amănunțit «legiurile» guvernelor din Țara Românească și Moldova cu privire la problema țărănească. În partea a treia (1867—1877), autorul analizează evenimentele istorice din anii 1851—1861 după care s-a ajuns la legea rurală (1864). În partea a patra (p. 77—79) se arată felul cum s-au aplicat prevederile legii rurale. În încheiere tov. V. Maciu ajunge la concluzia că legea rurală din 1864 a confirmat existența unor condiții care permiteau instaurarea capitalismului în agricultură, în România, poziție acceptată până în prezent de istoricii acestei probleme. Valoarea acestui articol ar fi și mai mare dacă din punctul de vedere al formei, autorul ar fi folosit o frază mai puțin încărcată cu amanunte. Articolele și comunicările de față se adresează unor mase mai largi față de care avem obligația să prezentăm materialul la un nivel corespunzător.

Un articol care prezintă «Lupta pentru înființarea unui partid social-democrat muncitoresc în România» în anii 1889—1892 este semnat de Gh. Haupt (p. 80—99).

Problemele ridicate de autor sint interesante și merită toată atenția cercetătorilor

istorici. Fără a se face o analiză amănunțită a condițiilor economice interne din perioada amintită, autorul își concentrează atenția mai mult asupra luptei clasei muncitoare din România pentru ridicarea nivelului teoretic și ideologic, pentru smulgerea de revendicări din mîna burgheziei, pentru răspîndirea marxismului în rândurile muncitorilor etc. Se avată apoi, condițiile înființării clubului muncitorilor din București (1890) și în alte orașe ale țării (1891) ca și activitatea acestora pentru transformarea clasei muncitoare dintr-o clasă în sine într-o clasă pentru sine (p. 81) și încadrarea ei în lupta proletariatului internațional.

În continuare autorul demască piedicile puse de elementele trădătoare ale burgheziei liberale care se strecuraseră în mișcarea muncitorească și arată activitatea cluburilor muncitorilor care reușesc să organizeze și să conducă greve și manifestații numeroase împotriva patronilor. Această activitate se transformă în 1892 într-o largă mișcare de mase care reclamă tot mai mult organizarea pe scară națională a muncitorilor într-un partid. Tov. Gh. Haupt prezintă evenimentele pînă în ajunul convocării Congresului socialist român în urna căruia se va înființa P.S.D.M.R. (1893). Fragmentul prezentat care face parte dintr-o monografie mult mai întinsă, reprezintă o reală contribuție la cunoașterea frământărilor și luptei clasei muncitoare din România în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Ultimul articol se referă la evenimente mult mai apropiate de vremurile noastre, și anume la lupta P.C.R. și a celorlalte forțe democratice pentru realizarea lozincii «Totul pentru front, totul pentru victorie» și pentru reconstrucția economică a țării, după actul istoric de la 23 August 1944.

Autorul (Tr. Lungu) încearcă pe baza unor documente provenite din arhivele locale din diferite orașe ale țării (București, Constanța, Arad, Oradea) să stabilească rolul conducător al P.C.R. în lupta pentru zdrobirea resturilor reacționare ale burgheziei și moșierimii în perioada de la 23 August 1944

pînă la 26 februarie 1945. O atenție deosebită se acordă demascării uneltirilor reacțiunii pentru sabotarea îndeplinirii convenției de armistițiu, atît în ceea ce privește continuarea războiului antihitlerist, cit și în ceea ce privește reconstrucția economică a țării.

Pe baza documentelor amintite autorul reușește să prezinte lupta organizată dusă de muncitori îndrumați și conduși de partid pentru refacerea comunicațiilor, pentru instituirea controlului maselor în întreprinderi, înainte și după alungarea patronilor, pentru mărirea producției etc., acțiuni care au avut drept rezultat mobilizarea maselor populare la sprijinirea frontului. În încheiere, se confirmă victoria acestei lupte îndrîjite dusă de partid prin arătarea succeselor militare obținute de poporul nostru alături de glorioasa armată sovietică pe frontul antihitlerist, pînă la eliberarea completă a teritoriului Romniei.

Articolul tov. Traian Lungu reprezintă un nou succes al tinerilor noștri cercetători care prin aplicarea în mod creator a învățaturii marxist-leniniste, dezvăluie aspecte puțin cunoscute din lupta poporului nostru pentru o viață mai bună, pentru pace și socialism.

Primul volum al «Culegerii» Societății de științe istorice și filologice, prin materialele prezentate, confirmă rodnică activitate a membrilor societății care prin munca lor științifică se străduiesc să completeze în același timp și unele din lipsurile manualului de istorie a R.P.R. Condițiile grafice în care a fost publicată «Culegerea» sînt mulțumitoare. Singurul lucru care mai lipsește volumului este o mică erată care să cuprindă printre altele următoarele: la pagina 54 lipsește trimiterea 43; la pagina 62, trimiterea 7 este defectuoasă; la pagina 68 în subsol să se scrie 1949 în loc de 1849; la pagina 78 Sigmaringen în loc de Si maringen; la pagina 79, 1888 în loc de 1883 și la pagina 82, în subsol să se scrie Contemporanul în loc de Contemporanu.

C. Ș.

DOUĂ CĂRȚI RECENTE DE ISTORIA MEDICINII:

Prof. V. BOLOGA (sub. red.), Contribuții la istoria medicinei în R. P. R.

Ed. Medicală, București, 1955, 302 p.

S. IZSÁK, Aspecte din trecutul medicinei românești

Ed. Acad. R. P. R., București, 1954, 134 p.

Istoriografia noastră medicală s-a îmbogățit în ultima vreme cu o serie de lucrări, între care publicațiile colectivului medicostoricilor din Cluj ocupă un loc însemnat. Aceste lucrări reprezintă o mărturie graitoare a dezvoltării pe care a luat-o studierea

trecutului ocrotirii sănătății în patria noastră, cit și a nivelului științific atins de cercetările în acest domeniu.

Bibliografia istoriei medicinei noastre este vastă: I. Felix, G. Z. Petrescu, J. Pataki, P. Samarian, V. Gomoiu și mulți alții s-au

străduit să pună în lumină anumite aspecte din evoluția concepțiilor și a instituțiilor medicale din România. Nesitându-se însă pe pozițiile materialismului istoric, acești cercetători cel mai adesea au fost incapabili să ofere o explicație corectă și științifică a evenimentelor pe care le-au înfățișat. În scrierile lor, dezvoltarea medicinei apărea ruptă de întreaga sa condiționare social-economică, fiind privită, în general, ca o creație arbitrară a citorva personalități științifice excepționale. Tocmai fiindcă priveau trecutul ca o îngrămădire haotică de evenimente, acești istorici își orientau de obicei investigațiile către acumularea de amănunte biografice, indiferent dacă ele aveau sau nu o semnificație. Astfel, multe din publicațiile lor nu constituie decât înșiruire de fragmente de documente sau colajonări miștoase de fișe cronologice și bio-bibliografice. Pe de altă parte, datorită influenței ideologiei reacționare, atunci dominante, vechii istorici ai medicinei luncuau ușor pe panta, denaturărilor șovine mistiche, cosmopolite, cînd încercau să analizeze și să tragă unele concluzii generale din faptele expuse.

Trebuie subliniat că, dintre medico-istoricii cu o activitate mai îndelungată, profesorului V. Bologa, de-a lungul unei munci didactice și de cercetare de mai bine de 30 de ani, i-au fost străine asemenea manifestări reacționare. Într-o epocă în care oficialitatea încuraja ieșirile naționaliste, el a acordat o atenție deosebită studierii legăturilor medicale romîno-maghiare, cît și contribuției medicinei rusești, la începuturile organizării sanitare a Principatelor Romîne. Luptînd perseverent cu greutățile materiale datorite indiferenței regimului burgeois, profesorul Bologa a reușit să creeze pe lângă Facultatea de medicină din Cluj un institut de istoria medicinei, dotat cu o bogată bibliotecă și cu un material prețios de muzeu și să trezească în studenții interesul pentru trecutul medical al patriei.

Eliberarea țării noastre și instaurarea regimului democrat popular au deschis largi perspective și pentru dezvoltarea cercetărilor de istorie a medicinei. De unde pînă în 1948 această disciplină nu se preda decît la facultatea din Cluj, prin reforma învățămîntului superior s-au înființat catedre corespunzătoare la toate institutele medicale. Centrului de organizare a ocrotirii sănătății i-a fost alăturată o secție de studii medico-istorice. La Sibiu și la Cluj s-au deschis expoziții permanente cu material muzeal medico-farmaceutic. Trebuie însă accentuat cu deosebire asupra succeselor obținute în ceea ce privește ridicarea nivelului general al istoriografiei noastre medi-

cale, datorită străduinței cercetătorilor de a-și însuși și a aplica principiile marxism-leninismului.

Culegerea de articole «Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.», alcătuită de colectivul clujean condus de prof. V. Bologa, ca și studiile înmănușiate de dr. S. Izsák în volumul «Aspecte din trecutul medicinei romînești» sint o expresie a preocupărilor actuale ale cercetătorilor din acest domeniu. În prefața primei culegeri, autorii arată că obiectivele lor principale au fost:

1. Evidențierea unor momente și fapte din trecutul nostru medical, privite în lumina materialismului istoric.

2. Dezvăluirea — în măsura posibilităților de documentare, încă lacunare, ce ne stau actualmente la dispoziție — a luptei dintre concepția idealistă și materialistă în gîndirea medicală, luptă care a dus la izbînda concepției materialiste.

3. Încercarea de a încadra figurile care au ilustrat trecutul nostru medical în evoluția societății, culturii și medicinei noastre.

4. Completarea un r lacune în cunoașterea de pînă acum a evoluției medicinei în patria noastră cu date noi, pe baza materialelor descoperite și cercetate în ultimul timp.

5. Încercarea de a sublinia în cadrul evoluției medicinei noastre faptele, tendințele și realizările progresiste, evidențiînd acele personalități ale vieții noastre medicale care au făcut un pas înainte, fiind călăuzite de o concepție materialistă.

Cele două culegeri se remarcă în primul rînd prin preocuparea autorilor de a aborda probleme de actualitate și sectoare neglijate sau ocolite de istoriografia burgeoisă: evidenți re contribuții originale a șavanților noștri la progresul științelor medicale, punerea în valoare a figurilor înaintate ale medicinei romîne, studiul relațiilor pe tărîm medical dintre naționalitățile ce conlocuiesc în țara noastră. Totodată, poate fi menționată și grija ca la elaborarea articolelor să fie antrenaji și cercetători din afara grupului de medico-istorici din Cluj.

Volumul de «Contribuții» se deschide prin studiul de sinteză «Aspecte din trecutul medical al patriei noastre de la comuna primitivă pînă la clasicii medicinei romînești», semnat de V. Bologa și S. Izsák. Aceasta reprezintă, de fapt, prima încercare de a oferi o schiță a dezvoltării ocrotirii să rătății în patria noastră, începînd din cele mai vechi timpuri și pînă în preajma epocii actuale. Autorii prezintă unele concluzii asupra nivelului cunoștințelor medicale ale populațiilor de pe teritoriul țării noastre dinainte de apariția diferențierilor de clasă, concluzii trase pe baza cercetărilor arheologice, în special prin studiul craniilor trepanate

găsite în mormintele străvechi. Sînt apoi menționate mărturiile elogioase ale autorilor antici referitor la nivelul medicinei empirice daco-getice, cît și unele date asupra vieții medicale în Dacia în timpul stăpînirii romane. Subliniind adînc înfrîngere pe care vechea etnoiaerie slavă a exercitat-o asupra medicinei populare romînești, autorii semnaleză necesitatea extinderii cercetărilor în această direcție. I reprezentarea medicinei în orînduirea feudală insistă asupra bolnițelor mănăstirești și a începuturilor medicinei laice, mai ales în orașele din Transilvania. După aceasta, este amintit rolul pozitiv pe care l-a jucat Regulamentul Organic în organizarea sanitară a principatelor dunărene.

În a doua parte a articolului sînt caracterizate principalele figuri medicale, care ș-au remarcat de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la începutul celui de al XX-lea, atît pe tărîm organizatoric, cît și pe cel al activității științifice. Ultimele paragrafe conțin o prezentare succintă a relațiilor medicale romîno-ruse pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Studiul următor, datorit tot prof. Bologa și Izsák, are de asemenea un caracter sintetic, tratînd despre «Medicina în Ardeal în timpul orînduirii feudale». După ce înfățișează diferite aspecte ale medicinei călu-gărești, autorii analizează dezvoltarea instituției «physicului» orașenesc, care încă din secolul al XV-lea poate fi întîlnită în cetățile Transilvaniei. Sînt apoi prezentați cîtiva vestiți medici transilvăneni, sași, maghiari și romîni, care s-au evidențiat mai cu seamă prin activitatea lor publicistică, așa cum au fost P. Kyr, Th. Jordanus, Fr. Pariz Pápai, S. Köleséri, I. Molnár Piuariu, Fr. Nyulas, P. Vasici etc. Autorii expun principalele măsuri sanitare adoptate în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de al XIX-lea, cît și etapele dezvoltării medicinei în Transilvania, începînd cu școala medico-chirurgicală înființată la Cluj în 1775, de altfel prima instituție de acest fel din țara noastră.

Este de observat că sub influența șovinismului cultivat de burghezii, cei mai mulți medico-istorici din trecut limitau cîmpul lor de investigație doar la propriul lor grup național, ferindu-se să amintească despre conlucrarea dintre oamenii de știință de diferite naționalități. Un merit deosebit al lucrării asupra medicinei în Transilvania în timpul orînduirii feudale este tocmai punerea sistematică în evidență a relațiilor statornicite între cei mai buni medici romîni, unguri și sași.

O parte specială a culegerii de articole prezintă date noi cu privire la legăturile medicale romîno-ruse. Acest domeniu con-

stituie o preocupare mai veche a catedrei de istorie a medicinei de la Cluj. Între cele două războaie mondiale s-au susținut acolo, sub îndrumarea profesorului Bologa, teze de doctorat cu asemenea subiecte, iar în 1952 colectivul catedrei a publicat un volum consacrat relațiilor romîno-ruse.¹

De data aceasta, ne sînt înfățișate alte trei momente de contact între reprezentanții medicinei ruse și ai celei romîne. În articolul «O lucrare rusă din 1816 despre bolile dominante în Moldova și Muntenia» de V. Bologa, A. Simplăceanu și S. Izsák, sînt relatate notațiile medicului militar rus Volfanger asupra traiului populației și aspectelor epidemiologice din principate. Despre activitatea în țara noastră a medicului Cristian Vit, consilier al lui Kiselev în problemele sanitare și autor al unei cărți foarte apreciate asupra «molimei valahice» scriu un articol V. Manoliu și V. Simonetti. Lucrarea «Călătoria de studii a profesorului bucureștean Zaharia Petrescu și a igienistului transilvănean Aladár Rozsahegyi cu prilejul epidemiei, de ciumă din Astrahan (1879)» de St. Metz și V. Bologa cuprinde date din care reiese interesul savanților noștri pentru realizările medicinei ruse.

Alte două articole se ocupă de activitatea serviciului sanitar în războiul din 1877—1878: «Fapte de vrednicie ale medicilor și sanitarilor romîni în războiul din 1877—1878» de V. Bologa și T. Ghițan și «Contribuția Transilvaniei și a Banatului la alinarea suferințelor răniților din războiul pentru independență» de V. Manoliu. Spiritul de jertfă, arătat cu acest prilej de corpul sanitar, dovedește caracterul popular al luptei pentru deplina eliberare a Romniei de sub jugul otoman.

Prelucrînd datele prezentate de istoricii sași, T. Ghițan descrie ciuma care a bîntuit la Bistrița și în regiunile vecine în anii 1602-1603.

Studiul lui V. Manoliu, V. Simonetti și El. Barbu despre Ștefan Vasile Episcopescu și cel al academicianului Em. Pop despre doctorul Pavel Vasici-Ungureanu izbutesc să înfățișeze viața și opera a doi dintre cei mai valoroși precursori ai medicinei noastre științifice, ale căror tipărituri prezintă o mare importanță în procesul de cristalizare a terminologiei romînești de specialitate. O atenție deosebită este dată activității de popularizator al cunoștințelor științifice desfășurată cu consecvență timp de decenii de către Vasici, primul adept convins al darwinismului în țara noastră. Trebuie menționată și bogata bibliografie care însoțește acest ultim articol.

¹ Contribuții la studiul legăturilor medicale romîno-ruse. Editura de stat pentru literatură științifică, București, 1952, 105 pag.

S. Izsák tratează despre activitatea lui V. Babeş la Budapesta, înainte de mutarea sa la Bucureşti, în interesantul articol « Victor Babeş şi ştiinţa medicală maghiară », insistând asupra rolului tînărului savant român la demascarea ruşinoasei provocări antisemite cu prilejul procesului de la Tisz-Eszlar (1882—1883).

Tot S. Izsák publică studiul « Prioritatea medicului român Ioan Vercescu faţă de Whitehead », scoţînd la iveală un procedeu operator original aplicat pentru prima dată de compatriotul nostru, în 1868, la un spital din Craiova.

Culegerea se încheie cu articolul lui V. Manoliu « De la şcoala de moşire la spitalul unificat de ginecologie şi obstetrică din Iaşi », în care sînt schiţate etapele dezvoltării obstetricii şi pediatriei în Moldova.

Volumul « Aspecte din trecutul medicinei româneşti » al doctorului S. Izsák cuprinde cîteva studii înrudite prin tematica lor cu cele din prima culegere. Astfel, comunicarea « Prioritatea lui Victor Babeş în punerea bazelor experimentale şi teoretice ale seroterapiei » reactualizează polemica desfăşurată acum 60 de ani cu privire la înţietatea lui Babeş faţă de bacteriologul german Emil Behring în aplicarea imunităţii pasive. Autorul aduce numeroase mărturii ale savanţilor romîni şi străini, care dovedesc meritele marelui savant V. Babeş.

Personalitatea multilaterală a lui Nicolae Kretzulescu, medic, profesor şi om politic cu idei democratice, este înfăţişată într-un studiu în care se insistă asupra şcolii de mică chirurgie, înfiinţată de el în 1842 pe lângă Spitalul Colţea, această şcoală fiind prima instituţie de învăţămînt medical în limba romînă. În continuare, este analizată atitudinea lui Kretzulescu în timpul revoluţiei din 1848 şi ca ministru sub Alexandru Ioan Cuza.

Prezentînd « Cîteva date privitoare la relaţiile medicale romîno-ruse în timpul războiului din 1877—1878 », S. Izsák întregeşte, mai ales pe baza lucrării publicate de Titus Mever, cercetările întreprinse în aceeaşi temă de colectivul catedrei de istoria medicinei din Bucureşti. Articolul « Întărirea legăturilor medicale romîno-ruse cu ocazia Congresului internaţional de medicină dela Moscova din 1897 » relatează despre ecourile pe care le-a avut în ţara noastră această memorabilă reuniune ştiinţifică, care a dat prilej unui număr de medici şi farmacişti de vază din România să ia cunoştinţă de succesele medicinei ruse.

Relaţiilor romîno-maghiare le sînt consacrate două articole, unul referitor la dr. Josa Oroszhgyi-Szábó (1822—1870), iar celălalt la dr. Ludovic Fialla (1831—1911), amîndoi fiind în activitatea practică şi în

scrierile lor militanţi sinceri pentru apropierea dintre cele două popoare, Fialla petrecîndu-şi de altfel cea mai mare parte a vieţii la Bucureşti şi participînd la războiul de independenţă.

Din această simplă enumerare a problemelor tratate în cele două volume recent publicate, reiese caracterul cuprinzător al preocupărilor colectivului de la Cluj, care şi-a luat sarcina grea şi plină de răspundere a reconsiderării onora dintre capitolele cele mai importante din istoria medicinei romîneşti.

Interesul acestor două volume creşte şi datorită celor aproape 150 ilustraţii, judicios alese şi multe din ele publicate pentru prima oară cu această ocazie.

Deşi autorii atrag atenţia în introducerea primei culegeri recenzate (Contribuţii la istoria medicinei în R.P.R., sub redacţia prof. Bologa) că lucrarea nu trebuie considerată ca o scriere completă şi unitară, ca un manual, ci mai mult ca o schiţă a cîtorva aspecte semnificative din trecutul nostru medical, nu se poate trece cu vederea asupra unor deficienţe care, într-o măsură sau alta, apar în diversele articole. Este evidentă străduinţa autorilor de a cerceta istoria medicinei de pe poziţiile marxism-leninismului, dar, aşa cum se recunoaşte şi în introducerea amintită, ei « n-au reuşit aceasta în mod consecvent, chiar şi după ultima prelucrare a manuscrisului ».

Principala lipsă a celor mai multe dintre studii, mai ales din volumul în elaborare colectivă, constă în faptul că legătura între evoluţia medicinei şi transformările produse în cadrul social-economic nu apare totdeauna cu claritate. Cu rare excepţii, determinismul social al activităţii figurilor medicale preeminente este insuficient pus în evidenţă, astfel că adesea ele apar ca nişte personaje izolate de epoca lor, acţionînd în afara frământărilor epocii. Această lipsă a fost în mare parte înlăturată în cartea lui S. Izsák.

Trebuie arătat că autorii culegerii amintite au dat prea puţină atenţie luptei dintre materialism şi idealism, demascării tendinţelor obscurantiste care s-au manifestat în medicina romînească îndeosebi o dată cu apariţia fascismului. Dacă neglijăm lupta dintre materialism şi idealism dezvoltarea medicinei va apărea simplificată şi deformată, ca un proces neted, necontradictoriu ca o însuşire de personalităţi absolut pozitive, care în general, aproape că nu au avut de combătut tendinţe antiştiinţifice şi reacţionale.

O altă rămăşiţă a deprinderilor vechi istoriografiei este orientarea « biografizantă », care duce la minimalizarea studiului istoric

organizării ocrotirii sănătății, a instituțiilor și a curentelor de idei în medicină. De pildă, în schița sintetică asupra «Trecutului medical al patriei noastre, de la comuna primitivă pînă la clasicii medicinei românești», atunci cînd au înfățișat situația din ultimul secol, autorii s-au limitat să alăture biografiile unor savanți și medici progresiști. Fără îndoială că un asemenea mod de prezentare sărăcește expunerea și împiedică înțelegerea exactă a trecutului.

Ar fi fost de dorit, pe de altă parte, ca cercetările colectivului să nu se oprească în pragul secolului al XX-lea, ci să atace și problemele legate de dezvoltarea medicinei românești contemporane.

De asemenea, articolele publicate în aceste culegeri se sprijină în prea mică măsură pe cercetări de arhivă, autorii preferînd adesea să comenteze sau să reconsidere materialele publicate în trecut, neacor-

dînd în totdeauna atenție suficientă aparatului științific.

*

Cele două cărți de istoria medicinei, recent apărute, contribuie la umplerea unui gol tot mai resimțit în literatura noastră științifică. Ele vor ajuta efectiv la ridicarea nivelului predării istoriei în instituțiile de învățămînt, constituind un sprijin prețios pentru studenți, în așteptarea elaborării proiectatului manual de istorie a medicinei românești. Dar aceste lucrări se adresează nu numai medicilor și studenților în medicină, ci tuturor celor ce se interesează de istoria științei romine.

Publicarea unor asemenea studii reprezentative, desigur, un îmbold puternic pentru lărgirea și aprofundarea cercetărilor medico-istorice, fiind de un real folos pentru studierea dezvoltării culturii și științei din Patria noastră.

G. Brălescu

STUDII ȘI REFERATE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI — ISTORIE MEDIE

Ed. Acad. R.R.R., București, 1954, partea I-a, p. 551—943

În lucrarea de față, continuăm prezentarea volumelor «Studii și Referate» privind Istoria Romniei» prezentare începută în nr. 4/1955. În numărul acesta, publicăm prezentările pen'ru comunicările secției de istorie nedele, redactate de tov. Gh. Georgescu-Buzău și D. Mioc.

În studiul despre «Rolul curților boierești în organizarea militară a Moldovei în neacurile XIV—XV»¹, Gh. DIACONU abordează o problemă necercetată pînă în prezent de istoriografia noastră. Pe baza unui material documentar, în cea mai mare măsură intern, autorul prezintă curțile boierești (pomenite în actele moldovenești sub denumirea de *двор*) ca pe niște centre întărite, care dispuneau de cete de slujitori înarmați. Ele erau folosite de feudali atît ca instrumente de constrîngere a țărănimii dependente de pe moșia din jurul curții, cît și în luptele feudale interne. Pe baza unei statistici interesante, rezultat al analizei documentelor în care sînt amintite curțile, autorul stabilește atît existența a 42 de curți pe teritoriul Moldovei, în veacurile XIV—XVI (5 în veacul al XIV-lea, 27 în veacul al XV-lea și 10 în veacul al XVI-lea), cît și faptul că majoritatea lor erau așezate fie la puncte de trecere, fie pe

promontorii, pentru a corespunde scopului lor militar. Ele erau apoi înzestrate cu oameni și cu armament. Curțile joacă un rol militar însemnat mai ales în luptele interne ce urmează domniei lui Alexandru cel Bun; profitînd de slăbirea puterii domnești, unii dintre marii boieri, ca Duma Negru. își ridică chiar și cetăți. Curțile sînt numeroase și rămin importante și în prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare și în vremea minoratului lui Ștefăniță; apoi ele decad, îndeplinind doar un rol administrativ.

Articolul este interesant și are meritul de a fi atins o problemă cu totul nouă în istoriografia noastră. Are însă și unele scăpări; astfel sînt unele fapte pe care autorul le prezintă ca certe, sub forma unor afirmații categorice, deși ele nu pot fi decît ipoteze. Așa, de pildă, se spune că garnizoanele de slujitori înarmați, de care dispuneau curțile, erau conduse «de căpetenii cu titlul de dvornici — vornici» (p. 553). Nici unul din documentele în care sînt amintite curțile nu vorbește despre acești vornici; iar cele două, în care ei sînt pomeniți, nu au nici o legătură cu curțile. Sînt două privilegii de imunitate, în care vornicii episcopilor sînt amintiți în legătură cu judecățile și cu pripasurile, fiind vorba de o concedare a acestor drepturi domnești către episcopi. Autorul ar fi găsit argumente în sprijinul afirmației sale, pe care să construiească însă numai o ipoteză, în

¹ Studii și Referate privind Istoria Romniei Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, partea I-a, p. 551—571.

analogia cu curtea domnească și în originea cuvântului vornic.

E de presupus că aceste curți nici în veacurile XIV—XV nu aveau rolul exclusiv militar pe care li-l atribuie autorul, ci ele serveau și de reședințe ale feodalilor. Curțile amintite în actul din 7 iulie 1430 par a avea acest sens, iar tătarii «ce sînt la aceste curți», pe care le moștenește Mîndrul, par mai degrabă a fi robi, iar nu «slujitori înarmați» care «erau recrutați din mijlocul contingentelor tătare» (autorul nu arată ce fel de contingente: de tătari liberi, din oastea tătarească sau dintre tătarii robi în Moldova; dar în acest ultim caz, de ce «contingente»? (p. 556).

Articolul, pe alocuri, are o expunere neclară, precum și unele supărătoare greșeli de tipar mai ales la textul slav. Aceasta, desigur din vina editurii sau a tipografiei. Astfel, în loc de «И ДВА ДВОРЫ И СЪ ЛНТОМ» s-a tipărit: «И ДВ ДВОРЪ И СЪЪ ТЪОН» (p. 553), ceea ce n-are nici un sens. Iar în loc de 1455 | anul 1445, pentru un act emanat de la Petru Aron (p. 553).

Creдем că este necesară o revenire din partea autorului asupra acestei interesante probleme de feudalism pe teritoriul țării noastre, însă într-un cadru mai larg, care să cuprindă și Țara Românească, precum și curtile domnești din ambele țări.

Ludovic DEMENYI în lucrarea sa «Despre unele aspecte ale răscoalei de la Bobilna (1437—1438)»,² pune începutul unui studiu just orientat asupra răscoalei țărănești din Transilvania din anii 1437—1438. Autorul anticipează că un studiu «complet» va forma «obiectul unei lucrări viitoare». Primul dintre «aspectele» cercetate constă într-o privire de ansamblu asupra situației social-economice a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XV-lea, pentru a fi stabilite cauzele răscoalei. Se face astfel o prezentare a dezvoltării agriculturii și a dezvoltării orașelor, iar în cadrul acestora a dezvoltării meșteșugurilor și negoțului; este schițată apoi agravarea situației țărănimii sub diferite forme, în perioada anterioară răscoalei, caracterizată prin dezvoltarea relațiilor feudale.

În capitolul «Despre răspîndirea husitismului în Transilvania», se subliniază rolul pe care l-a avut pe plan ideologic acest factor extern, în dezvoltarea luptei maselor în Ungaria și Transilvania, precum și în Moldova.

Într-un alt capitol, este reconstituită «desfășurarea răscoalei», scoțîndu-se în relief lupta comună a țărănilor romîni și unguri. Participarea elementelor orașenești la răscoală alături de țărani este amintită numai tangențial.

În încheiere, se face o scurtă analiză a cauzei înfrîngerii și se trag concluziile.

Lucrarea este orientată după indicațiile adecvate ale clasicii marxism-leninismului. Poziția combativă față de tezele tendențioase ale istoriografiei burgheze cu privire la răscoală se află numai enunțată, nefiind exemplificată decât în mod cu totul răzleț, iar puținele exemple prezentate sînt luate numai din istoriografia burgheză maghiară. În timp ce istoriografia romîină a fost cu totul neglijată.

E de așteptat ca toate lacunele acestei comunicări să fie remediate în «lucrarea viitoare» anunțată de autor, pentru care va extinde probabil cercetările și asupra materialului inedit din arhive, neexploatat de data aceasta.

«Complotul boierilor și «răscoala» din Țara Românească din iulie-noiembrie 1462»² de Barbu T. CÎMPINA este un fragm nt dintr-o lucrare mai mare, care în curînd va vedea lumina tiparului. Capitolul publicat este consacrat stării sociale și politice interne a Țării Romînești, care a dus la înlăturarea lui Tepeș de la domnie.

Pentru dezvoltarea acestui subiect și pentru luminarea unor fapte pe care istoricii burghezi le-au denaturat, autorul a folosit toate izvoarele care se referă la această epocă, cunoscute pînă în prezent.

Din confruntarea și din analiza lor adîncă, autorul a tras concluziile care se impuneau și care sînt de deosebită însemnătate pentru restabilirea unui adevăr istoric. Acestea au cerut desigur o muncă intensă, mai ales că izvoarele au știri de multe ori contradictorii.

Documentarea extrem de bogată și în parte nouă, ca și analiza temeinică a izvoarelor i-au dat posibilitatea autorului să scoată la iveală nu numai date cu totul noi sau puțin cunoscute, dar să și stabilească unele fapte pe care istoriografia burgheză fie ca le-a ignorat, fie că le-a explicat pe dos.

Pentru a face înțelese ultimele lupte ale lui Tepeș, din 1462, autorul expune «trăsurile mai de seamă ale politicii domnului Constatînd că principala frînă a luptei Țării Romînești împotriva turcilor, pentru pînă trarea independenței, o constituie luptele feudale interne ale marii boierimi, posesoare a unor steaguri proprii de oaste. Tepeș își îndreaptă în primul rînd atenția asupra acestei situații și caută să ia măsurile necesare. În acest scop, își creează o armată proprie, formată din «oameni de rînd», orașeni și țărani, cu care să fie în stare să lupte atît împotriva turcilor, în cazul cînd boierii i-ar refuza ajutorul (așa cum au și făcut), cît și împotriva steagurilor de oaste ale boierilor. În iarna 1458—1459,

¹ Op. cit., p. 573—598.

Tepeș pune la cale un masacru al marilor boieri și refuză să mai plătească tribut turcilor. Loviturile date boierimii și alcătuirea unei oști proprii constituie procesul de pregătire politică în vederea luptei împotriva turcilor. Cu oastea sa, compusă din « oameni de rînd », fără oastea boierilor, Tepeș obține o strălucită victorie împotriva lui Mehmed II, victorie care devine primejdieasă și pentru boierii trădători. Tepeș ia măsuri drastice împotriva lor, trăgîndu-i în țepă și confiscîndu-le averile, pe care apoi le cedează credincioșilor săi.

Boierii organizează un complot, căci Tepeș refuză propunerea lor ca Țara Românească să redevină tributară turcilor. Din teama față de oamenii de jos, grupați în jurul domnului, și din interes pentru menținerea privilegiilor lor, boierimea preconizează o politică externă trădătoare, de apropiere și chiar de supunere față de turci. Ei încep să se grupeze în jurul lui Radu cel Frumos, adus de turci și exponent al politicii de prietenie cu aceștia și de menținere a vechii situații a boierimii.

Pe de altă parte, Tepeș, deși a sprijinit în oarecare măsură cerințele aliaților săi, orășenimea și țărănimea, preocupat de întărirea puterii sale autocratice, începe să nesocotească interesele acestora, subordonîndu-le voinței sale și felului cum înțelegea el interesul de stat. Între domn și categoriile sociale care-l sprijineau începe să se sape o prapastie; se nasc contradicții, care duc în cele din urmă la părăsirea lui Tepeș și de către aliații săi.

Părăsirea, pe rînd, mai întîi de boierime, care trece de partea lui Radu cel Frumos, iar apoi și de o parte din orașeni și țărani, constituie « procesul de destrămarea a domniei lui Vlad Tepeș ».

După 26 iulie 1462, data refuzului domnului de a adopta politica externă preconizată de marii boieri, cea mai mare parte a acestora se grupează în jurul lui Radu. Tepeș, cu forțele rămase credincioase, retras în dreapta Oltului, continuă lupta împotriva fratelui și dușmanului său, sprijinit și de cînti gente de turci. La 8 septembrie, Tepeș câștigă o mare bătălie, nimicind total forțele otomane care-l aduceau pe Radu.

Înlăturarea primejdiei otomane are un rezultat neașteptat pentru Tepeș. Ea duce la desăvîrșirea destrămării începute în tabăra sa. Forțele populare din jurul lui Tepeș devin pasive, oastea dă semne de descompunere, iar dușmanii săi reușesc să-l convingă pe Matei Corvin să treacă de partea lui Radu.

Înainte de a începe lupta pe care Tepeș vrea s-o dea împotriva lui Radu, întîlnindu-se cu o armată a regelui maghiar, el este părăsit de ultimii săi partizani și predat căpitanului lui Matei Corvin.

Studiul recenzat ne dă puțința să întrevădem reala valoare a lucrării din care face parte, a cărei apariție este așteptată cu mult interes.

În comunicarea « *Judecata probei fierului roșu în Transilvania feudală* »¹, Ion SABĂU face o sinteză asupra uncea dintre instituțiile juridice feudale, practicate aici în primele secole ale feudalismului.

În primul capitol, se arată care a fost răspîndirea în timp și în spațiu a « ordaliilor », dintre care face parte și « proba fierului roșu ».

În capitolul II, aflăm care au fost « ordaliile » practicate în Transilvania în secolele XI—XIII, după ce au fost recunoscute ca instituții de drept de către regii Ladislau I și Coloman Cărturarul. Dintre aceste « ordalii », numai pentru două avem la dispoziție urme documentare mai bogate și anume pentru « proba fierului roșu » și pentru « jurămîntul la mormîntul regelui Ladislau I ». Aceste norme se găsesc în așa-numitul « registru de la Oradea »², în care se află înregistrate 389 de cazuri dintre anii 1208—1235, majoritatea fiind dovedite prin « proba fierului roșu ». Folosind acest material documentar, autorul reconstituie ceremonialul probei fierului roșu și fixează cu aproximație și teritoriul de jurisdicție al episcopului Oradiei.

În capitolul III se face analiza acestei instituții juridice, stabilindu-se caracterul ei de clasă și menirea ei de a servi interesele feudaliilor. Aceasta reiese din constatarea că la proba fierului roșu nu erau supuse decît păturiile sociale de mijloc și de jos, în deosebi țărani liberi și așa-numiții « servi » care apar ca acuzați, în timp ce reprezentanții feudaliilor apar ca acuzaatori. Este analizat și obiectul diferitelor pricini, care ogîndesc cercetarea luptei împotriva feudalității în secolul al XIII-lea, prin atacarea proprietății feudale, prin furturi, silnicii și alte forme violente, precum și prin fuga de pe moșii. Nu se observă însă că « proba fierului roșu » constituie și un mijloc de intimidare din partea feudaliilor pentru a zăgăzui astfel această luptă crescîndă.

În capitolul IV, se trag unele concluzii și se subliniază încă o dată caracterul de clasă al acestei instituții juridice. Totodată, se constată rezistența de care s-a lovit din partea maselor, ceea ce, presupunem noi, a dus la dispariția ei. Data acestei dispariții nu este însă fixată de autor, care constată numai că « începînd cu mijlocul secolului al XIV-lea, știrile în legătură cu apli-

¹ Op. cit., p. 625—640.

² Publicat în traducere în Documente privind istoria Romîniei, seria C. Transilvania, veacurile XI, XII, XIII, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1951,

carea probei <fierului roșu> se răresc ». Din altă parte aflăm însă că « lui Carol <Robert> îi revine... meritul că a desființat definitiv proba cu apă și cu foc, dând loc adevăririi prin jurământ și martori »¹. Rămne ca această afirmație să fie controlată și ca autorul s-o infirme, făcând dovada concretă. că proba fierului roșu ar fi fost prelungită pe teritoriul Transilvaniei « și mai târziu ».

Se mai recomandă autorului ca să revadă capitoul « Oligarhi » din aceeași veche lucrare la care ne referim și în care sînt consacrate 17 pagini registrului de la Oradea. Nu a luat nici o poziție față de această primă viziune din istoriografia românească asupra problemei, trecînd-o sub o totală tăcere.

Damaschin Mioc, în studiul « Originea și funcțiile birului în Țara Românească pînă la sfîrșitul veacului al XV-lea »², combătînd pe istoricii burghezi care s-au ocupat de bir, prezentîndu-l în unanimitate ca pe un impozit personal « privind pe contribuabil, iar nu averea acestuia » sau ca pe o « capitație », își propune să prezinte birul într-o nouă interpretare.

Urmărind apariția birului, autorul ajunge la concluzia că darea în bani către domnie a devenit mai mult sau mai puțin regulată de abia la începutul secolului al XV-lea, cînd a căpătat și denumirea de « bir » cuvînt de origine slavă. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, birul a fost extins asupra întregului teritoriu al țării și a devenit permanent. În sprijinul acestei concluzii, sînt aduse opt documente din secolul al XV-lea, care sînt analizate cu meticulozitate.

Observăm că citatele slave din documente sînt aproape toate greșite, probabil din vina tipografiei.

Articolul « Despre dezvoltarea economică a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650 »³, de Lia LIHR, este consacrat unei teme de care s-a ocupat și istoriografia burgheză, dar pe care n-a rezolvat-o nici pe departe.

Autorul, pe baza analizei materialului documentar, arată că cu toată frîna pe care o constituia dominația otomană, se poate constata și urmări procesul de continuă dezvoltare a pieții interne în orașele Țării Românești. La baza producției de mărfuri, în această vreme stă mica producție meșteșugărească. Meșteșugarii, destul de numeroși, amintiți în documente ca locuind la orașe, lucrează fie pe bază de comenzi, fie mai ales pentru piață. În cele două orașe principale

ale țării, București și Țirgoviște, autorul crede că meșteșugarii « au un rol de seamă față de ceilalți locuitori ». Meșteșugurile mai răspîndite erau : cojocăria, croitoria și cizmăria. Cojocarii, destul de numeroși, sînt pomeniți în acte ca vînzînd sau cumpărînd prăvălii, locuri și pivnițe în orașele București, Țirgoviște, Țirgșor, Orașul de Floci și Craiova. La fel de numeroși sînt și croitorii, în aceleași orașe, ca și în Cîmpulung, Brăila, Țirgu-Jiu, Ocna Mare și Buzău. La fel și cizmarii. Atît croitorii cît și cizmarii posedă locuri, pivnițe și prăvălii în orașele amintite. Faptul că ei stăpîneau prăvălii, în care își vindeau produsele muncii proprii, fără intermediul negustorilor, duce la concluzia că ei lucrau deja pentru piață.

Mai sînt amintiți în orașe și alți meșteșugari, ca: pietrari, săpunari, lum.nărari, zidari, zugravi, săbieri, zlătari etc. Solidaritatea care se constată în acțiunile unor categorii de meșteșugari, este pusă de autor pe seama unui început de organizare de breaslă.

La dezvoltarea economică a orașelor a contribuit de asemenea și activitatea negustorească. Sînt amintite în acte numeroase prăvălii în bazele orașelor și Țirgurilor, stăpînite de negustori, boieri și mănăstiri; acestea din urmă erau sprijinite de domnie. Cele mai multe prăvălii la orașe erau în stăpînirea negustorilor și mai ales a negustorilor greci. Aceștia din urmă făceau negoț cu vite (mai ales oi), miere, ceară, lemne și sare, pe care le exportau, aducînd mirodenii și alte articole de lux, cerute de boieri și domnie.

Autorul constată de asemenea existența în Țara Românească a capitalului cămătăresc, încă din a doua jumătate a veacului al XVI-lea prilej de acaparare de ocine și chiar sate întregi. În încheiere, autorul face constatarea că, în această vreme, în orașe mai erau și locuitori care se ocupau cu agricultura, ceea ce dădea orașelor un caracter semirural.

Comunicarea a dat loc și la discuții⁴. Astfel, C. Șerban face și unele observații juste, ca, de pildă, aceea că autorul articolului ar fi trebuit să studieze și dezvoltarea altor orașe, nu numai pe cea a Bucureștilor și a Țirgoviștei și apoi să tragă concluzii; că ar fi trebuit să țină seama de transformările sociale economice care au avut loc în Țara Românească timp de 150 de ani și care au modificat și « structura administrativă și politică a orașelor și Țirgurilor ». Nu sîntem însă de acord cu alte observații. Lăsînd la o parte una, cel puțin confuză, dacă nu bizară, că: « În afară de producerea de marfă... orașul și Țirgul... mai are și o funcție economică (sublinierea noastră — M.D.) și anu-

¹ Ioan Rusu Șirianu, Iobăgia, Arad, 1908, vol. I, p. 246—247.

² Studiul și referate privind Istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, partea I-a, p. 641—662.

³ Op. cit., p. 663—685.

⁴ Studii și referate privind Istoria Romîniei, partea 2, Iași, p. 1952—1953.

me, constituie un izvor de venituri pentru domnie », trebuie să observăm că autorul observațiilor face la rîndul lui o serie de greșeli. Astfel, el vorbește despre unele obligații în bani ale orașelor față de domnie, ca « zahereaua », « salahori », pe care autorul articolului, Lia Lehr, nu le-a menționat. Era și greu să o facă, întrucît ele nu apar ca obligații ale orașelor decît cu aproape o jumătate de veac mai tîrziu de perioada pe care o îmbrățișează studiul menționat. Apoi afirmația că sursele mari de bani la care erau impus orașul și tirgul erau « direct proporțională (sic) cu întinderea sa teritorială, cu numărul de locuitori, cu al imobilelor: case, prăvălii, pivnițe și instalații meșteșugărești, cu poziția sa în sistemul administrativ politic al țării », credem că este neînțeleasă. Nici actele vremii, nici cele mai tîrziu și nici studiile care se ocupă de această problemă nu pomenesc despre așa ceva.

Revenind la articol, credem că autorul ar fi putut găsi și alte dovezi despre existența breslelor în Țara Românească decît cele pe care le prezintă. Astfel, acel Radu din Tirgoviște, « vătăf de croitori », amintit în actele de la începutul veacului al XVII-lea, arată clar existența, la acea vreme, a unei bresle de croitori în Tirgoviște. Nu știm de ce aceste știri nu sînt folosite de autor.

Credem de asemenea că ar fi trebuit explicat ce înseamnă o dobîndă « de 10 la 12 pe an » în limba actelor noastre. În felul cum scrie autorul, ar reieși că dobînda era de 83 %, ceea ce nu corespunde realității.

Trebuia arătat de unde « știm că încă în secolul al XV-lea » cizmarii din Argeș și Baia făceau parte din frăția cizmarilor de la Sibiu.

Ar fi trebuit, credem, să nu fie de loc neglijată problema relațiilor comerciale a orașelor din Țara Românească cu orașele din Transilvania, care, desigur, au influențat asupra dezvoltării pieței interne.

Tezele pe care le susține autorul sînt, în general, juste, iar materialul pe care-l prezintă, interesant.

Atent asupra celei de a doua mari răscoale din istoria Transilvaniei, Belu ȘABIN se oprește asupra unui aspect al acesteia, în comunicarea sa « *Despre participarea orașenilor din Transilvania la răscoala populară din 1514* »¹. Pentru explicarea acestei participări, se face mai întîi o scurtă prezentare a claselor sociale și a păturilor ce le alcătuiau, arătîndu-se poziția lor, contradicțiile dintre ele și interesele comune de apărare sau de luptă care le uneau. De o parte se afla marea nobilime, înaltul cler

și patriciatul orășenesc, iar de alta mica nobilime, clerul de jos și orășenimea săracă, care s-au alăturat la lupta țaranilor iobași împotriva regimului feudal. Urmărind acest fenomen în cadrul răscoalei din anul 1514, autorul ilustrează participarea orașenimii sărace, prin analiza a 6 documente contemporane, dintre care 3 inedite. Astfel este dovedită participarea la răscoală a locuitorilor Clujului, a lucrătorilor de la ocnele de sare din Turda și Dej și a locuitorilor din Rodna. Deși n-a avut la îndemînă dovezi documentare pentru participarea locuitorilor din celelalte orașe, autorul presupune că fenomenul a fost general, ceea ce pare plauzibil.

În « *Rotul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci* »², St. ȘTEFĂNESCU dezvoltă o temă, pe care i toriografia burgheză, desigur intenționat, a evitat-o. Autorul scoate în evidență rolul trădător pe care l-a avut marca boierime în aservirea țării de către turci, la începutul veacului al XVI-lea, în opoziție cu masele populare, care, înțelegînd primejdia, au luptat pe toate căile pentru îndepărtarea ei.

Exemplu tipic de colaborare cu turcii și de trădare a intereselor țării îl constituie marii boieri olteni din familia Craioveștilor. Aceștia, mai ales în domnia lui Neagoe Basa ab, își măresc averile prin cotoșiri, prin silnicii, prin cumpărări impuse, prin daniile primite de la domnie etc., ajungînd să repre întee în țară o asemenea forță încît să poată schimba domnia după interesele lor. Ei ajung să se bucure de încrederea turcilor, atît prin poziția lor din țară, cît și prin înrudirile cu unii demnitari turci, creștini renegați, care li sprijineau.

În raporturile Craioveștilor cu turcii, autorul distinge trei faze: a) de la sfîrșitul veacului al XV-lea pînă la 1508, ei au legături mai mult de natură economică; b) de la 1508 pînă la 1521; acum în conflictele care i bucnesc între domnie și Craiovești, aceștia apelează la ajutorul militar al turcilor; c) de la 1521 pînă la 1535, cînd parte din Craiovești ajung slugi și unelte servile ale turcilor.

Aceste trei faze sînt analizate amănunțit de autor pe baza studierii izvoarelor referitoare la epocă.

Dînd în vileag unul din aspectele negative ale marii boierimii feudale din Țara Românească, evitat de a fi analizat în trecut, articolul lui St. Ștefănescu este o prețioasă contribuție la cunoașterea trecutului patriei.

Într-o comunicare de dimensiuni mai mari, G. S. ARDELEANU se ocupă de « *Orașul*

¹ Op. cit., p. 685—696.

² Op. cit., p. 697—718.

Cluj, important centru meșteșugăresc în secolul al XVI-lea», prezentând deocamdată prima parte a lucrării¹.

În primul capitol, se face critica istoriografiei burgheze care a avut ca obiect, direct sau tangențial, istoria Clujului.

Sînt urmărite apoi etapele de dezvoltare a Clujului, care la începutul evului mediu a fost un «castrum», adică «un centru militar și administrativ al comitatului cu același nume». După aceea, acest centru s-a mutat la Lita, «care era mai ușor de apărut datorită așezării ei favorabile». Nu se explică însă această mutare, care pare că s-a petrecut după marea invazie a tătarilor din anul 1241, cînd se știe că printre localitățile distruse de aceștia în Transilvania a fost și Clujul². Se afirmă că totuși «Clujul s-a dezvoltat în tot cursul secolului al XIII-lea ca o așezare cu caracter agricol», fiind înțlnit în documente ca «villa» — sat, care a fost făcut danie de către regii Ungariei episcopului Transilvaniei. Autorul se contrazice însă singur, apoi, prin afirmația: «exploatarea bisericească a oprit pentru un timp oarecare dezvoltarea mai departe a acestei așezări» (p. 722). Se recomandă ca autorul să pună la punct această contradicție. E de presupus că la o astfel de dezvoltare Clujul a revenit după cîteva decenii de la marea catastrofă suferită în 1241, mai precis din anul 1316, cînd, după cum se arată, Clujul scos de către Carol Robert de sub jurisdicția episcopală, e menționat «pentru prima oară» ca «civitas» («oraș») (p. 722—723). Considerăm, așa dar, că perioada următoare anului 1241 a fost o perioadă de stagnare după care Clujul, ca de altminteri alte cetăți distruse de tătari, a început să-și revină cu greu la o dezvoltare normală care s-a datorat coloniștilor sași.

Autorul demonstrează că într-o bună perioadă de timp a secolului al XIV-lea, Clujul a avut un caracter «precumpănit agricol», fiind condus «aproape exclusiv» de proprietarii de pămînt, pînă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd, datorită meșteșugarilor care s-au înmulțit și meșteșugurilor care s-au dezvoltat, Clujul a luat un caracter meșteșugăresc, specific orașelor. Este respinsă astfel teza istoriografiei burgheze care pretindea că în această dezvoltare rolul preponderent i-a revenit «clasei negustorilor». Preponderența economică a meseriașilor în oraș a avut drept urmare începutul luptei acestora pentru cucerirea puterii politice locale din mîinile proprietarilor de pămînt care dețineau conducerea orașului. În secolul al XV-lea au pătruns în sfatul orașului meseriașii și patronii de bresle.

Folosind o serie de documente editate și inedite, autorul ilustrează apoi, într-un alt capitol, caracterul precumpănit meșteșugăresc al orașului Cluj în secolul al XVI-lea. Tot aici este prezentată și lupta dusă de orașenii Clujului împotriva nobilimii laice și ecles'astice care a atentat la libertatea de auto-administrare a orașului, mai ales la începutul secolului al XVI-lea, cînd puterea centrală a regilor Vladislav II și Ludovic II slăbise.

Creșterea puterii economice și politico-militare a Clujului, precum și alianța cu alte orașe ale Transilvaniei, au constituit o pavăză de apărare în această luptă.

Paralel cu aceste contradicții dintre oraș și nobilimea feudală, se menționează lupta dintre plebea urbană și orașenii bogați, luptă pe care autorul își propune s-o prezinte în partea a II-a a acestui studiu.

«Dezagregarea obștii sătești în Țările Romîne în evul mediu»³, de V. COSTĂCHEL, e, te, a, a cum ne-o spune autorul, o parte dintr-o lucrare mai vastă, consacrată problemei obștii sătești la romîni.

Fragmentul de față se ocupă de procesul de dezagregare al obștii și în special de instituția «Săracilor», care sînt identificați cu «țărani rămași în obște și al căror pămînt începe să fie acaparat de către cei îmbogățiți». Săracii sînt cunoscuți în documentele noastre cu numele slav de *sirac* și *siromah* în Țara Romînească și *uboghi* în Moldova. După ce stabilește originea slavă a cuvîntului, ca derivînd din rădăcina *str*, autorul trece în revistă și părerile istoriografiei romîne burgheze, arătînd că unii din istoricii burghezi îi treceau în categoria țăranilor liberi, alții în cea a țăranilor dependenți. Nici unul însă nu i-a pus în legătură cu obștea sătească; autorul e de părere că ei reprezintă țărănimea, cuprinzînd atît pe cei liberi, cît și pe cei aserviți.

Analizînd izvoarele documentare și narative în care sînt pomeniți săracii, autorul îi constată enumerați alături de celelalte categorii sociale, boieri și cnezi, însă întotdeauna ultimii și mereu în opoziție cu boierii. Săracii se ocupă cu agricultura, cu creșterea vitelor și, foarte mulți, cu negoțul, mai ales cu Transilvania.

Obligațiile săracilor față de domnie sînt: serviciul la oaste, plata birului și munca la curte.

Categoria socială a săracilor nu este un fenomen local romînesc. Avîndu-și originea în obștea sătească, instituția săracilor poate fi înțlnită la toate popoarele Europei, în momentul apariției proprietății private asupra

¹ Op. cit., p. 719—752.

² Popa Lișeanu, Izvoarele istoriei romînilor, V, p. 9, nota 3.

³ Op. cit., p. 753—799.

pământului. *Săraci* au existat în Rusia, Serbia, Bizanț, în Imperiul lui Carol cel Mare etc.

În încheiere, autorul scoate în evidență importanța folosirii metodei comparate în studiile de istorie.

Articolul, pe linia unor mai vechi preocupări a autorului, este interesant și merită atenția cercetătorilor în domeniul istoriei. El are în a și unele scâpări. Căutînd să îmbogățească argumentarea prin cît mai multe exemple, sînt prezentate și unele acte în care săracii sînt pomeniți cu alt sens decît cel pe care li-l atribuie autorul. Astfel, credem că în unele din actele din veacul al XV-lea, privitoare la relațiile cu Brașovul, care pomenește pe *săraci*, termenul are sensul de *supuși* ai domnului, locuitorii din Țara Românească (astfel de pildă actul de la Radu Praznaglava. p. 782).

Dintr-o astfel de atribuire greșită de sens, autorul trage concluzia pripită că nu numai cei care-și pierduseră pământul erau *săraci*, ci și « toți acei care erau amenințați de a-l pierde ». Ca dovadă, prezintă actul din 25 aprilie 1620, în care, în urma unei judecăți, domnul întărește Ancăi din Jupânești o moșie, menționînd că-i întărește « acestei sărace ». Numai că Anca nu era « săracă » în sensul atribuit de autor, ci era *văduvă*. De altfel, acest lucru se vede din context (p. 773). La fel Ilina, « săraca » de la 1692, era tot o văduvă (p. 784). Este știut că în actele veacului al XVII-lea, *săracă* are și sensul de văduvă, și de orfan (). Argumentarea folosită în sprijinul părerii că termenul slav комата (comată) trebuie tradus prin delnița nu este deloc convingătoare.

Comunicarea lui S. VIANU « *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în țările Române* »¹, ținută în urmă cu doi ani și anume în Sesiunea anuală a Secției de Științe istorice, filozofice și economico-juridice a Academiei R.P.R. din decembrie 1953, a constituit obiectul unor discuții din partea unor specialiști, ca D. Berlescu, Eugen Stănescu și C. Șerban, care s-au referit la unul sau altul dintre capitolele lucrării².

Dintre preopinienți, Eugen Stănescu subliniază, pe bună dreptate, că această comunicare are « un merit important, constînd în prezentarea nouă, mai cuprinzătoare (sublinierea noastră — G. B.) a unor probleme ale descompunerii feudalismului în Moldova și Țara Românească. Nu se precizează, însă, ce termen de comparație se ia prin această prezentare « nouă » și « mai cuprinzătoare ». Deducem că a existat, totuși, o prezentare « mai veche » a acestei probleme, dar « ma-

puțin cuprinzătoare », fără să aflăm însă cui îi este imputabilă o astfel de prezentare deficitară. Dacă este vorba de prima încercare făcută de noi în urmă cu 5 ani pentru prezentarea acestei probleme³, ni s-ar fi făcut un real serviciu, criticîndu-ni-se atît insuficiența orientării în problemă, cît și lacunele de conținut. Aceași ignoranță a adoptat și propunătorul comunicării din decembrie 1953, tov. S. Vianu, asupra acestei probleme, ceea ce lasă impresia că deabia atunci o problemă atît de importantă ar fi intrat în atenția unui cercetător al istoriei patriei noastre, cînd știut este că ea a constituit obiectul unor scurte studii publicate⁴. A fost mai mult sau mai puțin cercetată și în cadrul cursurilor de Istorie a R.P.R. ținute la cele trei facultăți de istorie din București, Cluj și Iași, și adîncită de la an la an, începînd din anul universitar 1948—1949, dar eforturile respective au rămas foarte puțin cunoscute, deoarece cursurile n-au fost litografiate. Preocupările anterioare asupra acestei probleme continuă încă să fie trecute cu vederea de tov. S. Vianu, căci nici în ultimul său articol, publicat recent, nu face vreo aluzie la aceste preocupări⁵.

Noului cercetător al problemei îi revine meritul de a fi întemeiat-o « pe un nivel teoretic mai înalt » după cum a observat tov. Eugen Stănescu⁶ și de a fi stabilit cadrul cel mai adecvat.

Astfel, după o introducere de ansamblu (p. 801—807), urmează c pitolele:

Transformarea gospodăriei moșierești (p. 807—813), Gospodăria țărănească (p. 813—821), Jefuirea țărănimii de păduri și intensificarea spoliei pământului (p. 821—823), Creșterea orașelor și a populației comerciale-industriale (p. 823—828), Apariția și dezvoltarea manufacturilor (p. 829—833), Lărgirea relațiilor comerciale (p. 834—837) și Creșterea luptei de clasă (p. 837—839).

Dar punerea problemei într-un astfel de cadru teoretic nu și-a găsit decît o rezolvare parțială din partea autorului. Unele din deficiențe au fost observate după cum am mai spus cu prilejul dezbaterilor ținute în sesiunea Academiei R.P.R. din decembrie 1953. Astfel, tov. Eugen Stănescu a constatat că « sînt insuficient clarificate » problema acumulării primitive a capitalului și proble-

¹ Gh. Georgescu-Buzău, Descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Românească și Moldova, București, Colecția « Contemporanul », 1950, p. 46.

² Gh. Georgescu-Buzău, Op. cit., C. Șerban.

³ S. Vianu, Considerațiuni asupra caracterului și rolului întreprinderilor industriale din țările romine de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În Comunicări și articole de istorie. Societatea de Științe istorice și filologice, Secția istoric, Buc., 1955, p. 17—28.

⁴ Studii, 1954, nr. 1, p. 200.

¹ Op. cit., p. 801—840.

² Studii, 1954, nr. 1, p. 157—160; 202—204; 266—268.

ma coexistenței mai multor forme de rentă. Altă observație a sa s-a referit la «profilul caracteristic al epocii», care nu e îndeajuns de reliefat de tov. S. Vianu. În legătură cu acest «profil», tov. Eugen Stănescu a observat că «hotarul dintre perioada descompunerii feudalismului și perioada anterioară», fixată de autor în jurul păcii de la Kuciuc Kainardji, este discutabil. Într-adevăr, tov. S. Vianu nu face dovada că fenomenele petrecute în structură după aceea, s-ar deosebi, atât din punct de vedere calitativ, cât și cantitativ de fenomenele anterioare, pentru a consolida astfel acest hotar. Neglijarea rolului pe care l-a avut în această perioadă orașenimea ca forță înaintată a societății, în momentul istoric respectiv, este o altă lacună observată de tov. Eugen Stănescu la lucrarea tov. S. Vianu¹.

Observațiile tov. D. Perlescu asupra aceleiași lucrări au avut ca obiect capitolele: gospodăria moșierască, gospodăria țărănească și creșterea populației orașenești². Sînt justificate în mare parte și aceste observații.

Tot atât de juste ni se par și observațiile tov. C. Șerban cu privire la caracterul «feudal» pe care tov. S. Vianu îl imprimă manufacturilor existente în perioada de care se ocupă³.

La aceste observații, adăugăm și noi următoarele:

În introducerea lucrării (p. 801—807), «jugul și despotismul regimului feudal turc» este considerat ca singurul factor care a stînjnit dezvoltarea economică a celor două țări romîne. Se neglijează, așadar, factorul feudal intern, care, cel puțin în aceeași măsură, s-a opus la această dezvoltare. La acest factor, tov. S. Vianu face numai o aluzie cu totul vagă, cînd se referă la «baricadele puse de turci și feudalii indigeni» (p. 804) (sublinierea noastră — G.B.).

Pentru ilustrarea capitolului «Transformarea gospodăriei moșierești» este folosită «condica de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechiului lui pe anii 1798—1812». Această documentație nu numai că este deosebit de semnificativă, dar mi se pare cu totul insuficientă față de materialul bogat, dar inedit, ce există în legătură cu problema creșterii producției agricole pe moșiile boierești în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca și în legătură cu dezvoltarea creșterii vitelor. Aceeași dublă dezvoltare se observă și pe moșiile mănăstirești, pe care autorul le omite în cercetarea sa.

În capitolul «Gospodăria țărănească», nu se face distincția între țărani liberi și

țărani clăcași. Capitolul nu izbuteste să ne dea în mod clar «o imagine a transformărilor survenite în gospodăria țărănească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea».

În capitolul «Jefuirea țărănimii de păduri și intensificarea spolieii țărănești», nu sînt înregistrate deposedările masive de pămînturi razeșești și moșierești de la începutul secolului al XIX-lea (ocolul Vrancei, ocolul Cîmpulungului Moldovenesc, regiunea Comăneștilor etc.). Nu se amintește de intensificarea sistemului «daniilor meșteșugite» și al schimburilor forțate impuse boierilor, de intensificarea sistemului hotărnicilor, la care încep să fie folosiți ingineri hotarnici la începutul secolului al XIX-lea, de tentarea crescîndă pentru acapărarea ocularilor tirgurilor (Ploești, Tîrgoviște etc.).

«Creșterea orașelor și a populației comercialo-industriale» (p. 823—828) e un capitol intructiv mai cuprinzător. Nu aflăm însă nimic despre mărirea cartierelor comerciale și meșteșugărești în orașele mai active în comerț (București, Craiova, Iaș) și despre înmulțirea hanurilor în aceste orașe, ca locuri pentru schimb și pentru antrepozite de mărfuri.

Capitolul «Apariția și dezvoltarea manufacturilor» (p. 829—834) rezintă numai o scl emă, și aceasta difuză și nesistemată.

Tot așa ne apare și capitolul «Creșterea luptei de clasă» (p. 837—839).

În concluzie, lucrarea tov. S. Vianu constituie o contribuție nouă în sensul punerii problemei, dar ea nu rămîne decît o schemă utilă pentru o viitoare aprofundare.

Prof. D. PRODAN a prezentat Comunicarea intitulată «Despre condițiile în care se făcea robota»⁴. Este probabil un capitol dintr-o lucrare mai mare despre istoria Transilvaniei în secolul al XVIII-lea, adică în perioada de descompunere a feudalismului și a începuturilor capitalismului. Numai așa se explică lipsa cadrului general, precum și acest fragment parțial despre un aspect al robotei, și anume despre «condițiile de muncă în care se făcea».

Folosind un material documentar elocvent, edit și inedit, prof. D. Prodan reconstituie imaginea complexă și sumbră a poverii copleșitoare a robotei în secolul al XVIII-lea, în diferitele regiuni ale Transilvaniei. Tabloul acesta întunecat este completat cu capitolul «Abuzurile», în care sînt înfățișate alte aspecte impresionante. Lipsște însă din acest tablou povara dominației habsburgice care a dublat dominația feudală a «domnilor de pămînt» localnici. Nu se face nici o aluzie la jugul habsburgic și nici

¹ «Studii», 1954, nr. 1, p. 200—202.

² Ibidem, p. 157—159.

³ Ibidem, p. 266—268.

⁴ Studii și referate privind istoria Romîniei, partea I-a, p. 841—857.

la patentele împărătești din 1747, 1769 și 1774, c re chiar dacă au rămas ca simple paliative, confirmă în mod oficial agravarea iobăgiei în secolul al XVIII-lea, cum se constată în deosebi în patenta din 1774, din ajunul răscoalei.

Cu prilejul dezbaterilor din cadrul sesiunii din decembrie 1953, această Comunicare a fost criticată pentru «tendența către factologie»¹. Documentarea densă a acestei comunicări cu un material «care aproape vorbește de la sine», după cum s-a recunoscut atunci, deci nu cu un material de mna doua, constituie un merit, iar nu o scădere. Sîntem însă de acord cu tovarășul Eugen Stănescu că acest material prețios n-a fost îndeajuns de valorificat și teoretizat.

Ultima observație ce mai face se referă la aparatul critic al comunicării, așa cum a apărut în volum, unde observăm că se citează titluri de lucrări ca: «Situția economică a romnilor din Țara Făgărașului»² sau «Viața agrară... (economică a romnilor din Ardeal și Ungaria — completarea noastră), necitîndu-se numele autorului — St. Mețeș, și lăsîndu-se impresia că aceste lucrări sînt anonime, ceea ce nu este un procedeu științific. Tot la aparatul critic numele autorului sovietic al lucrării «Emilian Pugaciov» a apărut M. V. Joje a în loc de M.V. Jijca (p. 857, nota 1).

Buioar Surdu prezintă Comunicarea «Din istoricul manufacturilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea: manufactura de hirtie de la Făgăraș»³, folosînd două concepții urbariale din anii 1758 și 1788. Față de cele cîteva știri ce cunoaștem pînă acum din altă parte despre această «moară de hirtie», două știri nemenționate însă acum. Această comunicare constituie o contribuție consistentă. Acest merit al lucrării a fost subliniat și cu prilejul dezbaterilor în cadrul sesiunii din decembrie 1953⁴. Tot atunci i s-au adus unele critici care conșună cu observațiile ce am avea și noi de făcut și pe care de aceea nu le mai repetăm.

În legătura cu afirmația că stăpînirea austriacă a sprijinit în Transilvania «înființarea de întreprinderi manufacturiere» (p. 863), nu putem fi de acord, căci, după cum se știe, Habsburgii au făcut din Transilvania, ca și din alte teritorii anexate, un rezervor de materii prime pentru industria austriacă și o piață de desfacere pentru produsele fabricate de această industrie. De altminteri,

însuși autorul face constatări asemănătoare mai înainte (p. 859), pentru ca apoi să se contrazică. Trebuie precizată și afirmația că stăpînirea austriacă a dat «întîietate» fabricării hirtiei (p. 863), în limitele arătate numai în sectorul manufacturilor de prelucrare, căci știut este că dominația habsburgică a pus accentul pe industria extractivă a bogățiilor metalifere ale Transilvaniei, intensificînd-o și dezvoltînd-o.

Se repetă și în această comunicare, la aparatul critic, citarea unei lucrări: Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea, București, 1938, fără a se menționa autorul — I. Moga.

Într-o Comunicare mai dezvoltată, Al. NEAMȚU se ocupă de un aspect al istoriei Transilvaniei în secolul al XVIII-lea și anume despre «Recrutarea iobagilor la oaste — Un aspect al asupririi feudale în perioada descompunerii feudalismului în Transilvania»⁵.

Autorul precizează că deocamdată nu face decît o «prezentare parțială» a acestei probleme (p. 880) și că materialul folosit a «fost spicuit doar sporadic și întîmplător» (p. 879). Totuși, chiar în această primă formă, lucrarea constituie un efort merituos. Nu sîntem însă de acord cu teza autorului că recrutarea iobagilor la oaste trebuie privită «ca un aspect al asupririi feudale în perioada descompunerii feudalismului în Transilvania». Noi considerăm că întîi de toate recrutarea iobagilor este una dintre multiplele forme de exercitare a dominației habsburgice în Transilvania, ca de altfel și în celelalte teritorii anexate. Ea stă în legătură atît cu politica habsburgilor pentru a-și apăra aceste teritorii, cît și cu tendințele expansioniste ale imperiului pentru a-și extinde cuceririle mai departe, fapt recunoscut de altfel de însuși autorul, care se contrazice (p. 884).

Mai sînt și alte teze discutabile, dar vom reveni asupra lor cu alt prilej.

Din punct de vedere al documentării, constatăm lipsa unui material de primă importanță pentru ogîndirea rezistenței iobagilor la cătănie și anume repetatele patente imperiale date pentru stăvilirea dezertărilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Un alt material tot atît de important și de elocvent, care a fost cu totul omis, este folclorul bogat și deosebit de expresiv, în legătură cu această problemă.

În «Lupta țăranilor împotriva exploatării în timpul răsboatelor ruso-turce din a doua

¹ «Studii», 1954, nr. 1, p. 198.
² St. Mețeș, Situația economică a Romnilor din Țara Făgărașului, Cluj, 1935, vol. I, p. CVIII—CIX.

³ Studii și referate privind Istoria Romniei, partea I-a, p. 859—877.

⁴ «Studii», 1954, nr. 1, p. 198—199 și 239,

⁵ Studii și referate privind Istoria Romniei, partea I-a, p. 880—926.

jumătate a secolului al XVIII-lea »¹ de Matei MIRCEA, se scot în lumină unele aspecte nestudiate din istoria țărânimii române, în vremea în care orînduirea feudală la noi intrase în faza ei de descompunere.

Intrarea trupelor rusești pe teritoriul Moldovei și Țării Românești, în cursul războaielor cu turcii, a fost un prilej și un imbold pentru masele țărănești ca să acționeze împotriva exploataților lor interni (boierii)

și externi (turcii). Pe de o parte, se creează detașamente de voluntari care luptă alături de ruși împotriva turcilor, iar pe de alta, țărânii, pe lângă actele de nesupunere, încep și atacuri directe împotriva proprietății boierești. În lupta lor împotriva exploataților (boieri și clerul înalt), țărânii folosesc diverse căi, pe care autorul le prezintă pe baza analizei documentelor.

*Gh. Georgescu-Buzău
și Damaschin Mîoc*

¹ Op. cit., p. 927—943.

« ANALELE INSTITUTULUI DE ISTORIE A PARTIDULUI
DE PE LINGĂ C.C. AL P.M.R. »

Apariția revistei « Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R. », ce are drept scop intensificarea cercetărilor științifice legate de trecutul eroic și de luptă al clasei muncitoare din România și al Partidului Comunist Român, de lupta Partidului Muncitoresc Român pentru construirea societății socialiste, completează lista publicațiilor de specialitate, venind cu o valoroasă contribuție științifică în domeniul cercetărilor de istorie a mișcării muncitorești din țara noastră.

Revista « Analele » apare trimestrial. În rîndurile ce urmează, ne vom mărgini să facem o succintă prezentare a cuprinsului primelor patru numere apărute.

În nr. 1 al revistei, la rubrica « Studii și Referate », găsim studiul semnat de prof. Victor Rață, intitulat: « Greva din august 1888 a muncitorilor cefești de la atelierele centrale ale căilor ferate din București ». În acest studiu, autorul scoate în evidență condițiile în care lucrau muncitorii în perioada descrisă și analizează greva cefeștilor din 1888. Evocarea acestui important episod din viața muncitorimii cefeștice din țara noastră oglindește tradițiile de luptă ale proletariatului din România. Scris pe baza materialelor de presă din perioada respectivă, studiul constituie o contribuție la istoria mișcării muncitorești din țara noastră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Conf. univ. V. Hurmuz publică articolul: « Pagini din activitatea Ajutorului Roșu (M.O.P.R.) în România din anii 1924—1928 ».

Un alt studiu « Greva minerilor de la Lupeni din anul 1929 », scris de tov. I. Toacă, analizează un episod deosebit de important pentru istoria luptei mișcării muncitorești din țara noastră: forțele coalizate ale burgheziei și moșierimii române în cîrdășie cu exponenții reacțiunii imperialiste apusene impun, în cadrul crizei economice mondiale, noi condiții înrobitoare economiei naționale, condiții nefaste pentru clasa muncitoare. Minerii din Valea Jiului, organizați și conduși de P.C.R., știu să acționeze conform cu interesele lor de clasă, împotriva reacțiunii dezlănțuite și a trădării. Acțiunile eroice ale muncitorilor mineri de la Lupeni stau mărturie că proletariatul din România se găsea în acea perioadă în pragul desfășurării unor puternice lupte revoluționare și că mișcarea muncitorească trecea la ofensivă.

La rubrica « Discuții » se publică proiectul programului cursului « Istoria P.M.R. », alcătuit de un colectiv format din membri ai catedrei de istorie a P.M.R., secția aspirantură a Școlii superioare de științe sociale « A. A. Jdanov », și colaboratori ai Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.

Revista publică la rubrica « Documente » o scrisoare a lui F. Engels către P. Mușoiu, datată în 1864 din Londra, în legătură cu traducerea românească a « Manifestului Partidului Comunist » și a lucrării « Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință ». Mai departe, sînt publicate o serie de texte din operele lui V. I. Lenin, care conțin referiri la situația din țara noastră.

Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la prima revoluție populară din Rusia, revista reproduce în paginile sale o seamă de documente (moțiuni, telegrame, rapoarte etc.) care redau aspecte privind răsunetul revoluției ruse (1905—1907) în țara noastră.

La aceeași rubrică, P. Niculescu și L. Simandan scriu despre: « Numărul gazetei « Socialismul », organul central al Partidului Comunist Român, apărut ilegal în 14 iunie 1924 ».

Tov. P. Grosu face o remarcabilă prezentare a Muzeului « V. I. Lenin — I. V. Stalin » din București. Acest material, a cărui publicare continuă și în nr. 2 al revistei, reușește

să înfățișeze cititorilor cele mai de seamă expozate din muzeu, însoțind descrierea sa de explicațiile științifice necesare, făcând prin aceasta o prezentare de ansamblu, un ghid al muzeului.

La « Critică și bibliografie » se recenzează revista « Istoriceski arhiv » (« Arhiva istorică »), publicată de Institutul de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. în colaborare cu Institutul Marx-Engels-Lenin-Stalin de pe lângă C.C. al P.C.U.S. și cu Direcția Generală a Arhivelor. De asemenea, în această rubrică se fac prezentări de popularizare a broșurilor care vorbesc despre viața și lupta eroilor clasei muncitoare din țara noastră, Ștefan Gheorghiu și Leonte Filipescu.

Numărul 2 al revistei cuprinde la « Studii și Referate » studiul: « Lupta Partidului Comunist Român pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945 », semnat de N. Cioroiu și M. Cornea, care prezintă momentul ocupării pământurilor moșierești din raionul Negru-Vodă, regiunea Constanța.

V. Hurmuz în studiul său intitulat: « Situația materială a clasei muncitoare din România între anii 1923—1928 », se ocupă de situația economică și politică a țării în perioada stabilizării relative a capitalismului, când prin accentuarea pătrunderii capitalului străin în România, după primul război mondial, clasele dominante au întărit sistematic exploatarea clasei muncitoare, a femeilor și tineretului.

În articolul « 1 Mai în România între 1890—1900 », Ilca Melinescu evocă lupta maselor muncitoare din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea pentru dobândirea votului universal, a zilei de muncă de 8 ore și a altor revendicări cu caracter democratic.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când teroarea regimului burghezo-moșieresc împotriva clasei muncitoare și a țărâniei luase proporții neîntinse, în fața muncitorilor s-a pus cu tărie problema întăririi organizațiilor sale, întăririi legăturilor cercurilor muncitorești din țara noastră.

În ciuda piedicilor pe care le puneau elementele oportuniste din conducerea cercurilor muncitorești, muncitorii prin luptă reușesc să facă noi pași pe calea întăririi mișcării muncitorești. Astfel, la începutul anului 1890, muncitorii din Capitală pun bazele unei organizații mai puternice și mai temeinice decât cercul muncitoresc « Clubul muncitorilor ». De această problemă, se ocupă studiul redactat de tov. Victor Rață: « Crearea Clubului muncitorilor din București 1890 ».

Revista publică de asemenea editorialul din revista sovietică « Voprosi istorii » nr. 3 din 1955, despre studierea istoriei apariției socialismului științific.

La rubrica « Discuții », se publică prima parte a dezbaterilor ce au avut loc în legătură cu anteproiectul de program pentru cursul « Istoria P.M.R. ».

Tov. A. Roman și M. Tălăngescu publică la « Documente » despre 1 Mai în unele documente de partid din perioada anilor 1931—1933.

La « Critică și bibliografie » este prezentată lucrarea: « Zece ani de la eliberarea Patriei noastre și se recenzează volumul de Documente și materiale privind influența primei revoluții ruse din 1905—1907 în Germania, apărut în editura Rütten & Loering, Berlin 1954. »

Cel de al 3-lea număr (iulie-septembrie 1955) al « Analelor », ca și celelalte, se remarcă printr-o serie de studii ce privesc istoria mișcării muncitorești din țara noastră. Astfel, studiul: « Ocuparea pământurilor moșierești în fostele județe Botoșani și Suceava în 1944—1945 » semnat de Al. Vianu reprezintă un interesant fragment dintr-un volum în curs de pregătire, ce vine să pună în lumină lupta țărâniei muncitoare din țara noastră, pentru zdrobirea puterii moșierilor și pentru smulgerea pământurilor din mâinile lor. De asemenea, întâlnim studiul semnat de L. Bănyai, intitulat: « Lupta țăranilor din Valea Ghimeșului din octombrie 1934 », în care autorul scoate în evidență lupta curajoasă a maselor de țărani de aci, conduse de Partidul Comunist din România, ce a avut ca rezultat întărirea influenței partidului în mase și largirea posibilităților de realizare a alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și a unității de luptă dintre oamenii muncii romni și minoritățile naționale. N. Lupu publică un fragment dintr-o lucrare în curs de definitivare: « Din lupta P.C.R. în anul 1932 pentru ieșirea din criză pe cale revoluționară », în care se arată că P.C.R. a fost singurul partid politic ce a chemat și a condus masele la lupta împotriva politicii reacționare a burghezo-moșierimii, politică ce urmărea ieșirea din criză pe spinarea celor ce muncesc, la lupta împotriva înrobirii țării de către imperialismul străin și a pregătirii dezlănțuirii războiului antisovietic.

N. G. Munteanu și G. Breazu semnează studiul intitulat: « Luptele muncitorilor din portul Braila din anul 1910 » în care este înfățișată desfășurarea marii greve care a ridicat peste 10 000 de muncitori la luptă, greva, care deși nu s-a soldat printr-o victorie, a avut totuși un puternic răsunet în rândurile muncitorilor, constituind un exemplu ce a îmbogățit experiența mișcării muncitorești din întreaga țară.

Cu prilejul împlinirii a 11 ani de la eliberarea patriei noastre, revista publică la rubrica « Documente » un număr de documente ce au fost tipărite ilegal de către P.C.R. în ajunul lui 23 August 1944. Aceste documente oglindesc lupta partidului pentru răsturnarea dictaturii fascisto-antonesciene, pentru scoaterea țării noastre din criminalul război antisovietic, pentru o politică de prietenie cu U.R.S.S., pentru o Romnie liberă, democratică și independentă. Tot în cadrul rubricii « Documente » se publică și articolul « Despre problemele tratate în rezoluția adoptată de C.C. al P.C.R. în februarie 1935 » de N. Petrovici.

În același număr mai sînt publicate: « Problemele tratate în rezoluția C.C. al P.C.R. privind munca și sarcinile Uniunii Tineretului Comunist — octombrie 1932 » — de M. Stănoiu și o notă despre organul de presă al lucrătorilor tipografi asociați « Analele tipografice » (1869—1872) de N. Munteanu.

În continuare, în acest număr sînt publicate dezbaterile anteproiectului pentru programul cursului « Istoria P.M.R. ».

În cadrul rubricii de « Critică și bibliografie » este publicată recenzia « Amintiri ale luptelor eroice », lucrare editată de Institutul mișcării muncitorești din Ungaria și în care sînt date sub formă de culegere, amintiri ale vechilor luptători ai mișcării socialiste și ale comuniștilor din intervalul de timp de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și pînă la eliberarea Ungariei. De asemenea, se publică recenzia la lucrarea « Cu privire la istoria Partidului Comunist din Germania », apărută în « Voprosi istorii » nr. 5, 1955, lucrare ce reprezintă o culegere de materiale și documente privind anii 1914—1916.

La începutul lui octombrie a. c. Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. a făcut să apară și cel de al 4-lea număr din acest an.

La rubrica « Studii și Referate » din acest număr, tov. Popa Gherasim și Al. Ivanenco prezintă în studiul lor intitulat: « 10 ani de la Conferința națională a P.C.R. » (octombrie 1945 — octombrie 1955), principiile diriguitoare fixate de Conferința națională a P.C.R. privind industrializarea țării, ca principală pirghie a construirii socialismului.

Autorii demonstrează în mod științific, pe baza materialelor documentare folosite de această lucrare, că partidul nostru, însușindu-și în mod consecvent, învățătura leninistă despre industrializare, a organizat o asemenea dezvoltare a industriei care să asigure dezvoltarea cu precădere a industriei grele producătoare de mijloace de producție, care să asigure primulul producției mijloacelor de producție » și în consecință succesele realizate în acești 10 ani de poporul nostru muncitor « au creat puternice baze materiale pentru satisfacerea mereu crescîndă a necesităților materiale și culturale ale oamenilor muncii ».

În studiul monografic « Lupta pentru reforma agrară în comuna Comarnic după 23 August 1944 », tov. S. Știrbu analizează situația economică a țărănimii muncitoare din localitatea Comarnic de dinainte de reforma agrară și evenimentele revoluționare ce au avut loc aci după 23 August 1944, cînd « lupta aprigă a clasei muncitoare sub conducerea P.C.R. în întreaga țară pentru cucerirea puterii, capătă o oglindire concretă și la Comarnic ».

Tov. L. Tismăneanu, în studiul său intitulat: « Despre unele greve și asociații profesionale muncitorești din România între anii 1871—1881 », se ocupă de problema procesului de transformare a clasei muncitoare din țara noastră dintr-o clasă « în sine » într-o clasă « pentru sine ».

« Activitatea Asociației « Amicii U.R.S.S. » în anul 1934, de tov. Titu Georgescu, evocă rodnică activitate a Asociației ce avea drept principal țel stabilirea unor legături prietenești între cele două popoare și să facă cunoscut marile realizări obținute de Statul Sovietic ».

În cadrul rubricii inaugurate în acest număr « Lecții și consultații », Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. prezintă prima lecție de istorie privind mișcarea muncitorească în țara noastră: « Începutul răsplindirii marxismului în România. Crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din România (1893). P.S.D.M.R. între anii 1893 și 1900 » cu următoarele subdiviziuni: 1. Începuturile dezvoltării capitalismului în România. Lupta maselor populare pentru reforma agrară, unire și independență; 2. Reforma agrară din 1864. Dezvoltarea capitalismului pe calea « reformelor » în agricultura Romniei; 3. Dezvoltarea capitalismului industrial în România. Primii pași ai mișcării muncitorești; 4. Cercurile revoluționare din România în anii 1871—1881; 5. Începuturile răsplindirii marxismului în România; 6. Programul cercurilor muncitorești din 1886. Cercurile

muncitorești și luptele revoluționare din 1888; 7. Lupta organizațiilor profesionale muncitorești și a cercurilor socialiste pentru crearea unui partid muncitoresc. Crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din România (P.S.D.M.R.) 1893 și 8. P.S.D.M.R. între anii 1893 și 1900.

În cinstea celei de a XXXVIII-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie la rubrica « Documente », revista publică o serie de documente ale P.C.R. dintre primul și al doilea război mondial. Documentele provin din arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. și ele privesc lupta P.C.R. și a organizațiilor revoluționare conduse de partid pentru o politică de prietenie între Uniunea Sovietică și România.

În cadrul aceleiași rubrici, sînt prezentate « Unele materiale privind lupta deținuților comuniști și antifasciști din « Doftana ». Din presa ilegală a Partidului Comunist Român și a organizațiilor revoluționare conduse de partid (M. Pruteanu) și « Trei dări de seamă ale Clubului muncitorilor din București pe anii 1897—1898, 1898—1899 și 1899—1900 ».

Rubrica « Critică și bibliografie » este bogat reprezentată prin prezentarea unor noi lucrări despre istoria mișcării muncitorești « Din istoria luptei lui Marx și Engels pentru partidul proletar », a unei schițe biografice a dr. Ștefan Stîncă, a două lucrări despre istoria mișcării muncitorești din Germania și a lucrării lui Nemes Dezső « Eliberarea Ungariei ».

Acest număr ca și cele anterioare se încheie cu « Date calendaristice » pentru perioada 1 ianuarie—1 martie 1956.

În întregimea lor, studiile și materialele documentare ce au apărut în primele numere ale revistei « Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. » (nr. 1, 2, 3, 4) ridică probleme deosebit de interesante pentru studiul istoriei mișcării muncitorești din țara noastră.

Ar. Pagu

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI

vol. 1—2 și 3 4/1954

Institutul de Istorie a Artei a dat la lumină în Editura Academiei R.P.R. două volume cuprinzătoare de « studii și referate », care vădesc preocupări multiple și rezultate bogate, datorită activității membrilor institutului, în cursul ultimilor ani. Frumos ilustrate, ele aduc contribuții interesante în domeniul specialității, și pun în evidență un spirit nou de muncă științifică și metode de lucru care trebuie relevante.

Volumul 1—2/1954 are în frunte un articol al acad. G. Opreșcu. Autorul subliniază lipsa de baze « cu adevărat științifice » a studiilor de istorie a artei întreprinse în țara noastră înainte de 23 August 1944. Autorii « ignorau », arată acad. G. Opreșcu, sau nesocoteau metoda materialist-istorică, fără stăpînirea careia orice cercetare istorică este iluzorie. Silințele conducerii și ale Institutului s-au îndreptat de la început, în direcția însușirii acestei metode și aplicării ei în cercetarea problemelor de artă. Cu sinceritate și cu spirit autocritic remarcabil, ni se mărturisesc lipsurile, greutățile împlinite și ajutorul dat de revista « Lupta de clasă », care a semnalat la vreme deficiențele în activitatea științifică a Institutului, mult timp « ruptă de actualitate ». Institutul a căutat « ca istoria artei să-și recapete adevăratul ei rost de a înfățișa procesul de dezvoltare a artei, ca mijloc de cunoaștere a realității și de a contribui, alături de alte discipline, la transformarea societății ». Directivele directorului Institutului sînt urmate de un studiu al acestuia, intitulat: « Noi și bogate perspective pentru arhitectura noastră », studiu foarte interesant. Ideea principală e formulată în primele rînduri: « arhitectii noștri » au « sarcina de a exprima în forme noi conținutul bogat de idei al epocii de făurire a socialismului, inspirîndu-se din cele mai bune tradiții istorice ale poporului român, pe lângă ceea ce ar putea să fie luat din moștenirea arhitecturii clasice și din marile realizări ale arhitecturii sovietice ». Tradițiile istorice ale poporului nostru izvorăsc, la rîndul lor, din arta populară și din arta feudală. Amîndouă izvoarele sînt prezentate cu precizie și originalitate. Autorul folosește pentru precizări o sinteză personală a istoriei artei românești din epoca feudală. Studiul invederează, în același timp, ignoranța, reaua credință, incapacitatea și marile defecte ale urbanisticii din sistemul capitalist. Anarhia stilurilor și imitația străinătății apusene apar în cea mai crudă lumină și contrastează puternic cu vremea noastră, cînd arta arhitecturală, stimulată de partidul clasei muncitoare, duce către înfăptuirea celor mai îndrăznețe visuri, potrivit orînduirii socialiste.

În capitolul artei populare, Tancred Bănățeanu consacră un serios studiu « satelor specializate ». Articolul constituie un aport însemnat la studierea problemei artei populare, remarcîndu-se prin noutatea tonului și a materialelor. În sudul raionului Beiuș, autorul

descoperă o regiune care « are aspectul unei mari uzine cu multe ateliere », deoarece cuprinde sate de olari, sumănari, fierari, lădarii, cojocari, cioplitori, spatari, rotari, tăbăcari, etc. Lucrind intens pe teren, autorul prezintă rezultate demne de atenție, relevind și faptul important al legăturii dintre specializare și formele cooperatiste, care duc la forme superioare de creație.

« Ceramica neagră » formează obiectul articolului tov. Florea Bobu. Interesantă e constatarea vechimii de aproape 4 000 de ani a acestui element de cultură materială pe pământul țării noastre.

Kós Károly studiază « Cahlele din Ciuc » în chip documentat, din punct de vedere istoric și tehnic. Este vorba de plăcile de ceramică nesmălțuită, micasată, sau smălțuită și întrebuintate în construcția sobelor de încălzit.

Capitolul artei feudale cuprinde articolul Teoderei Voinescu « Elemente locale realiste în pictura religioasă din regiunea Craiova ». Interesantele constatări consemnate în acest studiu ar fi cîștigat, socotim noi, dacă n-ar fi fost încadrate în numeroase generalizări și afirmații privitoare la istoria artei feudale românești. Generalizările riscă des — se știe — să neglijeze sau să întunece fapte exacte și excepții caracteristice. Ne referim, în special la generalizările care privesc istoria picturii românești din secolele XIV-XVI, și la unele afirmații de ordin iconografic. Faptele noi sînt deosebit de grăitoare și prezentate în cadrul lor firesc. Autoarea studiului le explică însă prin generalizări întemeiate pe alte fapte, ceea ce poate duce la concluzii neașteptate.

Articolul lui Remus Niculescu « Contribuții la istoria începuturilor picturii românești » este așezat în fruntea capitolului « Plastica ». Ideea centrală este aceea că momentul unei conștiințe artistice îndreptată cu deosebire spre valorile realiste, late, contribuție din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, are de fapt antecedente în sinul orînduirii feudale. Autorul semnalează un portret din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și o frescă istorică din aceeași vreme (p. 81). Alte opere din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea stabilesc legătura cu mișcarea mai amplă din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Se citează pictori străini și pictori romîni, iar reproduceri frumoase și alese cu pricepere ilustrează cercetarea care luminează izvoarele și originalitatea plasticei noastre.

K. H. Zambaccian relevă elementele progresiste din opera lui N. Tonitza și arată cum acesta a participat și el la promovarea realismului în artă, « alăturîndu-se de la început cauzei celor mulți, celor umili și necăjiți, punînd arta și slova sa în slujba ideilor umanitare și pacifiste ale curentelor înaintate ».

Radu Bogdan analizează tabloul lui Gabriel Miklossy « Grivița 1933 », « una din primele izbni mari ale picturii românești pe drumul realismului socialist ». Opera aceasta « continuă tradiția picturii noastre istorice din secolul al XIX-lea » și înfățișează « un episod din luptele eroice conduse de partid împotriva odiosului regim de exploatare burghezo-moșierească ». Analiza lui R. Bogdan de pe poziții partinice și condusă cu un spirit remarcabil de discernămint este întemeiată pe observații juste. Tabloul lui Miklossy constituie, arată autorul, « o ilustrare cu succes a aplicării metodei realismului socialist », dovedind un studiu atent al evenimentelor istorice și posibilități bogate de interpretare a lor « de pe pozițiile înaintate ale materialismului dialectic și istoric ».

Tema luptei pentru pace, în plastica noastră, este obiectul studiului lui Teodor Finescu. Autorul încheie, relevînd necesitatea unei mai serioase adînciri a temei luptei pentru pace « decît au făcut-o artiștii noștri pînă în prezent ».

« Întemeierea teatrului național din București, consecință a avîntului cultural pașoptist », a preocupat pe Simion Alterescu, care constată că « primele înfiripari ale teatrului național erau legate de mișcările antifeudale, de avîntul național caracteristic nașterii și dezvoltării burgheziei și oamenilor de luptă pentru lichidarea feudalității, proces simultan cu procesul constituirii națiunii ». Cercetări de ordin istoric privitoare la primele spectacole și la activitatea trupelor teatrale în lumea românească duc pe autor la concluzii importante. Acestea lămuresc unele fapte necunoscute și în special importanța teatrului național din București, leagăn al viitoarei dezvoltări a teatrului românesc, pe linia concepțiilor estetice ale revoluționarilor pașoptiști.

De același ordin este și articolul lui Florin Tornea, privitor la rolul lui Aristia și Costache Caragiale în formarea artei teatrale la noi.

Crin Teodorescu-Mugur evocă și precizează interesante amintiri cu privire la prin ele reprezentății românești ale « Revizorului » lui Gogol. Se servește pentru aceasta de pagini înregistrate în presa vremii și de cronici scrise de Eminescu. Autorul articolului analizează și interpretarea cea mai bună dată operei lui Gogol de ansamblul minunat, din 1909, format din Iancu Brezeanu, Petre Liciu, G. Belcot, Mihalescu și Marioara Ciucurescu.

Capitolul muzicii cuprinde un articol al lui Andrei Tudor intitulat: « Caracterul de masă al vieții și creația muzicală după 23 August 1944 ». Interesantă e încheierea: « situații pe

poziția de luptă a clasei muncitoare, dornici de a-și pune arta în slujba poporului, compozitorii trebuie să pătrundă cât mai adânc în miezul zilelor noastre, să cunoască în profunzime viața oamenilor muncii, din care să descrieze elementele noului... numai astfel se va desăvârși cîntecul nou al satirei ».

Volumul 1—2 (1954) se încheie cu « Unele probleme ale măiestriei în pictură » de V.I. Costin. Este vorba de problemele artei sovietice și de poczia muncii. Autorul atrage atenția asupra faptului că « un tablou devine o operă artistică plină de semnificație, abia atunci cînd pictorul folosește cu măiestrie toate mijloacele picturii, toate posibilitățile tehnice ale picturii ». La aceasta se adaugă necesitatea de a ajunge la un caracter finisat al operei de artă, și finisată e acea operă « care exprimă complet și în mod convingător conținutul ei ».

« Note și documente » sînt prezentate ca anexă la volum. Relevăm notița asupra unor « Articole de port ignorate de etnografia din trecut ». « Școlile țărănești de pictură din Banat » și « Însemnări privitoare la condiția socială a lăutarilor la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea ».

Volumul 3—4 (1954) are drept frontispiciu o dare de seamă a progreselor realizate în domeniul artei și cercetărilor din 1944 pînă astăzi. Autorul, acad. G. Oprescu semnalază, în primul rînd, faptul că « o dată cu preluarea puterii de către clasa muncitoare, s-au creat și condițiile înfăptuirii unei revoluții culturale care a trezit milioane de oameni la viața culturală, care a făcut din literatură, teatru, muzică, pictură, bunuri ale întregului popor muncitor ». Aceste condiții au dus la organizarea de manifestații culturale și la preocuparea de a descoperi și stimula talentele din masă. Cercetările pe tărîmul artei populare au fost pornite sistematic și întemeiate pe concepția legăturii strînsă dintre fenomenele de artă și condițiile social-istorice. Un spirit nou însușește munca științifică și în domeniul cercetărilor de artă feudală, considerată ca un bun demn de a fi fructificat de « creația artistică actuală ». « Reînmoldînd legătura cu marea tradiție artistică a poporului și îndrumate și sprijinite de partid, artele plastice, sub toate formele lor, pictură, sculptură, grafică au pornit în ultimii ani după eliberare pe calea unei deosebite înfloriri ». Studiile de istoria artei s-au dezvoltat la rîndul lor într-un cadru nou și s-au întemeiat pe principii noi. Acad. G. Oprescu subliniază pe rînd înnoirea teatrului și aceea a muzicii creație și execuție — scoțînd în relief puternicul ajutor dat de exemplele artei sovietice. În Republica Populară Romîna se dezvoltă pe toate tărîmurile o artă realistă, vișuroasă, optimistă, cu perspective înalte, o artă care « se bucură de dragostea poporului, de sprijinul și îndrumarea Partidului ».

Expunerea directorului Institutului de istorie a artei este urmată de articolul lui Gh. Foșca, care urmărește « Elementele decorative ale arhitecturii populare din zona Jiului de sus ». Autorul se întemeiază pe exemple numeroase și bine alese și explică lucrurile cu termeni și lămuriri culesse într-o vastă anchetă întreprinsă pe teren. Concluzia studiului nu-i mai puțin interesantă, fiindcă arată posibilitățile oferite arhitecților care vor folosi tradiția artei din această zonă, artă rezultată dintr-o îndelungată experiență constructivă a poporului.

Niculae Dunăre studiază aspecte ale artei populare în raionul Beiuș, reg. Oradea.

În cadrul cercetărilor asupra artelor plastice aflăm articolul semnat de Corina Nicolescu, care se ocupă de « Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirilor în veacul al XV—XVII-lea ». Studiul trebuia să figureze — credem noi — în cadrul artei feudale.

În introducerea se insistă pe bună dreptate asupra importanței subiectului, fiindcă este vorba de un domeniu puțin cercetat. Autoarea trece în revistă — precizînd bine locurile — în monumentele mai bine păstrate din Moldova și anume casele domnești din Bistrița și Probota. Metoda folosită de autoare și anume întregirea notelor despre arhitectură cu stiri privitoare la pictura murală, sculptura în lemn, broderie etc., credem că este cea mai indicată pentru rezolvarea problemei de care se ocupă acest studiu. Problema apare astfel pusă în complexul ei și oglindește cu adevărat viața. Casele egunenești sau episcopale, cunoscute din vremea episcopului Eftrem de la Vatra Moldoviței (și dateate din secolul al XVII-lea), monument ruinat — însă caracteristic — au preocupat în principal pe autoare. Detaliile sînt notate cu precizie și cu simț istoric.

Ștefan Balș studiază « Vechi locuințe boierești din Gorj », cu deosebire *culele*, adică locuințele fortificate. Notele privitoare la casele din Coțofeni din Jos, Bălcești, Vădeni și Calopîru sînt remarcabile, fiindcă dezvăluie un aspect nou al problemei și sînt demne de cercetări stăruitoare care trebuie să urmeze. Articolul ar fi fost mai corect așezat printre celelalte privitoare la arta feudală.

Lelia Rudașcu, o nădejde a Institutului (a cărei moarte timpurie Institutul o depășește), a dat câteva știri cu privire la Nicolae Grigorescu, intitulată « Contribuții la cercetarea perioadei lui de formație ». Convingerea autoarei este că Nicolae Grigorescu stăpânea meșteșugul artistic încă din vremea zugrăvelilor murale de la Agapia și că aceasta nu se datorază vreunui curent artistic sau vreunui artist francez.

« Începuturile sculpturii statuare românești » este titlul unui articol semnat de Remus Niclescu. Autorul prezintă un număr de fapte, artiști și monumente, slujindu-se de presă și de publicațiile vremii. Explicații de ordin general sînt așezate în fruntea studiului. Ele cuprind și elemente discutabile, cum sînt de exemplu acelea privitoare la interdicția sculpturii statuare în biserica ortodoxă. Preocuparea de a culege date din publicații a stîmjenit oarecum — pe autor, căruia i-au scăpat unele fapte, adică monumente de sculptură de reală importanță, date din prima jumătate a secolului al XIX-lea, aflate în București și în preajma Bucureștilor, cum sînt monumentele funerare de la Pantelimon și Tei.

Pictura istorică românească din secolul al XIX-lea preocupă pe Mircea Popescu. Prezentarea operelor se împletește cu lămuriri privitoare la problema picturii istorice ceea ce îmbogățește studiul, deșteaptă interes și îndeamnă pe cititor, în chipul cel mai fericit, să-și pună probleme interesante.

Cel mai de seamă pictor bănățean Nicolae Popescu (1835—1877), a cărui operă a fost strînsă și semnalată de Ioachim Miloia acum 25—30 de ani, dă prilej lui Ion Frunzetti să prezinte un număr de observații noi și să-l situeze în cadrul picturii românești la locul la care are dreptul.

Radu Bogdan publică un articol cuprinzător, cu privire la J. Al. Steriadi. Articolul, obiectiv, măsurat și competent, dovedește poziția clară a cercetătorului și fizionomia limpede a acestui mare artist.

Muzeul Bruckenthal din Sibiu, întemeiat de un amator de artă, este prezentat în volumul pe care îl recenzăm, de Eugen Schileru. După biografia întemeietorului și istoricul muzeului, autorul semnalează operele de seamă, pe care le analizează și le leagă de școala de care depind artiștii. Articolul lămurește organizarea actuală a muzeului, îmbunătățirile aduse de administrație și activitatea instaurată în ultimii ani.

S. Alterescu dă « Date despre cîțiva actori realiști de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ». Ni se arată lupta actorilor pentru afirmarea realismului în teatru și contribuția lui Eminescu la această mișcare. Articolul prezintă apoi pe Aristița Romanescu, Gr. Manolescu, Șt. Iulian și C. Nottara.

De mult interes este articolul semnat de M. Muzicescu și N. Missir, care se ocupă de activitatea lui Ed. Wachmann și de începuturile concertelor simfonice de la București. Articolul este întemeiat pe informații precise și scris cu un deosebit spirit de discernămint științific și artistic. Autorii întemeiază cu această contribuție a lor — sau mai exact deschid drum — unei istorii științifice a muzicii în România.

Volumul se încheie cu o comunicare a acad. G. Oprescu prezentată în 1953 la Uniunea Artiștilor Plastici. În ea se arată folosul adus științei și intelectualității românești de ideile și activitatea istoricilor și criticilor de artă sovietici. Ni se arată nu numai nevoia de a ne apropia învățătura clasicilor, dar și metoda cea mai bună de utilizare a ei, pentru nevoile noastre artistice actuale.

« Note și documente » îmbogățesc acest volum cu lucruri demne de știut. Remarcele sînt observările prof. Berza cu privire la « B.D. Grekov, istoric de artă », precum și notița privitoare la « Ornamentica figurativă la mobilierul religios » (sec. XVI, Moldova), scrisă de Florența Dumitrescu. Demne de semnalat și știrile despre Mondoville, Sava Henția, Chladek și Iordache Golescu.

Recenziile cuprinse în acest volum nu trebuie trecute cu vederea, fiindcă atrag atenția asupra unor lucruri interesante.

În concluzie, amîndouă volumele de « Studii și cercetări », publicate de Institutul de Istoria Artei, vădesc activitate bogată, metodă, străduință și spirit nou în cercetarea științifică. O mențiune specială trebuie făcută și condițiilor tehnice superioare în care sînt prezentate studiile și cercetările de istoria artei. Problemele de creație artistică și mai ales cele de istoria artei interesează în de aproape pe istorici. Cele două discipline se pot ajuta reciproc și specialiștii celor două domenii trebuie să colaboreze».

Corina Pătrașcu

DE LA SESIUNEA GENERALĂ ORDINARĂ A ACADEMIEI R.P.R.

În cadrul Sesiunii generale ordinare a Academiei R.P.R. din 27 iunie — 2 iulie 1955 au fost aleși academicieni, istoricii: C. Daicoviciu, A. Oțetea, Em. Condurachi, D. Prodan, iar membru corespondent al Academiei R.P.R.: I. Nestor.

După închiderea lucrărilor Sesiunii generale ordinare a Academiei R.P.R. a fost constituită Secția a VIII-a de științe istorice, știința limbii, literatura și artă, avînd ca președinte pe acad. Mihail Sadoveanu și subsecțiile: științe istorice, știința limbii și literatură și subsecția artă. În fruntea subsecției de științe istorice a fost ales ca președinte tov. acad. P. Constantinescu-Iași, avînd ca membri pe: acad. C. Moisil, membru onorific, acad. C. Balmuș, acad. Em. Condurachi, acad. C. Daicoviciu, acad. B. Lăzăreanu, acad. A. Oțetea, acad. D. Prodan, acad. M. Roller și Gh. Ștefan, I. Nestor, membri corespondenți ai Academiei R.P.R.

EXCURSIE ȘTIINȚIFICĂ

Între 12—19 august, un grup de peste 70 cadre didactice din București și alte orașe ale țării au făcut o excursie de documentare științifică în Dobrogea și Delta Dunării. Excursia a fost organizată de Clubul Sindicatelor din învățămînt în colaborare cu Institutul inter-regional de perfecționare a cadrelor didactice. Cu acest prilej, pe lângă observări cu caracter geografic, biologic și de folclor, au fost vizitate o serie de localități istorice și instituții muzeistice. Astfel, excursioniștii au vizitat localitatea Hirșova, cu ruinele cetății romane Carsium și vechile întărituri ale cetății ce a fost luată cu asalt de armata rusa în timpul războaielor ruso-turce din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

În orașul Brăila, participanții la excursie au vizitat, printre altele, Muzcul de artă și Muzeul raional « Hristo Botev » — secția istorică, ce este instalat în vechea locuință a revoluționarului bulgar Hristo Botev.

În Măcin au putut fi văzute ruinele cetății romane Arrubium, lângă punctul Iglîța, în apropiere — vechea cetate romană-bizantină Troesinus — iar la Isaccea — pe vechiul său nume Oblucița — s-au văzut ruinele cetății romane Noviodunum.

După vizitarea orașului și portului Tulcea, excursioniștii s-au îndreptat spre înălțimea numită « Monument », unde se află construit un obelisc înalt ridicat în cinstea eroilor din războiul ruso-romino-turc (1877—1878). De asemenea, în Tulcea a fost vizitat Muzeul raional, unde pe lângă secțiile științele naturii și tehnică, funcționează și o secție de istorie, la care excursioniștii s-au oprit cu atenție pentru a cerceta resturile arheologice din vechea cetate romană Aegyssus și din așezările antice și medievale ale Dobrogei de nord. Aci a putut fi admirat un vas de lut ars ce avea încrustat în basorelief chipul Afroditei.

Trecînd prin Galați, excursioniștii au vizitat Muzeul regional — secția istorică, instalat în vechea locuință a domnitorului Alex. I. Cuza, Palatul Cultural, unde se află biblioteca lui V. A. Urechia, și apoi două biserici avînd particularitățile arhitectonice aparținînd secolului al XVII-lea. La Galați, s-a vizitat de asemenea Piața 13 iunie 1916, unde se afla monumentul ridicat în cinstea celor nouă muncitori în frunte cu Spiridon Vrînceanu și Pasael Zaharia, care au luptat împotriva războiului, pentru libertate și o viața mai bună.

VIZITA UNUI ISTORIC DIN R.P.F. IUGOSLAVIA

Ca oaspete al Institutului român pentru relațiile culturale cu străinătatea, între 24 iulie și 2 august a. c., profesorul Iagoș Iovanovici, președinte al Societății de științe și director al Institutului de istorie din Tetinje, vechi centru cultural din Muntenegru a vizitat țara noastră.

Prof. I. Iovanovici a venit la noi în țară să împărtășească oamenilor de știință români rezultatele cercetărilor efectuate de către istoricii iugoslavi în domeniul cunoașterii relațiilor culturale româno-iugoslave din vechime, mai ales a relațiilor culturale româno-muntenegrene, și, totodată, să obțină informații științifice în aceleași probleme de la specialiștii din țara noastră, să culegă informații din materialul documentar aflator în arhivele noastre.

Autor al celei mai recente istorii a Muntenegrului, colaborator științific la Enciclopedia Iugoslaviei care acum se elaborează, cercetător pasionat al istoriei meșteșugului tiparului de-a lungul veacurilor în Muntenegru, profesorul Iagoș Iovanovici, care, ca partizan, a contribuit și la lupta națională de eliberare a Iugoslaviei, cunoaște bine istoricul relațiilor dintre Muntenegru și Țara Românească, oglindite în documente, în folclor etc.

Problema centrală în cadrul istoricului acestor relații, care a interesat în mod deosebit atât pe specialistul iugoslav, cât și pe specialiștii noștri, a fost chestiunea începuturilor tiparului în Muntenegru și în Țara Românească. Același Macarie, care la sfârșitul secolului al XV-lea înființează prima tipografie la Tetinje și tipărește acolo cele dintâi cărți muntenegrene, vine apoi în Țara Românească, fugind din fața cuceritorilor turci, înființează tipografia de la Tirgoviște și tipărește cărți în limba slavă. Așa dar, unele din cărțile tipărite de Macarie se găsesc în Muntenegru, altele, de la începutul secolului al XVI-lea, se găsesc la noi.

Pe linia schimbului de informații științifice, deosebit de rodnică a fost întâlnirea profesorului Iagoș Iovanovici cu cercetătorii științifici de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. Cu acest prilej, profesorul iugoslav a făcut o expunere asupra istoriei tiparului de-a lungul veacurilor în Muntenegru. Pe marginea expunerii făcute au avut loc discuții care au elucidat o serie de aspecte ale problemei.

Din alte convorbiri cu caracter științific, duse la Academia R.P.R., la Institutul de lingvistică și la Institutul de istorie, a reieșit că studiul comparativ mai adinc al istoriei popoarelor iugoslave și a poporului român este de natură să contribuie realmente la lămurirea unei serii de probleme specifice privind dezvoltarea celor două popoare vecine, mai ales pentru începutul epocii feudale când documentele scrise lipsesc, sau sînt foarte rare.

O serie de probleme istorice comune există privind secolul al XIX-lea și lupta comună a popoarelor romîn și iugoslav împotriva jugului otoman, cum sînt: răscoala sîrbilor din 1804 și eliberarea lor de sub jugul otoman, răscoala de la 1821 în Țara Românească, luptele din anii 1876—1878. Aceste momente de lupte comune se succed, după cum bine a precizat profesorul iugoslav, pînă în vremea recentă cînd ambele popoare au luptat împotriva fascismului.

Această luare de contact, atât de rodnică, dovedește că schimbul de pareri, de materiale și de delegați specialiști este necesar și util pentru dezvoltarea științei istorice, care nu poate ajunge la rezultate bune fără cunoașterea aprofundată a legăturilor economice, politice și culturale care au existat între popoarele noastre vecine.

Oamenii de știință din R.P.R. sînt convinși, la fel ca și oamenii de știință din R.P.F. Iugoslavia, că această colaborare bilaterală se va lărgi mai mult în viitorul cel mai apropiat și că ea se va desfășura în spiritul unei adevărate prietenii.

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Studii” aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 7,30 și 15,30.

Sediul redacției se află în București, Bulevardul Generalissimul Stalin nr. 1, telefon 1.50.81.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICA nr. 4
BUCUREȘTI